

Β΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ
& ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ενημέρωση και Δημοκρατία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Δρ. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

**Β΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ
ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ**

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ενημέρωση και Δημοκρατία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Δρ. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Επιμέλεια: Εκδόσεις Κώστα Επιφανίου
Τ.Κ. 22451, 1521 Λευκωσία
Τηλ.: 00357– 22750873, 22679058
Τηλεομ.: 00357– 22759266
E-mail: costas.epiphaniou@cytanet.com.cy

Διορθώσεις : Ιφιγένεια Πολυβίου Λαμπράκη

Επιμέλεια εξωφύλλου: Εκδόσεις Κ. Επιφανίου

ISBN: 978-9925-557-43-1

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, 2020.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η ηλεκτρονική έκδοση είναι Ανοιχτής Πρόσβασης.

Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Όχι
Παράγωγα Έργα.

Η έγκριση των εισηγήσεων από τον Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου σε συνεργασία με την Επιστημονική Επιτροπή του Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων των εισηγητών εκ μέρους του ΣΑΦ Πισσουρίου και του Τμήματος ΕΣΔ.

Β' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΠΙΣΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ
& ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ενημέρωση και Δημοκρατία

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Δρ. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Χ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Εκδόσεις Κώστα Επιφανίου
Λευκωσία 2020

Κείμενα Επιστημονικού Συμποσίου (Πισσούρι, 19-20 Οκτωβρίου 2019)

Γράφουν οι:

Δρ. Γιώργος Γεωργή
Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης
Γιώργος Καμηλάρης
Δρ. Κατερίνα Παπαζαχαρία
Κωνσταντίνος Ι. Νταμπεγλιώτης
Στυλιανή Πασαλίδου
Δρ. Σώτος Βοσκαρίδης
Δρ. Σοφία Αργυρίου
Δήμητρα Μήτκα
Δρ. Ιωάννα Κωσταρέλα
Δρ. Κυριάκος Ιακωβίδης
Μαρία Τσέλεπου
Ιλιάννα Κουλαφέτη
Μαίρη Παρθύμου
Θωμαή Βούλγαρη
Ιωάννα Αλεξάνδρου
Σίμος Ανδρονίδης
Δρ. Λάμπρος Καούλλας
Δρ. Ευριπίδης Αντωνιάδης

Οργανωτές:

- Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου – Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
- Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου
- Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου

Χορηγός Επικοινωνίας

- Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΚΥ.ΠΕ)

Το Επιστημονικό Συμπόσιο τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εξωτερικών.

Οργανωτική Επιτροπή Συμποσίου

Η Οργανωτική Επιτροπή του Συμποσίου απαρτίζεται από τον Πρόεδρο του Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου και τον Κοινοτικό Γραμματέα, καθώς και από την Πρόεδρο, το Γραμματέα και Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου (ΣΑΦ).

- **Λάζαρος Λαζάρου** – Πρόεδρος Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου
- **Νίκη Γεωργίου Περικλέους** – Πρόεδρος ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Μάρκος Φοντάς** – Κοινοτικός Σύμβουλος
- **Ανθimos Μεττούρης** – Γραμματέας ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Έφη Τρύφωνος Σκουφαρίδη** – Μέλος ΔΣ ΣΑΦ Πισσουρίου
- **Σταμάτιος Γιαννουλάκης** – Βιβλιοθηκονόμος ΤΕ.ΠΑ.Κ και Υποψήφιος Διδάκτωρ
- **Ραφαήλ Σοφοκλέους** – Υποψήφιος Διδάκτωρ

Επιστημονική Επιτροπή Συμποσίου

Η Επιστημονική Επιτροπή του Συμποσίου απαρτίζεται από ειδικούς Πανεπιστημιακούς από Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα σε Κύπρο και Ελλάδα στα διάφορα πεδία μελέτης:

- **Δρ. Στυλιανός Παπαθανασόπουλος** – Καθηγητής (Ε.Κ.Π. Α)
- **Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης** – Αναπληρωτής Καθηγητής (Α.Π.Θ)
- **Δρ. Ιωάννα Κωσταρέλα** – Επίκουρη Καθηγήτρια (Α.Π.Θ)
- **Δρ. Αγγελική Γαζή** – Επίκουρη Καθηγήτρια (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
- **Δρ. Διονύσης Πάνος** – Επίκουρος Καθηγητής (Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου)
- **Μαίρη Παρθύμου** – Υποψήφια Διδάκτωρ Νεότερη και Σύγχρονη ιστορία (Πάντειο Πανεπιστήμιο)
- **Μαρία Τσιέλεπου** – Υποψήφια Διδάκτωρ Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (Π.Κ)
- **Δρ. Μίμης Σοφοκλέους** – Διευθυντής Ιστορικού Αρχείου Λεμεσού
- **Δρ. Ευριπίδης Αντωνιάδης** – Διδάκτωρ Μέσων Ενημέρωσης (ΤΕ.ΠΑ.Κ).

Περιεχόμενα

Χαιρετισμός του Υπουργού Εξωτερικών Δρος Νίκου Χριστοδουλίδη	11
Χαιρετισμός Πρύτανη Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου Καθηγητή Ανδρέα Αναγιωτού	14
Χαιρετισμός Προέδρου Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου κου Λάζαρου Λαζάρου	16
Χαιρετισμός εκ μέρους του Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου Δρος Νίκου Τσαπατσούλη	17
Χαιρετισμός της Προέδρου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου κας Νίκης Γεωργίου Περικλέους	18
Εισαγωγή	21
Το Πισσούρι στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας	23
MME, πλουραλισμός και ψευδείς ειδήσεις	39
Πώς είδε η Αριστερά <i>Τα Οκτωβριανά</i> : Ποιος ο ρόλος και η εμπλοκή της	51
Οι πρώτες εφημερίδες της Πάφου κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας	63
Το Αγροτικό ζήτημα και η εξέγερση του Κιλελέρ μέσα από τον Θεσσαλικό τύπο της εποχής	77
«Τι είδους Δημοκρατία και τι είδους MME έχουμε σήμερα;»	109
Διώξεις και λογοκρισία στον Τύπο τη δεκαετία του 1950	115
Περιφερειακός Τύπος και προκλήσεις της ψηφιακής εποχής: Ωρα μηδέν ή "χρυσή ευκαιρία";	129
Ο σεισμός του 1953 στην Πάφο και ο Lawrence Durrell. Μια ιστορία προπαγάνδας	149
Ιστορικές διαδρομές της Κυπριακής «Δημόσιας Διπλωματίας»: Προπαγάνδα και διαφώτιση πριν και μετά το 1974	159
Τουρκόπληκτοι, εκτοπισθέντες, πρόσφυγες ή ανταρσιόπληκτοι; Ταυτότητες και παρουσίαση θυμάτων των διακοινοτικών ταραχών μέσα από τον Τύπο της εποχής, τη Νομοθεσία και την Προφορική ιστορία	171

«Επιχείρηση Κοφίνου & Ελληνικός Τύπος»	183
Fake news και Δημοκρατία: Οι ψευδείς ειδήσεις για τους πολιτικούς αρχηγούς στις ευρωεκλογές του 2019	203
Λογοκρισία και νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Η περίπτωση του Facebook	219
Γυναικεία παρουσία στα Κυπριακά ΜΜΕ η συμβολή της Μαρούλλας Ιακωβίδου Βιολάρη στη σύγχρονη δημοσιογραφία, πριν και μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας	229
Υβριδικός πόλεμος, οπλοποιημένα αφηγήματα και γνωστική ασφάλεια: Προκλήσεις για τις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές	249
Η σύνοδος στο Γκραντ Μοντανά (28.06 – 07.07.17) για το Κυπριακό πρόβλημα και ο Ελληνοκυπριακός Τύπος: Οι θέσεις των Κυπριακών εφημερίδων <i>Αλήθεια</i> , <i>Πολίτης</i> και <i>Χαραυγή</i>	269
Φωτογραφικά στιγμιότυπα από το Συμπόσιο	295
Ευρετήριο Συγγραφέων	303

Χαιρετισμός του Υπουργού Εξωτερικών Δρος Νίκου Χριστοδουλίδη

Με ιδιαίτερη τιμή αποδέχτηκα την πρόσκληση να θέσω υπό την αιγίδα μου το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου, το οποίο διοργανώνεται από τον Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου σε συνεργασία με το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου. Το Συμπόσιο φέτος πραγματεύεται ένα μείζον ζήτημα που διαχρονικά βρίσκεται στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης: τη σχέση του Τύπου και της ενημέρωσης με τη Δημοκρατία. Η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα θεματολογία των παρεμβάσεων που θα ακουστούν κατά τις εργασίες του Συμποσίου, προμηνύει έναν γόνιμο, χρήσιμο διάλογο. Έναν διάλογο που είμαι βέβαιος ότι θα συνεισφέρει στον εμπλουτισμό της ακαδημαϊκής γνώσης και την επιστημονική διερεύνηση φαινομένων που υποσκιάζουν τα θεμέλια της Δημοκρατίας, όπως ο περιορισμός της ελευθερίας του Τύπου.

Αδιαφιλονίκητα, το δικαίωμα του πολίτη σε αμερόληπτη, σφαιρική και έγκυρη ενημέρωση παραμένει σύμφυτο με το δημοκρατικό πολίτευμα, χιλιετίες μετά τη γένεσή του στην Αρχαία Ελλάδα, μέχρι τη σύγχρονη ψηφιακή εποχή. Ενημέρωση και δημοκρατία. Δύο έννοιες που συνδέονται με μια σχέση αμφίδρομη. Κάθε έλλειμμα ενημέρωσης συνεπάγεται έλλειμμα δημοκρατίας. Και κάθε έλλειμμα δημοκρατίας συνεπάγεται έλλειμμα ενημέρωσης. Κατά την Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη, στον πυρήνα μιας δημοκρατίας βρίσκεται η δυνατότητα του πολίτη να μετέχει «κρίσεως και αρχής» ή με άλλα λόγια να κρίνει, να τροποποιεί και να απορρίπτει πολιτικές. Ελλείψει πληροφόρησης οι πολίτες αδυνατούν να αποκρυσταλλώσουν άποψη για πληθώρα ζητημάτων που τους αφορούν, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση μέσω οργανωμένων φορέων της κοινωνίας ή δια της ψήφου τους στην κάλπη να τοποθετηθούν υπέρ ή κατά των κυβερνητικών πολιτικών, να εναντιωθούν στα όποια κακώς έχοντα με κινητοποιήσεις ή να διεκδικήσουν αλλαγή πλεύσης. Εν ολίγοις, αποστερούνται του θεμελιώδους δημοκρατικού δικαιώματός τους σε διαφανή διακυβέρνηση και ενεργό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Ο ρόλος και η ευθύνη της άσκησης ελέγχου των θεσμών της πολιτείας ανήκει στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, έντυπα και ηλεκτρονικά. Στην Κυπριακή Δημοκρατία η ελευθερία του Τύπου διασφαλίζεται από το Σύνταγμα, το οποίο ορίζει: «Εκαστος έχει το δικαίωμα ελευθερίας του λόγου και της καθ' οιονδήποτε

τρόπον εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν της γνώμης, της λήψεως και μεταδόσεως πληροφοριών και ιδεών άνευ επεμβάσεως οιασδήποτε δημοσίας Αρχής και ανεξαρτήτως συνόρων.» Αξίζει να σημειωθεί ότι οι απαρχές της ιστορίας της δημοσιογραφίας στην Κύπρο εντοπίζονται στην κυκλοφορία της πρώτης κυπριακής εφημερίδας στις 29 Αυγούστου 1878. Το 1989, δηλαδή περίπου έναν αιώνα μετά, ψηφίστηκε ο Περί Τύπου Νόμος, ο οποίος κατοχυρώνει την ελευθερία του Τύπου, την ανεμπόδιστη κυκλοφορία των εφημερίδων, το δικαίωμα των δημοσιογράφων να μην αποκαλύπτουν τις πηγές τους και την πρόσβασή τους σε επίσημη πληροφόρηση.

Η σημασία της ελευθεροτυπίας για την εύρυθμη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος καθίσταται πρόδηλη από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν τον Τύπο, στην αντίπερα όχθη, τα ολοκληρωτικά και απολυταρχικά καθεστώτα όλων των εποχών. Στον αντίποδα του πλουραλισμού συναντούμε την παραπληροφόρηση και την προπαγάνδα με σκοπό την χειραγώγηση της κοινής γνώμης, η οποία ανέκαθεν υπήρξε βασικό μέλημα αυτών των καθεστώτων. Οι μέθοδοι στις οποίες καταφεύγουν και τα αθέμιτα μέσα που μετέρχονται είναι γνωστά: κατάργηση της πολυφωνίας με την καθιέρωση μονοπωλίων και την εγκαθίδρυση σχέσεων οικονομικής ή άλλης εξάρτησης, επιβολή λογοκρισίας, κατάπνιξη κάθε αντίθετης φωνής, περιορισμός της πρόσβασης στο Διαδίκτυο, φυλάκιση αντιφρονούντων, ηθική και φυσική εξόντωση πολιτικών αντιπάλων, δημοσιογράφων και ακαδημαϊκών. Τα παραδείγματα είναι πάμπολλα στη γειτονική Τουρκία, αλλά κρούσματα, έχουν σημειωθεί, δυστυχώς, και σε πολλές άλλες χώρες, περιλαμβανομένων και χωρών της ΕΕ, όπου η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης κατοχυρώνεται από το Άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με στοιχεία που είδαν το φως της δημοσιότητας, εφτακόσιοι επαγγελματίες δημοσιογράφοι δολοφονήθηκαν τα τελευταία δέκα χρόνια σε ολόκληρο τον κόσμο. Πρόκειται για έναν τρομακτικό αριθμό.

Ωστόσο, δεν είναι μόνο από τα κράτη που δέχεται πλήγματα η δημοκρατία. Τα ίδια τα ΜΜΕ εγκλωβίζονται στο κυνήγι της ακροαματικότητας και της αναγνωσιμότητας, οδηγούνται στη σκανδαλοθηρία και τη ρυπαρογραφία, στη διαστρέβλωση της αλήθειας και τον συνεπακόλουθο αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης. Οι εν λόγω πρακτικές είναι πολύ διαδεδομένες σε περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που αντιμετώπισε πρόσφατα η Ευρώπη, όταν κρίνεται η επιβίωση ορισμένων ΜΜΕ. Εξαιτίας αυτού του κιτρινισμού, πλήτ-

τεται η αξιολογία του Τύπου, οι πολίτες καταλήγουν να απαξιώνουν τα ΜΜΕ, απαξιώνοντας εν τέλει γενικότερα τους θεσμούς που αυτά πρέπει να ελέγχουν.

Επιπλέον, νέα δεδομένα αναφέρονται στην ψηφιακή εποχή που διανύουμε. Είναι γεγονός ότι το Διαδίκτυο, τα ιστολόγια και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης καθιστούν ευκολότερη και αμεσότερη την πρόσβαση των πολιτών σε πληροφόρηση. Υπάρχει, εντούτοις, και η άλλη όψη του νομίσματος. Η ταχύτητα διάδοσης της είδησης στο διαδίκτυο έχει δημιουργήσει εύφορο έδαφος για την ανεξέλεγκτη εξάπλωση των λεγόμενων «fake news». Είναι τόσες πολλές οι ψευδείς ειδήσεις που κυκλοφορούν σε διαδικτυακές σελίδες, που το θέμα απασχόλησε έντονα τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία έχουν προβεί στη λήψη σειράς μέτρων, όπως η δημιουργία ενός «συστήματος συναγερμού» για την ανίχνευση και τη συντονισμένη αναχαίτιση της παραπληροφόρησης. Είναι ενδεικτικό ότι λειτουργούν δημοσιογραφικές σελίδες στο FB, όπως τα «Ελληνικά Hoaxes», οι οποίες ασχολούνται αποκλειστικά με τη διάψευση ψευδοειδήσεων. Η Ύπατη Εκπρόσωπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης Φεντερίκα Μογκερίνι έχει δηλώσει σχετικά ότι είναι καθήκον μας να μην επιτρέψουμε να εξαπλωθεί η παραπληροφόρηση που τροφοδοτεί το μίσος, τη διάριση και τη δυσπιστία στη δημοκρατία.

Ολοκληρώνοντας, καλωσορίζω στην Κύπρο τους αδελφούς μας από τον ιστορικό Δήμο Κιλελέρ του Νομού Λάρισας και να χαιρετίσω την αδελφοποίηση του Δήμου με τον Δήμο Πισσουρίου. Απευθύνω τα θερμά μου συγχαρητήρια στους διοργανωτές του Συμποσίου, ευχόμενος κάθε επιτυχία και ενθαρρύνοντας τους να συνεχίσουν να παράγουν ωφέλιμο έργο για την κοινωνία μας με τόσο σημαντικές πρωτοβουλίες. Με αυτές τις σκέψεις, κηρύττω την έναρξη των εργασιών του Συμποσίου.

Δρ. Νίκος Χριστουδουλίδης
Υπουργός Εξωτερικών
19 Οκτωβρίου 2019

Χαιρετισμός Πρύτανη Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου Καθηγητή Ανδρέα Αναγιωτού

Καταρχήν, θέλω να σας ευχαριστήσω για την πρόσκληση. Θέλω επίσης να συγχαρώ τον Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, ο οποίος σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου (ΤΕΠΑΚ) και με το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου διοργάνωσαν το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα «Ενημέρωση και Δημοκρατία». Η πρωτοβουλία σας είναι αξιέπαινη καθώς προάγει τη γόνιμη αλληλεπίδραση μεταξύ της επιστημονικής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας. Ο τόπος μας χρειάζεται τέτοιες πρωτοβουλίες, οι οποίες εκκινούν από τη συλλογική ιστορική μνήμη για να αναβαθμίσουν την ιστορική έρευνα και κυρίως να εγείρουν σύγχρονο προβληματισμό. Ο μήνας κατά τον οποίο διεξάγεται το συμπόσιο, ο Οκτώβριος, φέρει έναν ισχυρό ιστορικό συμβολισμό για την κοινότητα Πισσουρίου. Είναι η στιγμή που κοινωνία αποτίει φόρο τιμής προς ανθρώπους, οι οποίοι αγωνίστηκαν κατά της καταπιεστικής αγγλικής αποικιοκρατικής διακυβέρνησης και προάσπισαν με ό,τι μέσο διέθεταν τις αξίες της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Κατά την εθνική εξέγερση των Οκτωβριανών το 1931, το Πισσούρι δεν ήταν αμέτοχο στη διεκδίκηση της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Η σκληρότητα του αποικιακού καθεστώτος και η εξαθλίωση του λαού από τις βαριές φορολογίες, η ανελευθερία και η προσπάθεια αφελληνισμού βρήκε απάντηση στη δράση γνήσιων πατριωτών. Μπορεί τα Οκτωβριανά, όπως αναφέρουν οι ειδικοί, να ήταν μια «αυθόρμητη και ανοργάνωτη, ουσιαστικά, εξέγερση του κυπριακού λαού που καταπνίγηκε εν τη γενέσει της με πολλούς τραυματίες αλλά και νεκρούς» και που κατέληξε στη μαύρη δικτατορία της Παλμεροκρατίας, ωστόσο δεν παύει να είναι μια γνήσια έκφραση της λαϊκής βούλησης για διεκδίκηση βασικών δικαιωμάτων, που καταπατήθηκαν κατά τη βρετανική αποικιοκρατία.

Δεν είμαι ιστορικός, όμως επιτρέψτε μου να αναφερθώ με συντομία σε προσωπικότητες που το όνομά τους είναι συνυφασμένο με τον αγώνα για αυτοδιάθεση και δημοκρατικές διαδικασίες στο Πισσούρι, που πρωτοστάτησε στα Οκτωβριανά. Ο πολιτικός και μετέπειτα Δήμαρχος Πάφου Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, μετά από την πύρινη αντιστασιακή ομιλία του στο Πισσούρι, θεωρήθηκε «υποκινητής» της Εξέγερσης των Οκτωβριανών, εξωθώντας τους κατοίκους του Πισσουρίου να πυρπολήσουν τον Αστυνομικό Σταθμό των Άγγλων, γι' αυτό και φυλακίστηκε 5 χρόνια. Όπως αναφέρει η εφημερίδα της

εποχής «Ελευθερία», μαζί του καταδικάστηκαν από το έκτακτο κακουργιοδικείο Λεμεσού είκοσι ένας αγωνιστές για αρπαγή του αστυνομικού σταθμού και τον εμπρησμό του Τελωνείου, της αλαταποθήκης και του φυλακίου του Τελωνείου Πισσουρίου. Όπως ο Γαλατόπουλος, και ο άλλος πρωταγωνιστής των Οκτωβριανών, ο λόγιος διδάσκαλος και ισχυρός παράγοντας της Κοινότητας Πισσουρίου Ιωάννης Ερωτόκριτος, συνέβαλε στο αντιστασιακό αντιποικιοκρατικό κίνημα.

Ογδόντα οκτώ χρόνια μετά το κίνημα, βρισκόμαστε στο ίδιο σημείο στο Πισσούρι, παίρνοντας τη σκυτάλη αντίστασης από τους αγωνιστές. Αντλούμε έμπνευση από την αρετή της αυταπάρνησης και το πνεύμα αντίστασης κατά του αυταρχισμού. Η ανεξίτηλη σφραγίδα τους μας διδάσκει να έχουμε ελεύθερο πνεύμα και να μην είμαστε παθητικοί σε οποιαδήποτε κυριαρχούσα ιδεολογία και υποδουλωτική ρητορική, από όπου και αν αυτή προέρχεται.

Τελειώνω την ομιλία μου με μια επισήμανση για το ρόλο του Τύπου στη δημοκρατία, που αποτελεί και το κύριο θέμα του συμποσίου: η πορεία της δημοκρατίας είναι παράλληλη και αλληλοδιαδραστική με αυτήν του Τύπου. Ο ρόλος του Τύπου είναι κυρίαρχος στην εδραίωση της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Αν πάρουμε την εποχή της Αγγλοκρατίας, η ιστορία της κυπριακής δημοσιογραφίας και της έκδοσης εφημερίδων στο νησί έχει τις απαρχές της εκείνη την περίοδο. Ο Τύπος τότε έδωσε φωνή και φώτισε αθέατες πλευρές του Αγώνα, οξυγόνωνε τη δημοκρατία ως φρουρός της κοινής βούλησης και έκφρασης, κρίνοντας τις Αρχές και τις αυθαιρεσίες της εξουσίας. Άλλωστε αυτός είναι ο γνήσιος ρόλος του Τύπου που επιτελεί απρόσκοπτα και αντικειμενικά το έργο του βάσει δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Η δημοκρατία βασίζεται στην ελεύθερη σκέψη και στην αμφισβήτηση μιας αλήθειας. Η δημοκρατική ενημέρωση υπηρετεί την τίμια κριτική και υπεύθυνη πληροφόρηση. Όταν όμως η πληροφόρηση χειραγωγείται και χειραγωγεί, αποκτά μια σκοπιμότητα που υπερακοντίζει τους σκοπούς της Πολιτείας και της Δημοκρατίας.

Με αυτά κατά νουν και με την ευχή για καλή επιτυχία στο συμπόσιο σας, προσβλέπουμε σε γόνιμες εισηγήσεις και συζητήσεις. Είμαι πεπεισμένος πως οι επιστήμες, που φιλοδοξεί να υπηρετήσει αυτό το Συμπόσιο, θα εμπλουτίσουν τα μέγιστα.

Ανδρέας Αναγνωστός
Πρύτανης
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
19 Οκτωβρίου 2019

Χαιρετισμός Προέδρου Κοινοτικού Συμβουλίου Πισσουρίου και Λάζαρου Λαζάρου

Με ιδιαίτερα μεγάλη χαρά χαιρετίζω το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου με θέμα «Ενημέρωση και Δημοκρατία». Το θέμα αγγίζει μίαν άκρως ευαίσθητη και νευραλγική θεματική, που άπτεται του επιπέδου της πνευματικής μας καλλιέργειας και της πολιτιστικής και μορφωτικής υπόστασης μας ως λαού. Καλύπτει θέματα που αφορούν τον ελληνισμό εν γένει, ενώ αγγίζει παράλληλα καιρία σημεία που άπτονται του ελληνισμού και της διαχρονικής πολιτισμικής επιβιώσής του, πρωταρχικά μέσω του πολιτεύματος της Δημοκρατίας. Σήμερα καλωσορίζουμε ανάμεσά μας και φιλοξενούμε ακαδημαϊκούς, μελετητές, ερευνητές, υποψήφιους διδάκτορες από τα Πανεπιστήμια της Κύπρου και της Ελλάδας, που θα μας παρουσιάσουν ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις στο πλαίσιο της θεματικής του επιστημονικού συμποσίου. Πιστεύουμε ακράδαντα ότι αυτός ο θεσμός, που ξεκίνησε πριν δύο χρόνια και πραγματοποιείται εις μνήμην της εθνικής εξέγερσης των κατοίκων του χωριού τον Οκτώβριο του 1931, γνωστά ως «Οκτωβριανά», και σε συνεργασία με το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου και τον Σύνδεσμο Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, προσέφερε και συνεχίζει να προσφέρει στο ευρύ κοινό της κοινότητας μας, αλλά και σε εξειδικευμένους ακροατές, διείσδυση σε θέματα κοινωνικά, πολιτικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά. Νιώθουμε πραγματικά περήφανοι που ως Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου προσφέρουμε στους συγχωριανούς μας, αλλά και στους κατοίκους των γειτονικών χωριών, την πλατφόρμα αυτή της δια βίου συνεχούς εκπαίδευσης, προβληματισμού και ανοικτού διαλόγου και προσδοκούμε πως το Επιστημονικό Συμπόσιο θα αποβεί ένας πραγματικά μακρόβιος θεσμός, που θα συσπειρώνει τις πνευματικές προσωπικότητες της Κύπρου και του ελληνισμού, φέρνοντάς τις σε επαφή και επικοινωνία με πνευματικούς ανθρώπους.

Καλή επιτυχία στις εργασίες σας.

Κοινοτάρχης Πισσουρίου

19 Οκτωβρίου 2019

Χαιρετισμός εκ μέρους του Τμήματος Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου Δρος Νίκου Τσαπατσούλη

Με ιδιαίτερη χαρά χαιρετίζω το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου σε ένα από τα πιο ιστορικά, και όχι μόνο τουριστικά μέρη στην Κύπρο.

Το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου και ειδικότερα το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου θεωρούν ότι η επιστημονική γνώση είναι σημαντικό να διαχέεται στην κοινωνία και να μην περιορίζεται στα ερευνητικά και ακαδημαϊκά ινστιτούτα. Επομένως είμαστε υπερήφανοι για τέτοιου είδους εκδηλώσεις τις οποίες παροτρύνουμε και υποστηρίζουμε. Σ' αυτό το πλαίσιο εκτιμούμε βαθιά την πρωτοβουλία του Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου και το στενό μου φίλο και συνάδελφο Δρ. Αντωνιάδη που είναι η ψυχή αυτής της εκδήλωσης.

Το Πισσούρι δεν είναι μόνο ένα τουριστικό μέρος. Είναι ένα ιστορικό μέρος όπου η μάχη ενάντια της Βρετανικής αποικιοκρατίας ξεκίνησε το 1931. Το θέμα του συμποσίου προφανώς συνδέεται με την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931. Χωρίς τη φυσική ελευθερία και ανεξαρτησία δεν θα μπορούσαμε να συζητήσουμε για μέσα μαζικής ενημέρωσης και δημοκρατία.

Δεν είμαι ειδικός σχετικά με το θέμα του συμποσίου, έτσι μπορώ να εκφράσω την άποψη μου ως συμμετέχοντας και ως ακαδημαϊκός. Παρ' όλα αυτά, αναμένω να δω εποικοδομητικές συζητήσεις και ελπίζω αυτή η επιστημονική εκδήλωση να πραγματοποιείται σε ετήσια ή διετή βάση που θα ενταχθεί στις επιστημονικές σας ατζέντες. Εύχομαι καλές εργασίες.

Δρ. Νίκος Τσαπατσούλης
Καθηγητής Τμήμα Επικοινωνίας
και Σπουδών Διαδικτύου ΤΕΠΑΚ

19 Οκτωβρίου 2019

Χαιρετισμός της Προέδρου Συνδέσμου Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου κας Νίκης Γεωργίου Περικλέους

Μαζευτήκαμε σήμερα εδώ για να τιμήσουμε την 88η επέτειο από την εξέγερση των Οκτωβριανών του 1931 στην κοινότητα μας. Φέτος, στο πλαίσιο των δράσεων του, ο Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου και το Κοινοτικό Συμβούλιο Πισσουρίου, οργανώνουν το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου με κεντρικό θέμα: Ενημέρωση και Δημοκρατία.

Το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου εντάσσεται στο πλαίσιο των εορτασμών της εθνικής εξέγερσης των Οκτωβριανών του 1931 και το θέμα που πραγματεύεται βρίσκεται στην αιχμή της επικαιρότητας, των δημόσιων συζητήσεων, αλλά και των θεωρητικών αναζητήσεων για την σχέση των Παραδοσιακών και Ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας και της Δημοκρατίας.

Το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου έχει στόχο την ανάδειξη της συζήτησης για την ουσιαστική συμμετοχή του πολίτη στο δημοκρατικό πολίτευμα, το οποίο προϋποθέτει την ενημέρωση του ατόμου αναφορικά με τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, εκκλησιαστικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά δρώμενα. Η ποιότητα του Δημοκρατικού Πολιτεύματος είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ενημέρωση του πολίτη και ο ρόλος των Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας είναι καθοριστικός στην κατοχύρωση και την εύρυθμη λειτουργία της Δημοκρατίας.

Σήμερα παρατηρούμε, στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο, τόσο την κυριαρχία των παραδοσιακών όσο και των Νέων Μέσων, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις παράγουν αντιφατική ενημέρωση κυρίως σε ό,τι αφορά την πολιτική ζωή μιας χώρας. Η σχέση Τύπου και πολιτικής λειτουργίας, τα όρια της κριτικής, της λογοκρισίας, και της αυτολογοκρισίας στα ΜΜΕ, η σημασία των νέων μέσων ενημέρωσης και η δυναμική που έχουν αποκτήσει, ο ρόλος της ιδεολογίας και της προπαγάνδας, τα fake news και πολλά άλλα επίμαχα ζητήματα είναι, μεταξύ άλλων, τα ζητήματα που θα αναδείξει το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο, το οποίο ως στόχο θέτει τη διαμόρφωση του πεδίου για έναν γόνιμο διάλογο μεταξύ επιστημόνων και ερευνητών των Κοινωνικών Επιστημών.

Περισσότερα θα μάθουμε σε λίγο από τις καταθέσεις ανακοινώσεων

καταξιωμένων ακαδημαϊκών όπως ο Δρ. Γιώργος Γεωργής, Κοσμήτορας της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών-Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών – Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, και ο αναπληρωτής καθηγητής του Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης, τους οποίους ευχαριστούμε ιδιαίτερα. Μεγάλη μου παράλειψη θα ήταν να μην ευχαριστήσω όλους τους συνέδρους ακαδημαϊκούς, ερευνητές, μελετητές, υποψήφιους διδάκτορες που ήρθαν από την Ελλάδα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κρήτη, Κιλελέρ), από το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Πανεπιστήμιο Νεάπολις της Πάφου ώστε με την μηχανή του χρόνου να αναβιώσουμε το κεντρικό θέμα του συμποσίου μας «Ενημέρωση και Δημοκρατία».

Τελειώνω αυτόν τον σύντομο χαιρετισμό με μια επισήμανση για τις κρίσιμες μέρες που περνά ο Ελληνισμός. Η ανθρωπότητα έχει ανάγκη εμπνευστών με στόχο το πάθος για το δίκαιο του αδύνατου, αλλά και μεγαλείο και την κατάθεση ψυχής. Αυτά επιβεβαιώνει η δράση του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου.

Νίκη Γεωργίου Περικλέους
Πρόεδρος ΣΑΦ Πισσουρίου
19 Οκτωβρίου 2019

Εισαγωγή

Ο Σύνδεσμος Αποδήμων και Φίλων Πισσουρίου, σε συνεργασία με το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου, διοργανώνει το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο με κεντρικό θέμα «Ενημέρωση και Δημοκρατία» στην κοινότητα Πισσουρίου, στην Κύπρο, στις 19-20 Οκτωβρίου 2019.

Το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου εντάσσεται στο πλαίσιο των εορτασμών της εθνικής εξέγερσης των Οκτωβριανών του 1931 και το θέμα που πραγματεύεται βρίσκεται στην αιχμή της επικαιρότητας, των δημόσιων συζητήσεων, αλλά και των θεωρητικών αναζητήσεων για τη σχέση των Παραδοσιακών και Ηλεκτρονικών Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας με τη Δημοκρατία.

Το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου έχει στόχο την ανάδειξη της συζήτησης για την ουσιαστική συμμετοχή του πολίτη στο δημοκρατικό πολιτεύμα, το οποίο προϋποθέτει την ενημέρωση του ατόμου αναφορικά με τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, εκκλησιαστικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά δρώμενα. Η ποιότητα του Δημοκρατικού Πολιτεύματος είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ενημέρωση του πολίτη και ο ρόλος των Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας είναι καθοριστικός στην κατοχύρωση και την εύρυθμη λειτουργία της Δημοκρατίας.

Σήμερα παρατηρούμε, στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο, τόσο την κυριαρχία των παραδοσιακών όσο και των Νέων Μέσων, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις παράγουν αντιφατική ενημέρωση, κυρίως σε ό,τι αφορά την πολιτική ζωή μιας χώρας. Η σχέση Τύπου και πολιτικής λειτουργίας, τα όρια της κριτικής, της λογοκρισίας και της αυτολογοκρισίας στα ΜΜΕ, η σημασία των νέων μέσων ενημέρωσης και η δυναμική που έχουν αποκτήσει, ο ρόλος της ιδεολογίας και της προπαγάνδας, τα fake news και πολλά άλλα επίμαχα ζητήματα είναι μεταξύ άλλων τα ζητήματα που θα αναδείξει το Β΄ Επιστημονικό Συμπόσιο, το οποίο ως στόχο θέτει να διαμορφώσει το πεδίο για έναν γόνιμο διάλογο μεταξύ επιστημόνων και ερευνητών των Κοινωνικών Επιστημών.

Το Επιστημονικό Συμπόσιο τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εξωτερικών και χορηγός επικοινωνίας είναι το Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΚΥ.ΠΕ). Το Συμπόσιο στηρίζουν ο Κυπριακός Οργανισμός Τουρισμού (ΚΟΤ), το τουριστικό κατάλυμα Pissouri Chariandry Court και η εταιρεία My Telco Ltd.

Το Πισσούρι στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας

Δρ. Γιώργος Γεωργής

Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Πρώην Πρέσβης της Κύπρου στην Ελλάδα

Λέξεις κλειδιά: **Πισσούρι, Οκτωβριανά, Αγγλοκρατία, Εξέγερση**

*Το δε χωρίον Πισσούρι είναι αξιοσημείωτον δια τας πολλές
ξύλοκερατέας και αγριελιάς του και ως τόπος αναπαύσεως
μεταξύ Λεμεσού και Πάφου¹.*

Αυτά γράφει για το Πισσούρι το 1848 ο πρώτος πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο Δημήτριος Μαργαρίτης στην ετήσια έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, την οποία την επόμενη χρονιά τύπωσε σ' ένα μικρό βιβλιαράκι «προς γνώσιν των ομογενών και ιδία των εμπορευομένων μετά της πλουσίας και φύσει ωραίας μεγαλονήσου ταύτης»².

Ο αγιοπετρίτης φιλόλογος Αθανάσιος Σακελλάριος (1826-1901)³, που εργάστηκε ως σχολάρχης στη Λάρνακα από το 1849 μέχρι το 1856 περιηγήθηκε όλη την Κύπρο και συνέλεξε πληροφορίες για τις αρχαιολογικές τοποθεσίες, τους κατοίκους και τις ενασχολήσεις τους και τα προϊόντα κάθε περιοχής. Εξέδωσε το 1856 το έργο Κυπριακά, το οποίο επανέκδωσε συμπληρωμένο και αναθεωρημένο το 1890, όπου γράφει για το Πισσούρι:

...Το δε Πισσούρι... έχον 500 κατοίκους χριστιανούς και τινας μωαμεθανούς, κείται επί υψηλής τινος θέσεως και δεν έχει πηγαία ύδατα. Εν αυτω δε ουδέν ίχνος αρχαιότητος υπάρχει, ει μή βάσεις τινές οχυρώματος μεταγενεστέρων χρόνων. Υπέρ το εν δε τέταρτον ώρας από της θαλάσσης κείμενον σχηματίζει τον μόνον ενταυθα όρμον, δι' ου άπαντα τα προϊόντα του μέρους τούτου της νήσου εν ώρα θέρους εξάγονται. Ενταυθα δ' εσχάτως ως και εν τη παραλία της Αυδήμου ηγέρθησαν αποθηκαι προς εναπόθεσιν των εντευθεν εξαγομένων προϊόντων⁴.

1 Δημήτριος Μαργαρίτης, *Περί Κύπρου διατριβή, περιέχουσα διάφορους πληροφορίας καταστατικής γεωγραφικής περί της Μεγαλονήσου ταύτης*, Αθήνα 1849, σ.22.

2 Στο ίδιο, σ.2.

3 Αριστείδης Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τόμος Β, Λευκωσία 72018, σ.721

4 Αθανάσιος Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά, ήτοι Γεωγραφία, Ιστορία και Γλώσσα της νήσου Κύπρου, από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, τόμος πρώτος, Εκδοτικός Οίκος Α. Δ.Σακελλαρίου, Αθήνα 1890, σ.74..

Οι αποθήκες που αναφέρει ο Σακελλάριος είναι εμφανώς νεώτερη πληροφορία που μας επιτρέπει να αναγάγουμε την οικοδόμησή τους στη δεκαετία του 1880.

Ο ίδιος συγγραφέας επιχειρεί να ετυμολογήσει και το όνομα του χωριού ως παραφθορά της αρχαίας πόλης Βοός Ουρά, Βοόσουρα, που σύμφωνα με τον αρχαίο γεωγράφο Στράβωνα, βρισκόταν κοντά στην ακτή ανάμεσα στο Κούριο και στην Πάφο⁵. Ο Ι. Βονιτσιάνος την ετυμολογεί από τη λέξη πυρσαυρός, ενώ άλλοι από γεγονότα που συνέβησαν σκοτεινές νύχτες, με μαύρο σκοτάδι, πισσούρι, όπως ήταν η άφιξη των 300 Αλαμανών ασκητών από την Παλαιστίνη. Κάποιοι θέλουν το όνομα του χωριού να προέρχεται από την πίσσα, τη ρητίνη, που παραγόταν στην περιοχή από τα βυζαντινά χρόνια⁶.

Νομίζω πως η αλήθεια είναι πιο απλή. Πίσω από τους ορεινούς όγκους του Μαυρόροτσου και του Πικρόκρεμμου ο ήλιος χανόταν νωρίς και το σκοτάδι κάτω από τους όγκους τους ερχόταν πιο πυκνό, μαύρο σαν πίσσα.. Πλάκωνε πισσούρι. Ανάλογα, ένα μικρό χωριό στο Πήλιο, που το 'βλεπε λιγότερες ώρες ο ήλιος, ονομάστηκε Ανήλιο.

Τα χαρούπια, ο μαύρος χρυσός της Κύπρου, υπήρξαν βασική πηγή εισοδήματος για τους κατοίκους του χωριού μέχρι και τα μέσα του εικοστού αιώνα.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας τα χαρούπια, όπως και στην ευαγγελική περικοπή του Ασώτου, δίδονταν ως τροφή στα ζώα. Πρώτος, στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κατοχής, ασχολήθηκε με το εμπόριο χαρουπιών ο Χατζηγιάννης Ρωσσίδης, από την Αγία Φύλα, που εγκαταστάθηκε και άνοιξε μπακάλικο στο Πισσούρι⁷. Τα βερεσέδια υπήρξαν η αφετηρία για την τοκογλυφική του δραστηριότητα. Μέσα σε λίγα χρόνια έγινε κάτοχος του ενός τετάρτου των χωραφιών του χωριού, ενώ η τεράστια κτηματική του περιουσία επεκτεινόταν στην Αυδήμου, το Παραμάλι και την Τίμη ως τα Μανδριά. Όλοι, Τούρκοι και Ρωμιοί κατέφευγαν σ' αυτόν για να εξασφαλίσουν την επιβίωση της οικογένειάς τους. Ο Χατζηγιάννης άρχισε να αγοράζει τα χαρούπια των κατοίκων και τα συγκέντρωνε σε δύο μεγάλες σπηλιές. Από εκεί τα κατέβαζε στη θάλασσα και με ναυλωμένα καΐκια τα μετέφερε στη Λεμεσό. Πέθανε το 1868 αφού έβαλε τις βάσεις για το εμπόριο των χαρουπιών⁸.

5 Στο ίδιο, σ.73.

6 Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 11, Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1989, σ.326

7 Τίτος Κολώτας, «Το Πισσούρι του Παρασκευά Παλαίμαχου», στο Μίμης Α.Σοφοκλέους, επιμ., *Πισσούρι. Ένα χωριό λουσαμένο στο φως*, Αφή, Λεμεσός 2013, σ.221-223

8 Στο ίδιο.

Η αλλαγή κυριαρχίας το 1878 ευνόησε την χαρουποκαλλιέργεια, λόγω των μεγάλων ποσοτήτων που εξάγονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου τα προϊόντα του χαρουπιού αποτελούσαν βασικό προϊόν για τη ζαχαροπλαστική. Ο κόλπος του Πισσουρίου αποτέλεσε σημαντικό κέντρο συγκέντρωσης και αποθήκευσης των χαρουπιών που στέλνονταν στους μεγαλεμπόρους της Λεμεσού. Ύστερα από επανειλημμένα αιτήματα των κατοίκων, η αποικιακή κυβέρνηση αποφάσισε το 1910 την ανέγερση του τελωνείου και της αποβάθρας στον παραλιακό χώρο. Η αποβάθρα κατασκευάστηκε τόσο πρόχειρα, «ώστε η πρώτη μικρά τρικυμία του φθινοπώρου παρέσυρεν αυτήν ολοσχερώς»⁹. Από τα χρόνια του μεσοπολέμου, το εμπόριο χαρουπιών περιήλθε σχεδόν μονοπωλιακά στο Νικόλαο Π.Λανίτη και τον αδελφό του, Κώστα Π.Λανίτη, ο οποίος συμμετείχε και στη Ζυγιστική Επιτροπή Χαρουπιών Πισσουρίου και Αυδήμου, η οποία καθόριζε τις τιμές και επέλυε τα διάφορα προβλήματα της εμπορίας των χαρουπιών. Για παράδειγμα, το 1949 η επιτροπή ζήτησε όπως διορθωθεί ο δρόμος που συνέδεε τον Σταθμό με τη θάλασσα του Πισσουρίου¹⁰, για να διευκολυνθεί η μεταφορά των χαρουπιών στις αποθήκες της αποβάθρας.

Η χαρουποκαλλιέργεια παρέμεινε κυρίαρχη ενασχόληση μέχρι το 1934. Εκείνη τη χρονιά, το Πισσούρι μπήκε στο κυβερνητικό πρόγραμμα δενδροκαλλιέργειας, που είχε ως τριπλό σκοπό: α) τον περιορισμό της αιγοτροφίας και την προστασία της χλωρίδας και των δασικών εκτάσεων, β) την εγκατάλειψη παραδοσιακών ασύμφορων καλλιεργειών και την αντικατάστασή τους με ποιο προσοδοφόρες και γ) την αξιοποίηση της χέρσας γης. Έτσι, σύμφωνα με κυπριακή εφημερίδα:

...το Πισσούρι, που εκτός της χαρουπιάς και της ελιάς κανένα άλλο καρποφόρο δεν φύεται εις τας απέραντους και κατάξερους εκτάσεις του, εφέτος μανθάνομεν ότι απεκλείσθη μεγάλη περιφέρεια εις την οποίαν εφυτεύθησαν άνω των 60 χιλιάδων αμυγδαλών και πέραν των 60 στρεμμάτων αμπέλια¹¹.

Το 1934 αποτελεί ουσιαστικά σταθμό στην ιστορία της κοινότητας με την έναρξη της αμπελοκαλλιέργειας που κατέστησε βαθμιαία το Πισσούρι σε αμπελουργική περιφέρεια.

Αν η χαρουποκαλλιέργεια έδωσε την πρώτη οικονομική ώθηση στο χωριό, η αμπελουργία το κατέστησε εμπορικό και οικονομικό κέντρο. Η

⁹ *Αλήθεια*, Λεμεσός 11 Φεβρουαρίου 1910.

¹⁰ *Έθνος*, Λευκωσία 1 Αυγούστου 1949.

¹¹ *Παρατηρητής*, Λεμεσός 6 Μαΐου 1934.

μικρή κοινότητα του 1881 με τους 442 κατοίκους γνώριζε συνεχή δημογραφική άνοδο. Μια δεκαετία αργότερα, αυξήθηκαν στους 537 που έγιναν στην αρχή του νέου αιώνα 607, για να πλησιάσουν τους 1000 το 1931. Στην πρώτη μεταπολεμική απογραφή του 1946 έφτασαν τους 1071, αριθμός που έμεινε σχεδόν αμετάβλητος μέχρι και την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960, οπότε καταγράφηκαν 1072 κάτοικοι, 1053 Έλληνες, χριστιανοί ορθόδοξοι και 19 μωαμεθανοί. Άγγελος φύλακας, σύμβουλος και παραστάτης των κατοίκων του χωριού αναδείχθηκε ο λόγιος γεωπόνος Αντώνης Κλόκκαρης (1881-1956)¹², ανώτερος γεωργικός λειτουργός από το 1905 μέχρι το 1941. Από τις αρχές του 1917 επισκεπτόταν τακτικά τους γεωργούς του χωριού, για να τους πείσει να ασχοληθούν με νέες καλλιέργειες και να βελτιώσουν τις υπάρχουσες. Αρχικά, προώθησε στο Πισσούρι τη δοκιμαστική καλλιέργεια των φιστικιών του χαλεπιού, ενώ το ενδιαφέρον του εκτεινόταν και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής στο χωριό. Υπήρξε ο πρώτος που πρόωθησε την ιδέα του συνεργατισμού στην κοινότητα από το 1917. Τον ίδιο χρόνο συγκέντρωσε και μίλησε στους κατοίκους για την ανάγκη ίδρυσης ταμειυτηρίου στο χωριό. «Οι κάτοικοι ηκροάσθησαν προσεκτικά της ωφελίμου ομιλίας και υπέγραψαν προθύμως δια την σύστασιν ταμειυτηρίου εγγραφέντες μάλιστα μέχρι 300 μετόχων»¹³. Δυστυχώς, η πρώτη αυτή συνεργατική προσπάθεια αφέθηκε να εκφυλισθεί¹⁴. Την φροντίδα του Αντώνη Κλόκκαρη επεσήμανε στις 7 Δεκεμβρίου 1917 με ανταπόκρισή του από το Πισσούρι στην Αλήθεια ο Ιωάννης Ερωτοκρίτου:

Την παρελθούσαν Κυριακήν επεσκέφθη το χωριόν μας ο άοκνος και δραστήριος γεωπόνος κ. Αντώνιος Κλόκκαρης και έλαβε διαφόρους σημειώσεις σχετικάς με το ζήτημα της καπνοφυτείας και βαμβακοφυτείας, δεν παρέλειψε δε να δώση διαφόρους γεωργικάς συμβουλάς εις τους γεωργούς, οι οποίοι ηρώτησαν περί διαφόρων γεωργικών ζητημάτων. Όντως ο κ. Κλόκκαρης είνε άξιος παντός επαίνου δια την προθυμίαν μεθ'ής προσφέρεται πάντοτε να μεταγγίση με την ιδιάζουσαν εις αυτόν μέθοδον τας γνώσεις του εις τους γεωργούς και διά το διάθερμον ενδιαφέρον, το οποίον δεικνύει υπέρ της προόδου της γεωργίας και δεινδροκομίας. Ο κ. Κλόκκαρης, όταν ομιλή, ουδέποτε δε παύει να ομιλή περί γεωργικών ζητημάτων, έχει ίδιον τρόπον, με τον οποίον καταπείθει και τους μάλλον

12 Κουδουνάρης, ο.π., σ.

13 Ελευθερία, Λευκωσία 1 Δεκεμβρίου 1917.

14 Στο ίδιο.

ιδιοτρόπους και Θωμάδες χωρικούς περί της βασιμότητος και ορθότητος των λόγων του. Διά της αόκνου διδασκαλίας του κατώρθωσε να δώση αρκετήν ώθησιν εις το κλάδευμα των χαρουποδένδρων και ελαιοδένδρων, το οποίον συστηματικώς εφαρμόζεται ήδη εις μεγάλην κλίμακα εις το χωρίον μας και εις πλείστα άλλα χωρία του Διαμερίσματος. Επίσης κατώρθωσεν ο κ. Κλόκκαρης να πείση τους γεωργούς του Διαμερίσματος να μεταχειρισθούν το χαρουπί ως τροφήν των ζώων και ήδη οι γεωργοί είναι ενθουσιασμένοι με το μέτρον τούτο, το οποίον, εκτός του ότι θα προσφέρη υψίστην υπηρεσίαν εις τον τόπον από οικονομικής απόψεως, εις εποχήν μάλιστα, που ενεκρώθη το εμπόριον του χαρουπιού, θα μας απαλλάξη και του ειρωνικού μειδιάματος των ξένων καταναλωτών του χαρουπιού, οι οποίοι προτιμούν να τρέφουν τα ζώα των με χαρουπί κατόπιν μάλιστα τόσων επιβαρύνσεων, αι οποίαι απαιτούνται διά την εξαγωγήν του, ενώ ημείς, οι παραγωγείς του χαρουπιού, δεν κατενοήσαμεν ακόμη, ότι τούτο αποτελεί αρίστην τροφήν δι' όλα τα ζώα και μάλιστα οικονομικωτάτην¹⁵.

Στη δεκαετία του 1920 τα μεγάλα προβλήματα του χωριού ήταν η ύδρευση, η συγκοινωνία και η ταχυδρομική επικοινωνία. Το ταχυδρομείο, η πόστα, αποτελούσε τη βασική σύνδεση των χωριών με την υπόλοιπη Κύπρο και το εξωτερικό. Στο Πισσούρι το πρόβλημα ήταν διπλό: ο ίδιος ο διπλωματικός σάκκος και ο τόπος παράδοσής του. Η κατάσταση του σάκκου καταδείκνυε την αδιαφορία των κυβερνώντων. Έγραφε κάτοικος του χωριού στις 3 Ιανουαρίου 1922 σε εφημερίδα της εποχής:

Μεγάλη ταχυδρομική αταξία παρατηρείται εις το διαμέρισμα μας και καίτοι οι κάτοικοι του χωριού μας πολλάκις εξέθεσαν τα παράπονά των διά την κατάστασιν ταύτην εις τους αρμοδίους, εν τούτοις η κατάστασις εξακολουθεί παραμένουσα η αυτή. Είναι τοιαύτη η ταχυδρομική ακαταστασία, ώστε όχι μόνον επιστολαί και εφημερίδες να φθάνωσιν εις τον προσην όρον αργά, μετά 15 και 20 ενίστε ημέρας, αλλά πολλάκις να μη φθάνωσι δι' όλον.

Τούτο δε συμβαίνει διότι συν άλλοις ο ταχυδρομικός σάκκος ευρίσκεται εις τοιαύτην κατάστασιν, ώστε όταν τον βλέπη κανείς να νομίζη ότι από της αγγλικής κατοχής της Νήσου δεν αντικαταστάθη. Είναι άρα γε σπατάλη δια την κυβέρνησιν η αντικατάστασις ενός τοιούτου σάκκου; Και είναι ορθόν να χάνωνται αι επιστολαί, να παραπονούμεθα εις τους

15 I.E. (Ιωάννης Ερωτοκρίτου) «Εκ Πισσουρίου», *Αλήθεια* Λεμεσού 7 Δεκεμβρίου 1917.

αρμοδίους διά τούτο και ουδεμία φροντίς να λαμβάνηται; Πρό τινών μηνών, αφού δεν ηκούσθησαν τα παράπονά μας, ηναγκάσθημεν να μπαλώσωμεν ημείς τον περίφημον ταχυδρομικόν σάκκον, αλλ' ήδη εφθάρη και πάλιν και η κατάστασις εξακολουθεί η αυτή.

Όχι μόνον προκειμένου περί της αντικαταστάσεως του ταχυδρομικού σάκκου δεν ελήφθησαν υπ' όψιν τα παράπονά μας, αλλά και όταν εξητήσαμεν να τοποθετηθεί ταχυδρομικόν κιβώτιον εις τον σταθμόν Πισσουρίου δεν εισηκούσθημεν. Εσκέφθημεν ότι δια να λαμβάνωμεν και αποστέλλωμεν ευκολώτερον και ασφαλέστερον τας επιστολάς μας, αι οποίαι υπερβαίνουνσι τας 200 καθ' εβδομάδα, έπρεπε να κάμωμεν ημείς εκείνο το οποίον η Κυβέρνησις μας αρνείται, να κατασκευάσωμεν, δηλαδή, δι' ι δίων δαπανών ταχυδρομικόν κιβώτιον και να παρακαλέσωμεν τον διευθυντή των ταχυδρομείων να διατάξη όπως παραδίδηται εκεί ο ταχυδρομικός σάκκος, δυστυχώς, όμως, ουδέ τούτο εγένετο.

Και τώρα η κατάστασις του ταχυδρομείου μας εξακολουθεί να παραμένη αθλία, ημείς δε εξακολουθούμεν να αγνοώμεν παντελώς το αίτιον¹⁶.

Παρόμοιες πληροφορίες περιείχε επιστολή κάτοικου Πισσουρίου προς την εφημερίδα Αλήθεια της Λεμεσού, στον οποίο κατέληγε ειρωνικά:

...Αλλά μήπως ήτο ανάγκη να σκοτίζεται διά να ευκολύνη τους κατοίκους του χωριού, αφού ούτοι δεν έχουν το ευτύχημα να είναι τελωνοφύλακες; Τι σημαίνει διά την Κυβέρνησιν, αν θυσίαση την ησυχίαν των 200 κατοίκων του Πισσουρίου, οι οποίοι δεν είναι υπάλληλοι της, χάριν της ευκολίας ενός υπαλλήλου της¹⁷;

Ο νέος σταθμός απείχε μόλις 300 μέτρα από το χωριό, ενώ ο παλιός, στον οποίο παραδιδόταν το ταχυδρομείο, απείχε δύο αγγλικά μίλια. Μόλις λειτούργησε ο νέος σταθμός οι οδηγοί των αυτοκινήτων παρέδιδαν το διπλωματικό σάκκο εκεί, αλλά αυτό προκάλεσε την αντίδραση του διευθυντή των ταχυδρομείων Λεμεσού, ο οποίος τους επέπληξε και απαίτησε την παράδοση στον παλαιό σταθμό. Η απόφαση σχετιζόταν με το αίτημα του τελωνείου στην παραλία του Πισσουρίου, επειδή η απόσταση προς τον παλαιό σταθμό ήταν πολύ μικρότερη¹⁸. Το πρόβλημα προσέγγισε χρονογραφικά στο κυπριακό ιδίωμα με επιστολή του στον Τύπο κάτοικος του Πισσουρίου. Την παραθέτω, παρά το μακροσκελές της, για τη γλώσσα και τα επιχειρήματά της:

16 *Ελευθερία*, Λευκωσία 6 Ιανουαρίου 1922.

17 Κάτοικος Πισσουρίου, «Το ταχυδρομείον Πισσουρίου», *Αλήθεια*, Λεμεσός 17 Ιουνίου 1922.

18 *Αλήθεια*, Λεμεσός 17 Ιουνίου 1922.

Έχω τζι εγιώ μιαν σύντομην κουβένταν να σου κάμω τζιαί παρακαλώ σε πολλά να μεν βαρυθής να την ακούσης.

Επειδή ως σήμερα τα γράμματα του χωρκού μας, πούρκονται που την Λεμεσό, διούντα οι ποσιάτζιες, σ' έναν χάνιν που εν μακρά που το χωρκόν πάνω κάτω μιαν ώρα τζιαί παθθάνομεν πολλά βάσανα όσον να πάμεν να τα φέρωμεν, έκοψεν ο νούς μας, πριν 3-4 μήνες να κτίσωμεν ένα σπιτουίν πάνω στην αμαζόστραταν, κοντά στο χωρκόν μας τζιαί να κάμωμεν τζι ένα σακκούλλιν να το δώσωμεν εις την πόσταν να βάλλουν μέσα τα γράμματά μας να τα φέρνουν να τα βάλλουν μέσα στο σπιτουίν. Πρίν να κάμωμεν τούτα ούλα όμως είπαμεν να το τανιστίσωμεν εις τον Διευθυντήν της Πόστας, να δούμεν είντα να μας πη τζι ύστερα να κάμωμεν έξοα. Επαρακαλήσαμεν λοιπόν τον μουκτάρην τζιαί τους αζάες του χωρκού μας τζι' εκάμαν μιαν αναφοράν εις τον Διεφεντην τζ' είπαν του τούταούλα πούκοψεν ο νούς μας αμμα εν μας έδωκεν αμέ μιστόν με πολογιάν. Ύστερα που λλίον τζιαιρόν ένας χωρκανός μας αποφάσισεν να κτίση ένα καβενούιν κοντά στην αμαζόστραταν εις τον ίδιον τόπον που χαμε σκοπόν ούλοι οι χωρκανοί να κτίσωμεν το σπιτουίν που είπαμεν. Ο άδρωπος ετέλειωσεν το καβενούιν του τζι' αρκίνησεν να δουλεύκη, τρεις μήνες τώρα πάνω κάτω είπαμεν τζι' εμείς αφού εκτίστην καβενούιν κοντά στο χωρκόν μας, η πόστα άμα το μάθη εν να διατάξη να μας φέρνουν τα γράμματα μας εις το καβενούιν που εν τέλεια κοντά στο χωρκόν, γιατί ανιζιάκκι έχει δέκα σκάλες που τζιαχαμαί ως το χωρκόν. Επαρακαλήσαμεν πάλε τον Μουκτάρην τζιαί τους αζάες τζι' εκάμαν άλλην αναφοράν τζι' εξητήσαμεν που την Πόσταν να μας κάμη την χάριν να μας φέρνη τα γράμματά μας εις το καβενούιν αμμά... «καμήλα κλάννει» - στο Πισσούριν τούτην την βολάν, οί στο Πεντάκωμον – εμ μας εδώκαν μέ «μιστόν με πολογιάν»: ννα εβκένεια ννα μάλαμαν.

Κατά πρώτον οι πόστατζιες, που παίρνουν τα γράμματα που την Λεμεσό εις το Κτήμαν, εφέρον μας δκυο τρεις βολές τα γράμματά μας εις το καβενούιν, αμμά κατόπιν εσταματήσαν πάλε τζ' εδκιούσαν τα στο παλληόν χάνιν, γιατί εμάθαμεν, ότι εθυμώσαν τους οι μυαλλίτεροί τους τζι' εφοϊτσιάσαν τους, πως αν δεν τα αφίνουν τα γράμματα κάτω στο παλιόν χάνιν, εν να τους προσιμήσουν.

Ξώννιασε ποτζεί, ζώννιασε ποδά να μάθουμεν είντα κακόν εν τούτον, είντα εν η αφορμή τζι' εν θέλουν να μας φέρνουν κοντά μας τα γράμματά μας, εμάθαμεν τέλος πάντων πως ούλη η αιτία εν ο Κουμερτζάρης μας, που μεινίσκει «κάτω στον γιαλόν κάτω στο περιγιαλιν». Τούτος έκαμεν

αναφοράν τζι' είπεν, ότι εν δυσκολία νάρκουνται τα γράμματά του στο χωρκόν. Πρέπει να μεινίσκουν κάτω στο χάνιν το παλληόν, που συμπλιάζει στον γιαλόν, που εν η κατοικία του. Εν τζ' έχει άδικον ο άδρωπος, η αλήθεια εν δυσκολία για λλόου του νάρκουνται τα γράμματά του στο χωρκόν. Άμιά άτζιαπι η Πόστα εν ημπορεί να βρή τη ρέουλαν της δουλλειάς; Έτσι μικρόν πράμαν εν ημπορεί να το διορτώση; Εν μηάλον πράμαν να χωρίση τα γράμματα του Κουμερτζιού που τα γράμματα του χωρκού τζιαί να κάμη την ευκολίαν τζ' εμάς τζιαί του Κουμερτζιάρη; Τζι' αν δεν ημπορεί να κάμη τούτον το πράμαν, εν δίκιον στον θεόν σου, να μας βασανίζει εμάς, έναν χωρκόν για έναν άδρωπον; Εννιακόσιες ψυχές του Πισσουρκού εν βαρούμεν ίσια μ' έναν άδρωπον της Τζυβέρνησης; Είνταν τούτον το χάλιν. Πάει να πη πως η Τζυβέρνηση η Εγγλέζιτζη θεωρεί μας τέλλεια σαν τα κτηνά. Εν δικαιοσύνη νάχωμεν καβενέν μές τα πόδκια μας τζιαί να μέν μας αφίννουν τα γράμματά μας τζιαί να μεν τα διούν τζιαί να μας υποχρεώνουν καθημέρα να κόβκωμεν οκτώ μίλλια, μετρημένα με την κουρτέλλαν, να πηαίνωμεν να πκιάνωμεν τα γράμματά μας; Πκοιός θεός το θέλει τούτον τζιαί πκοιός άδρωπος το βρίσκει εύλοον;

Είπα σου τα ούλλα «κουτσιά καθαρισμένα» εις την γλώσσαν μου την καθαρήν τζιαί παρακαλώ σε να το γράψης μέσα στην εφημερίαν σου, να μάθη ο κόσμος τες προκοπάες της Πόστας μας. Γράφω τα εις την «Σάλπιγγαν» να δη ο κόσμος. Εν ανάγκη να πκιάσωμεν σάλπιγγαν τζιαί πουρούν πέрки μας ακούση τζι' η Τζυβέρνηση, γιατί με το στόμα μας έμ μας ακούει. Βαρνκουφά πολλά. Τώρα πούν να τα γράψης εις την εφημερίαν σου, πέрки τα δη τζι ο Διοκητής μας ο Πόρζιος, τζείνος ο καλός άδρωπος πόν ο μόνος που μας πονεί, τζιαί διορτώση τα πράματα. Εν η αλήθεια αν έλειπεν τούτος ο άδρωπος πομέσα στη Τζυβέρνησην ήθεν να πάθωμεν πολλά κακά. Πρέπει να δοξάσωμεν τον θεόν που εβρέθην τούτος ο καλός άδρωπος, που μας πονεί σαν τα παιδικιά του. Όσες βολές του κάμωμεν παράπονον διορτώννει τα πράματα τζιαί κοντά του βρίσκομεν πάντα το δίκιον μας. Είμαι σίουρος πως τούτην την δουλλειάν εν την ειζέρει τζιαί άμα την μάθη, εν να την διορτώση. Είπα τους προεστούς του χωρκού να του γράψουν οκτώ λόγια, τζι' εντός να σάση τα πράματα αμιά εν μ' ακροάστηκαν «Έν ενδουλλειά του Διοικητή» λαλούν μου, εν δουλειά τους πουστατζίες». Εγιώ είμαι γέρος τζι' εν ημπορώ να πάω να βρω τον Διοικητήν, όξα οκτώ λόγια να του πω να δης είντα να τους κάμη τους πουστατζίες. Τώρα αν τα δη τούτα ούλα μέσα στην εφημερίαν να δης πως εν

να τα διορθώση όσον να πησ «τέσσερα» σαν ιδιόρτωσε τζιαί το ζήτημα των αποθηκών του χωρκού μας, τες προάλλες, για το οποίον τον ευκαριστούμεν πολλά. Τζιαί καλό εν επρόσταξεν η Τζυβέρνηση πέρσι, να παίρνωμεν τες δεκατείες μας εις την Λεμεσό, τζι' επάθαμεν ούλλον το καθιλλίτζιν μας, τα κάστια του Γριστού. Ό,τι επάθαμεν πέρσι για τες δεκατείες ένας θεός τα ζέρει.

Φέτος όμως επήαν οι καλοί του χωρκού μας εις τον Διοικητήν μας τον Πόρτον, τζ' είπαν του όσα κακά έπαθεν το καπελλίτζιν. Την δδουλειάν τζι' εντύς ενέρκησεν τζ' ενοικίασεν η Τζυβέρνηση αποθήκες στον λιμνώναν του Πισσουρκού τζιαί πκιάννει τα τρίτα δα χαμαί. Ο Θεός να δκιά καλόν εις τον Διοικητήν μας, τον Πόρτον, γιατί εν πολλά καλός άδρωπος.

Α εν ώρα να σε χαιρετίσω πκιόν τζαι παρακαλώ σε να μου συγχωρήσης, γιατί εφάνηκα κομμάτιν λαφαζάνης. Εζάλισά σε με τα λαφαζαννίκια μου, αμμά είντα να κάμωμεν, ήτουν ανάγκη να τα πούμεν τούτα ούλλα.

Την επιστολή με ημερομηνία 29 Ιουνίου 1922 υπέγραψε κάτοικος με το ψευδώνυμο «Ρέμπελος»¹⁹.

Η πρώτη αναφορά για το Πισσούρι στον κυπριακό τύπο ανάγεται στο 1885. Σύμφωνα με την Αλήθεια της Λεμεσού, η σχολική εφορεία του χωριού, που την αποτελούσαν ο Σωκράτης Ηλιάδης, ως πρόεδρος και ως έφοροι οι Ερωτόκριτος Ηλία, Λοΐζος Χατζηγιαννάκη, Ευστάθιος Παρασκευά και Ονούφριος Δημητρίου «ακαμάτως εργάζονταν» για την πρόοδο του σχολείου και της κοινότητας. Το σύντομο δημοσίευμα κατέληγε ότι:

*Η φιλομουσία των είναι αξία δημοσίου επαίνου, ελπίζομεν δε το παράδειγμα των να μιμηθώσι και άλλοι*²⁰.

Η ίδια εφορία, με πρόεδρο τον Ονούφριο Δημητρίου, αποφάσισε και άρχισε το 1887 την ανέγερση δημοτικού σχολείου, πράξη που κρίθηκε «ως ανωτέρα παντός επαίνου»²¹. Το σχολείο λειτουργούσε ήδη ως αλληλοδιδασκτικό από το 1887, οπότε επιχορηγήθηκε από την αγγλική κυβέρνηση με ποσό 5 λιρών για το μισθό του δασκάλου και με συμβολικό ποσό 2 λιρών και 10 σελινιών για το κτίσιμο σχολείου. Την επόμενη χρονιά δόθηκε στο Πισσούρι κρατική χορηγία 11 λιρών που το 1884 παρέμεινε ίδια χορηγία για τη λειτουργία του

19 Ρέμπελλος, «Πισσουρκώτικα», *Σάλπιγξ*, Λεμεσός 14 Ιουλίου 1922.

20 *Αλήθεια*, Λεμεσός 27 Ιουνίου 1888.

21 *Αλήθεια*, Λεμεσός 15 Οκτωβρίου 1887.

σχολείου, ενώ παρεχωρήθηκαν 15 λίρες για το κτίσιμο. Οι χορηγίες αυτές οδήγησαν την εφορία στην απόφαση που αναφέρθηκε, για το κτίσιμο του σχολείου.

Το δημοτικό σχολείο αποτέλεσε λίκνο της πνευματικής κίνησης στο Πισσούρι. Ο δάσκαλος στην εποχή αυτή ήταν το πιο σημαντικό πρόσωπο σε μια κοινότητα.

Από το 1887 μέχρι και το 1891 υπηρέτησε στην κοινότητα ο εξάιρετος δάσκαλος Παρασκευάς Ιωάννου. Στο νεαρό δάσκαλο αναφέρεται το 1888, με αφορμή τις δημόσιες τελικές εξετάσεις, ανταπόκριση από το Πισσούρι εφημερίδας της Λεμεσού:

Κατά την 27ην Ιουλίου εγένοντο εν Πισσουρίω αι εξετάσεις της σχολής της υπό του νεαρού διδασκάλου κ. Παρασκευά Ιωάννου διευθυνομένης· καίτοι το χρονικόν διάστημα, καθ' ό ο ρηθείς διδάσκαλος διδάσκει, είναι αναλόγως μικρόν, εντούτοις ειλικρινώς λέγομεν ότι εξεπλάγημεν ιδόντες τας γνώσεις πάντων των μαθητών και την ευχέρειαν μεθ' ής απήντων εις εκάστην ερώτησιν των παρευρεθέντων· συγχαίρομεν εκ καρδίας τον φιλότιμον νέον επί τη ευσυνειδησία, μεθ' ής εξετέλεσε το επίπονον αυτού καθήκον ως και τους Πισσουρίους επί τη καλη τύχη του να τύχωσι τοιούτου διδασκάλου...²².

Από το ίδιο δημοσίευμα πληροφορούμαστε τη σύνθεση της σχολικής επιτροπής το 1880 από τους Ονούφριο Δημητρίου, Χριστοδουλή Παφίτη, Λοϊζή Χατζηιωάννου και Δημήτριο Πασαπόρτη²³. Το σχολείο, όπως και όλα τα σχολεία της Κύπρου, ήταν μια αίθουσα και εκεί οι μαθητές διδάσκονταν στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Αυτό ήταν το παλιό σχολείο που λειτούργησε από το 1887 μέχρι το 1912, οπότε εγκαταλείφθηκε λόγω φθοράς²⁴. Το νέο σχολείο, όπως αναφέρει ο Άνθιμος Πολυβίου, κτίστηκε το 1913 με επίμονες προσπάθειες του τότε κοινοτάρχη²⁵. Τον Απρίλιο του 1916 με απόφαση του εκπαιδευτικού Συμβουλίου με πρόεδρο και η ίδια ομάδα των προοδευτικών προκρίτων της κοινότητας αποφάσισαν τον Ιανουάριο 1889, με πρωτοβουλία μάλλον του δασκάλου Παρασκευά Ιωάννου, να προχωρήσουν στη σύσταση

22 *Αλήθεια*, Λεμεσός 18 Αυγούστου 1888.

23 Στο ίδιο.

24 Άνθιμος Πολυβίου, «Δημοτικό Σχολείο Πισσουρίου 1850-1961» στο Μίμης Α. Σοφοκλέους, επιμ., *Πισσούρι. Ένα χωριό λουσιμένο στο φως*, Αφή, Λεμεσός, 2013, σ.169-187.

25 Στο ίδιο.

αναγνωστηρίου²⁶. Είναι η εποχή που αρχίζει το άτυπο κίνημα των αναγνωστηρίων που αποσκοπούσε στην απομάκρυνση των χωρικών από την οιοποσία και τη χαρτοπαιξία και την επιμόρφωσή τους με βιβλία και ομιλίες.

Τα αναγνωστήρια και τα σχολεία συνέβαλλαν στην ηθική εξύψωση και στην εδραίωση της εθνικής ιδέας, που πρόβαλλε ως αίτημα ένωσης με την Ελλάδα. Πρώτη ευκαιρία για άμεση εκδήλωση του εθνικού φρονήματος έδωσε η κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου το 1897, οπότε εκατοντάδες Κύπριοι έσπευσαν ως εθελοντές για να συμμετάσχουν στον πόλεμο. Ο πόλεμος, που άρχισε με αφορμή τις έκνομες ενέργειες της Εθνικής Εταιρείας, κατέληξε σε κατατρόπωση του ελληνικού στρατού και κατάληψη της Θεσσαλίας, που είχε παραχωρηθεί στην Ελλάδα μόλις δεκαπέντε χρόνια πριν.

Ως ψυχικό αντίβαρο για την ταπείνωση από την ήττα και την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου για την πληρωμή της πολεμικής αποζημίωσης στην Τουρκία, πρόβαλε η απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων για αυτονομία της Κρήτης με το διορισμό του Έλληνα πρίγκηπα Γεωργίου ως Υπάτου Αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας. Σε κανένα άλλο μέρος του υπόδουλου ή ελεύθερου ελληνισμού δεν υπήρξε παρόμοιος ενθουσιασμός με αυτόν που επικράτησε στην Κύπρο την ημέρα άφιξης του Γεωργίου στην Κρήτη, 9 Δεκεμβρίου 1898. Σ' όλο το νησί οργανώθηκαν δοξολογίες, παρελάσεις και εθνικές εσπερίδες. Το Πισσούρι δεν υστέρησε σε εκδηλώσεις. Σύσσωμο το χωριό προσήλθε στη δοξολογία κατά την οποία μίλησε ο δάσκαλος Ιωάννης Ερωτοκρίτου. Τον ενθουσιασμό που επικράτησε περιγράφει αυτόπτης μάρτυρας σε εφημερίδα της Λεμεσού:

Δοξολογία πανηγυρικωτάτη, ενθουσιώδεις λόγοι του διδασκάλου, προκαλέσαντες ρίγη συγκινήσεων και ενθουσιασμού. Οι χωρικοί εδάκρυσαν εκ συγκινήσεως, έρριπτον δε ζητωκραυγάζοντες υπέρ του Πρίγκηπος, του Βασιλέως και της Ενώσεως τα ιφέσια εις τον αέρα²⁷.

Το 1916 έχουμε την πληροφορία ότι ο Αρχιγραμματέας της Κυβέρνησης αποφάσισε την ίδρυση Παρθεναγωγείου στο Πισσούρι, με τον όρο αποπεράτωσης του κτιρίου του αρρεναγωγείου²⁸.

26 *Σάλπιγγα*, Λεμεσός 21 Ιανουαρίου 1880.

27 *Αλήθεια*, Λεμεσός 23 Δεκεμβρίου 1898.

28 *Σάλπιγγ*, Λεμεσός 11 Απριλίου 1916.

Με κάθε ευκαιρία οι κάτοικοι του Πισσουρίου εξέφραζαν τα εθνικά τους αισθήματα. Την 25η Μαρτίου 1921 ο ιερέας, οι δάσκαλοι, η σχολική επιτροπή, ο μουχτάρης και οι αζάδες υπέγραψαν στο ενωτικό δημοψήφισμα που οργανώθηκε σ' όλη την Κύπρο με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την έναρξη της ελληνικής επανάστασης. Στο πρώτο άρθρο του ψηφίσματος αναφερόταν ότι:

Κηρύττομεν ενώπιον θεού και ανθρώπων ότι η θέλησις ημών είναι μία, μόνη και αναλλοίωτος, να ενωθώμεν μετά της μητρός ημών Ελλάδος.

Παρόμοια, υπογράφηκε στις 25 Μαρτίου 1930 το δημοψήφισμα που οργανώθηκε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης εκατόν χρόνων Ελληνικής Ανεξαρτησίας. Και στα δύο δημοψηφίσματα πρώτος υπέγραψε ο σεβάσμιος ιερέας της κοινότητας Παπαευτύχιος Χαραλάμπους.

Κορυφαία εθνική εκδήλωση της κοινότητας υπήρξε η συμμετοχή στην εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931. Παρόλο που τα γεγονότα στο Πισσούρι υπήρξαν βιαιότερα από ότι στις άλλες περιοχές, με καθολική συμμετοχή των κατοίκων, εντούτοις δεν έχουν μελετηθεί στο βαθμό που επιβάλλει το χρέος προς την Ιστορία. Δεν έχουμε μια πλήρη μελέτη και οι αφηγήσεις των πρωταγωνιστών παρουσιάζουν αντιφάσεις και σκοτεινά σημεία. Για τα γεγονότα υπάρχουν τέσσερις εκδοχές: Η επίσημη κυβερνητική έκθεση, τα πρακτικά της δίκης του κακουργιοδικείου το Δεκέμβριο του 1931 στη Λεμεσό, τα απομνημονεύματα του Γαλατόπουλου και η αφήγηση του Ιωάννη Ερωτοκρίτου το 1948 στην εφημερίδα *Κυπριακός Φύλαξ*²⁹. Ο Ερωτοκρίτου υπήρξε μια εμβληματική φυσιογνωμία στην ιστορία της κοινότητας. Ξεκίνησε την καριέρα του ως δάσκαλος και συνέχισε ως έμπορος και τοκογλύφος, «δανειοδότης του χωριού», αποκαλείται κατ' ευφημισμό. Λόγιος με ανήσυχο πνεύμα, υπήρξε μια από τις σημαντικές πνευματικές φυσιογνωμίες της επαρχίας. Ο ίδιος συμμετείχε στα γεγονότα του '31 και στην αφήγησή του φρόντισε να εξιδανικεύσει το ρόλο και τη δράση του. Προσπάθησε με κάθε τρόπο και πέτυχε να αποτρέψει την πυρπόληση του αστυνομικού σταθμού, που ήταν ιδιοκτησία του. Συνελήφθη στη Λεμεσό στις 27 Οκτωβρίου 1931 μαζί με το Ν. Κλ. Κληρίδη και άλλους πολιτικούς, φυλακίστηκε αρχικά στο Κάστρο της Λεμεσού

29 Πέτρος Παπαπολυβίου, «Τα Οκτωβριανά του 1931 και το Πισσούρι: Εξέγερση και καταστολή» στο Ευριπίδης Χ.Αντωνιάδης, επιμ., *Α' Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου. Ιστορία, κοινωνία, πολιτική και μέσα επικοινωνίας. Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την Ιστορία του Σύγχρονου Ελληνισμού στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Επιφανίου, Λευκωσία 2018, σ.19-38.

και στη συνέχεια στις κεντρικές φυλακές και απολύθηκε στις 12 Δεκεμβρίου, την επόμενη μέρα της έκδοσης της καταδικαστικής απόφασης για το Γαλατόπουλο και 20 κατοίκους του Πισσουρίου. Στον ίδιο δεν προσάφθηκε καμιά κατηγορία. Ο ίδιος γράφει ότι η απόλυσή του:

Έγινεν υπό τον όρον να φύγει αμέσως για το Πισσούρι, χωρίς οποιοδήποτε σταθμό στη Λευκωσία και στη Λεμεσό και ότι του επιδόθηκε διάταγμα εντοπισμού στο Πισσούρι με την υποχρέωση να παρουσιάζεται στον αστυνομικό σταθμό δυο φορές την ημέρα³⁰.

Ο Ερωτοκρίτου υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, αλλά δεν κλήθηκε ούτε ως μάρτυρας υπεράσπισης, ούτε ως μάρτυρας κατηγορίας. Δεκαεπτά χρόνια μετά περιέγραψε με γλαφυρότητα τα γεγονότα:

Και εδώ [στο Πισσούρι], όπως παντού της Κύπρου, το Διάγγελμα του Αγίου Κιτίου προκάλεσεν έξαψιν των πνευμάτων, σαν ένας σπινθήρας σε εύφλεκτη ύλη. Και εύφλεκτη και εκρηκτική ύλη ήταν πάντα οι Πισσουριώτες, αγανακτισμένοι δια την αυταρχικήν πολιτικήν της Κυβερνήσεως και ιδιαιτέρως επί Στόρρς. Μόλις εγνώσθη ο εμπρησμός του Κυβερνείου και του Διοικητηρίου της Λεμεσού οι ζωηρότεροι ήθελαν ν' αρπάσουν τα όπλα των αστυνομικών και να προβούν σε τολμήματα, αλλά ο κ. Ερωτοκρίτου κι ο Μουχτάρης Νεοκλής Αντωνιάδης τους είχαν συγκρατήσει με τες συστάσεις των για ψυχραιμίαν, έως τες 25 Οκτωβρίου. Αλλά κείνην την ημέραν έτυχε να παιρνά από τον Σταθμόν του Πισσουρίου ο κ. Χρ. Γαλατόπουλος, βουλευτής τότε Πάφου παρητημένος, επιστρέφοντας από την Λεμεσό, όπου με άλλους είχε πάει για να καλέση τον Άγιον Κιτίου να επισκεφθή το Κτήμα και να ομιλήση προς τον λαόν, εις το Κτήμα. Ο κ. Γαλατόπουλος εδέχθη πρόσκλησιν ν' αναιβή στο χωριό και να ομιλήση. Εις την ομιλίαν του, μεταξύ άλλων, είχε πη: «Σήμερα διεξάγομεν ένα αγώνα εθνικόν, τον οποίον πρέπει να κρατήσωμεν υψηλά. Να αντιτάξωμεν παθητικήν αντίδρασιν, ώστε να ξεχαρβαλωθή η Κυβερνητική μηχανή, αλλά να μην κακοποιήσωμεν κανένα. Ακολούθως ωμίλησε και ο κ.Ερωτοκρίτου, ο οποίος συνεχάρη τον κ.Γαλατόπουλον και τους άλλους βουλευτάς διά την παραίτησίν των, η οποία μάλιστα εβράδυνεν, είπε, να γίνη».

30 Κ. Α. Κωνσταντινίδης, «Επανάστασις εις την Κύπρον. Τα πολύκροτα Οκτωβριανά», Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία 10 Ιανουαρίου 1948.

Ο κ.Γαλατόπουλος ανεχώρησε συνοδευόμενος από τον λαόν. Όταν όμως το πλήθος επαιρνούσεν από τον Αστυνομικόν Σταθμόν, ώρμησε μέσα και κατέστρεψε τα βιβλία του. Μερικοί εσκέπτοντο να κάψουν τον Σταθμόν, αλλά εμποδίσθησαν από ψυχραιμότερους. Ο κ.Ερωτοκρίτου κατόπιν από συνάντησίν του με τον Σταθμάρχη, εσυμβούλευσε το πλήθος να διαλυθή. Όταν έπειτα επέστρεψε το άλλο τμήμα του λαού, που είχε συνοδεύσει τον κ.Γαλατόπουλον, ήθελε να κάψη το Τελωνείον. Και ανεχαιτίστη μεν προσωρινώς, αλλά το απόγευμα κατά την δύσιν του ηλίου έβαλε φωτιάν στο Τελωνείον και διήρπασε το άλας που ήταν αποθηκευμένον, παρεβίασαν δε και το χρηματοκιβώτιον, το οποίον είχεν 60 λίρες και τες επήραν.

Κατά τες δέκα την νύχτα οι αστυνομικοί επήραν διαταγήν από την Λεμεσόν να εγκαταλείψουν τον Σταθμόν και να παν στην πόλιν, αφού παρέδωσαν το κλειδί στον κ.Ερωτοκρίτου, του οποίου ήταν ιδιοκτησία το κτίριον του Σταθμού.

Εις την Λεμεσόν ανέφεραν εις τον Αστυνόμον και τον Διοικητήν, ότι ο κ.Ερωτοκρίτου τους επροστάτευσεν, εν τούτοις όμως αυτός συνελήφθη έπειτα δια τες ομιλίες του, που είχε κάμει ως μέλος της Εθνικής Οργανώσεως εις διάφορα χωριά των Διαμερισμάτων Αυδήμου και Κοιλανίου, όπου ίδρυε Συλλόγους «Εθνικής Νεολαίας». Ο Διοικητής Λεμεσού, μολοντί επροσποιείτο, ότι δεν εδυσαρεστείτο δια την εκδήλωσιν των εθνικών αισθημάτων και έλεγε μάλιστα, ότι εθεωρούσε δικαίωμα και καθήκον κάθε Έλληνος να αγαπά, να θέλη την Ελλάδα, παρεπονήθη όμως εναντίον του κ.Ερωτοκρίτου, ότι κατεφέρετο εναντίον της Κυβερνήσεως με τρόπον που να εξάπτη το μένος του λαού εναντίον της.

Δυο μέρες κατόπιν από τες σκηνές εις το Πισσούρι, κατέφθασεν έξω από το χωριόν Απόσπασμα στρατιωτικόν. Οι χωρικοί μόλις το αντελήφθησαν, έτρεξαν ωπλισμένοι με... βέργες να το εμποδίσουν να μπη στο χωριό κι ένας ζωηρός τους είπε: «Ήνταν που θέλετε δα μέσα. Δεν σας διόμεν την άδειαν να μπήτε μέσα».

Ο Άγγλος αξιωματικός μόλις του είχαν διερμηνεύσει τα λόγια αυτά, διέταξε τους στρατιώτες να βάλουν τες λόγχες εφ' όπλου και είπεν εις τους χωρικούς να μην κινηθούν από την θέσιν τους, άλλως θα κτυπηθούν με όπλα και πολυβόλα. Δύο πολυβόλα εστήθησαν απέναντι των χωρικών και διετάχθησαν αυτοί να καθήσουν κάτω. Κατόπιν μερικοί στρατιώτες επροχώρησαν στο χωριό κι άρχισαν να συλλαμβάνουν και μεταφέρουν χωρικούς σε πρόχειρον στρατόπεδον Συγκεντρώσεως. Μερικούς χωρικούς, που ήσαν ασχολημένοι στα ελαιοτριβεία των, ή εδυστροπούσαν να

τους ακολουθήσουν, τους εξυλοκόπησαν με γροθιές. Ύστερα από δύο ώρες το Απόσπασμα ανεχώρησεν. Όσα έκαμεν όμως ήσαν μηδέν απέναντι όσων έκαμαν ύστερα από λίγες μέρες αστυνομικοί, οι οποίοι αφού συνελάμβαναν χωρικούς τους εξυλοφόρτωναν άγρια³¹.

Παρόλη την γλαφυρή αφήγηση και την εμφανή προσπάθεια εξωραϊσμού του προσωπικού ρόλου, είναι διακριτά κάποια σκοτεινά σημεία στην μαρτυρία του. Είναι καθαρό ότι ο ίδιος πέρασε αλώβητος μέσα από τη δοκιμασία του Πισσουρίου.

Οι δεκάδες πισσουρκώτες που συνελήφθησαν οδηγήθηκαν για ανάκριση, άλλοι στον αστυνομικό σταθμό του Πισσουρίου και άλλοι στη Λεμεσό. Ο αριθμός των συλληφθέντων ανήλθε στους 60. Οι 41 παρεπέμφθησαν στο Πταισματοδικείο και καταδικάστηκαν σε διάφορα πρόστιμα, ενώ δεκαεννιά παραπέμφθησαν με σοβαρότερες κατηγορίες στο Έκτακτο Κακουργιοδικείο, που συνεδρίασε στη Λεμεσό από τις 8 μέχρι τις 11 Δεκεμβρίου. Κατηγορήθηκαν για συμμετοχή σε παράνομη συγκέντρωση, για διάρρηξη του αστυνομικού σταθμού, κλοπή και καταστροφή εγγράφων, για την πυρπόληση του τελωνείου, της αλαταποθήκης και της οικίας του τελώνη, για κλοπή άλατος και αντικειμένων που ανήκαν στην κυβέρνηση, συνολικής αξίας 400 λιρών, για την κλοπή κοσμημάτων και διαφόρων αντικειμένων που ανήκαν στον τελωνοφύλακα Αλή Οσμάν, αξίας 210 λιρών και για κλοπή από διάρρηξη του κυβερνητικού χρηματοκιβωτίου ποσού 57 λιρών, 11 σελινιών και 1 γροσίου³².

Για την κατηγορία παρίσταντο ο Γενικός Εισαγγελέας Τράσντετ και ως δημόσιος κατηγορος ο Στέλιος Παυλίδης. Την υπεράσπιση ανέλαβαν οι δικηγόροι Παναγιώτης Κακογιάννης, Αλέξανδρος Ζήνων και Κρίτων Τορναρίτης³³.

Το δικαστήριο καταδίκασε ως πρωταίτιο των ταραχών το Χριστόδουλο Γαλατόπουλο σε φυλάκιση τεσσάρων χρόνων. Από τους 19 κατοίκους του Πισσουρίου αθώωσε 7 (Γ.Χρυσοστόμου, Βρασίδα Σπύρου, Λεωνίδα Αρέστη Λιασή, Αναξαγόρα Δημήτρη Πασαπόρτη, Δημ. Κουρράδο, Πλουτήν Καρπή και Φυτήν Δημ. Σκληστηλένου, ενώ άλλοι 12 καταδικάστηκαν: ο Μιχαήλ Ιωακείμ καταδικάστηκε σε φυλάκιση δέκα χρόνων. Ήταν η πιο βαριά ποινή. Ο Λεωνίδας Πολλή Κασάπης σε πέντε χρόνια. Ο Ανθής Ιωάννου, ο Δημήτριος

31 Κ. Α. Κωνσταντινίδης, «Επανάστασις εις την Κύπρον. Τα πολύκροτα Οκτωβριανά», *Κυπριακός Φύλαξ*, Λευκωσία 9 Ιανουαρίου 1948.

32 *Αλήθεια*, Λεμεσός 11 Δεκεμβρίου 1931.

33 Στο ίδιο.

Ηλία, ο Φανής Τοουλή και Μαυρουδής Θεωρή σε δυο χρόνια ο καθένας, ο Νέαρχος Χρυσοστόμου καταδικάστηκε σε 18μηνη φυλάκιση. Ο Ανδρέας Αρέστη και ο Νεόφυτος Μερκή σε ένα χρόνο και σε έξι μήνες οι Μιχαήλ Τοουλή Τροκεντού, Νικόλας Αρέστη Λιασή και Τοουλής Θεωρή³⁴.

Ανέφερα τα ονόματα των 19, που ήσαν οι πρώτοι χωρικοί πολιτικοί κατάδικοι, ως μνημόσυνο τιμής. Θέλω να κλείσω με δυο εισηγήσεις.

Η πρώτη: η κοινοτική αρχή να χρηματοδοτήσει μια έρευνα για τη συλλογή όλου του υλικού που αναφέρεται στα Οκτωβριανά στο Πισσούρι, είτε με ανάθεση σε ερευνητή, ή καλύτερα με την παραχώρηση υποτροφίας για μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές.

Η δεύτερη: τα ονόματα των καταδικασθέντων Πισσουρκωτών του 1931 να αναγραφούν σε μια στήλη που να τοποθετηθεί σε περίοπτο σημείο της κοινότητας ως έκφραση μνήμης και τιμής στους ταπεινούς πρωτοστάτες της κυπριακής ελευθερίας.

34 *Ελευθερία*, Λευκωσία 16 Δεκεμβρίου 1931.

MME, πλουραλισμός και ψευδείς ειδήσεις

Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης

Αν. Καθηγητής

Τμήμα Δημοσιογραφίας & MME,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Λέξεις κλειδιά: *MME, Ψευδείς Ειδήσεις*

Τα MME είναι ένας σημαντικός παράγοντας που δεν έχει να κάνει μόνο με την ενημέρωση των πολιτών αλλά με την συνολικότερη πολιτισμική παραγωγή, την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική.

Το ζήτημα των επιδράσεων των MME αποτελεί θέμα εξαιρετικά αμφιλεγόμενο και ταυτόχρονα πεδίο έντονης επιστημονικής αντιπαράθεσης. Επιδρούν τα Μέσα στο κοινό ή δεν επιδρούν και αν επιδρούν ποιος είναι ο βαθμός επίδρασης; Οι εκατοντάδες αν όχι χιλιάδες έρευνες και μελέτες γύρω από το θέμα των επιδράσεων συγκλίνουν στο ότι τα MME τελικά επιδρούν, ενώ ο βαθμός επίδρασης εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (ηλικία, μόρφωση, ταξική προέλευση, κοινωνική κινητικότητα, ιδεολογική ταυτότητα κλπ). Όπως αναφέρει ο ΜακΚουέιλ, «παρότι οι ποικίλες ερμηνείες για την κατεύθυνση της επιρροής των MME εμφανίζουν μεγάλες αποκλίσεις, το μόνο κοινό τους στοιχείο είναι η παραδοχή της μεγάλης επίδρασης που ασκούν τα MME» (ΜακΚουέιλ 1997: 77).

Ο Τύπος, τα έντυπα Μέσα Ενημέρωσης και αργότερα η κρατική ραδιοτηλεόραση δεν προσδιορίζονταν αποκλειστικά από οικονομικούς στόχους, αλλά κυρίως από πολιτικούς, ιδεολογικούς και πολιτιστικούς προσανατολισμούς. Εξάιρεση αποτέλεσε ο κινηματογράφος, κυρίως λόγω του τεράστιου κόστους παραγωγής, διανομής και εκμετάλλευσης των ταινιών, ο οποίος αποτέλεσε, ήδη από την εποχή της εμφάνισής του, μία εμπορευματοποιημένη βιομηχανία (Λέανδρος 2000; Κωνσταντινίδου 2003).

Από τα μέσα όμως του 20ου αιώνα, αλλά κυρίως τα τελευταία 30 χρόνια, επίκεντρο της λειτουργίας όλων σχεδόν των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων MME είναι η αύξηση της κερδοφορίας τους με βάση τη λογική της αγοράς, σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο. Παρατηρούμε ότι μετά την απορρύθμιση του P/T πεδίου, στα τέλη της δεκαετίας του 80, εμφανίζονται οι ακόλουθες τάσεις:

Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου με συνέπεια το μετασχηματισμό των επιχειρήσεων των ΜΜΕ σε τεραστίου μεγέθους επιχειρηματικούς οργανισμούς. Οι διαδικασίες ανάπτυξης και συγχώνευσης οδήγησαν στην αυξανόμενη συγκέντρωση ιδιοκτησίας με λιγότερους οργανισμούς να ελέγχουν μεγαλύτερα μερίδια στην αγορά. Στην αρχή, η συγκέντρωση εμφανίστηκε στο χώρο των εφημερίδων. Για παράδειγμα, στη Μ. Βρετανία τη δεκαετία του 90 τέσσερις επιχειρηματικοί όμιλοι έλεγχαν το 92% της εθνικής κυκλοφορίας των ημερήσιων εφημερίδων και το 89% των κυριακάτικων (Thompson 1995:136), ενώ στην Ελλάδα την ίδια περίπου περίοδο πέντε όμιλοι ΜΜΕ έλεγχαν το 65% των πωλήσεων και το 78% της διαφημιστικής αγοράς (Σκαμνάκης 2005: 261).

Ιδιωτικοποίηση και πλήρης κυριαρχία του εμπορευματικού μοντέλου επικοινωνίας με άμεση συνέπεια την καταλυτική επίδραση της διαφήμισης στη λειτουργία της αγοράς των ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ μετατρέπονται πλέον σε καθαρά εμπορικές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι προσανατολισμένες στη κερδοσκοπική λογική. Πριν την κρίση στην Ελλάδα, η διαφημιστική αγορά ήταν του μεγέθους των 2,7 δις ευρώ.

Διεθνοποίηση της επικοινωνίας στο επίπεδο της παραγωγής και της διανομής και τάση πλήρους ελέγχου από τεράστιες πολυεθνικές επιχειρήσεις. Σημειώνω ότι η παραγωγή και η διανομή του περιεχομένου των ΜΜΕ δεν περιορίζεται μόνο στη βιομηχανία της ψυχαγωγίας, αλλά και του ενημερωτικού ειδησεογραφικού περιεχομένου (Λεάνδρος 2000; Κωνσταντινίδου 2003). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η εντεινόμενη αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των εθνικών πρακτορείων ειδήσεων που από δημόσιου χαρακτήρα μετατρέπονται σε αμιγώς ιδιωτικά ή και σε μικτής ιδιοκτησίας.

Ανάπτυξη της ηλεκτρονικής μορφής επικοινωνίας, των ψηφιακών συστημάτων κωδικοποίησης και άνευ προηγουμένου σύγκλιση της πληροφοριακής και επικοινωνιακής τεχνολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η ψηφιακές πλατφόρμες, τα διαδικτυακά ΜΜΕ καθώς και τα επονομαζόμενα κοινωνικά δίκτυα

Πράγματι, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 90, η «απορρύθμιση» του τηλεοπτικού πεδίου, η συρρίκνωση του ρόλου του κράτους και η σχεδόν πλήρης κυριαρχία του εμπορευματικού μοντέλου, σε συνδυασμό με τη σύγκλιση των τηλεπικοινωνιών, της ηλεκτρονικής βιομηχανίας και των Μέσων σε έναν ενιαίο τομέα, οδήγησαν διεθνώς σε ένα πρωτοφανές κύμα εξαγορών και συγχωνεύσεων και στη συγκέντρωση τεράστιας οικονομικής και πολιτικής δύναμης

σε μια μικρή ομάδα γιγαντιαίων πολυεθνικών ομίλων, που ανταγωνίζονται για την παγκόσμια πλέον κυριαρχία στο ευρύτερο φάσμα της επικοινωνίας (Λεάνδρος 2000: 11).

Η στρατηγική των πολυεθνικών αυτών ομίλων συνίσταται στην ταχύτατη διεξόδου σε νέες περιοχές, στη δημιουργία νέων αγορών και στη διαμόρφωση των καλύτερων δυνατών προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την προώθηση της σύγκλισης τηλεπικοινωνιών και ΜΜΕ (Γκόλντινγκ και Μέρντοκ 2001: 38).

Σήμερα, είναι πλέον σαφές ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της μαζικής κουλτούρας παράγεται από μεγάλες εταιρείες και, συνεπώς, το θέμα της ενημέρωσης και παραγωγής των πολιτιστικών προϊόντων δυστυχώς τίθεται όλο και περισσότερο με όρους εμπορικούς και ποσοτικούς. Σε αυτό το πλαίσιο είναι «λογικό» το ειδησεογραφικό περιεχόμενο να προσανατολίζεται περισσότερο στην ψυχαγωγία, αυτό που ονομάζουμε ενημερωδιασκέδαση (π.χ. τάση ενίσχυσης του «ενημεροψυχαγωγικού» ή αμιγώς ψυχαγωγικού περιεχομένου). Έτσι, το πρόγραμμα και το περιεχόμενο είναι περισσότερο εφησυχαστικό, ομοιόμορφο, τυποποιημένο και λιγότερο δημιουργικό, αποφεύγοντας την καινοτομία. Όλα αυτά τουλάχιστον είναι στοιχεία που συνδέονται με τους όρους μιας μεγάλης παγκοσμιοποιημένης αγοράς και την θεαματική επέκταση των νέων τεχνολογιών.

Το γεγονός ότι ταυτόχρονα λειτουργούν σε διεθνές αλλά κυρίως σε τοπικό επίπεδο πολλές μικρές διαφοροποιημένες αγορές Μέσων δεν μεταβάλλει τους όρους αυτούς (Κωνσταντινίδου 2003). Είναι όμως εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι η ύπαρξη τοπικών μέσων ενημέρωσης, όπου αυτά έχουν μία σημαντική παρουσία, μπορούν να συμβάλλουν πράγματι σε μια εναλλακτική ενημερωτική και πολιτισμική δραστηριότητα, η οποία με τη σειρά της ενισχύει την ύπαρξη και συγκρότηση τοπικών κινημάτων. Ο Janowitz είχε ήδη επισημάνει, σε μία μελέτη για τις κοινοτικές εφημερίδες, ότι αυτές έτειναν κάτω από την πίεση των κυρίαρχων εθνικών Μέσων περισσότερο να αναπτύσσονται παρά να παρακμάζουν και ως εκ τούτου αντί να έχουν ένα αρνητικό ρόλο συχνά διαδραμάτιζαν ένα ζωτικό ρόλο στη διατήρηση των τοπικών κοινοτήτων (Janowitz 1967)

Όπως τονίζει ο Gerbner (1998: 578)

«Η μονοπώληση, η συγκεντροποίηση και η ομογενοποίηση του πολιτισμικού περιβάλλοντος συνεπάγεται ότι ορισμένες στρατηγικές προώθησης προϊόντων είναι δυνατόν να επιβληθούν παγκοσμίως και είναι ακριβώς αυτές οι

στρατηγικές που θα επιβληθούν στους δημιουργούς, οι οποίοι παράγουν τα προϊόντα, γράφουν, διευθύνουν, διακινούν τις πληροφορίες αλλά και τα ψυχαγωγικά προγράμματα. Και δεν είναι ούτε η δημοτικότητα ούτε τα ποσοστά ακροαματικότητας ή θεαματικότητας, ούτε μόνον η κυκλοφορία των αγαθών που βαρύνουν τον καθορισμό των στρατηγικών αυτών, αλλά εκείνο το οποίο θα παραχθεί με όσο το δυνατόν χαμηλότερο κόστος» (Αναφέρεται στη Κωνσταντινίδου 2003).

Όλες αυτές οι τάσεις μεταβολής ή περιορισμού της ποικιλίας των πολιτισμικών αγαθών, κατά «παράδοξο» τρόπο, συνυπάρχουν με τη ραγδαία ποσοτική αύξηση των πολιτιστικών προϊόντων και ενισχύονται με την ανάπτυξη των νέων μέσων επικοινωνίας, τη σύγκλιση πληροφορικής, τηλεπικοινωνιών και μέσων μαζικής επικοινωνίας (π.χ. δορυφορική και ψηφιακή τηλεόραση, διαδικτυακά και κοινωνικά Μέσα, mobile journalism). Ο όγκος των πληροφοριών που διακινούνται καθημερινά είναι πλέον τεράστιος, επιτρέποντας ακόμα και σε ομάδες του πληθυσμού που δεν είχαν ή δεν έχουν πρόσβαση στους εκπαιδευτικούς θεσμούς να ενημερώνονται και να συμμετέχουν στα κοινά. Αλλά και κοινωνικά στρώματα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο διαμέσου των ΜΜΕ, παραδοσιακών και νέων, αποκτούν μεγαλύτερη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση συμβάλλοντας έτσι στην ανάδυση του φαινομένου της γνωστικής κινητοποίησης. Το ζήτημα βέβαια εδώ δεν είναι απλά η πρόσβαση. Κάτι τέτοιο θα ήταν μία λάθος προσέγγιση. Το σημαντικό είναι ο έλεγχος των μηχανισμών παραγωγής της γνώσης και της διάταξης του νοήματος (Κωνσταντινίδου 2003).

Υπάρχει, λοιπόν, μία αντίφαση. Μεγάλος όγκος πληροφορίας, μεγαλύτερη δυνατότητα πρόσβασης ομάδων του πληθυσμού στη γνώση και από την άλλη ομοιομορφία προγραμμάτων, κυριαρχία της ενημερο-διασκέδασης έναντι της ενημέρωσης, δραματοποίηση και προσωποποίηση του περιεχομένου και έλεγχος της ενημέρωσης και του πολιτιστικού προϊόντος από τις κυρίαρχες οικονομικές ελίτ.

Για παράδειγμα, και αυτό είναι επίκαιρο, το εμπορευματικό πλαίσιο λειτουργίας της τηλεόρασης μετατρέπει την πολιτική, αντιπαράθεση σε ένα αγώνα δρόμου ανάμεσα σε πρόσωπα. Αυτό θεωρείται ότι οδηγεί σε μία προϊούσα απεμπλοκή των πολιτών από την πολιτική με αποτέλεσμα να μειώνεται συνολικά το κοινωνικό κεφάλαιο, δηλαδή η εμπιστοσύνη στον άλλο αλλά και οι μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης. Αυξάνεται ταυτόχρονα η πολιτική αποξένωση και η δυσπιστία στους πολιτικούς φορείς, συμπεριλαμβανομένης,

δυστυχώς, και της δυσπιστίας έναντι των εναλλακτικών και ριζοσπαστικών κινήματων αμφισβήτησης και πολιτικής ανυπακοής.

Σήμερα, λοιπόν, η παραγωγή των ΜΜΕ ελέγχεται ολοένα και περισσότερο από μεγάλες επιχειρήσεις. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, η επιρροή της επιχειρηματικής λογικής διευρύνεται σημαντικά εξαιτίας της πορείας προς την ιδιωτικοποίηση και της ολοένα και μικρότερης δυναμικότητας των δημόσιων πολιτισμικών οργανισμών είτε εξαιτίας της μείωσης του ρόλου του κοινωνικού κράτους είτε εξαιτίας της απαξίωσης του είτε ως αποτέλεσμα ανορθολογισμού και πελατειακής λειτουργίας της διοίκησης. Ιδιαίτερα στις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου (Παπαθανασόπουλος 2004).

Αλλά και στον τομέα της παραγωγής ειδησεογραφικού προϊόντος οι καταχρήσεις της ιδιοκτησίας έχουν μεταβληθεί. Δεν πρόκειται πλέον για ιδιοκτήτες που παρεμβαίνουν στο έργο των συντακτών ή απολύουν βασικά στελέχη, όταν αυτά δεν ευθυγραμμίζονται με την πολιτική φιλοσοφία τους. Η εν λόγω παραγωγή επηρεάζεται από τις εμπορικές στρατηγικές που διαμορφώνονται και την επικάλυψη των διαφορετικών συμφερόντων που διατηρεί ο εκάστοτε όμιλος (Γκόλντινγκ και Μέρντοκ 2001: 37).

Η άποψη ότι η εμφάνιση των κοινωνικών δικτύων, ο πολλαπλασιασμός των Μέσων και των κοινωνικών δικτύων θα δημιουργήσει ένα νέο πλουραλισμό στην ενημέρωση και στην παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων είναι μάλλον μύθος. Αν εξαιρέσουμε τις νέες δυνατότητες ανάδρασης, που πράγματι δίνουν τα νέα Μέσα, αλλά και την δυνατότητα να λειτουργήσουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, επικουρικά στις προσπάθειες λαϊκής κινητοποίησης, η δύναμη και η εξουσία των μεγιστάνων θα παραμείνουν κυρίαρχες και στο νέο περιβάλλον. Η εξουσία θα παραμείνει στα χέρια αυτών που ελέγχουν τα νέα επικοινωνιακά συστήματα, τα δικαιώματα χρήσης της τεχνολογίας αιχμής και τα δικαιώματα χρήσης του πολιτισμικού υλικού και αρχείου (Γκόλντινγκ και Μέρντοκ 2001: 39).

Η διαμόρφωση του μιντιακού περιβάλλοντος στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση που εξακολουθεί να διέρχεται η Ελλάδα είναι πρωτίστως κρίση που συνδέεται με τις αντιφάσεις που προκύπτουν αφενός από την διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης, δηλαδή με το ίδιο το υπό διαμόρφωση οικονομικό και πολιτικό μόρφωμα, και αφετέρου με τις αντιφάσεις του ίδιου του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, δηλαδή την ιστορική καθυστέρηση της βιομηχανικής ανάπτυξης, την κυριαρχία των πελατειακών σχέσεων και των δικτύων πατρωνίας, την διαπλοκή των μεταπολιτευτικών κομμάτων

εξουσίας με επιχειρηματικές ελίτ και ιδιοκτήτες-επιχειρηματίες Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, με ξένους και ντόπιους προμηθευτές και κερδοσκόπους.

Στόχος βεβαίως της σύντομης εισηγήσεως μου δεν είναι να αναλύσω τις αιτίες της κρίσης, αλλά να προσεγγίσω το ρόλο των ελληνικών Μέσων πριν και κατά τη περίοδο των μνημονίων και το πρόσφατο μετασχηματισμό του μιντιακού περιβάλλοντος. Θα ήθελα όμως να επισημάνω ότι αυτοί που πρώτοι εξήγησαν τις αδυναμίες και τις αντιφάσεις του ελληνικού πολιτικού και οικονομικού μοντέλου ήταν Έλληνες οικονομολόγοι και πολιτικοί επιστήμονες, διανοούμενοι και ακτιβιστές πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Μόνο που οι αναλύσεις τους και οι παρεμβάσεις τους είτε δεν έβρισκαν απήχηση είτε χαρακτηρίζονταν ως περιθωριακές.

Στην Ελλάδα, τα ΜΜΕ και η πολιτική εξουσία αναπτύχθηκαν στη βάση μιας ιδιαίτερης σχέσης αλληλεξάρτησης. Το γεγονός αυτό έχει ιστορικές καταβολές και καθορίζεται από μια σειρά παράγοντες. Πρώτα απ' όλα, ο ελληνικός Τύπος στην πρώτη φάση της εξέλιξης του είχε ως μοναδικό στόχο τη διάδοση των εθνικών ιδεών και τη συγκρότηση ενός σύγχρονου αστικοδημοκρατικού συνταγματικού κράτους. Δεύτερον, μετά την επίτευξη του στόχου αυτού και έως την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, ο Τύπος ακολούθησε τις βασικές διαιρέσεις του πολιτικού μας συστήματος με τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της πατρωνίας και των πελατειακών σχέσεων να έχουν καθοριστικό ρόλο, εφόσον αυτά συνιστούν βασική παράμετρο λειτουργίας του σύγχρονου νεοελληνικού κράτους. Και στην πρώτη και στη δεύτερη φάση, Τύπος και πολιτική έχουν κοινούς στόχους και διαμορφώνουν κοινά πεδία δράσης (Σκαμνάκης 2018).

Σε όλες τις περιπτώσεις, η εμπλοκή των εκδοτών στη διαμόρφωση της πολιτικής της χώρας, όπως επίσης και οι μηχανισμοί λογοκρισίας, τους οποίους εφάρμοσε η πολιτική εξουσία πάνω στον Τύπο, αποτελούν κανόνα με ιστορική διάσταση. Υπό αυτή την έννοια δημιουργούνται συνθήκες εκατέρωθεν παρέμβασης του ενός πεδίου στο άλλο. Κατά την πρώτη φάση της συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους και έως την ψήφιση του Συντάγματος του 1911, ο Τύπος ήταν ο βασικός υποστηρικτής και ιδεολογικός εκφραστής της συνταγματικής λειτουργίας του Νεοελληνικού κράτους. Αλλά και αργότερα, κατά την διάρκεια του κινήματος στο Γουδί, το 1909, ο Τύπος στην πλειοψηφία του θα υποστηρίξει τα αιτήματα για αστικοδημοκρατική ολοκλήρωση και περιορισμό των εξουσιών της Μοναρχίας.

Κατά την διάρκεια της δεύτερης δεκαετίας του 20ου αιώνα, ο Τύπος στην

Ελλάδα θα αρχίσει να συσπειρώνεται γύρω από τους δύο βασικούς πολιτικούς πόλους, όπως αυτοί εμφανίζονται ως αποτέλεσμα της διάσπασης της αστικής τάξης, διάσπαση η οποία σχετιζόταν φυσικά με την εμβάθυνση της φιλελευθεροποίησης σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, την οποία επεδίωκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Κομβικό σημείο αποτελεί το κίνημα της Εθνικής Άμυνας και τα Νοεμβριανά του 1916. Με αφορμή αυτά τα γεγονότα, ο Τύπος θα συμπαραταχθεί και θα εκφράσει τους πολιτικούς σχηματισμούς της εποχής και ειδικά την πολιτική διαίρεση Βενιζελικών-Αντιβενιζελικών, μια διαίρεση η οποία θα κρατήσει έως και την απαρχή του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου. Το πέρασμα από την ολιγαρχική/απολυταρχική στην αστική δημοκρατία δεν συνοδεύεται από μια αποδέσμευση των δύο πεδίων, αλλά αντιθέτως από την διεύρυνση των σχέσεων τους και της αλληλεξάρτησης (Σκαμνάκης 2018).

Οι μεταπολεμικές και μετεμφυλιακές εξελίξεις δεν ακυρώνουν την αλληλεξάρτηση. Αντιθέτως, εφόσον οι πολιτικές διαιρέσεις εξακολουθούν να υφίσταται εκφραζόμενες στα εκάστοτε ιστορικά πολιτικά σχήματα, ο Τύπος ακολουθεί και συστοιχίζεται με αυτά. Εθνικόφρων και μη εθνικόφρων και στη συνέχεια δεξιός- αντιδεξιός.

Εν ολίγοις, στην Ελλάδα ουδέποτε υιοθετήθηκε το ιδεολόγημα του 'Ανεξάρτητου' και 'Αδέσμευτου' Τύπου, έτσι όπως αυτό εκφράστηκε στον Αγγλοσαξονικό πολιτικό και γεωγραφικό χώρο ως αποτέλεσμα του εκβιομηχανισμού και της εμπορευματοποίησης των αρχών του 20ου αιώνα (Σκαμνάκης 2000). Επί της ουσίας, η σχέση μεταξύ ΜΜΕ και πολιτικής εξουσίας αρχίζει να διέρχεται μια νέα φάση με την μεταπολίτευση και, ιδιαιτέρως, μετά την απορρύθμιση του ραδιοτηλεοπτικού πεδίου και την είσοδο επιχειρηματιών στον ευρύτερο χώρο στις αρχές της δεκαετίας του 80. Τα κύρια χαρακτηριστικά είναι:

α) Η συνέχιση της αλληλεξάρτησης μεταξύ πολιτικής εξουσίας και ΜΜΕ με τη διαφορά ότι η είσοδος των ιδιοκτητών-επιχειρηματιών πραγματοποιήθηκε κυρίως για να πιεστεί η πολιτική εξουσία προκειμένου να παραχωρηθούν κρατικά συμβόλαια και δημόσιες προμήθειες. Το κράτος είχε ένα σημαντικό ρόλο στην ελληνική οικονομία, αλλά η διαχείριση του γινόταν με την πελατειακή λογική και από το κόμμα-πάτρωνα.

β) Η εμφάνιση ισχυρών τάσεων συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης στο χώρο της ενημέρωσης. Η ελευθερία του Τύπου στην Ελλάδα διεμβολίζεται από το σχηματισμό ολιγοπωλίων στην ενημέρωση, γεγονός το οποίο δεν

περιορίζει αλλά αντιθέτως αυξάνει τις πιέσεις στη λειτουργία του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, στην ελεύθερη έκφραση, στη διάδοση ιδεών, σκέψεων και απόψεων. Πριν από μερικά χρόνια, ο κοσμήτορας της σχολής δημοσιογραφίας του Πανεπιστημίου Μπέρκλεϋ είχε πει ότι στις ΗΠΑ υπάρχουν 25.000 πηγές πληροφορίας αλλά το σύνολο των Μέσων ελέγχεται από 23 μόνο ομίλους.

Μνημονιακές πολιτικές και ΜΜΕ

Γιατί όμως όλα αυτά; Διότι το τοπίο των ΜΜΕ, έτσι όπως διαμορφώθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία είκοσι χρόνια, δεν ήταν και ούτε είναι πολυφωνικό και δημοκρατικό, αλλά αντιθέτως εμπεριέχει στοιχεία λογοκρισίας και κρατικής παρέμβασης. Υπάρχουν βέβαια εξαιρέσεις όπου διατηρείται μία πολυφωνία, αλλά αυτή είναι εξαίρεση στον κανόνα. Για παράδειγμα, πριν μερικά χρόνια, το ίδιο το ΕΣΡ είχε επισημάνει την παραβίαση της πολιτικής πολυφωνίας. Η ανεξάρτητη αρχή διερεύνησε τα ποσοστά της προβολής των κομμάτων στα δελτία ειδήσεων την περίοδο Ιουλίου-Οκτωβρίου 2012 και διαπίστωσε αυτό που ο απλός πολίτης διαπίστωνε τότε καθημερινά. Η προβολή των κομμάτων που στήριζαν τις μνημονιακές πολιτικές ήταν πάνω από τα εκλογικά τους ποσοστά έως και 14 μονάδες. Ένα απλό παράδειγμα ήταν το τότε μεγαλύτερο σε ποσοστά τηλεθέασης τηλεοπτικό ιδιωτικό κανάλι της χώρας. Ο εν λόγω τηλεοπτικός σταθμός αφιέρωνε 43,9% στο βασικό κόμμα το οποίο στήριζε την κυβέρνηση, όταν όμως το ποσοστό του στις τελευταίες εκλογές ήταν 29,7%. Αντιθέτως, το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, με ποσοστό 26,9%, στις εκλογές είχε συμμετοχή στα εν λόγω δελτία μόλις 16,8%. Τα κόμματα που στήριζαν την τότε κυβέρνηση συγκέντρωναν ένα συνολικό ποσοστό παρουσίας 67%, όταν το ποσοστό τους στις εκλογές ήταν αθροιστικά 48,3%. Περίπου ίδια ήταν η κατάσταση και στα υπόλοιπα τηλεοπτικά κανάλια. Δυστυχώς η κατάσταση ήταν παρόμοια και στη δημόσια τηλεόραση. Η ΝΕΤ πρόβαλε με 61% τα κόμματα που στήριζαν το μνημόνιο και με 19,8% το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η ελληνική δημόσια και ιδιωτική τηλεόραση είχε πάρει θέση στην πολιτική αντιπαράθεση με σαφή προτίμηση υπέρ των μνημονίων.

Αλλά και μόλις πριν 2 χρόνια η κατάσταση δεν είχε αλλάξει. Σύμφωνα με τα πεπραγμένα του 2017 του ΕΣΡ, το προβάδισμα στην προβολή το είχε το κυβερνών κόμμα, ενώ τα ποσοστά εμφανίσεων στελεχών της Νέας Δημοκρατίας, στις περιπτώσεις των περισσότερων τηλεοπτικών σταθμών, ήταν χαμηλότερα από τα ποσοστά χρονικής έκθεσης, αλλά προσέγγιζαν την κοινοβουλευτική

της δύναμη, με εξαίρεση τα ποσοστά της ΕΤ1 (18,2%), γεγονός το οποίο πρέπει να προβληματίζει.

Αλλά και ο χώρος των πανελλαδικών εφημερίδων, στο μεγαλύτερο του μέρος, ήταν με τις λεγόμενες μνημονιακές πολιτικές δυνάμεις. Άλλωστε οι περισσότερες εφημερίδες αποτελούσαν μέρος των 5 μεγαλύτερων επιχειρηματικών μιντιακών ομίλων.

Υπάρχουν βέβαια και άλλα στοιχεία τα οποία θα μπορούσαν να προσεγγιστούν και τα οποία συνδέονται εμμέσως με την άνοδο των νεοναζί, όπως ο καταλυτικός ρόλος των Μέσων στη διαδικασία πολιτικής αποξένωσης των πολιτών καθώς και η κυριαρχία της ενημερο-διασκέδασης, η οποία υποβιβάζει το πολιτιστικό και ενημερωτικό περιεχόμενο των Μέσων.

Επίσης, η συνεχής δυσφήμιση από αρκετά Μέσα των απεργιών, των θεσμών εκπαίδευσης και υγείας. Η προσέγγιση αυτή υπονομεύει τους θεσμούς του κοινωνικού κράτους, του δικαιώματος στη διαμαρτυρία και στρώνει το έδαφος για τη δημαγωγία και το λαϊκισμό. Μην ξεχνάμε ότι η άνοδος του φασισμού και του ναζισμού την περίοδο του μεσοπολέμου στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, και στη συντριβή των κινημάτων και των κοινωνικών και των δημοκρατικών πολιτικών θεσμών.

Η κατάσταση δεν έχει αλλάξει από τότε παρά τις ριζικές αλλαγές στο πολιτικό σύστημα και τον μερικό μετασχηματισμό του εγχώριου μιντιακού συστήματος. Τα ιδιωτικά ΜΜΕ εξακολουθούν και έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό την one-side πληροφόρηση, ενώ το ενημερωτικό δημοσιογραφικό περιεχόμενο έχει δραματικά υποβιβαστεί με χαρακτηριστικό την εξαφάνιση της ναυαρχίδας της δημοσιογραφίας που είναι η δημοσιογραφική έρευνα. Σήμερα η Ελλάδα είναι μία από τις μόλις τρεις χώρες (από τις 37) όπου η χρήση των κοινωνικών μέσων για την ανάγνωση ειδήσεων είναι υψηλότερη από τη χρήση της τηλεόρασης για ειδήσεις από τον πληθυσμό με σύνδεση στο διαδίκτυο. Ενώ το Facebook εξακολουθεί να κυριαρχεί, βλέπουμε μια αργή στροφή προς τις εφαρμογές ιδιωτικών μηνυμάτων για ανάγνωση, δημοσίευση και σχολιασμό ειδήσεων, όπως σε πολλές άλλες χώρες.

Ψευδείς Ειδήσεις

Η εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ δημιούργησε μία ιδεολογική και πολιτική προσέγγιση που ονομάστηκε Μετα-αλήθεια, όρος ο οποίος μάλιστα έλαβε και μία διάκριση ως ο καλύτερος νεοεισαχθείς όρος από το λεξικό της Οξφόρδης (Oxford Dictionaries). Πίσω βέβαια από τον όρο αυτό επιχειρείται να οικοδομηθεί ένα ολόκληρο πλαίσιο που ως στόχο έχει να διατυπώσει την άποψη ότι τα γεγονότα και όχι η είδηση δεν υπάρχουν ως μία πραγματικότητα και ότι έχει δημιουργηθεί ένας ψηφιακός και τεχνολογικός μηχανισμός, ο οποίος ασκεί τον πραγματικό έλεγχο και χειραγωγεί τους πολίτες. Με αυτό τον τρόπο υποστηρίζουν, κυρίως οι νεοφιλελεύθεροι αναλυτές, ότι ο Τραμπ κέρδισε στις πρόσφατες εκλογές των ΗΠΑ, επειδή έκανε ευρεία χρήση των κοινωνικών δικτύων. Έτσι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα κοινωνικά δίκτυα και Μέσα διεμβολίζουν τα αληθινά και πραγματικά γεγονότα και ως εκ τούτου ζούμε σε μια κατάσταση που ονομάζεται εποχή της «μετα-αλήθειας» (Γεωργίου 2017).

Έκανα, πριν από λίγο, μία διάκριση ανάμεσα στο γεγονός και την είδηση, διότι υπάρχει μία τεράστια διαφορά ανάμεσα στα δύο. Το γεγονός είναι μία πραγματικότητα η οποία υφίσταται στον φυσικό μας κόσμο και σε αρκετές περιπτώσεις προκύπτει από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Η είδηση είναι μία κατασκευή και επιτυγχάνεται εξαιτίας της ενεργής συμβολής του υποκειμένου, που συνήθως είναι ένας ιεραρχημένος γραφειοκρατικός οργανισμός, το Μέσο, και στο οποίο σημαντικό ρόλο έχει ο δημοσιογράφος. Εν ολίγοις, η είδηση προκύπτει από τη σχέση αντικειμένου και υποκειμένου ενώ το γεγονός υφίσταται και έχει μία ρεαλιστική βάση.

Ως προς την κατασκευή της είδησης έχουν υπάρξει αρκετές θεωρητικές προσεγγίσεις, όπως, για παράδειγμα, η θεωρία του Πυλωρού ή του Θυροφύλακα, η οποία εξηγεί ότι ενώ στην καθημερινότητα έχουμε εκατοντάδες γεγονότα λίγα από αυτά μετατρέπονται σε είδηση.

Η μετα-αλήθεια όμως δεν σχετίζεται με τις θεωρίες κατασκευής και ιεράρχησης της είδησης αλλά έχει να κάνει με τα πραγματικά γεγονότα, δηλαδή με τα ρεαλιστικά δεδομένα. «Είναι μία σύγχρονη προσπάθεια του νεοφιλελευθερισμού, που προκύπτει από την αποτυχία του να ερμηνεύσει τα πραγματικά γεγονότα και, εφόσον δεν μπορεί να τα ερμηνεύσει, αποφασίζει να τα καταργήσει Έτσι η ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού «λανσάρει» την ιδέα της «μετα-αλήθειας», για να περισώσει τον επιστημολογικό σκελετό της» (Γεωργίου 2017).

Ο όρος fake news χρησιμοποιείται ευρέως και συνήθως αποδίδεται ως ψευδείς ειδήσεις. Ψευδείς ειδήσεις είναι όμως εκείνες που περιγράφουν γεγονότα τα οποία δεν συνέβησαν. Τα fake news είναι κάτι διαφορετικό. Έχουν να κάνουν με την ερμηνεία των γεγονότων και την αυθεντικότητά τους. Ως ειδήσεις, συνεπώς, δεν είναι ψευδείς, αλλά ψευδεπίγραφες ειδήσεις (Πλειός-Μινωτάκης 2018). Μια βασική πηγή των ψευδεπίγραφων ειδήσεων είναι η φύση των ειδήσεων. Οι ειδήσεις δεν είναι ούτε μπορούν να είναι αντικειμενικές. Τούτο διότι αντικειμενικότητα δεν υπάρχει στην δημοσιογραφία. Αυτός είναι ένας μύθος και ένα ιδεολόγημα, το οποίο προέκυψε σε μία φάση μετασχηματισμού της δημοσιογραφίας κυρίως στις ΗΠΑ των τελών του 19ου αιώνα, τότε που ο Τύπος μετατράπηκε σε ένα εμπορικό προϊόν και επιδίωξε να διευρύνει το αναγνωστικό του κοινό απευθυνόμενος πλέον όχι σε στενά κομματικά ακροατήρια αλλά σε όλους τους πολίτες και δυνητικούς αναγνώστες. Σταδιακά το ιδεολόγημα της αντικειμενικότητας εισήχθη και στην Ευρώπη και αποτέλεσε μία δημοσιογραφική αξία. Όμως αντικειμενική δημοσιογραφία δεν υπάρχει. Αυτό που υπάρχει είναι καλή ή κακή δημοσιογραφία, δημοσιογραφία που εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον ή δημοσιογραφία που δεν το υπηρετεί (Σκαμνάκης 2000).

Ένας παράγοντας της εξάπλωσης των ψευδεπίγραφων (αλλά και των ψευδών) ειδήσεων θεωρείται πως είναι τα ψηφιακά μέσα και τα κοινωνικά δίκτυα. Τούτο προκύπτει από την σημαντική και δυναμική συμμετοχή των χρηστών στην επικοινωνιακή διαδικασία και στην παραγωγή (Πλειός-Μινωτάκης 2018). Η συμμετοχή των χρηστών έχει να κάνει ιδιαίτερα με το μέρος εκείνο της ανάδρασης.

Συμπερασματικά, οι σχέσεις αλληλεξάρτησης πολιτικής και ΜΜΕ όσο και η εμπλοκή μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων στον τομέα της ενημέρωσης θα εξακολουθούν να υφίσταται, παρά τις όποιες διαφωνίες, και να καθορίζουν μεσοπρόθεσμα τις εξελίξεις στο τομέα της ενημέρωσης. Σημασία έχει να αναπτυχθούν μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου, οι οποίοι θα διασφαλίζουν τη δημοκρατική λειτουργία των Μέσων και των κοινωνικών δικτύων και το παραγόμενο από αυτά πολιτισμικό προϊόν. Δραστήριοι αναγνώστες και ενεργά σκεπτόμενοι πολίτες και κοινωνικά κινήματα αποτελούν εγγύηση και συνιστώσα του κοινωνικού ελέγχου ταυτοχρόνως με την θεσμική αναγκαιότητα και δεοντολογία.

Βιβλιογραφία

Γεωργίου, Θ. (2017) 'Τι σημαίνει «μετα-αλήθεια»;', *Η Εφημερίδα των Συντακτών* (2-1-2017).

Γκόλντινγκ, Π., Μέρντοκ Γ. (2001) 'Κουλτούρα, επικοινωνίες και πολιτική οικονομία' στο Curran J., Gurevitch, M. *MME και Κοινωνία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Janowitz, M. (1967) *The Community Press in an Urban setting. The Social elements of Urbanism*, University of Chicago Press.

Κωνσταντινίδου, Χ. (2003) 'Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές' στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 111-112, σ. 193-265.

Λέανδρος, Ν. (2000) *Πολιτική Οικονομία των ΜΜΕ*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

ΜακΚουέλ, Ν. (1997) *Εισαγωγή στη Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Παπαθασανασόπουλος, Σ. (2004) *Πολιτική και ΜΜΕ. Η περίπτωση της Νότιας Ευρώπης*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Πλειός, Γ., Μινωτάκης Α. (2018) *Fake news - Ψευδεπίγραφες Ειδήσεις. Εξαίρεση ή κανόνας; Η Αυγή* (7-1-2018).

Σκαμνάκης, Α. (2000) 'Τύπος & δημοσιογραφική εκπαίδευση στην Ευρώπη' στο Νίκος Δεμερτζής-Σκαμνάκης Αντώνης *Περιφερειακά ΜΜΕ στην Ευρώπη*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Σκαμνάκης, Α. (2005) 'Ο Ημερήσιος Τύπος της Περιφέρειας: Ιστορία και Προοπτικές', στο Μ. Δρούλια (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος από το 1784 έως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, σελ. 253-262.

Σκαμνάκης, Α. (2018) *Πολιτική εξουσία και ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα (1821-1940)*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζυγός.

Thompson J. (1998) *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Πώς είδε η Αριστερά *Τα Οκτωβριανά*: Ποιος ο ρόλος και η εμπλοκή της

Γιώργος Καμηλάρης
Ερευνητής

Λέξεις Κλειδιά: *Οκτωβριανά, Αριστερά, Εφημερίδες*

1. Το ιστορικό υπόβαθρο

Η δεκαετία του 1920-1930 ήταν από τις πιο άθλιες περιόδους που πέρασαν οι Κύπριοι υπό αγγλική κατοχή: Φτώχεια, διοικητική και πολιτική καταπίεση και εθνική απόγνωση σε ό,τι αφορά τον προαιώνιο πόθο τους για Ένωση ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά της. Η αποστολή της πολυμελούς πρεσβείας υπό τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ στο Λονδίνο και το Παρίσι όπου λάμβανε χώρα η Συνδιάσκεψη για την Ειρήνη, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η συνάντησή τους με τον Βενιζέλο είχε σκοπό την περίληψη του Κυπριακού στις ρυθμίσεις που θα συμφωνούσαν οι νικητές του πολέμου. Δεν πέτυχε, όμως, κανένα θετικό αποτέλεσμα, εκτός από κάποιες ενθαρρυντικές παραιτήσεις από πλευράς του Βενιζέλου. Και η επιστροφή της στην Κύπρο το Νοέμβριο του 1919, μετά από πολύμηνη παραμονή της στο εξωτερικό, απλώς πρόσθεσε στην απογοήτευση των Ελλήνων της Κύπρου. Επιπλέον η αποκαρδιωτική απάντηση του υφυπουργού Αποικιών, Amery, σε κυπριακή αντιπροσωπεία, τον Οκτώβριο του 1920, επισφράγισε το αδιέξοδο που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες της Κύπρου. Πέραν τούτου η απομάκρυνση του Βενιζέλου από την πρωθυπουργία της Ελλάδας, το Νοέμβριο του 1920, ως αποτέλεσμα των εκλογών στέρησε από τους Έλληνες της Κύπρου ένα μεγάλο στήριγμα στον αγώνα τους. Παρά την έντονη κριτική που κατά καιρούς ασκούσε ο Βενιζέλος στους Κυπρίους για τον τρόπο που διεξήγαν τον αγώνα τους δεν έπαψε να ήταν το κύριο στήριγμά τους στις προσδοκίες τους ότι ο πόθος τους για Ένωση θα γινόταν σύντομα πραγματικότητα. Η επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου με το δημοψήφισμα της 20ής Νοεμβρίου 1920 είχε αρνητική επίπτωση στο εθνικό θέμα των Ελλήνων της Κύπρου, αφού οι σύμμαχοι δεν ξέχασαν το ρόλο του βασιλιά κατά την έναρξη του πολέμου και με κανένα τρόπο δεν ήταν διατεθειμένοι να ικανοποιήσουν οποιαδήποτε αιτήματά του.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα απόγνωσης ο Αρχιεπίσκοπος συγκάλεσε στις 4 Δεκεμβρίου 1920 Παγκύπρια Συνέλευση στην Αρχιεπισκοπή κατά την οποία

αποφασίστηκε αλλαγή στην τακτική του αγώνα. Μη έχοντας άλλη διέξοδο έκαναν στροφή προς την παθητική αντίσταση με μοϊκοτάρισμα βρετανικών προϊόντων και αποφυγή συνεργασίας με τις αποικιακές αρχές. Τον ίδιο μήνα οι Έλληνες βουλευτές παραιτήθηκαν από το Νομοθετικό Συμβούλιο και υιοθετήθηκε πια η *“πολιτική της αποχής”*.

Η ήττα της Ελλάδας το 1922 στην εκστρατεία της στη Μικρά Ασία, και η Μικρασιατική Καταστροφή που ακολούθησε, αφάνισε κάθε ελπίδα των Ελλήνων της Κύπρου. Και η απόγνωσή τους ήταν πλήρης. Ταυτόχρονα μεγάλωνε και η δυσαρέσκεια ανάμεσα στον πληθυσμό που υπέφερε από στερήσεις και διοικητική και πολιτική καταπίεση από την παθητική αντίσταση και την *“πολιτική της αποχής”* που υιοθέτησε. Σε νέα Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση λήφθηκε απόφαση για την υιοθέτηση ήπιας στάσης απέναντι στους Άγγλους, προσεγγίζοντάς τους μάλλον παρά τασσόμενοι εναντίον τους. Διαφοροποίησαν και το σκοπό του αγώνα τους κάνοντας στροφή προς την αυτοκυβέρνηση-αυτονομία και τη διεκδίκηση οικονομικών ωφελημάτων και πολιτικών ελευθεριών ως ενδιάμεσο στόχο, μέχρι να ανατείλουν καλύτερες μέρες. Ήλπιζαν ότι με τη μετριοπαθή τους στάση θα κέρδιζαν τη συμπάθεια των Άγγλων οι οποίοι θα τους αντιμετώπιζαν ανάλογα. Δεν αποδέχτηκαν, όμως, όλοι οι Κύπριοι τη νέα αυτή θέση και πολλοί παρέμειναν αμετακίνητοι στην *“Ένωσιν και μόνον Ένωσιν”*. Οι Κύπριοι χωρίστηκαν σε δύο στρατόπεδα: Τους *“διαλλακτικούς/μεταρρυθμιστές και τους αδιάλλακτους/ενωτικούς”*. Ηγετικές προσωπικότητες ήταν για τους πρώτους ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, διαχρονικά ανένδοτος ενωτικός και για τους δεύτερους ο Μητροπολίτης Κυρηνεΐας Μακάριος Μυριανθέας, φανατικός ενωτικός.

Οι Άγγλοι δεν συμπεριφέρθηκαν όπως περίμεναν οι Έλληνες της Κύπρου. Αντί να επιδείξουν συμπάθεια σκλήρυναν τη θέση τους γιατί είδαν τη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία ως έκφραση αδυναμίας από πλευράς των Κυπρίων και ευκαιρία για τους ίδιους να ξεκάνουν μια για πάντα το ενωτικό κίνημα. Δεν παραχώρησαν καμιά συνταγματική ή διοικητική μεταρρύθμιση, και μεταξύ άλλων, συνέχισαν τη σκληρή οικονομική καταπίεση που εξουδετέρωνε το λαό. Αποδόμησαν τη δημοτική εκπαίδευση που τη θεωρούσαν ως τον κύριο συντελεστή διατήρησης του ενωτικού αισθήματος. Σύμφωνα με μια δική τους έκθεση που ετοιμάστηκε το 1929, με την ευκαιρία των πενήντα χρόνων από την έλευσή τους στην Κύπρο η κατάσταση διαβίωσης του πληθυσμού ήταν η ίδια που επικρατούσε πριν έρθουν στο νησί το 1878. Οργή και αγανάκτηση κατέλαβε τον πληθυσμό και σε αντίδραση επανήλθαν στον ανένδοτο ενωτικό αγώνα, εγκαταλείποντας κάθε διάθεση προσέγγισης και συμβιβασμού με τους

Άγγλους. Η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι ήταν ο προϋπολογισμός για το 1931 που εγκρίθηκε το Δεκέμβριο του 1930 με τις ψήφους των Άγγλων και Τούρκων βουλευτών και τη νικώσα ψήφο του Κυβερνήτη. Ο προϋπολογισμός ήταν ελλειμματικός κατά 60.000 λίρες περίπου, που θα καλυπτόταν βεβαίως με νέες φορολογίες που θα επέβαλλαν στον πληθυσμό. Το νομοσχέδιο που υπέβαλαν στο Νομοθετικό Συμβούλιο για την κάλυψη του ελλείμματος διαλάμβανε την επιβολή φορολογίας σε βασικά είδη κατανάλωσης όπως τη ζάχαρη, το ρύζι, το αλεύρι, το αλάτι κ.ά. Απορρίφθηκε, όμως, αφού και οι Τούρκοι βουλευτές αρνήθηκαν να το ψηφίσουν. Οι Άγγλοι ωστόσο το επέβαλαν το Σεπτέμβριο του 1931 με Βασιλικό Διάταγμα, όπως προνοούσε το σύνταγμα που είχαν παραχωρήσει στην Κύπρο.

Αυτή ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι.

2. Το χρονικό της εξέγερσης

Ο Οκτώβριος του 1931 μπήκε με έντονες διαμαρτυρίες του πληθυσμού και καθημερινά συλλαλητήρια και διαδηλώσεις. Κύριο πρόσωπο στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία ήταν ο Μητρο-πολίτης Κιτίου, Νικόδημος Μυλωνάς. Το Σάββατο 17 Οκτωβρίου 1931 παραιτήθηκε από τη θέση του βουλευτή στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Την άλλη μέρα τον ακολούθησαν άλλοι τρεις βουλευτές: ο Νικόλαος Λανίτης, ο Φειδίας Κυριακίδης και ο Γεώργιος Αραδιπιώτης. Την Κυριακή 18 Οκτωβρίου ο μητροπολίτης, Νικόδημος Μυλωνάς, εξέδωσε διάγγελμα προς τον κυπριακό λαό με το οποίο κήρυττε την Ένωση, καλώντας τους Κυπρίους σε ανένδοτο αγώνα, ανυπακοή και απειθαρχία απέναντι τους Άγγλους αποικιοκράτες. Την Τρίτη 20 Οκτωβρίου συγκροτήθηκε ογκώδες συλλαλητήριο στη Λεμεσό ενώπιον του οποίου εκφώνησε μια φλογερή ομιλία που άναψε τις καρδιές των ανθρώπων που ήταν παρόντες. Την Τετάρτη 21 Οκτωβρίου παραιτήθηκαν και οι υπόλοιποι Έλληνες βουλευτές από το Νο-μοθετικό Συμβούλιο.

Τα νέα κυκλοφόρησαν γρήγορα. Στη Λευκωσία άρχισαν να κτυπούν οι καμπάνες των εκκλησιών με πρώτη της εκκλησίας της Φανερωμένης. Τα καταστήματα έκλεισαν και ο κόσμος άρχισε αυθόρμητα να συγκεντρώνεται στο χώρο της Εμπορικής Λέσχης στο τέρμα της οδού Λήδρας, το γνωστό *Γεναικοπάζαρο*, προσφιλής χώρος συγκεντρώσεων την εποχή εκείνη. Δεν είχε προηγηθεί καμιά παρότρυνση ή καθοδήγηση. Όλα έγιναν αυθόρμητα και χωρίς συντονισμό. Στον ίδιο χώρο κατέφθασαν και πρώην βουλευτές, πολιτευτές και σημαίνουσες προσωπικότητες της τοπικής κοινωνίας ως και εκκλησιαστικοί

παράγοντες. Βγήκαν ομιλίες από διάφορους που άναψαν τα πλήθη. Ενώ μιλούσε από το βήμα ο οικονόμος της εκκλησίας της Φανερωμένης, Διονύσιος Κυκκώτης, τον οποίο ο παραιτηθείς βουλευτής και δικηγόρος Θεοφάνης Θεοδότου αποκάλυψε “*Παλαιών Πατρών Γερμανός*” ανέμισε το ράσο του ως ελληνική σημαία κηρύσσοντας την Ένωση. Ο πύρινος λόγος του άναψε το πλήθος.

Στο μεταξύ άρχισε να πέφτει η νύκτα. Πολιτευτές και παράγοντες που παρευρίσκονταν παρό-τρυναν το πλήθος να διαλυθεί και οι ίδιοι θα επέδιδαν υπόμνημα στον Κυβερνήτη για να το μεταφέρει στην κυβέρνηση της Αγγλίας, αφού την επόμενη μέρα θα αναχωρούσε για το Λονδίνο για ιδιωτικούς λόγους. Κανένας δεν υπάκουσε. Τη δεδομένη στιγμή κάποιος από το πλήθος φώναξε: “*Στο Κυβερνείο – Στο Κυβερνείο*”. Οι φωνές πλήθυναν και δεν άργησε όλο το πλήθος να φωνάζει: “*Στο Κυβερνείο – Στο Κυβερνείο*”. Μπήκε μπροστά ο Διονύσιος Κυκκώτης και άλλοι παράγοντες και ο κόσμος άρχισε να κινείται μέσα από την οδό Λήδρας προς την *Πλατεία Χατζησάββα*, τη σημερινή *Πλατεία Ελευθερίας*, προς το παλιό ΓΣΠ με κατεύθυνση το Κυβερνείο. Το πλήθος ήταν τόσο πολύ που όταν έφθασαν στην Αρχιγραμματεία δεν τους χωρούσε ο τότε στενός αμαξιτός δρόμος που οδηγούσε στο Κυβερνείο, η σημερινή λεωφόρος Δημοσθένη Σεβέρη. Οι Άγγλοι τους υπολόγισαν σε 3 000, άλλες όμως πηγές τους ανεβάζουν σε 8 000. Στην Αρχιγραμματεία μοιράστηκαν: οι μισοί πήραν τη σημερινή λεωφόρο Δημοσθένη Σεβέρη προς το Κυβερνείο και οι άλλοι τη λεωφόρο Αγίων Ομολογητών που περνούσε μέσα από το ομώνυμο προάστιο και κατέληγε στον ίδιο χώρο. Γύρω στις 8.00 μ.μ. τα δύο τμήματα της πορείας κατέφθασαν στο χώρο του Κυβερνείου. Μια μικρή αστυνομική δύναμη που βρισκόταν στο χώρο, οπλισμένοι με ρόπαλα, ούτε που σκέφθηκε να τους ανακόψει. Εύκολα παραβίασαν την περίφραξή του και έφθασαν στο κτίριο του Κυβερνείου. Κατέβασαν την αγγλική σημαία από τον ιστό και ύψωσαν την ελληνική. Ανέτρεψαν αυτοκίνητα που βρίσκονταν στον περίβολο του κτιρίου και τα πυρπόλησαν. Πετροβόλησαν το κτίριο του Κυβερνείου, έσπασαν τα παράθυρά του και πέταξαν μέσα καιόμενα αντικείμενα με αποτέλεσμα πολύ γρήγορα το Κυβερνείο που ήταν κατασκευασμένο από ξυλεία να πάρει φωτιά και να καταστραφεί πλήρως. Κόντευε μεσάνυκτα όταν κατέφθασε ενισχυμένη αστυνομική δύναμη ύστερα που το ζήτησε ο Κυβερνήτης. Μετά από διαταγή του Διοικητή Λευκωσίας Hart Davis πυροβόλησαν προς την κατεύθυνση του πλήθους. Κάπου 15-20 διαδηλωτές τραυματίστηκαν από σφαίρες και λόγγες, ένας εκ των οποίων ο νεαρός Ονούφριος Κληρίδης από τον Άγιο Θεόδωρο του Αγρού, πέθανε την άλλη μέρα. Ο κόσμος σκόρπισε στη γύρω περιοχή.

Την άλλη μέρα που μαθεύτηκαν τα νέα έγιναν βίαιες διαδηλώσεις και συγκρούσεις σε όλες τις πόλεις. Μέχρι την Παρασκευή-Σάββατο 23-24 Οκτωβρίου επεκτάθηκαν και στην ύπαιθρο. Και σε 100 και πλέον χωριά έγιναν συγκρούσεις και επεισόδια. Στο μεταξύ πολλοί κάτοικοι της υπαίθρου άρχισαν να κινούνται προς τις πόλεις με κάθε μέσο που είχαν στη διάθεσή τους: άμαξες, αυτοκίνητα, άλογα και πεζοί με σκοπό την ενίσχυση της εξέγερσης. Την Παρασκευή 23 Οκτωβρίου η Κυβέρνηση κήρυξε Κατάσταση Έκτακτης Ανάγκης και άρχισε τις συλλήψεις. Στο μεταξύ κατέφθασαν δυνάμεις στρατού από την Αίγυπτο. Μέχρι το τέλος της εβδομάδας που ακολούθησε οι Άγγλοι εξουδετέρωσαν πάσα αντίσταση.

3. Ήταν τα Οκτωβριανά καθολική εξέγερση όλων των Κυπρίων;

Η απάντηση είναι ΟΧΙ.

Ο απλός κόσμος συμμετείχε, βέβαια, ομαδικά και αυθόρμητα στις εκδηλώσεις ανεξάρτητα από πολιτική ή ιδεολογική χροιά. Το πολιτικό κατεστημένο, όμως, μοιράστηκε. Από την πρώτη μέρα της έναρξης των ταραχών στις 21 Οκτωβρίου, η ΚΕ του ΚΚΚ συνήλθε και πήρε απόφαση με την οποία καταδίκασε την εξέγερση ως *“εθνικιστική σοβινιστική προβοκάτσια της Κυπριακής μεγαλοαστικής τάξης”*, που δεν ήταν προς όφελος του κυπριακού αγώνα και που δεν άγγιζε τους ίδιους. Βιάστηκε όμως. Γιατί, όταν είδαν τις επόμενες μια-δυο μέρες να φουντώνει το κίνημα και να εξαπλώνεται σε όλο το νησί, τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο, με τη συμμετοχή ολοένα και μεγαλύτερων μαζών κόσμου, έκαμαν δεύτερες σκέψεις. Μερικές πηγές αναφέρουν ότι τούτο συνέβη γιατί έφθασαν κάποια μηνύματα από την Γ΄ Διεθνή. Την Παρασκευή 23 Οκτωβρίου συνήλθε ξανά η ΚΕ και πήρε νέα απόφαση ανατρέποντας την παλιά. Με τη νέα απόφασή της η ΚΕ χαρακτήριζε την εξέγερση ως *“εθνικοαπελευθερωτική και αντιιμπεριαλιστική”*. Αποστελλόταν δε ο Τεύκρος Ανθίας στην Αρχιεπισκοπή να ζητήσει συνάντηση με τον Αρχιεπίσκοπο για να βρουν τρόπους ώστε να συμμετάσχουν και οι ίδιοι στην εξέγερση και να ενισχυθεί έτσι το αγωνιστικό μέτωπο.

Το Σάββατο 24 Οκτωβρίου ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄ συγκάλεσε, όντως, ευρεία σύσκεψη στην Αρχιεπισκοπή στην οποία συμμετείχαν αντιπροσωπευτικοί παράγοντες από όλο το φάσμα της κοινωνίας ως και αντιπροσωπεία από το ΚΚΚ με τον Χαράλαμπο Βατυλιώτη-Βάτη, τον Κώστα Κόνωνα και τον Τεύκρο Ανθία. Κατά τη σύσκεψη επικράτησε πνεύμα εθνικής ομοψυχίας και πλήρους σύμπλευσης ΚΚΚ με το πατριωτικό ενωτικό μέτωπο. Τούτο

σήμαινε ότι το ΚΚΚ αποδέχτηκε και την Ένωση; Όχι, βέβαια. Όπως εμφανίζεται στην ανακοίνωση που εξέδωσε η ΚΕ του κόμματος η οποία, μεταξύ άλλων, ανέφερε:

Η διαφορά του προγραμματικού σκοπού των εθνικιστών (ένωση με την Ελλάδα) και των κομμουνιστών (σοβιετική δημοκρατία) δεν πρέπει να αποτελέσει εμπόδιο για τη δημιουργία του ενιαίου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου, η δε διαφορά αυτή μπορεί να λυθεί μετά την αποχώρηση του ιμπεριαλισμού από την Κύπρο.¹

Παρεμπιπτόντως, και το ΚΚΕ τοποθετήθηκε από την αρχή ενάντια στην εξέγερση των Οκτωβριανών όπως βγαίνει από την αρθρογραφία της εφημερίδας του Ριζοσπάστης. Στην έκδοση της εφημερίδας, το Σάββατο 24 Οκτωβρίου, έγραφε ότι τα Οκτωβριανά υποκινήθηκαν από “τους πλούσιους Έλληνες της Κύπρου (Λανίτες κ.λπ.) που επιδιώκουν την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα του Βενιζέλου”, για να βάλουν τις φτωχές μάζες του κυπριακού λαού “κάτω από το ζυγό της Ελληνικής κεφαλαιοκρατίας”.

Όπως και να είχαν τα πράγματα, μετά τη συνάντηση της Αρχιεπισκοπής, το ΚΚΚ ανέλαβε αμέσως δράση για συμμετοχή του στην εξέγερση. Την Κυριακή 25 Οκτωβρίου προγραμματίσε μεγάλη συγκέντρωση στη Λευκωσία κατά την οποία θα μιλούσε ο Χαράλαμπος Βατυλιώτης-Βάτης. Την ίδια μέρα τυπώθηκαν χιλιάδες προκηρύξεις που καλούσαν τον κόσμο να στηρίξει την εξέγερση. Και τη Δευτέρα 26 Οκτωβρίου ο Κώστας Χριστοδουλίδης-Σκελέας μετέβαινε στη Λεμεσό που ήταν το προπύργιο του ΚΚΚ, μεταφέροντας τις προκηρύξεις για να διανεμηθούν στον κόσμο.

Ήταν όμως αργά.

Οι Άγγλοι, ενισχυμένοι με στρατεύματα που μεταφέρθηκαν εσπευσμένως από την Αίγυπτο κατέστειλαν την εξέγερση με βίαιο τρόπο. Συνολικά σκοτώθηκαν κάπου δεκαπέντε Κύπριοι διαδηλωτές, ενώ τραυματίστηκαν εκατοντάδες, οι δε συλληφθέντες ανέρχονταν σε χιλιάδες. Αυτή ήταν η τύχη όσων αναμείχθηκαν στα γεγονότα των ημερών που προηγήθηκαν, συμπεριλαμβανομένων πολλών αξιωματούχων και δραστήριων μελών της Αριστεράς. Ο Χαράλαμπος Βατυλιώτης-Βάτης συνελήφθη την Κυριακή ενώ ετοιμαζόταν να μιλήσει στη συγκέντρωση που προαναφέρθηκε την οποία οι Άγγλοι περικύκλωσαν και διέλυσαν βίαια, συλλαμβάνοντάς τον τελικά. Ο Κώστας Χριστοδουλίδης-Σκελέας συνελήφθη την άλλη μέρα στη Λεμεσό πριν καν προλάβει

1 Π. Παπαδημήτρης, *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978*, τόμος 6ος, σ. 74.

να διαμοιράσει τις προκηρύξεις που μετέφερε. Τον Βάτη και τον Σκελέα οι Άγγλοι εξόρισαν στην Αγγλία, μαζί με καμιά δεκαριά άλλους λαϊκούς και κληρικούς, τους οποίους θεώρησαν ως πρωτεργάτες και υπαίτιους για την εξέγερση. Πολλοί άλλοι εκτοπίστηκαν σε απομακρυσμένα χωριά έτσι που να μην μπορούν να έχουν οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα ή ανάμειξη σε κινητοποιήσεις και συλλαλητήρια.

4. Διαφυγή Βάτη και Σκελέα στην ΕΣΣΔ

Μετά την εξορία τους στην Αγγλία μερικοί από τους εξόριστους διέφυγαν. Ο μητροπολίτης Κιτίου, Νικόδημος Μυλωνάς, κατέφυγε στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, ο οικονόμος της εκκλησίας της Φανερωμένης, Διονύσιος Κυκκώτης, στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και ο μητροπολίτης Κυρηναίας, Μακάριος Μυριανθέας, μαζί με τέσσερις-πέντε άλλους στην Αθήνα. Ο Βάτης και ο Σκελέας κατέφυγαν στη Σοβιετική Ένωση όπου εκεί τους περίμενε μια μεγάλη έκπληξη. Με την άφιξη τους στη σοβιετική πρωτεύουσα κλήθηκαν να παρουσιαστούν ενώπιον του Βαλκανικού Γραφείου της Γ' Διεθνούς του οποίου προϊστάτο ο Ούγγρος κομμουνιστής επαναστάτης Bela Kun. Η όλη υπόθεση παρουσιάστηκε με διάφορους και διαφορετικούς τρόπους ως προς το τι ακριβώς συνέβη. Το ΑΚΕΛ παρουσίασε την εμπλοκή της Γ' Διεθνούς ως συντροφική παρέμβαση που σκοπό είχε την καθοδήγηση του κόμματος. Επί του προκειμένου το ΑΚΕΛ, με την ευκαιρία συμπλήρωσης πενήντα χρόνων από την ίδρυση του ΚΚΚ το 1976, έγραφε:

Η ηγεσία της 'ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ' είχε προβεί σε εμπειριστατωμένη και εποικοδομητική κριτική ανάλυση των λαθών τακτικής της τότε ηγεσίας του ΚΚΚ. Το γεγονός αυτό έχει αποβεί πάρα πολύ ευεργετικό στην προσπάθεια του Κόμματος για επανόρθωση των λαθών του.

Η επίδραση της συντροφικής κριτικής της ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ ήταν καθοριστικού χαρακτήρα και επηρέασε πάρα πολύ θετικά την περαιτέρω ζωή του ΚΚΚ.²

Εξάλλου ο Κώστας Γραικός, σημαίνον στέλεχος της Αριστεράς, παρουσιάζει σε σύγγραμμά του πολύ χαλαρά τη μετάβαση του Βάτη και του Σκελέα στην ΕΣΣΔ με τα εξής: "...μετά την εξορία τους το 1931 από την Αγγλοκρατία πήγαν στη Σοβιετική Ένωση όπου και πέθαναν εκεί.³ Τίποτε παραπάνω δεν αναφέρει. Ποια είναι όμως η αλήθεια;

2 ΑΚΕΛ, *Το Κόμμα του Εργαζομένου Λαού, Λεύκωμα Φωτογραφικών Ντοκουμέντων και Ειδικών Ιστορικών Εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ*, σ. 73.

3 Κ. Γραικός, *Κυπριακή Ιστορία*, σ. 233.

Δεν είναι εύκολο να αμφισβητήσει κανένας τα γραφόμενα για την υπόθεση αυτή του Πλουτή Σέρβα, ο οποίος δεν είναι κανένα τυχαίο πρόσωπο, στο χώρο της Αριστεράς, αλλά το κορυφαίο στέλεχός της στην Κύπρο και ΓΓ του ΚΚΚ και του ΑΚΕΛ κατά την περίοδο 1936 μέχρι το 1945. Ο Πλουτής Σέρβας σπούδαζε τότε στο Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο της Γ΄ Διεθνούς στη Μόσχα και όπως γράφει ο ίδιος ήταν παρών στην αίθουσα όπου εμφανίστηκαν ο Βάτης και ο Σκελέας ενώπιον του Bela Kun. Όπως γράφει ο Πλουτής Σέρβας ήταν κανονική δίκη για το ρόλο που διαδραμάτισαν ο Βάτης και ο Σκελέας ως μέλη της ηγεσίας του ΚΚΚ απέναντι στην εξέγερση του Οκτωβρίου. Υπενθυμίζεται ότι ο Σκελέας ήταν ο ΓΓ του κόμματος και ο Βάτης ανώτατο στέλεχος απεσταλμένος από τη Γ΄ Διεθνή στην Κύπρο για να βοηθήσει στην επίλυση εσωτερικής κρίσης που ταλάνιζε το κόμμα κατά την περίοδο που προηγήθηκε της εξέγερσης. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Πλουτή Σέρβα, ο Bela Kun μετά που άκουσε τους δύο Κύπριους κομμουνιστές αξιωματούχους αναφέρθηκε στα Οκτωβριανά ως:

...ένα γνήσιο εθνικο-απελευθερωτικό κίνημα, όπου είχαν αντιπαραταχθεί δυο στρατόπεδα. Από τη μια το στρατόπεδο του λαού (κυρίως των πόλεων) με τους απλούς κομμουνιστές κάτω από την ηγεσία των εθνικιστών και της Εκκλησίας. Και από την άλλη, το στρατόπεδο των ιμπεριαλιστών με σύμμαχο την ηγεσία του Κομμουνιστικού κόμματος.⁴

Ο Bela Kun, όμως, δεν έμεινε απλώς στην έκφραση της κρίσης του σε ό,τι αφορά την εξέγερση των Οκτωβριανών. Προχώρησε και στην καταδίκη της ΚΕ και των δύο Κυπρίων στελεχών του ΚΚΚ για το ρόλο τους που (δεν) διαδραμάτισαν κατά τη διάρκεια της εξέγερσης. Στρεφόμενος προς τον Βατυλιώτη, “το άκουσα με τ’ αυτιά μου”, γράφει ο Πλουτής Σέρβας, ο Bela Kun είπε:

Σύντροφε Βατυλιώτη τα κάνατε θάλασσα κάτω, αντίς να πολεμήσετε τους ιμπεριαλιστές και να ταχθείτε μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο, εταχτήκατε στην μπάντα, μείνατε στην μπάντα, δεν ενδιαφερθήκατε και αφήσατε τους Εγγλέζους να κάμουν εκείνα τα οποία ήθελαν.⁵

Η κατάληξη αυτής της ιστορίας ήταν ο Βατυλιώτης να εκτοπισθεί σε μια απομακρυσμένη περιοχή της Σιβηρίας όπου το 1934 πέθανε (ή τον πέθαναν;)

4 Π. Σέρβας, *Κυπριακό: Ενθύνες*, Β΄ Έκδοση, Τόμος Α΄, σσ. 117-118.

5 Σ. Ζαβού, *Τα Πολιτικά Κόμματα της Κύπρου στον 20ό Αιώνα*, σ. 83.

στην πόλη Σελένινε σε ηλικία 36 χρονών. Τον Σκελέα εκτόπισαν στη Μαριούπολη της Κριμαίας όπου εργάστηκε για μια περίοδο στο τυπογραφείο της εκεί ελληνικής παροικίας, μια και γνώριζε από τυπογραφία, αφού στην Κύπρο ήταν αυτός που είχε την ευθύνη για την εκτύπωση της εφημερίδας του κόμματος, Νέος Άνθρωπος, στο πρώτο τυπο-γραφείο που απέκτησε η Αριστερά με χρήματα από την προίκα της αδελφής του Κλειώς, αφοσιωμένης κομμουνίστριας, μέλος του ΚΚΚ. Και ο Σκελέας πέθανε (ή τον πέθαναν;) το 1940 σε ηλικία 40 χρονών.

5. Κρίσεις/σχόλια στελεχών της Αριστεράς για Τα Οκτωβριανά

- Αποτίμηση της κατάστασης από τον Κώστα Κόνωνα.

Οπωσδήποτε, το Κ.Κ.Κ. ουδόλως δύναται να επιάρεται δια την... ενωτικήν στάσιν του κατά το Οκτωβριανόν Κίνημα. Διότι, εκτός του ότι ήτο ψευδής και παραπλα-νητική η στάσις του εκείνη, δυνάμεθα να αποκαλύψωμεν τώρα υπευθύνως ότι το Κ.Κ.Κ. έβρε τον 'μπελά' του από την Γ' Διεθνή...''⁶

- Ο Πλουτής Σέρβας, ΓΓ του ΚΚΚ και του ΑΚΕΛ κατά την περίοδο 1936-1945:

Όταν είχε ξεσπάσει η ανταρσία του 1931, με το φλογερό εθνικό περικάλυμμά της, το Κ.Κ.Κ [...] όχι μόνο δεν είχε πάρει μέρος, αλλά και έντονα την κατεδίκασε σαν εκδήλωση της Εκκλησίας και των μεγαλομπουρζουάδων, σε αντίθεση προς τα πραγματικά συμφέροντα της εργατιάς και των εργαζομένων.⁷

Ακόμα πιο παραστατικά γράφει ο ίδιος:

Δυστυχώς, στο εθνικό κίνημα του 1931 το ΚΚΚ δεν πήγε καλά στις εξετάσεις. Τάχε θαλασσόσει με το σύνθημα (όπως προηγουμένως αναφέρθηκε) για ενσωμάτωση της Κύπρου μέσα σε μια 'Σοσιαλιστική Βαλκανική Συνομοσπονδία'. Απ' αυτό ξεκινώντας κατάγγειλε και μαυροπινάκισε, στα μάτια των εργατών, το ενωτικό κίνημα σαν μεγαλοσωβινιστικό, που εξυπηρετούσε όχι τα συμφέροντα των εργαζομένων, μα τους σκοπούς των αστών και των μεγαλογαιοκτημόνων.⁸

- Ο Φιφής Ιωάννου, ΓΓ του ΑΚΕΛ για την περίοδο 1945-1949:

Κατά τις 2-3 πρώτες μέρες των Οκτωβριανών, ο Βάτης και η ηγεσία του

6 Πατρίς, 27 Νοεμβρίου 1966.

7 Π. Σέρβας, *Κυπριακό: Ευθύνες*, ό.π., σ. 117.

8 Π. Σέρβας, *Η Τραγωδία της Κύπρου*, σ. 124.

ΚΚΚ [...] κατήγγειλαν το κίνημα με ειδική προκήρυξη σαν 'εθνικιστική, σωβινιστική προβοκάτσια της Κυπριακής μεγαλοαστικής τάξης'. Από την τρίτη όμως κι'όλας μέρα, όταν πια φούντωσαν τα πράγματα και οι αγρότες ξεσηκώθηκαν και κατέβαιναν μαζικά και απειλητικά προς τις πόλεις, ο Βάτης φαίνεται να είχε αντιληφθεί το λάθος του. Οσφράνθηκε ότι το κίνημα ήταν 'εθνικοαπελευθερωτικό', 'αντιιμπεριαλιστικό', ο δε Τεύκρος Ανθίας εξαπεστέλλετο προς την Αρχιεπισκοπή για συνάντηση με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' και με επιδίωξη την κήρυξη 'ενιαίου εθνικοαπελευθερωτικού αντιιμπεριαλιστικού μετώπου'.

Όμως ήταν πια πολύ αργά!...

Γιατί; Απλούστατα, γιατί το κίνημα είχε πια πνιγεί στο αίμα....⁹

- Ο Παύλος Δίγκλης, ηγετικό στέλεχος του ΑΚΕΛ για τη στάση του ΚΚΚ *Αποτιμώντας τη θέση που τότε πήρε το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου έναντι των Οκτωβριανών θεωρώ ότι αυτή χαρακτηριζόταν από στενότητα αντίληψης, που το εξέθετε και το απομόνωνε από τα πλατειά λαϊκά στρώματα.¹⁰*
- Ο Παύλος Δίγκλης επεξηγεί περαιτέρω: *Ήταν μαζικοπολιτική αντιαποικιακή αντιιμπεριαλιστική απελευθερωτική εκδή-λωση. Γι' αυτό, παρά τα αρνητικά της, το ΚΚΚ δεν ήταν νοητό να την κατα-δικάσει. Διέπραξε σφάλμα, το οποίο το εξέθεσε πολιτικά και δυσκόλεψε περαι-τέρω την ήδη δύσκολη θέση του. Το λάθος ήταν σεκταριστικό, αριστερίστικο, οφειλόταν δε στο γενικότερο κλίμα που διακατείχε τις σχέσεις του ΚΚΚ και της δεξιάς, καθώς επίσης στην 'παιδική του αρρώστια'.¹¹*
- Το ίδιο το ΑΚΕΛ έγραψε: *Το ΚΚΚ, ο φυσικός ηγέτης του λαού σε τέτοιες περιπτώσεις απουσίαζε δυστυχώς. Η μακρόχρονη πάλη του ενάντια στη γραμμή της Ένωσης και τους εθνικιστές ηγέτες της αστικής τάξης δεν του επέτρεψε να εκτιμήσει σωστά την κατάσταση, να δει και να νιώσει τις διαθέσεις των λαϊκών μαζών και να τεθεί επικεφαλής της επανάστασης. Στάθηκε στην πλευρά*

9 Φ. Ιωάννου, *Έτσι Άρχισε το Κυπριακό: Στα χνάρια μιας δεκαετίας*, σ. 15

10 Π. Δίγκλης, *Πικρές Αλήθειες*, σ. 50.

11 Π. Δίγκλης, *ΑΚΕΛ: Με Τόλμη και Παρρησία*, σ. 65.

του δρόμου εχθρικός θεατής και μίλησε για 'εθνικιστικούς θορύβους'. Κι' έμεινε έτσι ανενόχλητος ο άγγλος κυρίαρχος να πνίξει στο αίμα την ηρωϊκή εξέγερση του κυπριακού λαού.¹²

Βιβλιογραφία

ΑΚΕΛ, *Το Κόμμα του Εργαζομένου Λαού: Λεύκωμα Φωτογραφικών και Ειδικών Ιστορικών Εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ*, Έκδοση Κ. Ε. ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1976

Γραικός Κώστας, *Κυπριακή Ιστορία* (Γ' έκδοση), Λευκωσία 1991.

Δίγκλης Παύλος Μ., *Πικρές Αλήθειες: Κυπριακό 1878-2004* (Β' έκδοση), Λευκωσία 2006.

ΑΚΕΛ: Με Τόλμη και Παρρησία, Λευκωσία 2010.

Ζαβού Σούλα, *Τα Πολιτικά Κόμματα της Κύπρου στον 20ό Αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2002.

Ιωάννου Φιφής, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό: Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950)*, Εκδόσεις Φιλίστωρ-Πάραλος, Αθήνα 2005.

Παπαδημήτρης Παναγιώτης, *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978*, Τόμος 6, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία 1979-1980.

Σέρβας Πλουτής, *Κυπριακό: Ευθύνες* (Β' έκδοση), τόμος Α', Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1985.

Η Τραγωδία της Κύπρου: Πώς τα καταφέραμε και φτάσαμε στο μηδέν, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία 2005.

Εφημερίδες

Πατρίς, 27 Νοεμβρίου 1966.

12 ΑΚΕΛ, *40 Χρόνια του Κόμματος*, ό.π., σ. 78.

Οι πρώτες εφημερίδες της Πάφου κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας

Δρ. Κατερίνα Παπαζαχαρία

Λέκτορας

Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Επικοινωνία: a.papazacharia@nup.ac.cy,
krapazacharia@cytanet.com.cy

Λέξεις κλειδιά: *Πάφος, Παλαιές Εφημερίδες, Εκδότες, Τυπογραφεία*

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια πρώτη παρουσίαση της έρευνας, που εκπόνησε το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Νεάπολις υπό τον τίτλο «Ο Τύπος της Πάφου κατά την περίοδο 1878-1960». Το εν λόγω ερευνητικό πρόγραμμα επικεντρώθηκε στη συλλογή υλικού για τις εφημερίδες και τα περιοδικά, που είχαν εκδοθεί στην Πάφο από το 1906 έως το 1960 - είτε σε σύντομο είτε σε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, για τους εκδότες, τους υπεύθυνους συντελεστές καθενός εντύπου και για τα πρώτα τυπογραφεία, που λειτουργούσαν στην Πάφο κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας.

Το εγχείρημα ολοκληρώνεται με τη συγγραφή ενός τόμου, που καταπιάνεται αφενός με την ανάδειξη της ιστορικής εξέλιξης του τοπικού Τύπου, αφετέρου με την μελέτη των στοιχείων που περιλάμβαναν και που αφορούσαν τον κύκλο της ζωής των αγροτών και των αστών της πόλεως και της επαρχίας Πάφου, κατά τους χρόνους της βρετανικής κυριαρχίας. Μέσα από τις ειδήσεις, τις αγγελίες, τα τοπικά γεγονότα αποτυπώνονται ανάγλυφα όψεις της καθημερινής ζωής, των ενασχολήσεων των κατοίκων και της ιστορίας της Πάφου κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Εδώ, παρουσιάζεται σε μια σύντομη επισκόπηση στην ιστορία της πορείας των εν λόγω εντύπων, στην ταυτότητα του κάθε φύλλου, καθώς και στα επιφανή πρόσωπα της κοινωνίας της Πάφου που ενασχολούνταν με την έκδοσή τους. Παράλληλα, γίνεται λόγος σε άγνωστα στοιχεία, που αφορούν προσπάθειες εξασφάλισης άδειας κυκλοφορίας εφημερίδας στην Πάφο, που όμως δεν τελεσφόρησαν. Η παρουσίαση επικεντρώνεται στα στοιχεία που συνάγονται

από την μελέτη της επιστολογραφίας των ενδιαφερόμενων προσώπων με τις βρετανικές αρχές, προκειμένου να εξασφαλίσουν άδεια κυκλοφορίας των εφημερίδων τους, από το υλικό που φυλάσσεται στο Κρατικό Αρχείο Κύπρου.

* * *

«Σας έτυχε ποτέ ν' ανοίζετε κανένα τόμο παλαιών εφημερίδων, από εκείνους που διατηρούνται στις μεγάλες μας βιβλιοθήκες;» με αυτό το ερώτημα ξεκινούσε ο Ευάγγελος Παπανούτσος το ενδιαφέρον κείμενό του, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Το Βήμα*, στις 13 Ιουλίου 1950, με τίτλο «Παλαιές Εφημερίδες», όπου πραγματευόταν την ιδιαίτερη βιοματική αίσθηση που χαρίζει η έρευνα των παλαιών εφημερίδων, ιδίως σε όσους επιζητούν να ψηλαφήσουν -όχι μόνο- το ιστορικό υλικό που αντλείται, αλλά και το ψυχογράφημα της εποχής τους.¹

Οι παλαιές εφημερίδες, λοιπόν, μας ενδιαφέρουν, όχι μόνο ως μεθοδολογικό εργαλείο για την μελέτη της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, αλλά και γιατί μέσα από τις καταγραφές τους αποτελούν καθρέφτη της καθημερινής ζωής, που διαμορφώνεται από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, τις συνειδήσεις και συμπεριφορές, τις νοοτροπίες και ιδεολογίες, που επικρατούν κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο της κυκλοφορίας τους.

Στην Κύπρο, οι πρώτες εφημερίδες εμφανίστηκαν σχεδόν ταυτόχρονα με την άφιξη των Βρετανών τον Ιούλιο του 1878. Ως τότε, πηγή των εξωτερικών ειδήσεων ήταν οι ελλαδικές και οι ευρωπαϊκές εφημερίδες, που έφθαναν ατμοπλοϊκώς, με καθυστέρηση 8 έως 15 ημερών.

Στις 29 Αυγούστου 1878, κυκλοφόρησε στη Λάρνακα η *Κύπρος/Cyprus*. Η πρώτη κυπριακή εφημερίδα. Εβδομαδιαία, τετράστηλη, τετρασέλιδη, δίγλωσση (στην ελληνική και στην αγγλική). Τον Δεκέμβριο του 1880, κυκλοφόρησε στη Λεμεσό η *Αλήθεια*. Το 1887, κυκλοφόρησε η Φωνή της Κύπρου στη Λευκωσία. Το 1898 ο *Ραγιάς* στην Κερύνεια και το 1907 η *Σαλαμής* στην Αμμόχωστο.²

Τα τεχνικά μέσα εκτύπωσης και κυκλοφορίας των κυπριακών εφημερίδων

1 Ε. Π. Παπανούτσος, *Παλαιές Εφημερίδες*, *Το Βήμα*, 13 Ιουλίου 1950, σ. 1-2.

2 Βλ. περισσότερο, Α. Κλ. Σοφοκλέους, 2005. Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες - Η σημασία και ο ρόλος τους. Στο Λ. Δρούλια, επιμ. *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, (Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002). Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 419-418. Βλ. επίσης, τη διεξοδική μελέτη και αναφορά στα περιεχόμενα κάθε κυπριακής εφημερίδας ξεχωριστά στο πολύτομο έργο του Α. Κλ. Σοφοκλέους, 1995-2011. *Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού τύπου*, τ. Α΄-Στ΄, Λευκωσία: Intercollege Press.

εκείνης της περιόδου ήταν περιορισμένα, αφού επρόκειτο για τυπογραφεία χειροκίνητα και για στοιχεία ξύλινα. Αναπόφευκτα, ο ρυθμός της στοιχειοθεσίας, της σύνθεσης των σελίδων και της εκτύπωσης ήταν αργός. Οι εβδομαδιαίες εφημερίδες, εκείνης της εποχής, απασχολούσαν δύο έως τρία πρόσωπα. Συνήθως, το ίδιο πρόσωπο ήταν ιδιοκτήτης, εκδότης, διευθυντής συντάκτης και διορθωτής -με βοήθεια ενός ή ακόμη δύο προσώπων-. Αυτός, λοιπόν, στοιχειοθετούσε, σελίδωνε και εκτύπωνε την εφημερίδα. Παράλληλα, φρόντιζε για την εγγραφή των συνδρομητών και τα λογιστικά.³ Εύκολα κανείς αντιλαμβάνεται πως η προοπτική για οικονομική βιωσιμότητα εκείνων των εφημερίδων ήταν περιορισμένη, λόγω της υψηλής επένδυσης στο τυπογραφείο για τα δεδομένα της εξεταζόμενης περιόδου και του υψηλού κόστους παραγωγής.

Ενδεικτική είναι, εν προκειμένω, η μαρτυρία του ιατρού και πολιτευτή Νεοκλή Κυριαζή, όπου, σε σειρά δημοσιευμάτων του στην εφημερίδα *Ελευθερία* για την εξέλιξη του Τύπου και την πρόοδο της κυπριακής δημοσιογραφίας, στις 15 Μαΐου 1915, αναφέρει:

«Οι διευθυνταί του Τύπου παρ' ημίν παλαιούσι προς μυρίας δυσκολίας μόλις επαρκούντες εις τας ανάγκας αυτών και της εφημερίδος των».⁴

Αποτρεπτικό στοιχείο για την έκδοση εφημερίδων αποτελούσε και ο περιορισμένος αριθμός αναγνωστών. Έσοδα, βεβαίως, των εφημερίδων αποτελούσαν οι συνδρομές, αφού τα έσοδα από τις «γνωστοποιήσεις» -όπως αποκαλούνταν οι διαφημίσεις- ήταν πολύ περιορισμένα. Αναγνώστες και συνδρομητές ήταν πολύ λίγοι, αφενός γιατί ήταν μετρημένοι όσοι γνώριζαν ανάγνωση και ήταν σε θέση να κατανοήσουν την αρχαϊζουσα καθαρεύουσα των εφημερίδων, αφετέρου αποτελούσε δαπάνη σημαντική η διάθεση του ποσού των 12 σελινιών ανά έτος για τη συνδρομή. Κατεξοχήν, συνδρομητές ήταν οι

3 Για τους τρόπους στοιχειοθεσίας και τις διαδοχικές εργασίες, από τη φάση της στοιχειοθεσίας έως την εκτύπωση, βλ. αναλυτικότερα, Χ. Μανουσαρίδης, 1998. «Μανούτιου» Μαρτυρία. *Μνήμων*, 20, σ. 277-290, ιδίως σ. 277-283. Για τα πρώτα κυπριακά τυπογραφεία, βλ. περισσότερα, Α. Sophocleous, 1991. *Mass Media in Cyprus*, Nicosia: Press and Information Office, σ. 14-16. Α. Κλ. Σοφοκλέους, 1994. *Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*. Λευκωσία, σ. 89-103, εδώ σ. 103. Επίσης, Α. Κλ. Σοφοκλέους, 2018. *Το χρονικό της κυπριακής τυπογραφίας (1878-1978)*, Λευκωσία: Νικοκλής.

4 Νεοκλής Κυριαζής, Η εξέλιξις του Τύπου. Η κυπριακή δημοσιογραφία και αι πρόοδοι αυτής, *Ελευθερία*, 15 Μαΐου 1915, σ. 2. Το πρώτο κείμενο δημοσιεύτηκε στην *Ελευθερία*, 10 Απριλίου 1915, σ. 1-2, το δεύτερο 17 Απριλίου 1915, σ. 1 και τα επόμενα στις 24 Απριλίου 1915, σ. 1, και 8 Μαΐου 1915, σ. 2.

ιερείς και οι δημοδιδάσκαλοι, οι οποίοι αναγίνωσκαν τις εφημερίδες στους συγκεντρωμένους στα καφενεία και στα αναγνωστήρια.⁵

Στο δημοσίευμα της 15ης Μαΐου, που μνημονεύθηκε πιο πάνω, ο Νεοκλής Κυριαζής σημείωνε: «*Αι άλλαι πόλεις της Κύπρου εβράδυναν πολύ εις την απόκτησιν τύπου [...]. Εν Πάφω, εν πλήρει ακμή του αρχιεπισκοπικού σάλου, ιδρύετο ο «Αγών» [...], εβδομαδιαία εφημερίς, διατηρηθείσα εν τη ζωή μέχρι του 1912 μικρού δε σχήματος».*⁶

Ο Αγών κυκλοφόρησε στην Πάφο στις 5 Οκτωβρίου 1906, με ετήσια συνδρομή εσωτερικού 8 σελίνια και εξωτερικού 12.⁷ Διευθυντής και Υπεύθυνος Συντάκτης του Αγώνος ήταν ο δικηγόρος, έμπορος, πολιτευτής Νεόφυτος Νικολαΐδης.⁸ Συνέχισε δε να κυκλοφορεί με αρθρογραφίες πάνω σε τοπικά και παγκύπρια θέματα, μέχρι τις 16 Δεκεμβρίου 1912. Στην Κυανή Βίβλο (Blue Book), του έτους 1906-1907, καταγράφεται πως η κυκλοφορία του Αγώνος στην Κύπρο και στο εξωτερικό ανερχόταν σε 412 φύλλα. Η μεγαλύτερη κυκλοφορία της εφημερίδας σημειώνεται κατά το τρίτο έτος της έκδοσής της, όπου έφτασε τα 500 αντίτυπα.⁹ Στην τελευταία στήλη της καταχώρησης της Κυανής Βίβλου, του έτους 1907, σημειώνεται χαρακτηριστικά πως η εφημερίδα κυκλοφόρησε στην *Κύπρο*, στην *Αλεξάνδρεια*, στο *Κάιρο*, στη *Βρετανία*, στη *Σμύρνη*, στην *Κωνσταντινούπολη*, στην *Αθήνα* και στη *Ροδεσία*.

Στο contenu anoncé του Αγώνος (δηλαδή στο πρωτοσέλιδο άρθρο, του πρώτου φύλλου της εφημερίδος, όπου αναφέρονται οι στόχοι και το πρόγραμμά της),¹⁰ ο εκδότης Νεόφυτος Νικολαΐδης, μεταξύ άλλων, έγραφε:

5 Για τη θέση των δημοδιδασκάλων, των ιερέων και των δημοσιογράφων στην κυπριακή κοινωνία κατά τους πρώτους χρόνους της βρετανικής κυριαρχίας, βλ. σχετικό δημοσίευμα στην *Φωνή της Κύπρου*, 7 Δεκεμβρίου 1894, σ. 1.

6 Νεοκλής Κυριαζής, ό.π., 15 Μαΐου 1915, σ. 2.

7 Σύμφωνα προς την σχετική αγγελία, που αναγραφόταν στην τέταρτη σελίδα της εφημερίδας, οι συνδρομές προπληρώνονταν. Το γραφείο και το τυπογραφείο της εφημερίδας βρισκόταν στην οδό Πυγμαλίωνος 12 στο Κτήμα.

8 Ο Νικολαΐδης διετέλεσε δήμαρχος Πάφου (1908-1920), μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου (1916-1921, 1928-1930) και μέλος της κυπριακής πρεσβείας που μετέβη με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' στο Λονδίνο για το εθνικό ζήτημα της Κύπρου κατά την περίοδο 1918-1919, βλ., Α. Λ. Κουδουνάρης, 72018. *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τομ. Β', Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, σ. 555-556.

9 Ενδεικτικά, κατά το ίδιο έτος τη μεγαλύτερη κυκλοφορία σημείωνε η *Φωνή της Κύπρου* στη Λευκωσία με 1300 φύλλα, βλ. σχετικά, *The Cyprus Blue Book*, 1888-1948, τόμοι 51, Nicosia: Government Printing Office, εδώ έτος 1907, σ. 226 και έτος 1909, σ. 226.

10 Μ. Ν. Κατσίγερας, 2005. Η πρώτη σελίδα, μία προσέγγιση. Στο Λ. Δρούλια επιμ. *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές προσεγγίσεις*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, (Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002). Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 226-229.

«απαιτείται να δημιουργήσωμεν παρά τοις χωρικοίς εθνικόν φρόνημα, όπερ δυστυχώς ελλείπει παρά τοις πολλοίς και να χαλκεύσωμεν δια καταλλήλων δημοσιευμάτων, χαρακτήρας ανδρικούς και γενναίους, δυνάμενους να αντιλαμβάνονται ευχερώς των εθνικών ημών αναγκών και περιστάσεων».

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, μαρτυρείται και δεύτερη προσπάθεια για απόκτηση άδειας έκδοσης εφημερίδος στην Πάφο, από τον Κωνσταντινουπολίτη φιλόλογο και Διευθυντή του Ημιγυμνασίου Πάφου Τηλέμαχο Καλλονά.¹¹ Στο Κρατικό Αρχείο Κύπρου, σώζεται η αίτηση που απέστειλε ο Καλλονάς στις 3 Δεκεμβρίου 1906, προς την Αυτού Εντιμότητα τον Αρχιγραμματέα της Κύπρου: *«λαμβάνω την τιμήν να παρακαλέσω την Υμετέραν Εντιμότητα όπως, ευαρεστουμένη, παραχωρήση μοι την άδειαν της εκδόσεως Εφημερίδος εν Κτήματι/Πάφου/ υπό τον τίτλον “Εφημερίς της Πάφου”».*¹² Ταυτόχρονα, κατέθεσε συνοδευτική δήλωση ότι η εφημερίδα θα είναι εβδομαδιαία, ότι θα εκτυπώνεται στο ομώνυμο τυπογραφείο της εφημερίδας και ότι ο ίδιος θα είναι υπεύθυνος, συντάκτης και ιδιοκτήτης. Τον ίδιο μήνα τού παραχωρήθηκε η άδεια, με την δέσμευση να καταθέτει αντίτυπο κάθε φύλλου και με την γνωστοποίηση πως, σε περίπτωση καθυστέρησης κυκλοφορίας πέραν των έξι μηνών, η άδεια κυκλοφορίας του εντύπου θα αναστελλόταν.¹³

Ένα μήνα μετά, στην Αλήθεια της Λεμεσού, σε άρθρο της υπό τον τίτλο «Νέα Συνάδελφος», διαβάζουμε: *«νέα συνάδελφος βλέπει οσονούπω το φως εις το Κτήμα. Συντάκτης και διευθυντής της νέας εφημερίδος θα είναι ο γνωστότατος τέως Σχολάρχης Κτήματος κ. Τηλεμ. Καλλονάς, όστις, είμεθα βέβαιοι, ότι θα ευδοκιμήσει τελείως και εις το νέον του στάδιο[...]. Η νέα συνάδελφος, εις ην από τούδε ευχόμεθα πάσαν προκοπήν θα φέρει τίτλο “Εφημερίς της Πάφου”».*¹⁴

11 Σύμφωνα με το δημοσίευμα της *Αλήθειας*, 11 Σεπτεμβρίου 1886, σ. 2, *«ο ικανότατος διδάσκαλος κ. Τηλέμαχος Καλλονάς»* με μεσολάβηση του Μητροπολίτη Πάφου Νεόφυτου, μετατέθηκε στο Κτήμα από την Μόρφου. Από τότε μέχρι τη θανά του, στις 26 Φεβρουαρίου 1937, ο Καλλονάς έδρασε στο Κτήμα. Οι εφημερίδες της εποχής συχνά έκαναν λόγο στην πολυμερή του δράση στο χώρο των γραμμάτων.

12 SA1 4143/1906/3.

13 SA1 4143/1906/8, (27 Δεκεμβρίου 1906). Το 1887 η βρετανική διοίκηση, με τη σύμφωνη γνώμη του Νομοθετικού Συμβουλίου, εισήγαγε νομοθεσία σχετική με την κατάθεση τριών αντιτύπων, τόσο των βιβλίων όσο και των άλλων εντύπων, που εκτυπώνονταν στην Κύπρο.

14 Νέα Συνάδελφος. *Αλήθεια*, 19 Ιανουαρίου 1907.

Λίγες ημέρες μετά, ακολουθεί στον *Κυπριακό Φύλακα* δημοσίευμα του ιδίου του Καλλονά, που υπέγραφε ως Διευθυντής της εφημερίδος.¹⁵ Πληροφορούσε το κυπριακό κοινό ότι προτίθεται να προβεί εις την έκδοσιν εβδομαδιαίας πολιτικο-φιλολογικής εφημερίδας υπό τον τίτλο *Εφημερίς της Πάφου*, συμπληρώνοντας χαρακτηριστικά πως θα ασχοληθεί «μετ' ενθέρμου ζήλου», προκειμένου να συμβάλει στην «προαγωγήν και βελτίωσιν των κοινωνικών και πολιτικών πραγμάτων». Σημείωνε, επίσης, πως δεν θα υστερήσει να παράσχει «παρομοίας εκδουλεύσεις» και ως δημοσιογράφος, καθώς εξασφάλισε στον «επίμοχθον αγώνα την πρόθυμον και ευγενή συνεργασίαν λίαν σημαινόντων Κυπρίων πατριωτών εν τε τοις γράμμασι και τη εθνική δράσει». Προαναγγέλλει πως η ετήσια συνδρομή θα ανερχόταν στα 10 σελίνια για τα αστικά κέντρα, 8 για τις αγροτικές κοινότητες, 7 για τους ιερείς και διδασκάλους και 12 σελίνια για τους αναγνώστες στο εξωτερικό.

Σε συναφές δημοσίευσμά της, η εφημερίδα της Λευκωσίας *Έθνος*, έγραφε πως σύντομα θα έλθει στο φως η νέα *συνάδελφος*, με την πεποίθηση πως θα έχει «πορείαν αντάξιαν του προορισμού ελληνικής εφημερίδος εν τη ξενοκρατούμένη Νήσω».¹⁶

Διάδοχος του *Αγώνος* θεωρείται η εβδομαδιαία πολιτική εφημερίδα *Αιών*. Στην προμετωπίδα του πρώτου φύλλου της εφημερίδας σημειώνονται τα εξής: *Εφημερίς Εβδομαδιαία, εκδιδόμενη εν Πάφω, έτος Α', αρ. 1, Σάββατο 21 Σεπτεμβρίου/4 Οκτωβρίου 1913, οδός Πυγμαλίωνος*.¹⁷

Εκδότης, Διευθυντής και υπεύθυνος Συντάκτης ήταν ο Αθηναίος φιλόλογος, γυμνασιάρχης Νίκος Θ. Αντωνιάδης.¹⁸ Στην αίτηση που απέστειλε στον Αρχιγραμματέα της Κυβερνήσεως προς εξασφάλιση άδειας έκδοσης του *Αιώνος*, αναφέρει πως η εκτύπωση θα γίνεται στο νεοσυσταθέν τυπογραφείο της εφημερίδας, ιδιοκτησία του Χρίστου Ανδρέου.¹⁹ Επιπρόσθετα, σημείωνε

15 *Κυπριακός Φύλαξ*, 27 Ιανουαρίου 1907, σ. 3.

16 *Έθνος*, 2 Φεβρουαρίου 1907, σ. 2.

17 *Φωνή της Κύπρου*, 11 Οκτωβρίου 1913, σ. 3.

18 Βλ. λήμμα, Αντωνιάδης Νίκος (1879-1939). Στο Α. Λ. Κουδουνάρης, 72018. *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τομ. Α', Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, σ. 31-32. Επίσης, Λ. Φιλίππου, 1940. Νίκος Θ. Αντωνιάδης, *Πάφος*, Ε' (3), σ. 154-175.

19 Ο Νόμος που προνοούσε τη σύσταση και τη λειτουργία τυπογραφείων στην Κύπρο, τέθηκε σε εφαρμογή το 1885. Τα δεκαοχτώ από τα σαρανταένα άρθρα αφορούσαν στη διαδικασία και στις προϋποθέσεις περί ίδρυσης και λειτουργίας τυπογραφείου στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Βλ. Δ. Νικολαΐδου, 1891. *Οθωμανικοί Κώδικες ήτοι Συλλογή απάντων των Νόμων της Οθωμ. Αυτοκρατορίας, διαταγμάτων, κανονισμών, οδηγιών και εγκυκλίων*, τομ. Δ' (Διοικητικοί και λοιποί Νόμοι, Εγκύκλιοι και Λοιπά). Κωνσταντινούπολη: Αδελφοί Νικολαΐδη, σ. 4291-4302.

πως η Αρχιγραμματεία είχε ήδη συλλέξει πληροφορίες για το άτομό του, αφού του είχε εκχωρηθεί άδεια έκδοσης της δεκαπενθήμερης έμμετρης σατιρικής του εφημερίδος, ο *Ανάποδος* (1912-1913), στη Λάρνακα.²⁰ Στις 23 Σεπτεμβρίου, όμως, επανήλθε με νέα επιστολή όπου ανέφερε: «μέχρι της σήμερα ουδεμίαν απάντησιν έχω. Παρακαλώ θερμώς, (όπως, εάν μη υπάρξει κώλυμά τι, επισπευσθεί η έκδοσις της αδείας, διότι παραβλάπτονται τα συμφέροντά μου».²¹

Δύο ημέρες μετά, έλαβε απάντηση από τον Αρχιγραμματέα, που τον πληροφορούσε ότι ο Ύπατος Αρμοστής του παραχώρησε άδεια κυκλοφορίας του *Αιώνας* και του ζητούσε να καταθέτει αντίτυπο κάθε φύλλου που θα κυκλοφορούσε, υπενθυμίζοντάς τον πως, εάν εντός έξι μηνών δεν εκδοθεί η εφημερίδα ή αν υπήρχε διακοπή άνω των έξι μηνών της κυκλοφορίας της, τότε η σχετική άδεια θα αναστελλόταν. Οι συνδρομητές του *Αιώνας* θα προπλήρωναν: σελίνια 10, και εν τω εξωτερικό σελίνια 15, που στη συνέχεια μειώθηκαν στα 12. Όπως μας πληροφορεί η Κυανή Βίβλος, ο *Αιώνας* κυκλοφορούσε σε 400 περίπου φύλλα εβδομαδιαία. Συγκριτικά, στη Λευκωσία η *Πατρίς* είχε κυκλοφορία 1200 φύλλα και η *Φωνή της Κύπρου* 1350, που αποτελούν σημαντικούς αριθμούς κυκλοφορίας για κυπριακές εφημερίδες, με τα μέτρα εκείνης της εποχής.²²

Με την κήρυξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η έκδοση του *Αιώνας* διακόπηκε. Επόμενο, αφού οι συγκοινωνίες είχαν αραιώσει και δεν ήταν εύκολο να εισαχθεί τυπογραφικό χαρτί.²³ Ο *Αιώνας* επανεκδόθηκε, με την ίδια ονομασία, ως *εφημερίς πολιτική, φιλολογική και των ειδήσεων*, αλλά με νέο διευθυντή και συντάκτη, τον νεαρό δημοσιογράφο και ποιητή Χρίστο Περιστιανίδη, από την πρώτη Δεκεμβρίου του 1915. Στην πρώτη σελίδα, στην μόνιμη στήλη με τίτλο *Τοπικά Ζητήματα*, γίνεται μνεία στην *Έκδοση του Αιώνας*: *Να πάλιν επαναβλέπει το φως ο Αιών, την έκδοσιν του οποίου εσταμάτησεν ο πόλεμος, ο οποίος όμως δυστυχώς δεν θέλει καθόλου να σταματήσει και μαίνεται και εξαπλούται. Εκδίδεται πάλιν ο Αιών τώρα καλλίτερος από πριν, με περισσότερα νειάτα, όχι διότι έφθασε να γεράση τότε, αλλά διότι τώρα είναι νεώτερος ο*

20 SA1 1413/1912/24.

21 SA1 1413/1912/27.

22 *The Cyprus Blue Book*, 1888-1948, εδώ έτος 1917, σ. 234-235.

23 Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του δημοσιογράφου Λούη Γ. Λουίζου, που φυλάσσεται στο Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1 1413/1912/101-102, όπου στις 15 Οκτωβρίου 1917, πληροφορούσε τον Αρχιγραμματέα της Κυβερνήσεως πως προμηθεύτηκε από την Αίγυπτο «ποσότητα χάρτου [...] κατωτέρας ποιότητος και μικροτέρου σχήματος» λόγω έλλειψης τυπογραφικής ύλης μετά την «έκρηξη του Παγκοσμίου Πολέμου».

διευθυντής του και με όλα τα εχέγγυα για να ζήση και να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του τόπου τούτου, του οποίου θα είναι η διαρκής φωνή και η θετικότερα απόδειξις ότι θέλει να προοδεύση. Γι' αυτό, όλοι που πονούν τον τόπο αυτόν πρέπει να χαρούν και να θελήσουν να υποστηρίξουν τον Αιώνα.

Σε επιστολή του προς τον Ύπατο Αρμοστή της νήσου, στις 25 Νοεμβρίου 1918, αναφέρει: «διατελώ Άγγλος υπήκοος, έχω δε ως επάγγελμα τη δημοσιογραφία και άγω το 22ο έτος της ηλικίας». ²⁴ Κατά την διάρκεια του πολέμου, ο Αιώνας τυπωνόταν σε χρωματιστό χαρτί (πράσινο, ροζ, ανοικτό μπλε) λόγω ελλείψεως λευκού. Η εφημερίδα κυκλοφορούσε εβδομαδιαία ως το 1919. Κατά τους τελευταίους τρεις μήνες της κυκλοφορίας της, το φύλλο από τετρασέλιδο έγινε μονοσέλιδο και το Σάββατο 4/17 Μαΐου 1919 κυκλοφόρησε υπό τον τίτλο *Νέος Αιών*.

Έπειτα από δύο μήνες, στις 28 Ιουλίου του 1919, ο Περισιτιανίδης επανέρχεται με επιστολή του προς τον Αρχιγραμματέα της Κυβέρνησης, ζητώντας εκ νέου να του παραχωρηθεί άδεια έκδοσης εφημερίδας στην Πάφο, διατηρώντας ως τίτλο της νέας του εφημερίδος τον τίτλο *Νέος Αιών*. ²⁵ Ωστόσο, ο Αρχιγραμματέας του ζήτησε να υποβάλει διαφορετικό τίτλο, ²⁶ οπότε κατέθεσε τον τίτλο *Ελεύθερον Βήμα*. ²⁷ Η εφημερίδα, όμως, δεν κυκλοφόρησε ποτέ, παρόλο που στις 7 Οκτωβρίου η *Σάλπιγξ*, σε δημοσίευσμά της, έκανε λόγο στην προσεχή έκδοση του *Ελευθέρου Βήματος*. ²⁸ Ένα μήνα μετά, η εφημερίδα *Έθνος* δημοσίευε πως ο Περισιτιανίδης αναχώρησε για πανεπιστημιακές σπουδές στην Αθήνα. ²⁹

Δύο χρόνια μετά την διακοπή της κυκλοφορίας του Νέου Αιώνας, συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 1921, κυκλοφόρησε στο Κτήμα η μακροβιότερη εφημερίδα της Πάφου: η *Εβδομαδιαία/εθνικοαγροτική ανεξάρτητος εφημερίς, Πάφος*. ³⁰ Ο Κυπριακός Φύλαξ αναφερόταν στην επερχόμενη έκδοση της

24 SA1 1413/1912/153.

25 SA1 413/12/215.

26 SA1 413/12, (5 Σεπτεμβρίου 1919).

27 SA1 413/12, (η άδεια εκχωρήθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου 1919).

28 *Σάλπιγξ*, 7 Οκτωβρίου 1919, σ. 3.

29 *Έθνος*, 16 Οκτωβρίου 1919, σ. 3. Σύμφωνα προς μεταγενέστερα δημοσιεύματα, συνάγεται πως ο Περισιτιανίδης είχε σπουδάσει στη Νομική Σχολή, τον Μάιο του 1930 παντρεύτηκε στο Στρόβολο και δύο μήνες μετά το γάμο, πεθαίνει από ανακοπή, *Φωνή της Κύπρου*, 3 Μαΐου 1930, σ. 3, *Κυπριακός Φύλαξ*, 30 Ιουλίου 1930, σ. 4.

30 Μ. Κιτρομηλίδου, 2005. *Η εφημερίδα Πάφος της Κύπρου: 1921-1950*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 47-48, 50-55. Το τυπογραφείο της εφημερίδας, σύμφωνα με το δημοσίευμα της *Πάφος*, 29 Σεπτεμβρίου 1921, σ. 3, βρισκόταν στην οδό Πυγμαλίωνος «πλησίον των Δικαστηρίων εκεί όπου λειτουργεί το τυπογραφείον του "Αιώνας"».

Πάφου και σημείωνε χαρακτηριστικά πως «η ύπαρξις εφημερίδος εις την επαρχίαν ταύτην επεβάλλετο προς εξυπηρέτησιν μετά των γενικών της Νήσου και των τοπικών συμφερόντων της και ευχόμεθα δια τούτο η νέα συνάδελφος να ίδη ταχέως το φως». ³¹ Εκδότης και διευθυντής ο δικηγόρος, δάσκαλος, λόγιος Λοΐζος Φιλίππου. ³³ Η εφημερίδα άλλαξε κατά καιρούς διευθυντές, με τελευταίο πάλι τον Λοΐζο Φιλίππου. Η *Πάφος* κυκλοφορούσε για 24 έτη, σημειώνοντας μεγαλύτερο αριθμό εβδομαδιαίας κυκλοφορίας το 1931 με 700 φύλλα και το 1946 με 1000, ³² αναστέλλοντας την έκδοσή της στις 17 Αυγούστου 1950, μια ημέρα δηλαδή μετά τον θάνατο του δημιουργού της ³⁴. Στο πρώτο φύλλο της *Πάφου*, στο πρωτοσέλιδο άρθρο του, ο Λοΐζος Φιλίππου έγραφε -μεταξύ άλλων-: «η αμάθεια είναι εξηλωμένη εις βαθμόν απίστευτον. Τα 84% του πληθυσμού αγνοούσιν ανάγνωσιν και γραφήν και κατά φυσικήν συνέπειαν το έγκλημα ολοέν αυξάνει, εν ω η οικονομική καχεξία του τόπου έφθασεν το απροχώρητο». ³⁵

Στις 20 Αυγούστου 1929, κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο της *Δεκαπενθήμερης Πολιτικής Εφημερίδας σοσιαλιστικής ιδεολογίας, Πολιτική Επιθεώρησις*. ³⁶ Της τέταρτης, δηλαδή, κατά σειρά εφημερίδας, που εκδόθηκε στην Πάφο κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

31 *Κυπριακός Φύλαξ*, 11 Αυγούστου 1921, σ. 3.

33 Ο Λοΐζος Φιλίππου εξέδωσε και το φιλολογικό περιοδικό *Πάφος* (από το 1935). Επιπλέον, δημοσίευσε πολλές μελέτες ιστορικού, φιλολογικού, λαογραφικού και αρχαιολογικού περιεχομένου. Ενδεικτικά, βλ. λήμμα, Φιλίππου, Λοΐζος. Στο Λ. Δρούλια & Γ. Κουτσοπανάγου, επιμ., 2008. *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974. Εφημερίδες, Περιοδικά, Δημοσιογράφοι, Εκδότες*, τομ. Δ' Ρ-Ω. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών -103/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 251-252 και λήμμα, Φιλίππου Λοΐζος (1895-1950). Στο Α. Λ. Κουδουνάρης, 72018. *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τομ. Β', Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, σ. 845-846.

32 *The Cyprus Blue Book*, 1888-1948, εδώ έτος 1932, σ. 195 και έτος 1948, σ. 235. Κατά το έτος της κυκλοφορίας της *Πάφου*, σύμφωνα πάντα προς την καταγραφή της Κυανής Βίβλου, για το έτος 1922, ο πληθυσμός του Κτήματος ανερχόταν σε 3,435 περίπου μουσουλμάνους και σε 12,984 χριστιανούς κατοίκους, ενώ στις επίσημες αναφορές, που καταγράφονται στην απογραφή της βρετανικής κυβέρνησης του έτους 1922, γίνεται λόγος για 3,435 μουσουλμάνους και 13,020 χριστιανούς, βλ. σχετικά C. H. Hart-Davis, 1922. *Cyprus. Report and General Abstracts of the Census of 1921*, Taken on the 24th April, 1921. London, σ. 44.

34 *Πάφος*, Πέμπτη 17 Αυγούστου 1950.

35 Βλ. περισσότερα, G. S. Georgallides, 1979. *A political and administrative history of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia: Cyprus Research Centre, Texts and Studies of the History of Cyprus -VI.

36 SA1 1231/1930/9-10. Ο Παρατηρητής, 17 Αυγούστου 1929, σ. 4, αναφέρεται στην «αμίμητον κάλαμον του Γαλατόπουλου, γνωστή για επαναστατικά ζητήματα». Επίσης, βλ. Χρόνος, 29 Αυγούστου 1929, σ. 2.

Ιδρυτής και Διευθυντής της εφημερίδας ο δικηγόρος, πολιτευτής, δημοσιογράφος Χριστόδουλος Γαλατόπουλος.³⁷ Η εφημερίδα εκτυπωνόταν, αρχικά, στο τυπογραφείο «Πρόοδος» του Κώστα Δ. Χαμπιαούρη, στο Κτήμα.³⁸ Κυκλοφορούσε όμως με διακοπές και όταν ο Γαλατόπουλος συνελήφθη το 1931 από τους Άγγλους, κατά τα γεγονότα των Οκτωβριανών, η έκδοσή της αναστάλη.³⁹ Ενδεικτικά, το έτος 1929-1930, στην Κυανή Βίβλο καταγράφεται πως είχε κυκλοφορία 2000 φύλλα.⁴⁰

Ο Γαλατόπουλος προχώρησε στην επανέκδοση της εφημερίδας του το 1944, ως εβδομαδιαία, υπό τον τίτλο *Νέα Πολιτική Επιθεώρησης*, που σύμφωνα προς την καταχώρησή του στην Κυανή Βίβλο, κατά το 1946, είχε εβδομαδιαία κυκλοφορία 1200 φύλλα.⁴¹ Στην προμετωπίδα της εφημερίδας, δίδονται τα εξής στοιχεία: *όργανο ελληνικής σοσιαλιστικής πρωτοπορείας και ελεύθερης σκέψης*, με διευθυντή και ιδιοκτήτη αρχικά τον Αχιλλέα Αντωνιάδη,⁴² εν συνεχεία τον Ερατοσθένη Λιασίδα και τέλος τον Αντώνιο Αρτέμη.⁴³ Το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 1952.

Επιπρόσθετα, δύο ακόμη βραχύβια ένθετα κυκλοφορούσαν κατά την εποχή που μελετήθηκε. Το ένα ήταν ο *Ανάποδος*, που κυκλοφορούσε ως ένθετο της εφημερίδος Αιών, από την πρώτη Ιανουαρίου 1914 για ένα έτος. Το δεύτερο ήταν τα *Παφιακά Χρονικά*, που επίσης κυκλοφορούσαν για ένα έτος, δηλαδή, από τις 19 Νοεμβρίου 1927 μέχρι τις 2 Νοεμβρίου 1928 ως Παράρτημα της

37 Φ. Αμπατζοπούλου, 2016. Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. Νέα Εστία 179 (1871), Αθήνα, σ. 456-465.

38 Βλ. Κρατικό Αρχείο Κύπρου, SA1 432/13/44, 300, 304, 309, 310, 326, την σχετική επιστολογραφία του Κώστα Δ. Χαμπιαούρη, όπου ζητούσε άδεια κατοχής τυπογράφου σύμφωνα με τον περί Τυπογραφείων Νόμο της εποχής, καταβάλλοντας το ποσό των 10 σελινιών.

39 Α. Μακρίδης (επιμ.), 2011. Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, Βουλευτού του Νομοθετικού Συμβουλίου το 1931, Πολιτικού Κρατουμένου 1931-1936, Στις φλόγες του κυβερνείου. Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931, Λευκωσία: Επιφανείου. Για τη γενική θεώρηση του ζητήματος βλ. Π. Παπαπολυβίου, 2010. Η Οκτωβριανή Εξέγερση του 1931. Στο Κύπρος. Αγώνες ελευθερίας στην Ελληνική Ιστορία. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών -Επιτροπή για την Κύπρο, σ. 233-260.

40 The Cyprus Blue Book, 1888-1948, εδώ έτος 1930, σ. 187.

41 The Cyprus Blue Book, 1888-1948, εδώ έτος 1948, σ. 235.

42 SA1 1042/1927/1, SA1 731/1943/2/11. Εσπερία, 6 Ιανουαρίου 1944, σ. 1. Χρόνος, 8 Ιανουαρίου 1944, σ. 2.

43 SA1 731/1943/2/32, SA1 731/1943/2/63.

εφημερίδας *Χρόνος* της Λεμεσού. Επιπλέον, για ένα σύντομο διάστημα εκδόθηκαν τα τελευταία τεύχη της πολιτικής και φιλολογικής εφημερίδας *Νέοι Στοχασμοί*.⁴⁴ Συνολικά, λοιπόν, κατά το χρονικό διάστημα 1906 - 1944 εκδόθηκαν στην Πάφο 7 έντυπα.

Τα ζητήματα που απασχολούσαν τις πρώτες εφημερίδες της Πάφου ήταν πολλά και ποικίλα. Συνοψίζονται σε πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, εκκλησιαστικά και πολιτιστικά θέματα, που αφορούσαν την πόλη και την επαρχία της Πάφου.⁴⁵ Το εθνικό ζήτημα, οι εργασίες του Νομοθετικού Συμβουλίου, η φορολογία, το εκπαιδευτικό ζήτημα καθώς και τα κοινωνικά θέματα της εποχής, οι μικροειδήσεις, οι αγγελίες, οι ανακοινώσεις και οι διαφημίσεις αποτελούν πηγή ενός ελάχιστα γνωστού ή άγνωστου και αθησαύριστου πληροφοριακού υλικού, που η έρευνά του συμβάλλει στην καλύτερη γνωριμία (ειδικών και μη), με την ιστορική διαδρομή της κυπριακής δημοσιογραφίας και τυπογραφίας και, ασφαλώς, με την τοπική ιστορία της Πάφου, με τον σφυγμό της ζωής της πόλης, τη φυσιογνωμία και το πολιτιστικό της γίνεσθαι, παράλληλα με την συνείδηση και το κοσμοείδωλο των Κυπρίων των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα.

Κλείνω την γενική επισκόπησή μου, για τις παλαιές εφημερίδες της Πάφου, με τα χαρακτηριστικά (και διαχρονικά, κατά την άποψή μου) λόγια του Νεόφυτου Νικολαΐδη, στο κύριο άρθρο του, στο δεύτερο φύλλο του Αγώνος: «*Λέγουν, πως εις όποιο μέρος υπάρχουν εφημερίδες [...] θα πη πως διαβάζονται και για να διαβάζονται, θα πη πως αρέσει τον κόσμο να διαβάζει. Τώρα θέλει άλλη απόδειξι για την πρόοδο ενός τόπου;*».⁴⁶

44 Α. Κλ. Σοφοκλέους, 2006. *Νέοι Στοχασμοί*. Στο Α. Κλ. Σοφοκλέους, Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου, Περίοδος Δ' (1914-1931) Μέρος Α', Λευκωσία: Intercollege Press, σ. 417-439. Επίσης, για τα Παφιακά Χρονικά, στο ίδιο, σ. 485-508. Για τον Ανάποδο, ο ίδιος, 2003. Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου, Περίοδος Γ' (1900-1914), Μέρος Β', Λευκωσία: Intercollege Press, σ. 1023-1036.

45 Για τα περιεχόμενα των παλαιών εφημερίδων βλ. ενδεικτικά, Κ. Π. Κύρρης, 1986. Οι πνευματικές αναζητήσεις της εποχής της αγγλοκρατίας μέσα από τον ημερήσιον και περιοδικόν Τύπον. Στο Δήμος Λευκωσίας εκδ. Κυπριακά 1878-1955. Λευκωσία: Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου -2, σ. 203-243.

46 Χρονογράφημα. *Αγών*, 14 Οκτωβρίου 1906, σ. 3.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Πηγές:

A. Επίσημα Έγγραφα:

The Cyprus Blue Book, 1888-1948, τόμοι 51, Nicosia: Government Printing Office.

C. H. Hart-Davis, 1922. *Cyprus. Report and General Abstracts of the Census of 1921, Taken on the 24th April, 1921*, London.

Δ. Νικολαΐδου, 1891. *Οθωμανικοί Κώδικες ήτοι Συλλογή απάντων των Νόμων της Οθωμ. Αυτοκρατορίας, διαταγμάτων, κανονισμών, οδηγιών και εγκυκλίων, τομ. Δ' (Διοικητικοί και λοιποί Νόμοι, Εγκύκλιοι και Λοιπά)*. Κωνσταντινούπολη: Αδελφοί Νικολαΐδη.

B. Αρχειακό Υλικό:

Κρατικό Αρχείο Κύπρου, *Secretariat Archives* 1 (SA1) (= Αρχείο Αρχιγραμματείας): SA1 4143/1906, SA1 1413/1912, SA1 413/12, SA1 432/13, SA1 1042/1927, SA1 1231/1930, SA1 731/1943/2

Εφημερίδες:

Αγών, Πάφος

Αλήθεια, Λεμεσός

Έθνος, Λάρνακα

Ελευθερία, Λευκωσία

Εσπερινή, Λευκωσία

Κυπριακός Φύλαξ, Λευκωσία

Πάφος, Πάφος

Παρατηρητής, Λεμεσός

Σάλπιγξ, Λεμεσός

Το Βήμα, Αθήνα

Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία

Χρόνος, Λεμεσός

Βιβλία - Άρθρα:

Αμπατζοπούλου, Φ., 2016. Χριστόδουλος Γαλατόπουλος. *Νέα Εστία* 179 (1871), σ. 456-465.

Δρούλια, Λ. & Κουτσοπανάγου, Γ., επιμ., 2008. *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974. Εφημερίδες, Περιοδικά, Δημοσιογράφοι, Εκδότες*, τομ. Δ'. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών -103/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Georgallides, G. S., 1979. *A political and administrative history of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*. Nicosia: Cyprus Research Centre, Texts and Studies of the History of Cyprus -VI.

Κατσιγέρας, Μ. Ν., 2005. Η πρώτη σελίδα, μία προσέγγιση. Στο Λ. Δρούλια, επιμ. *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, (Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002)*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 226-229.

Κιτρομηλίδου, Μ., 2005. *Η εφημερίδα Πάφος της Κύπρου: 1921-1950*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Κουδουνάρης, Α. Λ., 2018. *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τομ. Α' - Β'. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.

Κύρρης, Κ. Π., 1986. Οι πνευματικές αναζητήσεις της εποχής της αγγλοκρατίας μέσα από τον ημερήσιον και περιοδικόν Τύπον. Στο Δήμος Λευκωσίας, εκδ. *Κυπριακά 1878-1955, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου -2*. Λευκωσία, σ. 203-243.

Μακρίδης Α., (επιμ.), 2011. Χριστόδουλου Γαλατόπουλου, Βουλευτού του Νομοθετικού Συμβουλίου το 1931, Πολιτικού Κρατουμένου 1931-1936, *Στις φλόγες του κυβερνείου. Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Χριστόδουλου Γαλατόπουλου για την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931*, Λευκωσία: Επιφανείου.

Μανουσαρίδης, Χ., 1998. «Μανούτιου» Μαρτυρία. *Μνήμων*, 20, σ. 277-290.

Παπαπολυβίου, Π., 2010. Η Οκτωβριανή Εξέγερση του 1931. Στο Κύπρος. *Αγώνες ελευθερίας στην Ελληνική Ιστορία*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών -Επιτροπή για την Κύπρο, σ. 233-260.

Sophocleous, A., 1991. *Mass Media in Cyprus*, Nicosia: Press and Information Office.

Σοφοκλέους, Α. Κλ., 1994. *Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*. Λευκωσία, σ. 89-103.

Σοφοκλέους, Α. Κλ., 1995-2011. *Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού τύπου*, τ. Α' -Στ', Λευκωσία: Intercollege Press.

Σοφοκλέους, Α. Κλ., 2005. Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες - Η σημασία και ο ρόλος τους. Στο Λ. Δρούλια, επιμ. *Ο ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα:*

Ιστορικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, (Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002). Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 419-418.

Σοφοκλέους, Α. Κλ., 2018. *Το χρονικό της κυπριακής τυπογραφίας (1878-1978)*, Λευκωσία: Νικοκλής.

Φιλίππου, Λ., 1940. Νίκος Θ. Αντωνιάδης. *Πάφος*, Ε' (3), σ. 154-175.

Το Αγροτικό ζήτημα και η εξέγερση του Κιλελέρ μέσα από τον Θεσσαλικό τύπο της εποχής

Κωνσταντίνος Νταμπεγλιώτης

Δήμος Κιλελέρ, Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας,
Περιφέρεια Θεσσαλίας, Νίκαια Λάρισας, Ελλάδα
Επικοινωνία: progr@kileler.gov.gr

Στυλιανή Πασαλίδου

Δήμος Κιλελέρ, Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας,
Περιφέρεια Θεσσαλίας, Νίκαια Λάρισας, Ελλάδα
Επικοινωνία: stelpasal@yahoo.gr

Λέξεις κλειδιά: *Αγροτικό Ζήτημα, Κιλελέρ, Τσιφλίκια, Εξέγερση, Θεσσαλικός Τύπος*

Περίληψη

Το αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία ξεκίνησε ουσιαστικά μετά την προσάρτηση της στον Εθνικό κορμό το 1881, σε εφαρμογή της σχετικής Ελληνοτουρκικής συνθήκης στην Κωνσταντινούπολη. Η επιδείνωση στις εργασιακές συνθήκες των κολλήγων στα τσιφλίκια με τους νέους ιδιοκτήτες, κυρίως πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού, καθώς και η απογοήτευση, σε συνδυασμό με την αγανάκτηση που ακολούθησε, δημιούργησε μια εκρηκτική κατάσταση, που οδήγησε στα αιματηρά γεγονότα του Κιλελέρ, στις 6 Μαρτίου 1910.

Η παρούσα εργασία εξετάζει το πώς αποτύπωσε ο Θεσσαλικός Τύπος της εποχής το αγροτικό ζήτημα και την εξέγερση του Κιλελέρ, εστιάζοντας κυρίως σε θέματα όπως:

- Οι σχέσεις κυβέρνησης –μεγαλοϊδιοκτητών και η πιθανή επίδραση αυτών στη λήψη αποφάσεων
- Η Ελληνοτουρκική Συνθήκη προσάρτησης της Θεσσαλίας
- Η αδυναμία του Ελληνικού κράτους να επιλύσει το αγροτικό ζήτημα
- Η εικόνα του αγροτικού κόσμου στα κέντρα λήψης αποφάσεων και την κοινωνία γενικότερα.
- Οι δικαστικές διαμάχες που αφορούσαν το αγροτικό ζήτημα, με αποκορύφωμα τις δίκες που ακολούθησαν τα αιματηρά γεγονότα του Κιλελέρ.

Εισαγωγή-Ιστορικό Πλαίσιο-Επιλογή Χρόνου και Εφημερίδων

Η σημασία του Τύπου στην καταγραφή των γεγονότων, στην επίδραση της εξέλιξης αυτών και στην επιρροή της κοινής γνώμης, είναι διαχρονικά καταλυτική, κυρίως στις αρχές του 20ου αιώνα, όπου οι εφημερίδες αποτελούσαν το μοναδικό Μέσο Μαζικής Ενημέρωσης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αν και το αγροτικό ζήτημα –μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στον Εθνικό κορμό ως απόρροια της συνθήκης με την Τουρκία, που επιβλήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής κατά το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878 και υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1881– βρέθηκε μέσα στις συμπληγάδες των μεγάλων γεγονότων της εποχής (Κρητικό ζήτημα, Μακεδονικό ζήτημα, Βαλκανικές σχέσεις, Ελληνοτουρκικές διασυνοριακές και άλλες προστριβές κλπ), ο Θεσσαλικός Τύπος –λόγω και της άμεσης σχέσης με την περιοχή και τον πληθυσμό– ασχολήθηκε εκτενώς με αυτό.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια διαδρομή στα γεγονότα του 1ου κρίσιμου εξαμήνου του 1910¹ μέσα από τις εφημερίδες:

- ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ (ημερήσια, Τρίκαλα)
- ΠΡΩΪΑ (ημερήσια, Λάρισα)
- ΜΙΚΡΑ (εβδομαδιαία-κάθε Πέμπτη, Λάρισα)
- ΡΗΓΑΣ Ο ΦΕΡΡΑΙΟΣ έκδοση του «Κοινόν των Θεσσαλών» (2 ή 4 φορές/μήνα, Αθήνα)².

Το Αγροτικό ζήτημα στη Θεσσαλία και οι πρόδρομοι του Κιλελέρ

Τα δημοσιεύματα των Θεσσαλικών εφημερίδων αναφορικά με το αγροτικό ζήτημα πυκνώνουν από τις αρχές του 1910 και μετά, ακολουθώντας τις

1 Σε ότι αφορά το χρονικό διάστημα των δημοσιευμάτων, αυτά επικεντρώθηκαν στο πρώτο εξάμηνο του 1910, προκειμένου να αποτυπωθεί το κλίμα λίγους μήνες πριν τις 6.3.1910, όπου διαδραματίστηκαν τα αιματηρά ιστορικά γεγονότα στο Κιλελέρ και μέχρι το τέλος αυτού που ουσιαστικά κλείνει ο κύκλος των γεγονότων με την περαιώση των δικών σε Λαμία και Χαλκίδα και την αθώωση όλων των συλληφθέντων, αγροτών και μη.

2 Η εφημερίδα ΡΗΓΑΣ Ο ΦΕΡΡΑΙΟΣ, αποτελεί την συνέχεια της έκδοσης «ΔΕΛΤΙΟΝ» του συνδέσμου «Το Κοινό των Θεσσαλών», με το πρώτο φύλλο της να κυκλοφορεί στις 10.1.1910. Υπεύθυνος έκδοσης ανέλαβε ο συμβολαιογράφος και βουλευτής Αγίας Λαρίσας, Μιλτιάδης Δάλας. Ο Πανθεσσαλικός Σύνδεσμος «Κοινόν των Θεσσαλών» ιδρύθηκε το 1907 με σκοπό τη μελέτη των ζητημάτων της Θεσσαλίας, την ενότητα των Θεσσαλών και την επίλυση του αγροτικού ζητήματος (Χαζεκίδου-Μάρκου Θ., 2016). Στην πρώτη σελίδα αναγράφεται : «Εκδίδεται υπό τον Μ.Δάλα δις του μηνός διπλή ή τετράκις απλή»

διεργασίες και τις κινητοποιήσεις στη Θεσσαλία³. Με αφετηρία λοιπόν τον Ιανουάριο, τα δημοσιεύματα για τις συνεδριάσεις των Γεωργικών Συλλόγων, την οργάνωση και πραγματοποίηση αγροτικών συλλαλητηρίων, τις απόψεις για την οικτρή κατάσταση των γεωργών, αλλά και τις συζητήσεις για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος, είναι πλέον καθημερινά στις σελίδες του Θεσσαλικού Τύπου (*ΠΡΩΙΑ* 4/7/22.1.1910, *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 26.1.1910, *ΡΗΓΑΣ* 29.1.1910). *Εκτενή αναφορά για το αγροτικό ζήτημα γίνεται σε ΠΡΩΙΑ* 17.1.1910 και *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 21.1.1910, με αφορμή το μεγάλο συλλαλητήριο στις 20 Ιανουαρίου, στην Καρδίτσα, ενώ η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 20/22.1.1910 αναφέρεται στη δημιουργία του αγροτικού ζητήματος και στις μεμονωμένες, σπασμωδικές κινήσεις των Θεσσαλών γεωργών και πολιτικών⁴.

Τις επόμενες ημέρες, όμως η *ΠΡΩΙΑ* 26.1.1910 με τίτλο "Η Αγροτική Συναδέλφωσις", η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8.2.1910 με τίτλο "Εν τη Ενώσει η Ισχύς" και η *ΜΙΚΡΑ* 11.2.1910 με τίτλο "Εύγε στους Πρωτεργάτας", χαιρετίζουν το γεγονός της ενότητας και σύμπραξης των Θεσσαλών, προοιωνίζοντας την

3 Στις 4.1.1910 και 20.1.1910 : συλλαλητήριο στην Καρδίτσα, 27.1.1910 Γεωργικό Συνέδριο Λάρισας, 7.2.1910 : συλλαλητήρια σε Τρίκαλα Λάρισα, Βόλο, Βελεστίνο, Φάρσαλα, Καρδίτσα, 19&20.2.1910 : Επίσκεψη Πανθεσσαλικής Επιτροπής στον Πρωθυπουργό Στ. Δραγούμη & πολιτικούς αρχηγούς αντίστοιχα, 27.2.1910: συλλαλητήρια σε Καρδίτσα, Λάρισα, Φάρσαλα, Τύρναβο, Φανάρι, Τρίκαλα, καθώς και συζητήσεις στην Βουλή (Γερόπουλος Α., 2010, Ψύρρας Θ., 2010).

4 Τα δημοσιεύματα ξεκινούν θεωρώντας φυσικό οι κολίγοι να θέλουν να αποκτήσουν δική τους γη και να εργαστούν για λογαριασμό τους, ενώ οι τσιφλικούχοι έχουν δικαίωμα προστατευμένο από το νόμο, να κατέχουν τη γη και να εισπράττουν από την εργασία των κολίγων. Η αντίθεση του φυσικού δικαιώματος των κολίγων προς το νομικό δικαίωμα των τσιφλικούχων φέρνει σε σύγκρουση αυτές τις δυο πλευρές προς μεγάλη ζημιά όχι μόνο των δυο αντιμαχόμενων μερών, αλλά και ολόκληρης της πλουτοπαραγωγικής δύναμης της χώρας, καθώς από τη διαμάχη αυτή επέρχεται παραμέληση και οπισθοδρόμηση της γεωργίας. Βέβαια είναι γνωστό εδώ και 30 χρόνια πως οι αγρότες περιορίζονται σε μικροδιαμαρτυρίες, χωρίς να έχουν κανένα συγκεκριμένο σχέδιο και χωρίς να έχουν ενημέρωση για την επίλυση των προβλημάτων για τα οποία διαμαρτύρονται. Δυστυχώς, οι Γεωργικοί Σύλλογοι δεν είναι έτοιμοι να δείξουν στο λαό ότι έχουν κάτι μελετημένο και μεθοδικό για να πετύχουν την απαλλοτρίωση σε συνδυασμό με την έσχατη επιμονή τους. Γι' αυτό το λόγο, κάθε Θεσσαλική πόλη έχει διαφορετικά αιτήματα προς την πολιτεία και δημιουργείται σύγχυση. Αντίστοιχα και στη Βουλή, οι Θεσσαλοί βουλευτές διατυπώνουν ο καθένας χωριστά την άποψη του, χωρίς καμία σύμπνοια. Απόρροια όλων των παραπάνω κινήσεων είναι ότι το Κράτος δεν έχει πάρει καμία απόφαση για την πρόνοια και μέριμνα του αγροτικού ζητήματος. Το άρθρο καταλήγει πως τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή να δοθεί αφορμή για κοινή συζήτηση και καθορισμό μιας ώριμης αγροτικής πολιτικής στη Θεσσαλία (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 22.1.1910).

πρόοδο και την ανάπτυξη της γεωργίας στη χώρα. Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 27.1.1910 αναφέρει στο πρωτοσέλιδο με τίτλο "Η Γεωργία Απροστάτευτος" πως η γεωργία είναι εγκαταλελειμμένη στο έλεος του Θεού, αφού καμία κυβέρνηση δεν βοήθησε ώστε να αναπτυχθεί, προσφέροντας έτσι οικονομική ευρωστία στη χώρα. Προτρέπει τους γεωργούς να μην αδρανήσουν, αλλά με κάθε θυσία να πείσουν την Κυβέρνηση για τη ριζική λύση του ζητήματος. Η δυσμενής κατάσταση των κολίγων και η κρατική απραξία στο αγροτικό ζήτημα οδήγησε ορισμένους ιδιοκτήτες τσιφλικιών, όπως ο Σεφίκ Πετριντήν Βέης (*ΠΡΩΪΑ* 30.1.1910) και ο Δημήτρης Μαλλιόπουλος⁵ (*ΠΡΩΪΑ* 3.2.1910), στο να προσφέρουν τα κτήματα τους προς απαλλοτρίωση έναντι αμοιβής, με σκοπό την αποκατάσταση των δουλοπαροικιών της Θεσσαλίας. Στην *ΜΙΚΡΑ* 4.2.1910 περιγράφεται η άθλια κατάσταση των αγροτών⁶ με την συμβουλή να κάνουν μόνοι τους τον αγώνα, γιατί οι εχθροί τους, που φαινομενικά τους υποστηρίζουν, θα προσπαθήσουν να τους οδηγήσουν σε ατέρμονα αγώνα.

Σε αρκετά πρωτοσέλιδα των εφημερίδων *ΜΙΚΡΑ* 4/11.2.1910, *ΠΡΩΪΑ* 6/7.2.1910 και *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 31.1 & 7/8.2.1910, αποτυπώθηκε λεπτομερώς η οργάνωση και πραγματοποίηση, στις 7 Φεβρουαρίου, επιβλητικών γεωργικών Πανθεσσαλικών συλλαλητηρίων διαμαρτυρίας. Σε αυτά, γεωργοί, σωματεία και κάτοικοι των πόλεων διαμαρτυρήθηκαν στην Κυβέρνηση για παραγκώνιση και εγκατάλειψη της γεωργίας και ζήτησαν τη βελτίωση της ζωής τόσων χιλιάδων ψυχών. Ο απόηχος των συνεχόμενων κινητοποιήσεων των αγροτών είχε ως αποτέλεσμα την έναρξη των συζητήσεων στη Βουλή για το αγροτικό ζήτημα. Σε μια από αυτές, τέθηκε από ορισμένους Θεσσαλούς βουλευτές το ζήτημα των επίμορτων καλλιεργητών⁷ (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 10.2.1910).

5 Ο Δημ. Μαλλιόπουλος ήταν επί σειρά ετών βουλευτής και ιδιοκτήτης τσιφλικιών, τα οποία παραχώρησε με αποζημίωση στους αγρότες (Γριβέλλας Λ., 2002).

6 Ο Θεσσαλός αγρότης είναι φτωχός και σκλάβος που ζει σε μια ελεύθερη χώρα με σκλάβους κατοίκους. Ο αγρότης αγωνίζεται όχι για προνόμια αλλά για δικαιώματα ίσα με τις υποχρεώσεις του. Μεταμορφώνεται σε αντάρτη όχι μόνο λόγω της σκλαβιάς αλλά και των καθημερινών αυξανόμενων απαιτήσεων και επιβαρύνσεων του. Λέει λοιπόν η εφημερίδα πως είναι άτιμο τη γη, που οι πατέρες του αγρότη πότισαν με αίμα για την ελευθερία, ο αγρότης σκλάβος να την ποτίζει με τον ιδρώτα του (*ΜΙΚΡΑ* 4.2.1910).

7 Όπως ανέφεραν οι βουλευτές, η Θεσσαλία κλονίζεται 20 χρόνια από τα προβλήματα του αγροτικού πληθυσμού, αλλά δεν δόθηκε ποτέ ηρέπηση σημασία για την σωτηρία των απεγνωσμένων και ταλαιπωρημένων αυτών ανθρώπων. Προτείνουν διακανονισμό στις σχέσεις ιδιοκτητών και καλλιεργητών και καταλήγουν, με τη σύμφωνη γνώμη του Δραγούμη, στη σύσταση ομάδας Θεσσαλών βουλευτών για την κατάρτιση νομοσχεδίου με σκοπό την επίλυση του αγροτικού ζητήματος (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 10.2.1910).

Την επομένη ημέρα, σε άρθρο της *ΜΙΚΡΑΣ 11.2.1910*, καταγγέλλεται η Πολιτεία για την οπισθοδρόμηση των γεωργών και την έλλειψη βασικής παιδείας⁸. Μετά τα συλλαλητήρια και την έναρξη των συζητήσεων στη Βουλή για το αγροτικό ζήτημα, αποφασίστηκε από τους Γεωργικούς Συλλόγους της Θεσσαλίας η δημιουργία Πανθεσσαλικής Επιτροπής. Η Επιτροπή μετέβη στην Αθήνα και συναντήθηκε με τους Θεσσαλούς βουλευτές, τους πολιτικούς αρχηγούς και τον Πρωθυπουργό Δραγούμη⁹, με σκοπό την ψήφιση της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών (*ΠΡΩΙΑ 14/18/19.2.1910 και ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 19/20/22/23.2.1910*).

Τις επόμενες ημέρες, *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 17/24.2.1910* και *ΠΡΩΙΑ 27.2.1910*, αναφέρονται στη συνάντηση πολιτικών αρχηγών-Πρωθυπουργού για το γεωργικό νομοσχέδιο, όπου κατέληξαν στην αδυναμία υποβολής προς ψήφιση στη Βουλή, λόγω έλλειψης χρημάτων και πρόσκρουσης στην Ελληνοτουρκική Συνθήκη. Η απόφαση αυτή απογοήτευσε την Πανθεσσαλική Επιτροπή, που επέστρεψε στη Θεσσαλία για την οργάνωση νέων συλλαλητηρίων (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 25.2.1910 και ΜΙΚΡΑ 25.2.1910*)¹⁰. Η τροπή των γεγονότων εξαγρίωσε τους γεωργούς, που πραγματοποίησαν μεγάλα συλλαλητήρια, με κυριότερο αυτό της Καρδίτσας στις 27 Φεβρουαρίου, το οποίο σηματοδεύτηκε από επεισόδια, αφού οι γεωργοί άρχισαν να πετροβολούν και να πυροβολούν την αμαξοστοιχία, προκαλώντας μεγάλες ζημιές στο τρένο, τον τραυματισμό του

8 Στο άρθρο περιγράφει πως «όλα τα επαγγέλματα με τα χρόνια προοδεύουν, όμως το επάγγελμα του γεωργού, όπως ήταν αμαθές και ρακένδυτο έτσι είναι και σήμερα και μάλιστα και καταχρεωμένο. Πώς συντελέστηκε αυτή η μεταβολή στους άλλους κλάδους και ο γεωργικός έμεινε στάσιμος, στερούμενος επαγγελματικής γνώσης και ζώντας σε τρώγλες; Ας στρέψει λοιπόν η πολιτεία την προσοχή της στη μόρφωση των γεωργών ιδρύοντας Ειδικά Αγροτικά Σχολεία και ύστερα από μερικά χρόνια θα δει τη Θεσσαλία αγνώριστη με σπίτια, κήπους και την αιώνια άνοιξη στη γη της» (*ΜΙΚΡΑ 11.2.1910*).

9 Ο Μπούσδρας, αναφερόμενος στην επίσκεψη της Επιτροπής στο σπίτι του Δραγούμη για την επίδοση της νομοθετικής πρότασης, αποκαλύπτει πως βρήκαν μέσα τους τσιφλικάδες Χριστομάνο, Μεταξά κλπ. Αν και αρχικά ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος αντιδρούσε στην λήψη μέτρων, τελικά πείστηκε ότι επικρατεί οχλοκρατία και αναρχία στην Θεσσαλία. Έτσι ξεκίνησε ένα κύμα συλλήψεων για τους πρωταίτιους των κινητοποιήσεων και τρομοκρατίας σε βάρος των αγροτών, ενώ δόθηκε εντολή στον Νομάρχη Λάρισας, Αργυρόπουλο, για τήρηση της τάξεως πάση θυσία, ενόψει του συλλαλητηρίου της Λάρισας την 6η Μαρτίου (Βραχνιάρης Χ., 1985)

10 Μετά την αποτυχία για τη λύση του αγροτικού ζητήματος από την πολιτική ηγεσία, αποφασίστηκε από τους γεωργούς να συγκροτηθούν στις 27 Φεβρουαρίου και πάλι Πανθεσσαλικά συλλαλητήρια, διαμαρτυρόμενοι για την αστοργία της πολιτείας (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 27/28.2.1910 και ΠΡΩΙΑ 27/28.2.1910*).

θερμαστή του και τον θάνατο ενός γεωργού (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 28.2.1910 και *ΡΗΓΑΣ* 1.3.1910). Ο *ΡΗΓΑΣ* 1.3.1910 και η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3.3.1910 καταδίκασαν τις ένοπλες ταραχές των γεωργών και επέρριψαν ευθύνες στους πολιτικούς για ηθική αυτουργία. Επιπλέον, ο *ΡΗΓΑΣ* 1.3.1910 έγραψε για συγγενικές σχέσεις τσιφλικάδων με υπουργούς, κομματάρχες και Θεσσαλούς βουλευτές που πιέζουν για διατήρηση της δουλοπαροικίας των γεωργών¹¹. Οι κανονισμοί των σχέσεων ιδιοκτητών-κολίγων χαρακτηρίζονται απάνθρωποι για τους τελευταίους, σε σχέση με αυτούς που ίσχυαν επί Οθωμανών¹², ενώ

11 Σύμφωνα με το δημοσίευμα, οι έντονες διαμαρτυρίες των κολίγων συντέλεσαν στην οργάνωση και ένωση των τσιφλικάδων. Όμως αυτή η οργάνωση έγινε είτε για να επιδιώξουν την γεωργική βελτίωση της Θεσσαλίας είτε για να καταπνίξουν τον αγώνα των κολίγων. Οι τσιφλικάδες, εδώ και τριάντα χρόνια, δεν πρότειναν ούτε αποπειράθηκαν να εισάγουν κάποια βελτίωση της γεωργίας. Αρκούνταν στον ισχυρισμό για το οικονομικό και δημοσιονομικό αδύνατο της λύσης του αγροτικού ζητήματος, αναπτύσσοντας θεωρίες περί του συστήματος της μορτικής, της μεγάλης και μακράς καλλιέργειας, αλλά τίποτα για εκούσια απαλλοτρίωση, για τη διδασκαλία της γεωργίας και για την ανάγκη λύσης της ανώμαλης αυτής κατάστασης. Πίστευαν ότι οι γεωργοί έπρεπε να κάνουν υπομονή και ότι αυτή η κατάσταση μπορούσε να παραταθεί για ακόμη τριάντα χρόνια, για να κρατήσουν τη δουλοπαροικία των γεωργών. Αξίζει όμως να επισημανθεί ότι οι γεωργοί δεν ήταν κινητός εργατικός πληθυσμός, αλλά μόνιμοι κάτοικοι των χωριών, που προηγήθηκαν των ιδιοκτητών (*ΡΗΓΑΣ* 1.3.1910).

12 Σύμφωνα με το δημοσίευμα σώζεται κανονισμός των σχέσεων Τούρκων και κολίγων. Ο κανονισμός αυτός ορίζει λεπτομερώς τις περιπτώσεις των εξώσεων, οι οποίες βεβαιώνονται με εγκατάλειψη της καλλιέργειας από τον κολίγο επί ενός έτους γεωργικού. Επιπλέον, ορίζει τη διανομή των καρπών και τα δικαιώματα βοσκής των κολίγων και τα άλλα βάρη. Με τη συνθήκη του 1881 ορίστηκε ότι δεν επιτρέπεται να εξαναγκάζονται οι Οθωμανοί ιδιοκτήτες να παραχωρούν τα κτήματα τους ή μέρος σε τρίτους ή χωρικούς εκτός λόγω δημόσιας ανάγκης κατόπιν αποζημίωσης. Ορισμένοι ιδιοκτήτες, επικαλούμενοι την συνθήκη, αγωνίζονταν να κρατήσουν δέσμιους τους δούλους προχωρώντας μέσω συμβολαίων στην κατάργηση αυτή και να επιβάλουν όρους τους οποίους ούτε οι Τούρκοι δεν είχαν διανοηθεί ποτέ. Γνωστές είναι οι εκβιάσεις ορισμένων επιστατών, που εξανάγκασαν τους κολίγους να παραιτηθούν από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας των κατοικιών τους (γιατί υπήρχαν τσιφλίκια στη Θεσσαλία όπου οι κολίγοι είχαν δικαίωμα κληρονομικής χρήσης των κατοικιών και των αμπελιών, που μαρτυρεί ότι οι κολίγοι δεν ζητούσαν ξένη ιδιοκτησία, αλλά αυτή που τους ανήκε πριν ο κατακτητής την αφαιρέσει). Υπάρχουν μάλιστα συμβόλαια με τα οποία ο καλλιεργητής απαγορεύεται άνευ αδείας να φύγει από το χωριό με τον όρο της εξώσης. Επίσης, οι εφημερίδες *ΡΗΓΑΣ* 1.3.1910 και η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3.3.1910, αναφερόμενες στο άρθρο 6 της Ελληνοτουρκικής συνθήκης, που λέει «Ουδείς ιδιοκτήτης δύναται να εξαναγκασθεί να πωλήσει τα κτήματα του εις τους καλλιεργητάς ή σε τρίτους, ούτε να τους παραχωρήσει μέρος εξ' αυτών» διατυπώνουν το ερώτημα για το αν αυτό αφορά μόνο τους Οθωμανούς ή όλους τους ιδιοκτήτες.

καταγγέλλονται εκβιασμοί των τσιφλικάδων στις εκλογές στη Θεσσαλία φτάνοντας μέχρι και σε εξώσεις¹³. Από την άλλη μεριά, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 5/6.3.1910 κάνει λόγο για αντίδραση της Τουρκίας, μέσω εκπροσώπων της στην Ελλάδα, ζητώντας σεβασμό της Ελληνοτουρκικής συνθήκης και επαναφορά της τάξης στη Θεσσαλία. Όμως, ο φιλοαγροτιστής πολιτευτής Μαλλιόπουλος εκτιμά πως η επίκληση δημοσίας ανάγκης, λόγω ανέχειας του Θεσσαλικού πληθυσμού, και η προθυμία μεγαλοϊδιοκτητών να ξεφορτωθούν τα αντιπαραγωγικά τους τσιφλίκια, εφόσον αποζημιωθούν, καθιστά δυνατή την αναγκαστική απαλλοτρίωση αυτών χωρίς θέμα παραβίασης της Συνθήκης. Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3.3.1910 κάνει έκκληση για αυτοσυγκράτηση και συμβιβασμό, ενώ καλεί την Κυβέρνηση να επιδείξει ανάλογη στάση, όπως στην σταφιδική κρίση¹⁴.

Την ίδια περίοδο και μπροστά στον αναβρασμό που επικρατεί, τόσο ο Πρωθυπουργός όσο και πολλοί Θεσσαλοί βουλευτές αναγνώρισαν τα προβλήματα των αγροτών, δηλώνοντας παράλληλα αδυναμία ανταπόκρισης λόγω έλλειψης χρημάτων και υποσχόμενοι την επίλυση τους στο μέλλον (*ΠΗΓΑΣ* 1.3.1910,

13 Γνωστές είναι οι καταγγελίες περί επεμβάσεων στις εκλογές της Θεσσαλίας στις οποίες μάλιστα υποδείχθηκαν εξώσεις, που κοινοποιήθηκαν μετά τις εκλογές σε κολίγους που δεν πειθάρχησαν στις απαιτήσεις των ιδιοκτητών τους. Αλλά και εκτός των γνωστών καταγγελιών, είναι γνωστή η εκβίαση των συνειδήσεων των κολίγων αναγκάζοντας τους όχι μόνο να ψηφίσουν αυτούς που τους υπεδείκνυαν, αλλά να συμμετέχουν ενεργά και σε όλες τις εκδηλώσεις των υποψηφίων πριν και μετά τις εκλογές (*ΠΗΓΑΣ* 1.3.1910).

14 Η σταφιδική κρίση ξέσπασε το 1893 και έπληξε κυρίως την Βορειοδυτική Πελοπόννησο, ως απόρροια της μονοκαλλιέργειας και της μονοεξαγωγής της σταφίδας κυρίως σε Αγγλία και Γαλλία, σε συνάρτηση με τη γενική οικονομική δυσπραγία της χώρας και τις αντίξοες διεθνείς συγκυρίες. Η ανάκαμψη όμως των Γαλλικών αμπελώνων από την ασθένεια, που οφείλονταν και στην προσωρινή τεχνητή ζήτηση, δημιούργησε ένα δύσκολο διαχειρίσιμο πλεόνασμα παραγωγής. Παρά την άμεση αντίδραση της νέας κυβέρνησης Γ. Θεοτόκη, που κατέθεσε στη Βουλή νομοσχέδιο, το οποίο εκτός των άλλων ρυθμίσεων για την άρση της σταφιδικής κρίσης οδήγησε στην ίδρυση της Σταφιδικής Τράπεζας τον Ιούνιο του 1899, το πρόβλημα δεν λύθηκε και οι σταφιδοπαραγωγοί πληθυσμοί εξακολουθούσαν να υποφέρουν από έλλειψη κεφαλαίων και πόρων. Το εμπόριο ήταν ανύπαρκτο, ενώ πολλοί αγρότες στην ύπαιθρο αδυνατούσαν να καλλιεργήσουν τα κτήματά τους και να πληρώσουν τα χρέη τους. Εκτός από τις παραδοσιακές μορφές αντίδρασης (εκδίωξη φοροεισπρακτόρων κλπ), κατά τη σταφιδική κρίση εμφανίζονται νέες μορφές μαζικών κοινωνικών διεκδικήσεων, στις οποίες συγκαταλέγονται οι αντιδράσεις και οι ενέργειες των σταφιδοπαραγωγών πληθυσμών, που ανάγονται στις σύγχρονες μορφές διαπραγματεύσεως. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τα παλλαϊκά συλλαλητήρια, τα ψηφίσματα και οι αναφορές προς την κυβέρνηση, τη Βουλή και τον Βασιλιά που περιλαμβάνουν συγκεκριμένα αιτήματα και διεκδικήσεις (<https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-polemos-tis-stafidas/>)

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 4/5/6.3.1910, *ΜΙΚΡΑ* 4.3.1910). Παράλληλα, ο Πρωθυπουργός, φοβούμενος ενδεχόμενη εξέγερση, συνέστησε στους αγρότες υπομονή, ζητώντας όμως από τις Νομαρχίες να πάρουν αυστηρότητα μέτρα για την διατήρηση της τάξεως στη Θεσσαλία (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 2/3.3.1910, *ΠΡΩΪΑ* 3.3.1910). Το γεγονός επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο τότε Νομάρχης Λάρισας Περικλής Αργυρόπουλος στα απομνημονεύματά του¹⁵. Μετά τις τελευταίες πολιτικές εξελίξεις, όπως ήταν αναμενόμενο, οι αγρότες προετοιμάζονται για κινητοποιήσεις με κορυφαία αυτή του συλλαλητηρίου της 6ης Μαρτίου στη Λάρισα (*ΠΡΩΪΑ* 3.3.1910, *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3/4.3.1910 και *ΜΙΚΡΑ* 4.3.1910), ημέρα που σημαδεύτηκε από τα αιματηρά γεγονότα στους σιδηροδρομικούς σταθμούς Κιλελέρ και Τσουλάρ (σημερινή Μελία), αλλά και στην είσοδο της Λάρισας από το Νεμπεγλέρ (σημερινή Νίκαια) (Γερόπουλος, Α., 2001, Γερόπουλος Α., 2010, Ψύρρας Θ., 2010).

Από την εξέγερση του Κιλελέρ στην δίκη των γεγονότων

Η εξέγερση και τα αιματηρά γεγονότα της 6ης Μαρτίου του 1910 αποτυπώθηκαν στον Τύπο με εκτενείς αναφορές, πρωτοσέλιδες και μη. Έτσι, λοιπόν, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 7.3.1910 πρωτοσέλιδα χρεώνει στους αγρότες την χρήση «εκτρόπων και ταραχωδών μέσων», που πρέπει να αποδοκιμάσει κάθε νομοταγής πολίτης, ενώ συστήνει, μόνο σε αυτούς, σύνεση και αποφυγή νέων επεισοδίων. Καμία αναφορά και κριτική στην κυβέρνηση και σε πιθανές ευθύνες της αστυνομίας και του στρατού, που πρωταγωνίστησαν στα επεισόδια και τα θύματα που προκάλεσαν, αν και γίνεται λόγος για ένοπλους χωρικούς και για ανταλλαγή εκατέρωθεν πυροβολισμών¹⁶. Επιπλέον, δεν λείπουν και

15 Ο Νομάρχης Λάρισας Π. Αργυρόπουλος θεωρούσε δίκαια τα αιτήματα των αγροτών, αλλά και επωφελή για την Εθνική Οικονομία και Άμυνα, την κατοχή γης από τους ίδιους αντί των αδιάφορων τσιφλικάδων. Διαφωνούσε όμως κάθετα με τον τρόπο διεκδίκησης αυτών μέσω «ενόπλων συλλαλητηρίων» και την παρεμπόδιση των συγκοινωνιών και λοιπών δραστηριοτήτων. Έτσι, εφάρμοσε απαρέγκλιτα την κυβερνητική εντολή περί διασφάλισης της τάξης και των συγκοινωνιών (Αργυρόπουλος, 1970).

16 Την είδηση για ένοπλους χωρικούς διαμεύδει ο βουλευτής Αλεξανδρής στην Βουλή στις 8.3.1910, κάνοντας λόγο για αμυνόμενους με λίθους αγρότες και επιρρίπτοντας την ευθύνη στις Αρχές (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 9.3.1910). Στο φύλλο της 7.3.1910, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* φροντίζει βέβαια να ρίξει την ευθύνη για την εκτράχυνση της κατάστασης σε «επιτήδειους» που πλάνεψαν τους «απλοϊκούς» αγρότες, ενώ, αναγνωρίζοντας την δυσκολία του ζητήματος, εκτιμά ότι τα γεγονότα όχι μόνο δεν θα επιταχύνουν, αλλά θα δυσκολέψουν την επίλυση του, αφού φέρνουν αντιμέτωπους τον αγροτικό κόσμο με την «καθεστηκυία τάξη του Κράτους».

οι απαξιωτικές αναφορές, μέσω ανυπόγραφων άρθρων, στις αγροτικές κινητοποιήσεις και τον αγροτικό κόσμο, δείγμα της εικόνας που υπήρχε σε μερίδα της κοινωνίας γι' αυτόν¹⁷. Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η είδηση για σύσκεψη γεωκτημόνων με βουλευτές, κατόπιν αιτήσεως των πρώτων.

Την επόμενη όμως ημέρα, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8.3.1910 χαρακτηρίζει, στο κύριο άρθρο της, την κατάσταση ως «έκρυθμη» και την Θεσσαλία ως «ηφαίστειο έτοιμο να εκραγεί» ενώ αυτή τη φορά στρέφει τα βέλη της στην κυβέρνηση για διχαστική βία¹⁸. Επίσης, μπαίνει ξανά η παράμετρος των δεσμεύσεων που απορρέουν από την Ελληνοτουρκική Συνθήκη μέσω της είδησης για συζήτηση του θέματος των ιδιοκτησιών στην Τουρκική Βουλή, με πρωτοβουλία μάλιστα Ελλήνων βουλευτών. Την επόμενη ημέρα, η εφημερίδα μεταδίδει ότι η Πύλη ικανοποιήθηκε από τις εξηγήσεις της Ελλάδας¹⁹. Όλα τα παραπάνω διαδραματιζόνταν ενώ ο βουλευτής Αλεξανδρής, σε παρέμβαση του στην Βουλή (8.3.1910), θεωρεί ότι το διεθνές κώλυμα της Συνθήκης μπορεί να ξεπεραστεί δια γενικού νόμου, που θα αφορά την απαλλοτρίωση στις ιδιοκτησίες των μη αλλοεθνών²⁰.

17 Σε μη επώνυμο άρθρο της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 7.3.1910, υπό τον ειρωνικό, όπως αποδεικνύεται, τίτλο «Ο εχθρός της τάξεως», ο συντάκτης χρίζει ως εξιλαστήριο και αθώο θύμα των αιματηρών γεγονότων του Κιλελέρ, τον «Σιδηρόδρομο» και όχι τους αγρότες που θρήνησαν θύματα, αδυνατώντας να κατανοήσει τον λόγο των επεισοδίων στον σταθμό και την μανία των αγροτών κατά ενός μεταφορικού μέσου. Η απαξιωτική αναφορά συνεχίζεται με άλλο ανυπόγραφο κείμενο στην 2η σελίδα, όπου γράφει για συλλαλητήρια λόγω «μόδας» και για «ψύλλου πήδημα» από το κάθε χωριουδάκι και κλείνει με την ειρωνική αναφορά σε εκτόνωση μέσω «ξεθυμιάσματος» από τους παπάδες αντί των εκτρόπων.

18 Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8.3.1910 κατηγορεί την Κυβέρνηση ότι απέτυχε στην διαχείριση των γεγονότων και συστήνει εκ νέου την λήψη ήπιων και όχι βίαιων μέτρων, κάτι που επαναλαμβάνει και την επόμενη (9.3.1910), πάλι με πρωτοσέλιδη καταχώριση, προσθέτοντας ότι η χρήση βίας, αντί πειθούς, φέρνει στρατό και λαό αντιμέτωπους.

19 Την ευαρέσκεια του Τούρκου Υπ. Εξωτερικών Ριφάατ για τους χειρισμούς της Κυβέρνησης στο αγροτικό ζήτημα και την προστασία των Οθωμανικών τσιφλικιών μεταφέρουν οι εφημερίδες *ΠΡΩΪΑ* & *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 16.3.1910. Σε μια ακόμη σχετική συζήτηση στην Τουρκική Βουλή, ο Ριφάατ διαβεβαίωσε πως «η Ελληνική Κυβέρνηση φρόντισε για την προστασία των τσιφλικιών που ανήκουν σε Οθωμανούς υπηκόους κατόπιν τουρκικών διαβημάτων» (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8.4.1910).

20 Στην ίδια συζήτηση της Βουλής, υπέρ της απαλλοτρίωσης τάχθηκε και ο βουλευτής και τσιφλικάς Γεώργιος Χρηστάκης Ζωγράφος (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8.3.1910). Ο Γεώργιος Ζωγράφος ασχολήθηκε με την βελτίωση των καλλιεργειών στα μεγάλα πατρικά κτήματα που διέθετε στην περιοχή της Θεσσαλίας. Ταυτόχρονα, υποστήριζε την εκούσια απαλλοτρίωση των μεγάλων περιουσιών και μάλιστα ο ίδιος πούλησε σε ακτήμονες, σε ιδιαίτερα χαμηλές τιμές, μέρος των κτημάτων του. Το 1905 & το 1906 εξελέγη βουλευτής Καρδίτσας. (<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/GeorgiosChristakisZografos.html>).

Τα αιματηρά γεγονότα έλαβαν και διεθνή διάσταση μέσω ανταποκρίσεων των εφημερίδων «Times» του Λονδίνου²¹ και «Ταχυδρόμος του Μιλάνου». Τα ξένα δημοσιεύματα, συμπλέοντας με την επίσημη άποψη της Κυβέρνησης²², κάνουν λόγο για υποκίνηση από Θεσσαλούς βουλευτές και δικηγόρους, ενώ δεν διστάζουν να χρίσουν επικεφαλής αυτών τον Καραϊσκάκη (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 9-13.3.1910)²³. Μάλιστα, ο Μπάουτσερ εκτιμά ότι το φθινόπωρο οι ταραχές θα επαναληφθούν (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 13.3.1910), κάτι που διαψεύδει έντονα η *ΠΡΩΪΑ* 13.3.1910, κάνοντας λόγο για «μυθεύματα», ενώ την επομένη (14.3.1910) πάλι η *ΠΡΩΪΑ* επιτίθεται στις εφημερίδες που χρησιμοποιούν έναν ξένο ανταποκριτή, με μηδαμινή παρουσία στην περιοχή, ως αξιόπιστη πηγή για τα Θεσσαλικά δρώμενα. Η *ΠΡΩΪΑ* 8.3.1910 κάνει λόγο για «μαύρο σκηνικό» στη Θεσσαλία και κατηφή πρόσωπα αγροτών εξαιτίας των γεγονότων. Στον Βόλο, αναρτήθηκαν μεσίστιες μαύρες σημαίες, ενώ διοργανώθηκε στις 7.3.1910, από το Εργατικό Κέντρο, συλλαλητήριο διαμαρτυρίας με το

21 Ανταποκριτής των Times του Λονδίνου ήταν ο Βρετανός δημοσιογράφος Τζέιμς Ντέιβιντ Μπάουτσερ (James David Bourchier, ο οποίος κινείται πολλές φορές εκτός δημοσιογραφικών ορίων και υπεράνω κυβερνήσεων. Την άνοιξη του 1896 βρίσκεται στην Αθήνα, όπου τελούνται οι 1οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες. Στην συνέχεια, μεταβαίνει στην Κρήτη όπου έχει ξεσπάσει η επανάσταση. Κατορθώνει να δώσει αυτός την λύση της Κρητικής Πολιτείας με Έλληνα πρίγκηπα ως αρμοστή και την δραχμή ως νόμισμα. Συνδέεται με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και είναι αυτός που του προτείνει να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας. Όταν ο Βενιζέλος φθάνει στην Αθήνα, στο μπαλκόνι, από όπου εκφωνεί τον λόγο του, μαζί με τον Βενιζέλο υπάρχει εκεί και ο Μπάουτσερ. Μετά τον Μακεδονικό αγώνα και ενώ οι σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας είναι εξαιρετικά οξυμμένες, ο Μπάουτσερ εργάζεται για την εξομάλυνση των σχέσεων ώστε οι βαλκανικοί λαοί να μπορέσουν να προχωρήσουν ενωμένοι στον πόλεμο κατά της Τουρκίας. Στην Σόφια ορίζεται βασιλικός σύμβουλος του Φερδινάνδου και διοργανώνει επισκέψεις προσωπικοτήτων από την Σόφια στην Αθήνα και αντίστροφα, ώστε να σπάσει ο πάγος στις σχέσεις των δυο χωρών. Το 1913 βρίσκεται στην Βόρειο Ήπειρο με την διεθνή επιτροπή χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων (http://stamps-philatelic.blogspot.com/2015/10/blog-post_29.html)

22 Ο ισχυρισμός περί πολιτικής υποδαύλισης των γεγονότων διατυπώθηκε δια στόματος του Πρωθυπουργού Δραγούμη και του Υπουργού Εσωτερικών Μαυρομάτη, αλλά και του Θεοτόκη, στην σχετική συζήτηση της Βουλής στις 8.3.1910, όπου μαζί με τον Ράλλη στήριξαν τους κυβερνητικούς χειρισμούς (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 8/9.3.1910).

23 Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 11.3.1910 αποδίδει στην Ιταλική εφημερίδα «*TACHYDROMOS TOY MILANOU*» προσηματικό ενδιαφέρον για το Θεσσαλικό ζήτημα και προσπάθεια παραπληροφόρησης για τα γεγονότα, με στοχοποίηση ιδιαίτερα του βουλευτή Καρδίτσας Καραϊσκάκη ως υποκινήτη αυτών.

ψήφισμα να επιρρίπτει την ευθύνη στην κρατική βία²⁴. Η *ΠΡΩΪΑ* 9.3.1910 και η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 9.3.1910 αναφέρονται σε μαζικό και ήρεμο αγροτικό συλλαλητήριο στα Φάρσαλα Λάρισας –όπως και τον Βόλο– όπου οι συγκεντρωμένοι ζήτησαν την ψήφιση νομοσχεδίου και ενίσχυση του Ταμείου Γεωργίας. Όμως, σε ένα χωριό της Καρδίτσας, οι κάτοικοι ορκίστηκαν για αγώνα μέχρι θανάτου (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 9.3.1910).

Η *ΜΙΚΡΑ* 11.3.1910, στο 1ο της φύλλο μετά τα γεγονότα²⁵ και σε πρωτοσέλιδη αναφορά υπό τον τίτλο «Όταν σπάση τα δεσμά του», κάνει λόγο για δίκαια επαναστατημένους «είλωτες» αγρότες, που θα σπάσουν τα δεσμά απέναντι σε ένα Κράτος το οποίο εξυπηρετεί το κεφάλαιο και χύνει αδελφικό αίμα. Συνδέει το Εθνικό μεγαλείο με την ευημερία των χωρικών, προτρέποντας τους κυβερνώντες να μοιράσουν την γη σε αυτούς. Επίσης, καταγράφονται οι συλλήψεις των Δημάρχων Παπαθανασίου (Κραννώνα), Περηφάνη (Φακίου) και Χαλαβελούλη (Ογχήστου), κατηγορουμένων –όπως αναφέρει η *ΠΡΩΪΑ* 11.3.1910– «επί στάσει και αντιστάσει» και η αδικαιολόγητη κρατική κινητοποίηση για ένα ήσυχο, όπως αναμενόταν, συλλαλητήριο. Κατηγορεί για τα θύματα τον στρατό, που «δοκίμασε τα νέα όπλα στο σώμα άοπλων αθώων αδελφών», ενώ αναφέρεται στο ψήφισμα και το διεθνές ενδιαφέρον²⁶.

Οι προσπάθειες της Κυβέρνησης για επικράτηση της τάξης αποδεικνύονται και από το γεγονός της έντονης παρουσίας αστυνομικών περιπόλων στη Καρδίτσα, όπου διαψεύστηκαν οι φήμες για νέα συλλαλητήρια (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 11.3.1910), αλλά και της μετάβασης του Προέδρου των Πρωτοδικών στους Κουμάδες, όπου –όπως αναφέρεται σε άλλο δημοσίευμα– είχαν συγκεντρωθεί εξαγριωμένοι χωρικοί που τελικά αποφάσισαν

24 Στην συγκέντρωση γίνεται λόγος για «αγριότητα, με την οποία το Κράτος αποπειράται να καταπνίξει τον ιερό και δίκαιο αγώνα των γεωργών της Θεσσαλίας», σκοτώνοντας με «τα όπλα που θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται για την προάσπιση της πατρίδας». Διατυπώνονται απειλές προς την Κυβέρνηση ότι, αν συνεχιστεί αυτή η τακτική, «οι εργάτες θα αμυνθούν για το Δίκαιο και την Ελευθερία», ενώ απαιτείται η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών (*ΠΡΩΪΑ* 8.3.1910).

25 Η *ΜΙΚΡΑ* ήταν εβδομαδιαία εφημερίδα της Λάρισας και συνεπώς η χρονική απόσταση είναι εξηγήσιμη.

26 Στο ψήφισμα, που βγήκε στον απόηχο των γεγονότων και του συλλαλητηρίου που έγινε σε βαρύ κλίμα στη Λάρισα, ζητείται η επίλυση του αγροτικού ζητήματος. Καταγράφονται επίσης η διαμαρτυρία των Θεσσαλών βουλευτών για ανεύρεση των δολοφόνων και το διεθνές ενδιαφέρον με την παρουσία στην περιοχή των δημοσιογράφων Μπάουτσερ των «Times» του Λονδίνου και του Γερμανού Φίσερ της «Tageblatt». Σημειωτέον ότι ο Φίσερ υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των αιματηρών γεγονότων σε Κιλελέρ και Τσουλάρ ως επιβάτης –μαζί με τον Διευθυντή των Θεσσαλικών Σιδηροδρόμων, Πολίτη– της αμαξοστοιχίας.

να μην κάνουν ένοπλο συλλαλητήριο (*ΠΡΩΪΑ 11.3.1910*)²⁷. Την κωλυσιεργία και αδιαφορία της Κυβέρνησης, ακόμα και για συζήτηση του αγροτικού ζητήματος στη Βουλή, καυτηριάζει η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 12.3.1910* με ένα ειρωνικό άρθρο. Ο Δραγούμης, σε θέση άμυνας, κάνει λόγο όχι για έλλειψη βούλησης αλλά χρημάτων, προειδοποιώντας ότι η άναρχη κατάσταση μειώνει την δυνατότητα εξεύρεσής τους²⁸.

Οι εφημερίδες *ΠΡΩΪΑ 13.3.1910* και *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 13.3.1910* μεταφέρουν, μέσα από την Βουλή, την αγωνία του βουλευτή Αλεξ. Τάκη για εγκατάλειψη των χωραφιών και επικείμενη έκρηξη και επανάσταση στη Θεσσαλία, κάτι που διαψεύδουν κάθεται ο Δραγούμης και ο Υπουργός Εσωτερικών Μαυρομάτης, που θεωρούν επικίνδυνη την ανακίνηση του θέματος, μιλώντας για υποκινητές και δημοκόπους, αρνούμενοι την σύσταση επιτροπής διερεύνησης. Μια ακόμη ανταπόκριση του Μπάουτσερ στους *Times*, περί ηρεμίας στον Θεσσαλικό κάμπο (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 12.3.1910*), ευθυγραμμίζεται ξανά με την κυβερνητική άποψη.

Την ταξική και κοινωνική διάσταση του αγροτικού ζητήματος αποκαλύπτει η *ΠΡΩΪΑ 15.3.1910*, αναφερόμενη σε εμπάργκο των χωρικών προς την αγορά της Λάρισας λόγω απροθυμίας να συμπαρασταθούν στον αγώνα τους. Παρομοίως, η *ΜΙΚΡΑ 18.3.1910* μεταφέρει την απογοήτευση των κατοίκων του Τοπουσλάρ²⁹, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στις κινητοποιήσεις, τόσο για την απάθεια των αστών της Λάρισας όσο και την περιφρόνηση του Δημάρχου Αστεριάδη³⁰. Παράλληλα, προσπαθεί να ευαισθητοποιήσει το κοινό πρωτοστατώντας

27 Η *ΠΡΩΪΑ 11.3.1910* αναφέρει ότι η αγορά κινείται υποτονικά ως ένδειξη πένθους, ενώ αποκαλύπτει ότι τον δικαστικό συνόδευε στους Κουμάδες ο δημοσιογράφος Μπάουτσερ των «Times». Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 11.3.1910* επιβεβαιώνει την παρουσία του Μπάουτσερ σε χωριά της Καρδίτσας, ενώ μεταφέρει ότι επικρατεί ένα καθησυχαστικό κλίμα στην Θεσσαλία μετά τις διαβεβαιώσεις της Κυβέρνησης για επίλυση του ζητήματος μέχρι το φθινόπωρο. Παρόλα αυτά, ο Δραγούμης αρνήθηκε να δώσει τον λόγο στον Θεσσαλό βουλευτή Τάκη, που ζήτησε να παρέμβει για το θέμα για να ενημερώσει το Σώμα για τα γεγονότα, ερχόμενος από την περιοχή.

28 Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ 12.3.1910* πλέκει –επ’ αφορμή της ομιλίας του στη Βουλή– το εγκώμιο του φιλοαγροτιστή βουλευτή Τρικάλων και τσιφλικά Ζωγράφου, ενώ αναφέρει το γεγονός ότι οι αγρότες ζητούν την απελευθέρωση των Δημάρχων που συνελήφθησαν.

29 Η σημερινή ονομασία του Τοπουσλάρ είναι Πλατύκαμπος και ανήκει στον Δήμο Κιλελέρ.

30 Σύμφωνα όμως με τον *ΡΗΓΑ 29.4.1910*, η Βολιώτικη εφημερίδα *ΘΕΣΣΑΛΙΑ 1.4.1910* θεωρεί ως άδικο το εμπάργκο των χωρικών στην αγορά της Λάρισας, αφού οι συντεχνίες της τάχθηκαν υπέρ τους. Αυτό όμως βρίσκει αντίθετο τον *ΡΗΓΑ*, που, αν και κατακρίνει την αντιπαλότητα αγροτών-αστών, παραδέχεται την ύπαρξη φαινομένων αδιαφορίας ή και ύβρεως κατά του αγροτικού αγώνα και προτρέπει σε πιο θερμή υποστήριξη.

σε έρανο για την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών των θυμάτων. Την άγνοια του πολιτικού κόσμου περί του αγροτικού ζητήματος καταγγέλλει η *ΠΡΩΪΑ* 17.3.1910³¹, ενώ προωθεί την ιδέα του βουλευτή Καραϊσκάκη περί Πανθεσσαλικού Γεωργικού συνεδρίου.

Αξιοσημείωτο είναι το δημοσίευμα της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 17.3.1910 περί καταγγελίας του βουλευτή Τρικάλων Απόστολου Ζάππα³² για παραπληροφόρηση από τον ίδιο τον Δραγούμη, περί δήθεν μπλοκαρίσματος της διανομής των Ζαππειών κτημάτων. Την επομένη, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 19.3.1910 αναφέρεται στην προσπάθεια κατευνασμού των αγροτών –εν προκειμένω της Καρδίτσας– μέσω υποσχέσεων του βουλευτή και φιλοαγροιστή τσιφλικά Καρδίτσας Δ.Μαλλιόπουλου, για δρομολόγηση λύσης, μεταφέροντας δέσμευση του ίδιου του Δραγούμη με ταυτόχρονη προτροπή αποφυγής εκτρόπων. Παρόλα αυτά, ο Θεσσαλικός κάμπος βρίσκεται σε αναβρασμό αλλά χωρίς έκτροπα³³. Τις επόμενες ημέρες οι εφημερίδες *ΠΡΩΪΑ* 20/21&23/24.3.1910, *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 19/20/24/28/31.3.1910 και *ΜΙΚΡΑ* 25.3.1910 αναφέρουν κύμα συλλήψεων, κυρίως χωρικών από τις περιοχές Λάρισας και Καρδίτσας, αλλά και άλλων με πιο χαρακτηριστική αυτή του αρχισυντάκτη της εφημερίδας «Θεσσαλίας» Βόλου, Θεοδώρου Χατζηγώγου, με την κατηγορία της στάσης και αντίστασης, ενώ αυτός κατέγραφε τα αιματηρά γεγονότα στον δρόμο Λάρισας-Νεμπεγλέρ στις 6.3.1910. Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο άρθρο του

31 Η *ΠΡΩΪΑ* καλεί τους επικεφαλής των κομμάτων να επισκεφτούν την Θεσσαλία, για να δουν από κοντά την άσχημη κατάσταση των κολίγων και τις σχέσεις τους με τους ιδιοκτήτες,

32 Ο Απόστολος Ζάππας ήταν ανιψιός του Κωνσταντίνου Ζάππα – πλούσιου Έλληνα ομογενή στη Ρουμανία και διετέλεσε διευθυντής στα τσιφλίκια του στη Θεσσαλία. Εξελέγη βουλευτής Τρικάλων στις εκλογές του 1899, του 1902 και του 1906.

(http://mouriatrikala.blogspot.com/2011/05/blog-post_09.html).

33 Η αλλαγή στάσης των αγροτών παίρνει σάρκα και οστά, αφού οι αγρότες στο Πιτσαρί (σημ. ονομασία Αρτεσιανό) Καρδίτσας, αντί να αντιδράσουν βίαια και εντελώς «αυθαίρετα», μπόρεσαν να καλλιεργήσουν εκτάσεις που ανήκαν σε μεγαλοϊδιοκτήτη, «υποκινούμενοι από μερικούς που δεν συμφώνησαν με αυτόν στο ενοίκιο» (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 19.3.1910). Η αναταραχή στις σχέσεις κολίγων-ιδιοκτητών αποτυπώνεται και στα Ορφανά Καρδίτσας (*ΠΡΩΪΑ* 20.3.1910) όπου, κατά την εφημερίδα, ο ιδιοκτήτης επικαλείται ψευδώς κατάσταση αναρχίας, για να προκαλέσει την επέμβαση των Αρχών υπέρ του για να επιβάλλει «παράλογες θελήσεις». Με την ευκαιρία, η εφημερίδα αναφέρεται στο γεγονός ότι τέτοιες συμπεριφορές γέννησαν το αγροτικό ζήτημα, αφού υπάρχουν ιδιοκτήτες που «θέλουν να αφαιρέσουν μέχρι και το πουκάμισο των κολίγων».

δικηγόρου και μετέπειτα Δημάρχου Λάρισας, Δ.Α. Χατζηγιάννη³⁴, στην εφημερίδα *ΠΡΩΪΑ* 21.3.1910, όπου, υπό τον τίτλο «Ουχί μεταξύ των θυμάτων οι ένοχοι», κάνει λόγο για ενταφιασμό στις φυλακές της Λάρισας της Θεσσαλικής ιδέας περί ουσιαστικής απελευθέρωσης των αγροτών και κατάργηση της δουλοπαροικίας, μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας. Κάνει λόγο για το πρωτοφανές στον πολιτισμένο κόσμο, να αναζητούνται οι ένοχοι μεταξύ των θυμάτων³⁵.

Τόσο η πίεση των γεγονότων όσο και των βουλευτών της Θεσσαλίας είχε ως αποτέλεσμα την σύσταση Επιτροπής Επίλυσης του Θεσσαλικού ζητήματος,³⁶ με τελικό σκοπό την κατάρτιση νομοθετήματος προς ψήφιση από την Βουλή, ενώ ανακοινώθηκε από τον Δραγούμη η δανειοδότηση του Γεωργικού Ταμείου και η δέσμευση για ταχεία απόδοση δικαιοσύνης με άμεση αποφυλάκιση των αθώων (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 30/31.3.1910), γεγονός που ανακούφισε

34 Ο Δημήτριος Χατζηγιάννης γεννήθηκε στη Χάλκη (Μαϊμούλι) του Δήμου Κιλελέρ το 1888. Ως φοιτητής Νομικής δραστηριοποιήθηκε έντονα στο φοιτητικό κίνημα, δημοσιεύοντας κείμενα σε εφημερίδες και περιοδικά, τα οποία αναφέρονταν στο αγροτικό ζήτημα, το οποίο το έζησε από κοντά και το μελέτησε επισταμένα. Αγωνιζόταν με αποφασιστικότητα για την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών. Στις εκλογές της 8/10/1910 εκλέχθηκε βουλευτής με τους Αγροτικούς της Θεσσαλίας. Στη Βουλή, ο Δημ. Χατζηγιάννης συνέχισε με επιμονή τους αγώνες του για το αγροτικό ζήτημα. Διετέλεσε Δήμαρχος Λάρισας

(<https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/149184.html>)

35 Ο Χατζηγιάννης κατηγορεί επίσης τις Αρχές για εγκληματική στάση να εμποδίσουν την ειρηνική προσέλευση αόπλων αγροτών σε προκαθορισμένη συγκέντρωση (εννοεί της Λάρισας στις 6.3.1910), όταν μάλιστα αυτοί ήθελαν να πληρώσουν το εισιτήριο και, ενώ το τρένο είχε την δυνατότητα να απομακρυνθεί με την ταχύτητα που μπορούσε να αναπτύξει, να σταματήσει και οι στρατιώτες να πυροβολήσουν εναντίον οικογενειάρχων. Θεωρεί ακατανόητες τις συλλήψεις επωνύμων και ανωνύμων, θεσμικών και μη, ελπίζοντας να πρυτανεύσει η ψυχραιμία και να αποδοθεί δικαιοσύνη (*ΠΡΩΪΑ* 21.3.1910).

36 Η έναρξη των εργασιών της Επιτροπής Επίλυσης του Θεσσαλικού ζητήματος και η δημοσιοποίηση των πρώτων αποφάσεων έδωσε ώθηση στον δημόσιο διάλογο για το θέμα επίλυσης του αγροτικού ζητήματος. Έτσι, η *ΜΙΚΡΑ* 10.4.1910 αφιέρωσε ολόκληρη την πρώτη σελίδα στην από τον Μάρτιο πρόταση του σοσιαλιστή δημοσιογράφου, συγγραφέα και κοινωνιολόγου, Πλάτωνα Δρακούλη, υπό τον τίτλο : «Το Θεσσαλικόν ζήτημα, κοινωνική δικαιοσύνη και ευνομία». Ο Δρακούλης ισχυρίζεται ότι, σύμφωνα με τα όσα είχε διαπιστώσει ιδίοις όμμασιν στην Θεσσαλία, η όξυνση του προβλήματος ήταν προδιαγεγραμμένη, ενώ κάθε λύση που θα δημιουργούσε ταξικούς αποκλεισμούς στην χρήση της γης θα είναι καταδικαστέα και τάχθηκε κατά της αποκλειστικής ιδιοκτησίας, αλλά υπέρ της με κρατικά κονδύλια αναγκαστικής απαλλοτρίωσης αυτής.

τους αγρότες (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 2.4.1910). Η νεοσυσταθείσα επιτροπή αποφάνθηκε, κατά πλειοψηφία και με απόφαση Δραγούμη υπέρ της τμηματικής εκούσιας, αντί της αναγκαστικής, απαλλοτρίωσης και δανειοδότησης από το Θεσσαλικό Γεωργικό Ταμείο (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3,4 & 6.4.1910)³⁷.

Το οξυμένο αγροτικό ζήτημα δεν αφήνει ανεπηρέαστο το ρευστό πολιτικό σκηνικό, ιδιαίτερα ενόψει των επόμενων εκλογών, που τελικά ορίστηκαν για τον Αύγουστο του 1910. Έτσι, σε διάφορα δημοσιεύματα, ο αγροτικός κόσμος καλείται να στηρίξει υποψηφίους υπέρμαχους του Θεσσαλικού ζητήματος³⁸. Όμως, η αδιαφορία και απροθυμία του Δραγούμη να επιλύσει το αγροτικό ζήτημα, αντιμετωπίζεται ειρωνικά από την *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 24.4.1910, μετά τις δηλώσεις του ότι δεν μελέτησε την –εδώ και πολλές ημέρες κατατεθειμένη–

37 Η πρόταση όμως των υπέρμαχων της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, για ρύθμιση των σχέσεων κολίγων-ιδιοκτητών στο θέμα των εξώσεων, αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα από τα υπόλοιπα μέλη της (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 4.4.1910).

38 Σε πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 7.4.1910, εμπλέκεται για πρώτη φορά φανερά το αγροτικό ζήτημα με τις επικείμενες εκλογές στις 8 Αυγούστου. Ο συντάκτης, αναγνωρίζοντας την εκλογική –αυτή τη φορά– δύναμη του αγροτικού κόσμου, προειδοποιεί για «θεμιτά και αθέμιτα πολιτικά παιχνίδια» μπροστά στο φάσμα της ήττας αυτών που ευθύνονται για το «αδελφικό αίμα που χύθηκε» και τις «διώξεις αθώων» που ακολούθησαν με στόχο στην διάσπαση της ενότητας του. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η *ΠΡΩΪΑ* 11.4.1910, που βάλλει κατά του παλαιοκομματισμού και των κατ' επάγγελμα πολιτικών, ενώ καταγγέλλει επιχείρηση πολιτικής καπηλείας και σύγχυσης σε βάρος του νέο-ιδρυθέντος Πολιτικού Συλλόγου Λάρισας. Το εκκρεμές αγροτικό ζήτημα δεν αφήνει ανεπηρέαστες και τις πολιτικές διεργασίες στα Τρίκαλα, όπου οι αγρότες αποφάσισαν να στηρίξουν στις εκλογές μόνο τους βουλευτές που τάχθηκαν στο πλευρό τους, όπως ο Αλεξάνδρης και Καραϊσκάκης (*ΠΡΩΪΑ* 14.4.1910). Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 14.4.1910 εκτιμά ότι η επίλυση του αγροτικού ζητήματός, που προσκρούει στα συμφέροντα των ισχυρών, θα επιτευχθεί μόνο εάν οι αγρότες ενωμένοι αντιμετωπίσουν τους ιδιοκτήτες και συνδέοντας το με τις εκλογές αναφέρει ότι επιβάλλεται η ανάδειξη γνήσιων αντιπροσώπων τους και όχι «λαοπλάνων και δημοκόπων». Σε ένα ιδιαίτερα οξύ κείμενό του στην *ΜΙΚΡΑ* 7.5.1910, ο αρθρογράφος και μετέπειτα βουλευτής Λέσβου, ιατρός Γ.Χ. Καραπαναγιώτης, καλεί τους Θεσσαλούς να αγνοήσουν τους πολιτικούς (πρώην Πρωθυπουργούς και Υπουργούς) που όχι μόνο δεν έκαναν το παραμικρό για το καλό τους, αλλά τουναντίον αιματοκύλισαν και καταδίωξαν δικαστικά τους αγρότες. Σε αρκετές από αυτές τις περιπτώσεις, οι εφημερίδες πλέκουν το εγκώμιο εν ενεργεία ή/και υποψηφίων βουλευτών, που έχουν λάβει θετική στάση στο αγροτικό ζήτημα. Σε αυτό το κλίμα εντάσσεται και η αναφορά της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 15.5.1910 στον βουλευτή Λάρισας Γιαννακίτσα, αλλά και της ίδιας εφημερίδας την επομένη (16.5.1910) στον πρόεδρο του Εθνικού κόμματος Μαυρομιχάλη και στις 28.5.1910 στον πολιτευτή Καρδίτσας Μαλλιόπουλο. Στο ίδιο άρθρο είναι αξιοσημείωτη η προειδοποίηση του μέλους της Επιτροπής Γεωργικού Συνδέσμου Καρδίτσας, Γιουβρή, περί διασποράς φημών από εχθρούς του αγροτικού κινήματος για δήθεν επεισόδια μέσα στον αλωνισμό.

ολοκληρωμένη πρόταση για το γεωργικό νομοσχέδιο από τον πρόεδρο της επιτροπής Παναγιωτόπουλο (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 14.4.1910, *ΡΗΓΑΣ* 29.4.1910), μια ολοκλήρωση την οποία η *ΠΡΩΪΑ* 11.4.1910 υποδέχτηκε επίσης με ειρωνεία³⁹. Επίσης, υπό τον εμφατικό πρωτοσέλιδο τίτλο «Οι λευκοί δούλοι του εικοστού αιώνας», η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 25.4.1910 αναδημοσιεύει, επικροτώντας, άρθρο της *ΑΣΤΡΑΠΗΣ ΑΘΗΝΩΝ* 15.3.1910. Σε αυτό και με αφορμή τα αιματηρά γεγονότα της 6ης Μαρτίου, γίνεται λόγος για «κυβερνητικό Γενιτσαρισμό» και διάψευση ελπίδων, αφού 25 χρόνια μετά την απελευθέρωσή τους παραμένουν άστεγοι, δούλοι και ξένοι στον τόπο τους. Αναδεικνύοντας εκ νέου την ταξική διάσταση του αγροτικού ζητήματος, κατηγορεί την Κυβέρνηση για επιλεκτική ευαισθησία, αφού καθιερώνει την Κυριακάτικη αργία για τους εργαζομένους, ενώ για τους αγρότες δεν φροντίζει ούτε την κατάργηση της δουλείας και κλείνει προβλέποντας κυβερνητική αλλαγή που θα λύσει και το αγροτικό ζήτημα. Βάζοντας την διάσταση του κλίματος εκφοβισμού από τις Αρχές, ο *ΡΗΓΑΣ* 29.4.1910, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «συνήλθον οι δούλοι της Θεσσαλίας και σιγή και τρόμος» στο μνημόσυνο των θυμάτων σε Κουρτέσι (Πρόδρομος) Καρδίτσας και Κιλελέρ⁴⁰.

Την άποψη, ότι το αγροτικό ζήτημα δημιουργήθηκε εν πολλοίς λόγω της κακής ερμηνείας και εφαρμογής από τα Ελληνικά δικαστήρια της Ελληνοτουρκικής Συνθήκης, υπερασπίστηκε με ζήλο ο Καραπαναγιώτης τόσο στον

39 Στην εξαιρετικά σκληρή κριτική που ακολουθεί, η *ΠΡΩΪΑ* 11.4.1910 κάνει λόγο ότι τα αιματηρά γεγονότα της 6ης Μαρτίου όχι μόνο δεν έκρουσαν τον κώδωνα του κινδύνου για το επείγον του θέματος αλλά τουναντίον αποθράσυναν τον Πρωθυπουργό, ενώ προειδοποιεί για απρόβλεπτες εξελίξεις μόλις εξαντληθεί η υπομονή των αγροτών.

40 Σε άλλο άρθρο του *ΡΗΓΑΣ* 29.4.1910, γίνεται λόγος για «επαίσχυντο ζυγό της εν Θεσσαλία εγκαθιδρυθείσας ασπλάχνου και τυφλής ειδωλολάτρινδος πολλών τσιφλικούχων και άλλων επιδραμόντων εν αυτή παντοδαπών εκμεταλλευτών και δεσποτών ολιγαρχίας, της καταπιεζούσης και κατατurrανούσης τον κατ'ευφημισμόν ελεύθερον καλούμενον γεωργικόν ιδίως της γονίμου ταύτης χώρας πληθυσμόν». Επίσης, μεταφέρει δημοσίευμα της *ΣΚΡΠΠ* 18.4.1910, που χαρακτηρίζει ως συκοφαντικές τις καταγγελίες του βουλευτή Αργυροκάστρου Μουφίτ Βέη προς την Τουρκική Βουλή για βίαιη απαλλοτριώση περιουσιακών στοιχείων Οθωμανών, καθώς και τις δηλώσεις Ριφαάτ περί επιτυχούς μέριμνας της Ελληνικής κυβέρνησης προς αποτροπή της. Το δημοσίευμα διευκρινίζει ότι το αίτημα απαλλοτριώσεως υπερβλήθη από τους χωρικούς νόμιμα και αφορά όλα τα τσιφλίκια άνω των διακοσίων στρεμμάτων, εκ των οποίων μόνο το ¼ ανήκουν σε Οθωμανούς.

ΡΗΓΑ 29.4.1910 όσο και στην *ΜΙΚΡΑ*, όπου ήταν βασικός αρθρογράφος της⁴¹. Μια «αιρετική» οπτική για το αγροτικό ζήτημα από έναν Πατρινό μεσίτη προκάλεσε την οργή της *ΜΙΚΡΑΣ* 1.5.1910, που τον μέμφεται για τοπικισμό. Ο Αργ. Μιχαλακόπουλος, πιθανώς επηρεασμένος από την σταφιδική κρίση που ταλαιπωρούσε κυρίως την Πελοπόννησο, κάνει λόγο για επιλεκτικό προστατευτισμό των Θεσσαλικών προϊόντων και γης, που βλάπτει τους υπολοίπους και εμποδίζει την επίλυση του αγροτικού ζητήματος⁴².

41 Στην καταχρηστική και εσφαλμένη εφαρμογή των όρων της Συνθήκης, κυρίως σε ότι αφορά την προστασία των Οθωμανικών ιδιοκτησιών από τα Ελληνικά δικαστήρια κατά των κολίγων, αποδίδει ο Τρικαλινός νομομαθής Βασίλειος Γιαννούσης την δημιουργία από το πουθενά του αγροτικού ζητήματος. Οι Ελληνικές δικαστικές αρχές, εφαρμόζοντας στενά το Ρωμαϊκό δίκαιο, επιδείνωσαν την κατάσταση των κολίγων αφαιρώντας κάθε θετική πρόβλεψη του Οθωμανικού δικαίου. Την νομική αυτή διάσταση αξιοποίησε ο Γ. Καραπαναγιώτης για να γράψει σχετική μελέτη (*ΡΗΓΑΣ* 29.4.1910). Στο ίδιο κλίμα, μέσω της *ΜΙΚΡΑΣ* 14.5.1910 και ενόψει της δίκης στην Λαμία για τα γεγονότα της 6ης Μαρτίου, ο Καραπαναγιώτης θεωρεί ότι δεν υπάρχει ένορκος ανά την επικράτεια που θα καταδικάσει τους κολίγους αφού ουσιαστικά αυτοί ζητούν, από το 1881 που υπογράφηκε, την εφαρμογή της υπό των Μεγάλων Δυνάμεων εγγυημένης Ελληνοτουρκικής συνθήκης που θα λειτουργούσε υπέρ τους και κατά της Κυβέρνησης που «στραγγαλίζει το Νόμο» και αιματοκύλισε τα νόμιμα συλλαλητήρια. Η *ΜΙΚΡΑ* 20.5.1910 συνεχίζει μέσα από την αρθρογραφία του Καραπαναγιώτη την καυστική κριτική τόσο στην δικαστική εξουσία, που την θεωρεί υπαίτια του αγροτικού ζητήματος μέσω της κακής ή μη εφαρμογής της Ελληνοτουρκικής Συνθήκης του 1881 (το ίδιο αναφέρει και ο *ΡΗΓΑΣ* 13.6.1910), ενώ κατηγορεί τον Δραγούμη ότι με μια προ 2ετίας επιστολή του παραπλάνησε τους κολίγους με ψεύτικες υποσχέσεις. Στο φύλλο πάλι της *ΜΙΚΡΑΣ* 29.5.1910 χαρακτηρίζει αυτή την στάση ως αρμόζουσα στην πιο «εγκάρδια σύμμαχο της Τουρκίας»

42 Ο Πατρινός μεσίτης Μιχαλακόπουλος θεωρεί ότι η άρση επιδότησης στα σιτηρά, η επιβολή φορολογίας στις γόνιμες διαθέσιμες Θεσσαλικές γαίες και η μείωση του κόστους παραγωγής των σιτηρών, λόγω των σύγχρονων τεχνολογιών, πέραν του ότι θα άρει την αδικία του προστατευτισμού έναντι των Πελοποννησίων και νησιωτών που επωμίζονται ανάλογα κόστη και τις συνέπειες αυτού, θα επιφέρει μείωση της αξίας των σιφλικιών, διευκολύνοντας την επίλυση του αγροτικού ζητήματος, αφού οι αξιώσεις των σημερινών μεγαλοϊδιοκτητών θα είναι λιγότερες και συνεπώς αυτές μπορούν να διαμοιραστούν στους καλλιεργητές με την βοήθεια των Γεωργικών Τραπεζών. Υπενθυμίζεται ότι την άρση του προστατευτισμού είχε προτείνει μέσα από τον δικό του σκεπτικό που αναλύθηκε παραπάνω και ο σοσιαλιστής Πλ. Δρακούλης (*ΜΙΚΡΑ* 10.4.1910). Επίσης ο Μιχαλακόπουλος θεωρεί εφικτή και νόμιμη την εθνικοποίηση αντί της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Η απαλλοτρίωση αντιμετωπίστηκε γενικά με επιφυλάξεις, κάτι που φάνηκε στην *ΠΡΩΪΑ* 14.4.1910 που προσυπογράφει την άποψη της Πατρινής εφημερίδας «*ΠΑΤΡΑΙ*» περί τεχνητής προς όφελος των σιφλικάδων της Θεσσαλίας και υπεραξίας των ιδιοκτησιών τους μέσω της επιβολής υψηλών δασμών στα σιτηρά, προτρέποντας αυτή η στρέβλωση να ληφθεί υπόψη στο

Και ενώ ο Δραγούμης ανακοίνωσε νομοσχέδιο περί εξαγοράς τσιφλικιών (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 9.5.1910), το κύμα συλλήψεων συνεχιζόταν. Στα πλαίσια αυτά, συνελήφθη για τα γεγονότα της 27.2.1910 ο πρόεδρος του Πεδινού Γεωργικού Συνδέσμου Καρδίτσας, Δημ. Μπούσδρας (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 13.5.1910, *ΡΗΓΑΣ* 17.5.1910). Ο *ΡΗΓΑΣ* 17.5.1910 μάλιστα θεωρεί ακατανόητη την σύλληψη του Μπούσδρα, δεδομένης της τότε κοινά παραδεκτής απουσίας του στην Αθήνα⁴³.

Η γνωστοποίηση της απόφασης του Συμβουλίου του Αρείου Πάγου για μεταφορά της δίκης των γεγονότων της 6ης Μαρτίου εκτός Λάρισας, υπό τον φόβο επεισοδίων, απασχολεί τον Θεσσαλικό τύπο. Έτσι, στην *ΜΙΚΡΑ* 14.5.1910, ο Καραπαναγιώτης κατηγορεί την Κυβέρνηση για απόσπαση των κατηγορουμένων από τους «φυσικούς δικαστές τους», όπως αποκαλεί τους Λαρισαίους ενόρκους. Επιπλέον, διαβλέπει προσπάθεια κωλυσιεργίας στην ολοκλήρωση της διαδικασίας αποβλέποντας στην οικονομική εξόντωση των κατηγορουμένων, κάτι με το οποίο συμφωνεί και ο *ΡΗΓΑΣ* 17.5.1910, ενώ αναφέρεται σε «τσιράκια» του παλαιοκομματισμού, που προσποιούνται τους υπέρμαχους της εξεγέρσεως και φορείς νέων ιδεών. Στο ίδιο φύλο του *ΡΗΓΑ*, η μεταφορά της δίκης χαρακτηρίζεται ως μέτρο πρόληψης επεισοδίων που δεν έχει ούτε νομική ούτε πραγματική βάση, αλλά αποβλέπει στην «καταστολή του φρονήματος» των αγροτών με κίνδυνο οι ένορκοι της Λαμίας να είναι προκατελιμμένοι τσιφλικάδες. Ακόμη, εκτιμάται ότι οι ένορκοι, επειδή δεν έχουν ίδια άποψη για τα γεγονότα, θα παρασυρθούν σε έκδοση

τίμημα εξαγοράς. Βέβαια, η εφημερίδα αποφεύγει να περιορίσει το θέμα στην περιοχή της Πελοποννήσου που μαστίζεται από την σταφιδική κρίση, μιλώντας για αδικία εις βάρος όλων των Ελλήνων. Υπενθυμίζεται ότι ανάλογη μεταχείριση με την σταφιδική κρίση είχε ζητήσει για το Αγροτικό ζήτημα, αλλά από την άλλη πλευρά, με πρωτοσέλιδη αναφορά της η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 3.3.1910. Στο ίδιο κλίμα, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 30.6.1910 και η *ΜΙΚΡΑ* 2.7.1910, με αφορμή τα σοβαρά έκτροπα από αγρότες στον Πύργο Ηλείας και με νωπές τις αναμνήσεις από τα αιματηρά γεγονότα στην Θεσσαλία, όπου η Κυβέρνηση Δραγούμη «μετέτρεψε την Λάρισα σε νεκροταφείο», κατηγορούν τον Πρωθυπουργό για άνιση μεταχείριση μεταξύ Θεσσαλών και Πελοποννησίων.

43 Στην κατάθεση του, κατά την διάρκεια της 1ης μέρας της δίκης της Χαλκίδας για τα γεγονότα της 27.2.1910 στην Καρδίτσα, ο τέως Υποδιευθυντής της Αστυνομικής Διεύθυνσης Καρδίτσας, Κοντογεώργος, παραδέχεται μιν ότι ο κατηγορούμενος Μπούσδρας βρισκόταν στην Αθήνα και όχι στον χώρο των γεγονότων, όπου και τον επισκέφθηκαν δύο εκ των λοιπών κατηγορουμένων (Μαλλιώρας, Παπαρούνας), αλλά «βεβαιώνει» ότι τους έδωσε οδηγίες για συγκρότηση «ταραχόδους» συλλαλητηρίου (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 20.6.1910).

καταδικαστικής απόφασης⁴⁴. Στον αντίποδα η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 18.5.1910, ενώ αναφέρεται στον αρνητικό αντίκτυπο που είχε αυτή η είδηση την τοπική κοινωνία, στις 22.5.1910 επικρότησε –όπως και η *ΘΕΣΣΑΛΙΑ* 19.5.1910 του Βόλου, μέσα από τον *ΡΗΓΑΣ* 3.6.1910– την μεταφορά της δίκης στην Λαμία, διασφαλίζοντας έτσι την αντικειμενικότητα των ενόρκων.

Στο παραπεμπτικό βούλευμα για τα γεγονότα της 27.2.1910 (*ΡΗΓΑΣ* 3.6.1910), το συλλαλητήριο χαρακτηρίζεται ως «εγκληματική ένωση», που προσέβαλε και αντιστάθηκε βίαια κατά των αντιπροσώπων των Δημοσίων αρχών (δημοσίους υπαλλήλους, υπηρέτες, στρατιώτες), προκειμένου να πετύχει την αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, ενώ ονοματίζει τους υποκινητές⁴⁵. Επίσης, ζητείται επιείκεια ανάλογης άλλων περιπτώσεων⁴⁶, όταν μάλιστα έχει προηγηθεί η αμνήστευση των στασιαστών στο Γουδί⁴⁷, τον Αύγουστο του 1909 και των υπαίτιων της εμφύλιας ναυμαχίας και κατάληψης της Λέρου, δύο μήνες μετά⁴⁸. Σε άλλο άρθρο του, ο *ΡΗΓΑΣ* 3.6.1910 κατηγορεί τις Αρχές για καλλιέργεια κλίματος καχυποψίας και υποτιθέμενης συννομοσίας κατά της τάξης, «ίδιον τυραννικών καθεστώτων»⁴⁹. Η *ΠΡΩΪΑ* 22.5.1910 αναφέρει ότι γνωρίζει με αποδείξεις τόσο αυτή όσο και οι δικαστικές αρχές ότι υπεύθυνοι για την διασπορά των ψευδών «πληροφοριών» είναι οι επιστάτες και ενοικιαστές των τσιφλικιών. Στο ίδιο κλίμα η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 30.5.1910 κατηγορεί το Κράτος και τους έχοντες συμφέροντα για

44 Ταυτόχρονα, ο *ΡΗΓΑΣ* 17.5.1910 διαμαρτύρεται για τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης, κάνοντας λόγο για «στοιβαγμένους σαν σαρδέλες στην Βαστίλη του Πηγειού»

45 Το βούλευμα χαρακτηρίζει ως επικεφαλής αυτής της «εγκληματικής ένωσης» και «υποκινητές» τους Μπρούσδρα, Κακουλέτσο, Σταμούλη, Σταμούλη, Γρίβα και Σχοινά, ενώ τους υπόλοιπους ως οδηγούς των στασιαστών που έδωσαν όπλα στον κόσμο.

46 Επίκληση, για ανάλογη με άλλες περιπτώσεις αντιμετώπιση, κάνει και η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 19.6.1910, ανήμερα της έναρξης της εκδίκασης, αποδίδοντας τις όποιες παρεκτροπές σε στιγμιαία αντίδραση και όχι προμελετημένη εγκληματική φύση και στάση των υποδίκων.

47 <https://www.newsit.gr/mia-stagona-istoria/i-allokoli-epanastasi-tou-goudi-pou-tin-gnorizanoloi/2865183/><https://www.onalert.gr/san-shmera/i-emfyliya-naymaxia-sti-salamina/96172/>

48 Αυτή την φορά έγινε υπενθύμιση της Κυβερνητικής ή δικαστικής στάσης σε περιπτώσεις με εμφύλια εμπλοκή στρατιωτικών δυνάμεων, ενώ σε άλλα δημοσιεύματα χρησιμοποιήθηκε η Σταφιδική κρίση.

49 Αφορμή γι' αυτό το σκληρό σχόλιο είναι η είδηση της *ΠΡΩΪΑΣ* 22.5.1910 ότι αστυνομικός του Γκερλή (Αρμένιο), οικισμός πλησίον του Κιλελέρ, εφιστά την προσοχή των Θεσσαλικών αρχών λόγω της περιοδείας στην περιοχή ενός από τους πρωτοπόρους του δημοκρατικού και αντιμοναρχικού κινήματος, νομικού και δημοσιογράφου Γ. Φιλάρετου, ως προσπάθεια υποκίνησης των χωρικών σε εξέγερση.

σύμπλευση στην βίαιη καταστολή του αγροτικού κινήματος και διατήρησης του καθεστώτος δουλείας των κολίγων. Επίσης, θεωρεί ότι το Θεσσαλικό ζήτημα ναρκοθετεί την Εθνική ενότητα και ιδέα αφού οι Θεσσαλοί στερούνται ακόμη και βασικών μέσων επιβίωσης, κάτι που πρέπει να καταργήσει η νέα Βουλή.

Το βούλευμα μπαίνει στο στόχαστρο του Καραπαναγιώτη, που μέσα από την *ΜΙΚΡΑ 9.6.1910*⁵⁰ το αποδίδει σε «άγνοια της Καταδικαστικής αρχής περί της καθημερινής Θεσσαλικής και Λαρισαϊκής Ιστορίας από την προσάρτηση» ενώ κατονομάζει ως «ηθικούς αυτουργούς» του αγροτικού ζητήματος και των αιματηρών εξελίξεων όλο το πολιτικό, δικαστικό, δημοσιογραφικό σύστημα κλπ. που έπαιρναν αποφάσεις και επηρέαζαν τις εξελίξεις, όπως «Πρωθυπουργούς, Υπουργούς, Βουλευτές, Εισαγγελείς, Δικαστές, Δημοσιογράφους, κλπ.». Θεωρεί ότι, αφού από δικαστικά και άλλα έγγραφα, αλλά και δηλώσεις, τεκμαίρεται η ύπαρξη αγροτικού ζητήματος, δεν μπορεί το βούλευμα να κατηγορεί γι' αυτό τους υποδίκους, όταν μάλιστα κάποιοι εξ αυτών «και δὴ οι επισημότεροι είναι αντίθετοι με τους πόθους των κολίγων».

Λάβρος κατά του βουλευμάτος είναι και ο εκδότης και Βουλευτής Αγιάς Μ. Δάλας. Έτσι, στον *ΡΗΓΑ 13.6.1910* αντικρούει το βούλευμα στο σύνολό του, θεωρώντας ότι έρχεται σε αντίθεση με τα άρθρα 10-11 του Συντάγματος, που προστατεύει το δικαίωμα του «αναφέρεσθαι» και «συνέρχεσθαι», φέρνοντας παραδείγματα σοβαρότερων ταραχών σε Ελλάδα⁵¹ και Ευρώπη, όπου δεν συνέβη το ίδιο. Απορρίπτει ότι οι αγρότες ήταν ένοπλοι και υπερασπίζεται τους συλληφθέντες, λέγοντας ότι ενήργησαν κατευναστικά. Συμπλέοντας με την *ΜΙΚΡΑ 20.5&16.6.1910*, κάνει λόγο για μεροληπτική εις βάρος των

50 Και ενώ το θέμα της επικείμενης δίκης κυριαρχεί, στο ίδιο φύλλο της *ΜΙΚΡΑΣ 9.6.1910*, δύο μικρές ειδήσεις με την δική τους ξεχωριστή σημασία και άμεσα σχετιζόμενες με το αγροτικό ζήτημα χρήζουν αναφοράς. Η μία, ελεγχόμενη και από την ίδια την εφημερίδα για την αξιοπιστία της αλλά με την ευχή να είναι αληθής, γνωστοποιεί την φήμη περί πρόθεσης Ευρωπαίων κεφαλαιούχων να αγοράσουν τα Θεσσαλικά τσιφλίκια και να τα αποδώσουν στους αγρότες με κρατική εγγύηση. Η άλλη αναφέρεται στην άρνηση των κατοίκων της Μεγάλης Πουλιάνας Τρικάλων να αποδώσουν το 1/3 της σοδειάς των χωραφιών («τριτάρικα») στον «ιδιοκτήτη του χωριού» Τσισόπουλο. (Το «τριτάρικο» ήταν –μαζί με το «μισακάρικο»– το πιο διαδεδομένο σύστημα ενοικίασης των τσιφλικιών, σύμφωνα με το οποίο, μετά την αφαίρεση του φόρου, ο καλλιεργητής/ενοικιαστής παίρνει τα 2/3 της σοδειάς, ενώ παρέχει το υπόλοιπο 1/3 στον ιδιοκτήτη. Στο μισακάρικο ενοικιαστής και ιδιοκτήτης έπαιρναν από μισό).

51 Πιθανόν εννοεί την στάση στο Γουδί και την κατάληψη της Λέρου το 1909, για τα οποία έχει αναφερθεί πάλι ο *ΡΗΓΑΣ 3.6.1910*, αλλά και την σταφιδική κρίση.

χωρικών εφαρμογή των νόμων μετά την προσάρτηση, αφού η συνθήκη τους ευνοούσε, ενώ υπαινίσσεται εσκεμμένη εξώθηση των παθιασμένων χωρικών σε βία εναντίον Αρχών και περιουσιών⁵².

Η δίκη για τα γεγονότα της 6ης Μαρτίου 1910

Στις 19 Ιουνίου 1910, ξεκινά στην Λαμία η δίκη των κατηγορουμένων για τα γεγονότα της 6ης Μαρτίου στη Λάρισα⁵³, κάτι που, όπως αναμενόταν, κυριάρχησε στον Θεσσαλικό Τύπο⁵⁴. Το ρεπορτάζ της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 20.6.1910 ξεκινά με αναφορά στην κατάθεση του πρώτου μάρτυρα της δίκης, Θ.Παπακωνσταντίνου (Γραμματέας Νομαρχίας Λάρισας), που, αναφερόμενος στον Δήμαρχο Κραννώνα Παπαθανασίου, τον κατηγορεί για εκβίαση χωρικών για συμμετοχή στο συλλαλητήριο, ενώ προσθέτει ότι οι Δήμαρχοι κρατήθηκαν για να μην τεθούν επικεφαλής των διαδηλωτών. Την εκβιαστική στάση του Παπαθανασίου επιβεβαίωσε και η κατάθεση του Επιλοχία Πεζικού Π.Γιολδάση την τρίτη ημέρα της δίκης (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 23.6.1910). Και ενώ οι επόμενες καταθέσεις τριών αυτοπτών μαρτύρων των αιματηρών συμπλοκών

52 Ο ΡΗΓΑΣ 13.6.1910 παρομοιάζει τους τσιφλικάδες με τους διώκτες του Σωκράτη, του Χριστού και του Γαλιλαίου, ενώ τους κατηγορεί για υποδαύλιση της Τουρκικής αντίδρασης με το ψευδές επιχείρημα της παραβίασης της συνθήκης, αφού η πρόβλεψη αυτής για διατήρηση των υφιστάμενων σχέσεων καλλιεργητή-ιδιοκτήτη ευνοούσε τους κολίγους. Αναφέρει ακόμη ότι καταλυτική υπήρξε η παρουσία των προσφύγων της Ρωμυλίας, αφού εξανάγκασε την κυβέρνηση να προβεί σε διανομή γης και να αναγνωρίσει την σκοπιμότητα της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Αποδομώντας το επιχείρημα (πολιτικό και νομικό) της μέχρι τότε κωλυσιεργίας, αναφέρει ότι η εφαρμογή της απαλλοτρίωσης δεν αντιβαίνει στον όρο περί πανεθνικής εφαρμογής τροποποιήσεων με δεδομένες τις ιδιαιτερότητες στην Θεσσαλία, ενώ θεωρεί ψευδές το επιχείρημα ότι η εκούσια απαλλοτρίωση είναι οικονομικά αδύνατο να υποστηριχθεί από το Κράτος, αφού θα καλυφθεί από τους αγρότες. Όμως η πίεση των νέων τσιφλικάδων, η δικαστική πρακτική της ερμηνείας με βάση το Ρωμαϊκό δίκαιο και η πολιτική κατευνασμού της Κυβέρνησης έναντι της Τουρκίας, κάθε φορά που παρενέβαινε μετά από προτροπή των πρώτων, δημιούργησε μια κατάσταση χειρότερη της Τουρκοκρατίας. Μέμφεται όμως και τους Θεσσαλούς βουλευτές για έλλειψη ενότητας και τόλμης ενώπιον των κρίσιμων συζητήσεων. Μιλά για παραλογισμό του βουλευμάτος που, αν και αναγνωρίζει την απουσία του Μπούσδρα την 27.2.1910, τον παραπέμπει για προτρεπτική σε στάση προγενέστερη συμπεριφορά, παραβλέποντας τις κατευναστικές δημόσιες τοποθετήσεις του.

53 Την ίδια μέρα (19.6.1910) ξεκίνησε και η άλλη δίκη στην Χαλκίδα για τα γεγονότα της 27.2.1910 στην Καρδίτσα.

54 Από τις δύο ημερήσιες Θεσσαλικές εφημερίδες, μόνο για την *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* κατέστη δυνατή η ανεύρεση πλήρους αρχείου και συνεπώς τα διαδραματιζόμενα στις δίκες των κατηγορουμένων προκύπτουν σε μεγάλο βαθμό μέσα από την δική της ματιά.

σε Κιλελέρ και Τσουλάρ, του Αθ.Πολίτη (Διευθυντής Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας), Γαβριήλ Ζουλιέν (Αρχιμηχανικός Σιδηροδρόμου Βόλου) και Φ. Μισσαρίτη (Τμηματάρχης Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας) είναι πολύ κρίσιμες, η εφημερίδα περιορίζεται σε μόνο ένα γενικό σχόλιο περί ευχέρειας απαντήσεων, χωρίς αναφορά στο περιεχόμενο αυτών.

Στην Λαμία, σύμφωνα πάντα με την *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 21.6.1910, η δίκη συνεχίστηκε με την παρουσία πλήθους Βολιωτών, Λαρισαίων και αγροτών από τα χωριά της Λάρισας. Ο μάρτυς Τσιμόπουλος, σιδηροδρομικός στον σταθμό Γκερλή (πριν το Κιλελέρ), αναφέρει την επιβίβαση σαράντα στρατιωτών ερχόμενων από την Λάρισα και την τοποθέτησή τους στους εξώστες του συρμού. Προφανώς αυτή η κίνηση έδειχνε προετοιμασία για κάποια πιθανά επεισόδια. Συνεχίζοντας την αποκαλυπτική του κατάθεση, αναφέρει πως, λίγο πριν τον σταθμό Κιλελέρ, το τρένο σταμάτησε και οι στρατιώτες κινήθηκαν προς τους συγκεντρωμένους χωρικούς που φώναζαν, ενώ ακολούθησαν πυροβολισμοί που πύκνωναν⁵⁵. Ο Δ. Πράτης, σιδηροδρομικός υπάλληλος Βόλου, προσθέτει πως οι χωρικοί επιτέθηκαν πρώτοι. Σε ότι αφορά τα επεισόδια στην πόλη της Λάρισας την ίδια μέρα, ο ανθυπολοχαγός του Μηχανικού Μ. Τρικαλιώτης αναφέρει ότι, μολονότι οι Δήμαρχοι εκλήθησαν στη Νομαρχία για να τους γίνουν συστάσεις και να λειτουργήσουν κατευναστικά στο πλήθος, τελικά κρατήθηκαν. Κατά την υπόλοιπη διαδικασία, προέκυψαν επιβαρυντικά στοιχεία για τον Σχινά.

Στην τρίτη ημέρα της δίκης ξεχωρίζει, μέσα από την *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 22.6.1910, η κατάθεση του Φιλόλαου Πηχεών, που είχε το γενικό πρόσταγμα επί των δυνάμεων στην πύλη Φαρσάλων, δηλαδή την είσοδο της Λάρισας από το Νεμπεγλέρ. Παραδέχτηκε ότι είχε αυστηρές εντολές και ότι πυροβόλησε ο ίδιος κατά του πλήθους για να εμποδίσει την είσοδό τους στην Λάρισα, ενώ κατηγορήσε ευθέως τον δημοσιογράφο της Βολιώτικης εφημερίδας «*ΘΕΣΣΑΛΙΑ*» Χατζηγώγο, ότι εξώθησε τους χωρικούς να μπουν στην πόλη⁵⁶.

55 Αφού δήλωσε πως δεν γνωρίζει αν οι στρατιώτες έριξαν κατά του πλήθους ούτε και αν μετά αυτοί επιχείρησαν, σπάζοντας τα τζάμια, να μπουν χωρίς εισιτήριο, το τρένο συνέχισε για λίγο πριν οι χωροφύλακες πυροβολήσουν εναντίον των άοπλων, όπως λέει, χωρικών. Πρόσθεσε όμως ότι γνωρίζει πως ο Σχινάς τριγύριζε τα χωριά για να εξεγερθούν (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 21.6.1910).

56 Ο Πηχεών κατέθεσε ότι ο Χατζηγώγος έλεγε στους αγρότες: «τι κάθεστε; Τραβάτε προς την πόλιν, έρχονται και τα αδέρφια σας να σας ελευθερώσουν» (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 22.6.1910). Το περιστατικό αυτό οδήγησε στην σύλληψη του Χατζηγώγου.

Σημαντική είναι και η κατάθεση του Ανθυπολοχαγού Πεζικού Αθ. Τριανταφύλλου για τα γεγονότα Κιλελέρ-Τσουλάρ, ο οποίος παραδέχτηκε ότι αναγκαστικά διέταξε να πυροβολήσουν εναντίον των μαινόμενων αγροτών, κάτι που ο επόμενος μάρτυς Ανθυπολοχαγός Χρονόπουλος επιβεβαίωσε χαρακτηρίζοντας τους «λυσσασμένα σκυλιά».

Η αναφορά της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 23.6.1910 για την τέταρτη μέρα της δίκης στη Λαμία, περιλαμβάνει την απολογία των Δημάρχων Παπαθανασίου (Κρανώνα), Περηφάνη (Φακίου) και Χαλαβελούλη (Ογχήστου), που διατύπωσαν την θέση τους υπέρ των άοπλων και ειρηνικών συλλαλητηρίων και τις προσπάθειες κατευνασμού που κατέβαλαν, ενώ επιβεβαίωσαν την κράτησή τους στη Νομαρχία προληπτικά για να μην τεθούν επικεφαλής των αγροτών. Η απολογία του δημοσιογράφου Χατζηγώγου ήταν, σύμφωνα με την *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ*, συγκινητική και πειστική, αλλά χωρίς να αναφερθεί στα λεχθέντα. Η εφημερίδα κατέγραψε την ενδιαφέρουσα αγόρευση του Εισαγγελέα Χαλκιάπουλου, ο οποίος χαρακτήρισε «ανίερο» το αίτημα για αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, επαίνεσε για την στάση του τον στρατό και ιδιαίτερα τον Πηγεών –ο οποίος παραδέχτηκε ότι πυροβόλησε κατά του πλήθους– ενώ επιτέθηκε φραστικά στον Χατζηγώγο για την παρότρυνσή του προς τους διαδηλωτές. Τέλος, σε πρωτοσέλιδη πάλι αναφορά, η εφημερίδα θεωρεί ότι το διακύβευμα των δύο αγροτικών δικών δεν είναι η ενοχή ή μη μερικών ανθρώπων, αλλά η επίλυση ή μη του αγροτικού ζητήματος, ενώ θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η μη επίλυση αυτού μπορεί να οδηγήσει στην τέλεση εγκληματικών πράξεων στο μέλλον.

Η πέμπτη και τελευταία ημέρα των δικών είχε χαρμόσινα νέα για τον αγροτικό κόσμο, αφού οι ένορκοι αθώωσαν όλους τους κατηγορούμενους, κάτι που έγινε δεκτό με έξαλλους πανηγυρισμούς από τους ίδιους και τα δύο ακροατήρια σε Χαλκίδα και Λαμία (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 24.6.1910). Από τα λεχθέντα πριν την ανακοίνωση της απόφασης, αξιοσημείωτη είναι η μομφή του συνηγόρου υπεράσπισης στην δίκη της Λαμίας, Τσιριμώκου, προς τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο περί αλλαγής στάσης και εγκατάλειψη των αγροτών⁵⁷.

57 Το στρατιωτικό κίνημα του 1909 στήριξε την αστική τάξη και την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών που θα αποδυνάμωνε τα τζάκια και τον παλαιοκομματισμό, ενώ πίστευε ότι θα συνέβαλλε στην παραγωγική ανασυγκρότηση της υπαίθρου και βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας. Στην συνέχεια όμως το κίνημα αναδιπλώθηκε και συμβιβάστηκε με το παλάτι και τους τσιφλικιάδες (Βραχνιάρης Χ., 1985).

Την επόμενη μέρα, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 25.6.1910 προχωρά σε αξιολόγηση της αθωωτικής απόφασης γράφοντας για πανηγυρική δικαίωση της αγροτικής ιδέας και αναπτέρωση της ελπίδας για ταχεία επίλυση του αγροτικού ζητήματος. Συνέστησε όμως επιδίωξη λύσης με ειρηνικά μέσα και προσοχή έναντι των δημοκόπων που θα επιχειρήσουν να εκμεταλλευτούν εκ νέου τους αγρότες⁵⁸. Η *ΜΙΚΡΑ* 26.6.1910, αναφέρεται και αυτή σε πανηγυρική δικαίωση του αγώνα των αγροτών, εξάγει την στάση των ενόρκων και την σημασία αυτής για την περαιτέρω στάση Κυβέρνησης και Βουλής έναντι του αγροτικού ζητήματος. Ιδιαίτερη μνεία κάνει στην Εθνική διάσταση της απόφασης συσχετίζοντας την, όπως και ο Μπούσδρας στην απολογία του, με το Μακεδονικό ζήτημα, αφήνοντας υπονοούμενα για «εκμεταλλευτές» που επιχειρήσαν να αποτρέψουν ανάπτυξη του θέματος κατά την διάρκεια των δικών.

Η δίκη για τα γεγονότα της 27ης Φεβρουαρίου 1910

Και ενώ αυτά γίνονταν στην Λαμία, οι εφημερίδες με παράλληλα δημοσιεύματα κάλυπταν και την άλλη δίκη στην Χαλκίδα για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Καρδίτσα στις 27.2.1910. Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 20.6.1910, στο ρεπορτάζ της πρώτης μέρας της δίκης, κάνει αναφορά στην κατάθεση του τέως Υποδιευθυντή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Καρδίτσας, Κοντογεώργου, περί πλήθους που πυροβολούσε και εκτρόπων⁵⁹. Κατηγορεί τα μέλη του Γεωργικού Συνδέσμου Καρδίτσας και κυρίως τον πρόεδρο αυτού Μπούσδρα⁶⁰

58 Χαρακτηριστική και με πολλούς αποδέκτες είναι η αναφορά της εφημερίδας *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 25.6.1910 σε κατηγορούς που, υποκρινόμενοι αρχικά ότι συντάσσονται στον αγώνα των αγροτών, βρήκαν την ευκαιρία να δημαγωγήσουν εναντίον τους και αποτυγχάνοντας μετατράπηκαν σε άσπονδους εχθρούς τους. Είναι εντυπωσιακό το σαρκαστικό σχόλιο για μερικούς κατηγορούς που παραμέλησαν μέχρι και το επάγγελμά τους για να μεταβληθούν σε υπερασπιστές των αγροτών, υποκαθιστώντας αυτούς που ακόμα και λόγω επαγγέλματος, πέραν του αδιαμφισβήτητου σύμφωνα με την εφημερίδα-πατριωτισμού και ικανότητας, ήταν σε θέση να το φέρουν εις πέρας.

59 Ο μάρτυρας αναφέρεται σε επίθεση με μαχαίρι του κατηγορούμενου Παπαρούνα κατά του Ενωμοτάρχη Γαλανόπουλου και έκτροπα στον Σιδηροδρομικό Σταθμό, αλλά και για προσπάθεια κατευνασμού από τους κατηγορούμενους Κουκουλέτσο και Σταμούλη (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 20.6.1910).

60 Ο Γεωργικός Πεδινός Σύνδεσμος ιδρύθηκε στην Καρδίτσα στις 22.5.1909. Μετά την ίδρυση του, συγκροτήθηκαν πολλοί ακόμα αγροτικοί σύλλογοι σε όλη τη Θεσσαλία-στα Τρίκαλα, τα Φάρσαλα, την περιοχή της Λάρισας, του Βόλου- και βγήκε μια ευρεία Πανθεσσαλική επιτροπή για την οργάνωση συλλαλητηρίων, τα οποία θα είχαν ως κύριο αίτημα την αναγκαστική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών. Από αυτό το σημείο και πέρα αρχίζουν και οι σκληροί αγώνες του αγροτικού κόσμου της Θεσσαλίας που κορυφώθηκαν με τα γεγονότα της Καρδίτσας και του Κιλελέρ.

(<http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/25237/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

για υποκίνηση των συλλαλητηρίων, ενώ θεωρεί προδιαγεγραμμένη την εξέλιξη του κινήματος σε επανάσταση που απετράπη από τις Αρχές, κάτι που επιβεβαιώνει και ο επόμενος μάρτυρας υπομοίραρχος Πλατής, ο οποίος εκτιμά ότι δεν υπήρχε αρχηγός του συλλαλητηρίου⁶¹. Στο ίδιο μοτίβο, ο Εισαγγελέας μιλά για ταραχοποιά στοιχεία, ενώ εκτιμά ότι το Κίνημα «δεν ωθείται από ιερού σκοπού αλλά από συμφέροντα», κατηγορώντας τον Σύνδεσμο ότι εκμεταλλεύτηκε την τυφλή εμπιστοσύνη των αγροτών παρασύροντάς τους σε εξέγερση. Η εφημερίδα κάνει λόγο για εμφανή προκατάληψη του Εισαγγελέα, αφού χαρακτήρισε τους χωρικούς –ενώπιον του έκπληκτου ακροατηρίου– «γουρούνια τρώγοντα γκόρτσα⁶² αντί σίτου».

Η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 21.6.1910, περιγράφοντας την δεύτερη ημέρα της δίκης, αναφέρει ότι ο Ενωμοτάρχης Γαλανόπουλος (θύμα επίθεσης από τον κατηγορούμενο Παπαρούνα) θεωρεί ότι δεν υπήρχε παρότρυνση για πρόκληση ταραχών αλλά προσπάθεια κατευνασμού από τους κατηγορουμένους, ενώ δεν θεωρεί τα επεισόδια προσχεδιασμένα⁶³. Ανέφερε όμως ότι οι Δήμαρχοι μάλλον αναμείχθηκαν από μόνοι τους για πολιτικούς λόγους.

Από το ρεπορτάζ της *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 22.6.1910 για την τρίτη ημέρα της δίκης⁶⁴, ξεχωρίζει η κατάθεση του Ειρηνοδίκη Παλαμά Αντ. Γρηγορίου, που

61 Στην κατ' αντιπαράσταση όμως εξέταση των δύο αυτών μαρτύρων την 3η ημέρα της δίκης, ο Κοντογεώργος υπέπεσε σε αντιφάσεις, αφού τώρα αρνήθηκε των εμπλοκή πολιτικών προσώπων για την οποία διαβεβαίωνε πριν (*ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 22.6.1910).

62 Τα γκόρτσα είναι στυφοί φθινοπωρινοί καρποί, που μεγάλωσαν πολλές γενιές φτωχών Ελλήνων. Ήταν τόσα τα αυτοφυή δέντρα που έδιναν αυτόν τον καρπό (αγριογκορτσιά ή γκορτσιά, ενώ η επιστημονική ονομασία της είναι απιδέα η αμυγδαλοφόρος) δίνοντας μεγάλες ποσότητες φρούτων, που μπορούσαν να τραφούν όλα τα μέλη της οικογένειας αλλά και τα οικόσιτα γουρούνια (http://voreasmagazin.blogspot.com/2018/11/blog-post_18.html).

63 Η κατάθεση του Γαλανόπουλου εξαγρίωσε –σύμφωνα με την εφημερίδα– τον Εισαγγελέα, που επιχείρησε να συσκοτίσει τον μάρτυρα και να συνδέσει το συλλαλητήριο με εκλογικές σκοπιμότητες, κάτι που αυτός αρνήθηκε. Ο Γαλανόπουλος ονοματίζει τους Καμινιώτη και Λάππα ως μοχθούντες να κατευνάσουν τον όγλο, διαψεύδοντας τον 1ο μάρτυρα που για τον Λάππα θεωρούσε ότι έπρεπε να είναι κατηγορούμενος όντας επικεφαλής των διαδηλωτών, ενώ μεταφέρει την πληροφορία που άκουσε ότι ο βουλευτής Καραϊσκάκης έρχονταν επικεφαλής ενόπλων. Ο επόμενος μάρτυς Κ.Βληνόπουλος, θερμαστής σιδηροδρόμων, προσθέτει ότι μετά τα επεισόδια, άτομο που δεν είναι ανάμεσα στους κατηγορουμένους προσπάθησε ανεπιτυχώς να κάνει κίνημα, ενώ επιβεβαιώνει τον Γαλανόπουλο ότι οι σύμβουλοι αναμείχθηκαν για να αναδειχθούν πολιτικά.

64 Κατά τα λοιπά, ο Γρηγορίου επιβεβαιώνει τα μέχρι τώρα λεχθέντα περί εμπλεκόμενων και μη κατηγορουμένων σε επεισόδια. Οι κάτοικοι του Πύργου Ματαράγκας κατέθεσαν ότι το συλλαλητήριο έγινε με σκοπό να είναι ήσυχο και προς τούτο βοηθούσαν οι πρόκριτοι και ο κατηγορούμενος Θεοχάρης.

υπερασπίστηκε τον αγώνα των αγροτών, κάτι που προκάλεσε την οξεία αντιπαράθεσή του με τον Εισαγγελέα που υπερασπίστηκε τους τσιφλικάδες ακόμα και στις εξώσεις των κολίγων. Στην κατάθεσή του, ο Ειρηνοδίκης Σοφάδων Σακελλαρίου έκανε λόγο για «αναγκαστική σύναψη αλλόκοτων συμβολαίων» κολίγων και για δύσκολες συνθήκες διαβίωσης. Η ευνοϊκή για τους αγρότες κατάθεση προκάλεσε την εκ νέου αντίδραση του Εισαγγελέα «προσπαθών να ανασκευάσει την κατάθεσιν του μάρτυρος ότι οι κολίγοι τυραννούνται υπό των ιδιοκτητών». Οι καταθέσεις των μαρτύρων υπεράσπισης που ακολούθησαν ήταν αναμενόμενες και χωρίς εκπλήξεις.

Την τέταρτη ημέρα της δίκης, η *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ* 23.6.1910 μεταφέρει την πιο ενδιαφέρουσα απολογία, αυτή του Δ. Μπούσδρα, ο οποίος μίλησε για «ανάμνηση των ευτυχών ημερών των γεωργών επί Τουρκοκρατίας», εξάντληση παραγωγής, αδιαφορία πολιτείας, δυστυχείς αγρότες, δυνάστες τσιφλικάδες και πολιτικές διώξεις από αυτούς που κινδυνεύουν να «ναυαγήσωσιν πολιτικώς». Τάχθηκε υπέρ της αναγκαστικής απαλλοτριώσης για λόγους «δημοσίας ανάγκης»⁶⁵, βάζοντας την οικονομική, φιλανθρωπική και δημογραφική διάσταση, ιδιαίτερα στην ακριτική τότε Θεσσαλία. Αξίζει όμως να γίνει αναφορά στην Εθνική διάσταση που έθεσε στην επίλυση του αγροτικού ζητήματος, συνδυάζοντας το με το Μακεδονικό, που επίσης απασχολούσε όχι μόνο την Ελλάδα αλλά όλα τα Βαλκάνια⁶⁶. Ακολούθως μίλησαν και άλλα μέλη του Συνδέσμου⁶⁷.

Η αγόρευση του Εισαγγελέα Γεωργιάδη επιβεβαίωσε την μέχρι τότε αντιαγροτική του στάση, αφού υπερασπίστηκε τα δικαιώματα των ιδιοκτητών, εκτίμησε ότι η κολιγική σχέση δύναται να διαλυθεί χωρίς αγωγή και χωρίς δικαίωμα των κολίγων, χαρακτήρισε παράνομο το ένοπλο συλλαλητήριο, ενώ

65 Πιθανόν η επίκληση της δημόσιας ανάγκης τεκμαίρει ότι δεν υφίσταται θέμα παραβίασης της Ελληνοτουρκικής συνθήκης προσάρτησης και κυρίως το άρθρο 6 (Πάνος Β., 2005)

66 Ο Μπούσδρας υποστήριξε ότι η διανομή των τσιφλικιών στους αγρότες της Θεσσαλίας θα περάσει θετικό μήνυμα στους κατοίκους της Μακεδονικής υπαίθρου που υποφέρουν επίσης από τους εκεί τσιφλικάδες και είναι πρόθυμοι να προστρέξουν στο Κράτος που θα τους δώσει γη. Έκρουσε δε τον κώδωνα του κινδύνου επισημαίνοντας ότι η Βουλγαρία, επιλύοντας το αγροτικό ζήτημα, «προσηλύτισε» ήδη 100 χωριά και υποσχέθηκε ότι το ίδιο θα πράξει και στην Μακεδονία.

67 Ο δικηγόρος Σταμούλης μίλησε για τυραννία τσιφλικούχων, για ανώφελα συλλαλητήρια και τάχθηκε υπέρ της εκούσιας μόνο απαλλοτριώσης. Ο ιατρός Βασίλειος Γρίβας (ταμίας Συνδέσμου) απέδωσε την δίωξή του στην επαγγελματική του ενασχόληση και τον κομματικό ανταγωνισμό, ενώ ισχυρίστηκε ότι έδρασε κατευναστικά.

είπε πως αυτοί που τυραννούνται είναι οι ιδιοκτήτες. Χαρακτήρισε τους Θεσσαλούς «απαίδευτους», τους κολίγους «πληγή» και «ανύπαρκτο» το αγροτικό ζήτημα. Πρότεινε την αθώωση πέντε κατηγορουμένων και την καταδίκη Μπούσδρα, Σταμούλη, Γρίβα, Κουκουλέτσου κλπ. ως «συναίτιους στάσεως άοπλοι εν μετρία συγχύσει», αλλά χωρίς ηθική αυτουργία, καλώντας τους ενόρκους να το πράξουν, γιατί αλλιώς «θα αδικηθεί η Πατρίδα». Τελικά οι ένορκοι αθώωσαν πανηγυρικά όλους τους κατηγορουμένους, όπως και στη δίκη της Λαμίας.

Συμπεράσματα

Αναμφισβήτητα, αυτό που προκύπτει από την ανασκόπηση των τεσσάρων Θεσσαλικών εφημερίδων είναι το έντονο ενδιαφέρον για το αγροτικό ζήτημα, ιδιαίτερα κατά το κρίσιμο πρώτο εξάμηνο του 1910. Η συνεχής όξυνση του κλίματος, που αρχικά οδήγησε στα αιματηρά γεγονότα της Καρδίτσας στις 27 Φεβρουαρίου και κορυφώθηκε στις 6 Μαρτίου στο Κιλελέρ, το Τσουλάρ (Μελία) και την Λάρισα, πήραν ξεχωριστή θέση στην θεματολογία του τοπικού τύπου. Το ίδιο συνέβη και με τις δίκες των κατηγορουμένων, σε Χαλκίδα και Λαμία αντίστοιχα, με καθημερινές ανταποκρίσεις. Το γεγονός αυτό, όπως και το ότι –άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο– οι Θεσσαλικές εφημερίδες ήταν υπέρ της επίλυσης του αγροτικού ζητήματος, είναι αναμενόμενο, λαμβάνοντας υπόψη ότι αποτελούσαν μέλη της Θεσσαλικής κοινωνίας που υπέφερε ενώ αυτή αποτελούσε και το βασικό ή ακόμα και το αποκλειστικό αναγνωστικό τους κοινό. Μέσα λοιπόν από την περιγραφή τόσο αυτών καθ'αυτών των γεγονότων όσο και των εξελίξεων που επηρέαζαν ή επηρεάζονταν άμεσα ή έμμεσα από το αγροτικό ζήτημα, αλλά και από την πυκνή και εκτενή αρθρογραφία γνώμης και κριτικής, προκύπτουν συμπεράσματα που αξίζουν ξεχωριστής μνείας.

Καταρχήν, οι εφημερίδες στο σύνολό τους αποτύπωναν με τα μελανότερα χρώματα την κατάσταση των Θεσσαλών αγροτών. Έκαναν λόγο για λευκούς σκλάβους και είλωτες σε μια ελεύθερη χώρα, για ρακένδυτους εγκαταλελειμμένους από το Κράτος, χωρίς παιδεία και κατοικία, αλλά και τα στοιχειώδη αγαθά για επιβίωση. Επίσης, περνά η εικόνα μιας κατάστασης χειρότερης από αυτή επί Οθωμανικής κυριαρχίας, μέσα σε ένα κλίμα απογοήτευσης και αγανάκτησης, λόγω διάψευσης των ελπίδων μετά την προσάρτηση στον Εθνικό κορμό το 1881. Δεν έλειπαν βέβαια και οι μεμονωμένοι απαξιοωτικοί χαρακτηρισμοί για το αγροτικό κίνημα, που αποτυπώθηκε ακόμα και την επομένη

των αιματηρών γεγονότων της αγροτικής εξέγερσης στο Κιλελέρ, σε ανυπόγραφες καταχωρήσεις στην *ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ*.

Οι αναφορές για εκλογικούς εκβιασμούς χωρικών, για να ψηφίσουν αρεστούς υποψηφίους ή ακόμα και τους ίδιους –αφού αρκετοί τσιφλικάδες ήταν βουλευτές, πέραν του ότι ενισχύουν την εικόνα της απόλυτης υποδούλωσης, αναδεικνύουν και την άμεση ή έμμεση σχέση του πολιτικού και του γαιοκτημονικού κατεστημένου. Βέβαια η εικόνα αυτή, αργότερα και κυρίως μετά τα γεγονότα του Κιλελέρ, έπαψε να υφίσταται, αφού οι Θεσσαλοί, παροτρυνόμενοι και από τον Τύπο, στήριξαν πολιτευτές που τάχθηκαν υπέρ της επίλυσης του αγροτικού ζητήματος.

Από την άλλη, οι κατηγορίες των Παλαιοελλαδιτών της Πελοποννήσου προς την Κυβέρνηση, για προστατευτισμό των Θεσσαλικών προϊόντων και γης, αναδείκνυαν μέσα από το πρίσμα των διαφορών των κατοίκων των παλιών και των νέων Εθνικών εδαφών, την κρατική προστασία προς τους τσιφλικάδες, που ήταν οι ιδιοκτήτες της γης και των προϊόντων της.

Η απροθυμία και κωλυσιεργία της Κυβέρνησης για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος αποδιδόταν στην αντίδραση των τσιφλικάδων, ενώ καταγράφονται και οι σημαντικές εξαιρέσεις μερικών φιλοαγροτιστών γαιοκτημόνων, οι οποίοι πρότειναν λύσεις που αναιρούσαν και τα δύο προσκόμματα (έλλειψη χρημάτων, Ελληνοτουρκική Συνθήκη προσάρτησης του 1881). Υπό αυτό το πρίσμα, η επιχειρηματολογία της Κυβέρνησης για οικονομική αδυναμία και νομικό κώλυμα, λόγω της Ελληνοτουρκικής Συνθήκης, αντιμετωπίζονταν με δυσπιστία. Οι αντιδράσεις και απαιτήσεις της Τουρκίας για παραβίαση της Συνθήκης συχνά προκαλούνταν μετά από διαμαρτυρίες των ίδιων των τσιφλικάδων προς την Πύλη και τους Τούρκους αξιωματούχους. Οι υπέρμαχοι της απαλλοτρίωσης υποστήριζαν ότι η Συνθήκη μπορούσε να παρακαμφθεί με επίκληση δημοσίας ανάγκης ή/και εξαίρεση ιδιοκτησιών Οθωμανών.

Από τα δημοσιεύματα προέκυψε ακόμη η κοινωνική, ταξική αλλά και Εθνική διάσταση του αγροτικού ζητήματος, ιδιαίτερα λίγο πριν και κατά την διάρκεια των δικών, αφού το αίτημα για ισότιμη αντιμετώπιση και ενδιαφέρον, όπως με την σταφιδική κρίση της Πελοποννήσου, τις στρατιωτικές κρίσεις του 1909 αλλά και τα προνόμια άλλων επαγγελματιών και εργαζομένων (π.χ Κυριακάτικη αργία), τίθονταν επιτακτικά. Επίσης δεν έλειπε η δυσαρέσκεια των αγροτών για αδιαφορία του αστικού πληθυσμού, των επαγγελματιών αλλά και του Δημάρχου Λάρισας απέναντι στο αγροτικό ζήτημα, που εκδηλώθηκε με εμπάργκο στην αγορά της Λάρισας. Η Εθνική διάσταση τέθηκε επίσης αρκετές φορές ακόμα και υπερασπιστικά στις δίκες.

Τόσο όμως η κατάσταση ενός αγροτικού κόσμου στη Θεσσαλία, που ζούσε στα όρια της επιβίωσης, όσο και οι υπόλοιπες παρενέργειες που προκαλούσε η διαιώνιση του αγροτικού ζητήματος από το 1881, όχι μόνο δεν φαινόταν να κινητοποιεί και να συγκινεί την κεντρική νομοθετική εξουσία αλλά συνέπλεε μαζί της και η Δικαστική εξουσία. Η σύμπλευση αφορούσε την ανταγροτική στάση που επεδείκνυαν οι δικαστές εφαρμόζοντας στενά το Ρωμαϊκό δίκαιο, αφαιρώντας κάθε θετική πρόβλεψη του Οθωμανικού δικαίου και κάνοντας καταχρηστική και εσφαλμένη εφαρμογή των όρων της Συνθήκης, κυρίως σε ότι αφορά την προστασία των Οθωμανικών ιδιοκτησιών. Αυτή η δικαστική πρακτική θεωρήθηκε ως η βασική και γενεσιουργός αιτία του αγροτικού ζητήματος, αφού επιδείνωσε δραματικά την κατάσταση των κολίγων. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αρνητική έως και υποτιμητική στάση των εισαγγελικών αρχών της έδρας, που έρχονταν σε ευθεία αντίθεση με συναδέλφους τους από τις τοπικές δικαστικές αρχές κατά την διάρκεια των δικών, υποδηλώνει την κακή και απαξιωτική εικόνα του αγροτικού κόσμου στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Οι δίκες αντιμετωπίστηκαν από την θεσσαλική κοινωνία και τον Τύπο ως διώξεις, πολιτικές και μη, καθώς και ως απόπειρα εκφοβισμού, ενώ, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, η διεξαγωγή τους σε πόλεις εκτός Θεσσαλίας προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Η πανηγυρική αθώωση όμως όλων των κατηγορουμένων θεωρήθηκε ως μεγάλη νίκη του αγροτικού κινήματος και δικαίωση των Θεσσαλών κολίγων, αναπτρώνοντας τις ελπίδες για οριστική επίλυση του αγροτικού ζητήματος.

Βιβλιογραφία

Αργυρόπουλος, Π., 1970. *Απομνημονεύματα Περικλέους Άλ. Αργυρόπουλου : πρώην βουλευτού Αθηνών, ύπουργού και πρεσβευτού από 1885 έως 1936*, Αθήναι.

Βραχνιάρης, Χ., 1985. *Ανάμεσα σε δύο εξεγέρσεις: Κιλελέρ 1910- Τρίκαλα 1925*, Εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα.

Γερόπουλος, Α., 2001. *Κιλελέρ, Ιστορία – Λαογραφία*, Εκδόσεις Κοινότητα Κιλελέρ.

Γερόπουλος, Α., 2010. *Το Αγροτικό Ζήτημα στη Θεσσαλία & το Έπος του Κιλελέρ*, Εκδόσεις Δήμος Κιλελέρ – Τοπική Ένωση Δήμων & Κοινοτήτων Ν. Λάρισας.

Γριβέλλας, Λ., 2002. *Η άλλη πλευρά. Η θέση των γαιοκτημόνων για το*

αγροτικό ζήτημα», Πρακτικά συνεδρίου : Η ιστορική πορεία του αγροτικού ζητήματος στην Καρδίτσα, Καρδίτσα.

Πάνος Βασίλης, 2005. *Μύθος ή Πραγματικότητα. Η απελευθέρωση της Θεσσαλίας 1881. Η αναχώρηση των Οθωμανών*, Εκδόσεις Αγαπώ την Πόλιν.

Χαζεκίδου-Μάρκου, Θ., 2016. *Το θεσσαλικό αγροτικό ζήτημα. Τα γεγονότα του 1910, Πρακτικά ΔΓ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη 31.5– 2.6 2013)*, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη.

Ψύρρας, Θ., (2010), *Κιλελέρ. Στον ήλιο μοίρα. Από το ξεκίνημα του αγώνα ως την εξέγερση και την τελική λύση 1881-1923*, Εκδόσεις Μεταίχιμο.

Διαδικτυακές πηγές

Φύλλα Εφημερίδας «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ» Τρίκαλα (Ψηφιακό Αρχείο Βιβλιοθήκης Βουλής των Ελλήνων, <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf>)

Φύλλα Εφημερίδας «ΜΙΚΡΑ» Λάρισα (Ψηφιακό Αρχείο Βιβλιοθήκης Βουλής των Ελλήνων, <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf>)

Φύλλα Εφημερίδας «ΠΡΩΪΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ» Λάρισα (Ψηφιακό Αρχείο Βιβλιοθήκης Βουλής των Ελλήνων, <https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf>)

Φύλλα Εφημερίδας «ΡΗΓΑΣ Ο ΦΕΡΡΑΙΟΣ» Αθήνα (Γενικά Αρχεία του Κράτους/Τοπικό Αρχείο Αγιάς, <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?code=GRGSA-AGI>
www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-polemos-tis-stafidas/. Ημερομηνία Επίσκεψης: 19-07-2019

<http://hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/GeorgiosChristakisZografos.html>. Ημερομηνία Επίσκεψης: 20-08-2019

www.stamps-philatelic.blogspot.com/2015/10/blog-post_29.html. Ημερομηνία Επίσκεψης: 23-08-2019.

www.mouriatrikala.blogspot.com/2011/05/blog-post_09.html. Ημερομηνία Επίσκεψης: 23-08-2019.

www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/149184.html. Ημερομηνία Επίσκεψης: 18-08-2019

www.newsit.gr/mia-stagona-istoria/i-allokoti-epanastasi-tou-goudi-pou-tin-ignorizan-oloi/2865183/. Ημερομηνία Επίσκεψης: 01-09-2019

www.onalert.gr/san-shmera/i-emfyliia-naymaxia-sti-salamina/96172/. Ημερομηνία Επίσκεψης: 12-08-2019

http://voreasmagazin.blogspot.com/2018/11/blog-post_18.html. Ημερομηνία Επίσκεψης: 14-09-2019

www.ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/25237/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Ημερομηνία Επίσκεψης: 03-09-2019.

«Τι είδους Δημοκρατία και τι είδους ΜΜΕ έχουμε σήμερα;»

Δρ. Σώτος Βοσκαρίδης

Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου (ΤΕΠΑΚ)

Επικοινωνία: sotos.voskarides@cut.ac.cy

Λέξεις Κλειδιά: *Δημοκρατία, Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Διαφθορά, Διαπλοκή, Διάλογος*

Περίληψη

Η Αθηναϊκή, άμεση, δημοκρατία εφαρμόστηκε εξελικτικά για περίπου 140 χρόνια (από το 462 π.Χ. έως το 322 π.Χ στην Αττική), με αποτέλεσμα τη δημιουργία του πολιτισμού, δηλαδή οτιδήποτε παρέχεται απρόσκοπτα σε όλους τους πολίτες και έχει ως αποτέλεσμα τον εξωραϊσμό τους.

Στην Αθήνα της Δημοκρατίας, οι αρχές όλων των επιστημών, η Δικαιοσύνη, η Φιλοσοφία, το Θέατρο, η Ποίηση, οι Εορτές, οι Αγώνες, οι εφαρμοσμένες τέχνες κ.ά. κατέστησαν, για πρώτη φορά, ελεύθερες σε όλους τους πολίτες.

Η σύγχρονη "αντιπροσωπευτική" (ή κοινοβουλευτική) Δημοκρατία διαφέρει κατά πολύ από την άμεση Δημοκρατία. Γι' αυτό, ως πρακτική εξέλιξη και βελτιωμένη εκδοχή της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, θεωρείται και προτιμάται από πολλούς σήμερα η συμμετοχική Δημοκρατία.

Τα τελευταία διακόσια περίπου χρόνια, με την εξάπλωση της τυπογραφίας και την παγκόσμια επικράτηση της τρίτης βιομηχανικής επανάστασης (ηλεκτρισμός, ηλεκτρονικά, τηλεπικοινωνίες, πληροφορική, Διαδίκτυο κλπ.), εμφανίστηκαν εξελικτικά τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία σήμερα, στην αρχή της τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης (Ρομποτική, τεχνητή νοημοσύνη, εικονική πραγματικότητα, νανοτεχνολογία, Blockchain, drones, 5G κλπ.), παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Στη σημερινή εποχή, της ταχύτητας, της απουσίας ικανοποιητικού ελεύθερου χρόνου, ηρεμίας, ψυχικής γαλήνης, χαράς και ευτυχίας, για πάρα πολλούς ανθρώπους, επειδή οι ανθρώπινες αξίες, η ποιότητα ζωής και ακόμα η ίδια επιβίωση του ανθρώπινου γένους, λόγω κυρίως του ορατού κινδύνου των πολύ αρνητικών και μη ανατρέψιμων, ίσως, επιπτώσεων της κλιματικής

αλλαγής βρίσκονται υπό αμφισβήτηση, ένα από τα σημαντικά ερωτήματα που ταλανίζουν τους σκεπτόμενους ανθρώπους είναι: "τι είδους Δημοκρατία και τι είδους ΜΜΕ επικρατούν σήμερα";

Πράγματι επι-κρατεί ο Δήμος, δηλαδή η γνώμη των πολλών; Και αν ναι, πώς διαμορφώνεται αυτή η γνώμη; Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης πράγματι ενημερώνουν τους πολίτες ή τους χειραγωγούν; Μήπως επαληθεύεται όλο και περισσότερο ο Όργουελ και οπαδοί των θεωριών συνωμοσίας; Κυριαρχούν τα fake news, οι fake δημοσιογράφοι, οι fake ειδικοί και οι fake αντιπρόσωποι οι ηγέτες του Δήμου;

Εισαγωγή

Η α' ραψωδία της Οδύσσειας αρχίζει με τις προσπάθειες που κάνει η θεά Αθηνά, για να πείσει τον πατέρα της Δία να σταματήσουν οι πολύχρονες και ατέλειωτες περιπέτειες του Οδυσσέα στη θάλασσα, για να επιστρέψει σώος στην Ιθάκη. Εδώ ακριβώς, ο Όμηρος κάνει την πρώτη αναφορά για εφαρμογή δημοκρατικών διαδικασιών στον Όλυμπο: Ο παντοδύναμος Δίας αναφέρει ότι η απόφαση πρέπει να ληφθεί από το Συμβούλιο των Θεών και όχι από τον ίδιο. Ο Ποσειδώνας (ο οποίος έφερε ένσταση για την επιστροφή του Οδυσσέα λόγω του ότι του τύφλωσε τον γιο του, τον Κύκλωπα Πολύφημο) απουσίαζε στους «μακρινούς Αιθίοπες», **κάτι που εκμεταλλεύτηκε έξυπνα η Αθηνά, και έτσι η ευνοϊκή για τον Οδυσσέα απόφαση λήφθηκε από το Συμβούλιο των Θεών ομόφωνα.**

Ενότητα Α΄

Το 508 π.Χ, ο Κλεισθένης του Αλκμεωνίδου, ο Αθηναίος έθεσε τις βάσεις για τη δημοκρατική μεταρρύθμιση της Αθήνας. Η Αθηναϊκή, άμεση, Δημοκρατία εφαρμόστηκε εξελκτικά για περίπου 140 χρόνια (από το 462 π.Χ. έως το 322 π.Χ) στην πόλη της Αθήνας και στην Αττική, με αποτέλεσμα τη δημιουργία του πολιτισμού, δηλαδή οτιδήποτε παρέχεται απρόσκοπτα σε όλους τους πολίτες και έχει ως αποτέλεσμα τον εξωραϊσμό τους.

Στην Αθήνα της Δημοκρατίας, οι αρχές όλων των επιστημών, η Δικαιοσύνη, η Φιλοσοφία, η Ποίηση, οι Εορτές, οι Αγώνες, οι εφαρμοσμένες Τέχνες, το Θέατρο κ.ά. κατέστησαν για πρώτη φορά ελεύθερα σε όλους τους πολίτες. Σήμερα, μέρος του καθημερινού λεξιλογίου μας είναι λέξεις όπως δημοκρατία, διάλογος, αντίλογος, ψηφοφορία κλπ., αλλά και άλλες, οι οποίες αναφέρονται σε μέρη του ελληνικού θεάτρου όπως σκηνή, προεδρία, ορχήστρα, προσκήνιο, παρασκήνια, κερκίδες, πάροδος κ.ά.

Η σύγχρονη «αντιπροσωπευτική» (ή κοινοβουλευτική) Δημοκρατία διαφέρει κατά πολύ από την άμεση Αθηναϊκή Δημοκρατία. Γι' αυτό, ως πρακτική εξέλιξη και βελτιωμένη εκδοχή της αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, θεωρείται

και προτιμάται από πολλούς σήμερα η συμμετοχική Δημοκρατία (Δημαρχεία, Σωματεία, Σύνδεσμοι, Όμιλοι, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, εθελοντικές οργανώσεις κ.λπ.).

Τα τελευταία διακόσια περίπου χρόνια, με την εξάπλωση της τυπογραφίας και την παγκόσμια επικράτηση της 3ης Βιομηχανικής Επανάστασης (ηλεκτρισμός, ηλεκτρονικά, τηλεπικοινωνίες, πληροφορική, Διαδίκτυο κ.λπ.), εμφανίστηκαν εξελικτικά τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία σήμερα, στην αρχή της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης (ρομποτική, τεχνητή νοημοσύνη, εικονική πραγματικότητα, επαυξημένη πραγματικότητα, νανοτεχνολογία, Blockchain, drones, 5G κ.λπ.), παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Ενότητα Β΄

Στη σημερινή εποχή, της ταχύτητας, της απουσίας για πάρα πολλούς ανθρώπους ικανοποιητικού ελεύθερου χρόνου, ηρεμίας, ψυχικής γαλήνης, χαράς και ευτυχίας, βρίσκονται υπό αμφισβήτηση οι ανθρώπινες αξίες, η ποιότητα ζωής και ακόμα η ίδια επιβίωση του ανθρώπινου γένους, λόγω κυρίως του ορατού κινδύνου των πολύ αρνητικών και ίσως μη ανατρέψιμων επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα, όπου κυριαρχεί η διαπλοκή και η διαφθορά σε σχεδόν όλα τα επίπεδα και δραστηριότητες του ανθρώπου, ένα από τα σημαντικά ερωτήματα που ταλανίζουν τους σκεπτόμενους ανθρώπους είναι «τι είδους Δημοκρατία και τι είδους Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) έχουμε»;

Είναι π.χ. δημοκρατικό σε μια δημοκρατική χώρα να ψηφίζεται κάποιος ή κάποια ως Πρωθυπουργός ή Πρόεδρος για να εφαρμόσει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα, το οποίο εγκρίθηκε από την πλειοψηφία του λαού, και την επομένη (ή μετά από κάποιες εβδομάδες ή μήνες) να αναιρεί πολύ σοβαρές υποσχέσεις του; Χωρίς, μάλιστα, να υπάρχει τρόπος επαναφοράς του ηγέτη σε τάξη ή τρόπος τιμωρίας του, εκτός από την αναμονή μέχρι τις επόμενες εκλογές για πιθανή καταψήφισή του από την πλειοψηφία; Το ίδιο ερώτημα ισχύει και για ανεκπλήρωτες σοβαρές υποσχέσεις στον λαό ή στροφή 180 μοιρών εκ μέρους του ανώτατου άρχοντα, μετά από ένα δημοψήφισμα (π.χ. Ελλάδα 2015) ή μετά την εκλογή του (Κύπρος, κλοπή τραπεζικών καταθέσεων το 2013, το οποίο πολύ έντεχνα ονομάστηκε «κούρεμα»).

Πράγματι, σήμερα, στις χώρες με δημοκρατικό πολίτευμα επικρατεί ο

Δήμος, δηλαδή η γνώμη των πολλών; Και αν ναι, πώς διαμορφώνεται αυτή η γνώμη; Ποιος πραγματικά ελέγχει τις όποιες σχέσεις των ιδιοκτητών και ανώτερων στελεχών ισχυρών ΜΜΕ (εντύπων και/ ή ηλεκτρονικών) με ισχυρά κέντρα της εκτελεστικής εξουσίας ή με ισχυρούς τοπικούς και/ ή διεθνείς οικονομικούς παράγοντες;

Τι είδους έλεγχος γίνεται και με ποια κριτήρια για την ποιότητα των προγραμμάτων των τηλεοπτικών σταθμών, του τρόπου παρουσίασης, της διάρκειας/ συχνότητας μετάδοσης και της καταλληλότητας των ειδήσεων; Η τεράστια δύναμη και επιρροή των ΜΜΕ χρησιμοποιείται πάντα υπέρ των πολιτών ή κάποτε. Πάντα εναντίον τους; Η νέα εποχή, τα νέα δεδομένα, η νέα πολιτική, το νέο απορρυπαντικό, η νέα ευκαιρία, πόσο νέα είναι;

Όλα τα ΜΜΕ προβάλλουν τα κόμματα ως τα κύτταρα της Δημοκρατίας. Μα πώς μπορεί να ισχύει κάτι τέτοιο, αφού αντιβαίνει σε βασικές αρχές της Βιολογίας; Τα κύτταρα σχηματίζουν ιστούς, οι ιστοί όργανα, τα όργανα συστήματα και τα συστήματα σώματα. Άρα, τα κόμματα που έχουν όργανα και σώματα πώς μπορούν να είναι κύτταρα;

Όλα τα ΜΜΕ και όλα τα κόμματα στην Κύπρο αναφέρονται ως Εθνικό Συμβούλιο της χώρας μας. Ποιου έθνους είναι αυτό το Συμβούλιο; Του κυπριακού έθνους; Μα τέτοιο έθνος δεν υπάρχει. Μήπως είναι του ελληνικού έθνους; Τότε, γιατί δεν μετέχουν και ελλαδίτες πολιτικοί και παράγοντες της ελληνικής διασποράς; Μήπως αυτό το Συμβούλιο είναι απλώς Κρατικό Συμβούλιο ή Κυπριακό Συμβούλιο; Παρομοίως, τι είναι η Εθνική Επιτροπή για τον Αθλητισμό ή η Εθνική πολιτική για την Τεχνολογία; Μήπως έπρεπε να μιλούμε για Κρατική ή Κυπριακή Επιτροπή, πολιτική κ.λπ.;

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης πράγματι ενημερώνουν τους πολίτες ή τους χειραγωγούν, τους τρομοκρατούν, τους βομβαρδίζουν με ειδήσεις, προγράμματα και ψεύτικους ήρωες μηδενικής αξίας; Μήπως επαληθεύεται όλο και περισσότερο ο Όργουελ και οι οπαδοί των θεωριών συνωμοσίας; Κυριαρχούν τα fake news, οι fake δημοσιογράφοι, οι fake ειδικοί, οι fake ερευνητές, οι fake καθηγητές και οι fake αντιπρόσωποι οι ηγέτες του Δήμου (της Πολιτείας);

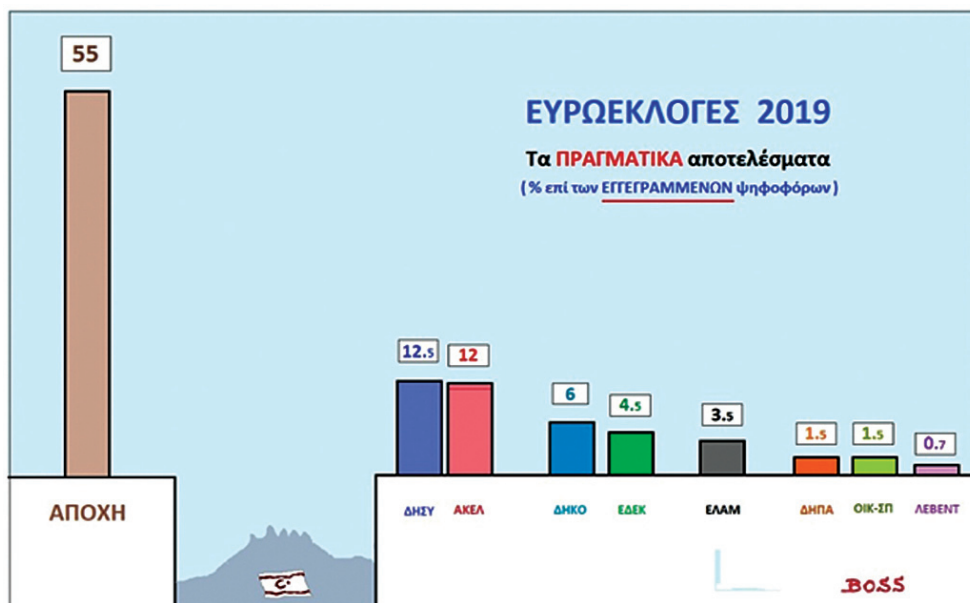
Υπάρχει ικανοποιητικός έλεγχος, από τα αρμόδια όργανα του Κράτους, των οικονομικών των ΜΜΕ και των Κομμάτων; Τα κοινοβουλευτικά κόμματα ψηφίζουν νόμους ή καταψηφίζουν άλλους αναλόγως κομματικών ή προσωπικών συμφερόντων; Η Δικαστική εξουσία λειτουργεί όπως πρέπει; Η δικαιοσύνη απονέμεται πάντα σωστά και πάντα έγκαιρα; Γιατί ζουν και βασιλεύουν οι έμποροι ναρκωτικών και οι έμποροι ιδανικών;

Ενότητα Γ'

Ποιος μπορεί να κατονομάσει μέχρι πέντε (5) δημοκρατικές χώρες παγκοσμίως, όπου πράγματι εφαρμόζεται η Δημοκρατία, και αμέσως μετά να τεκμηριώσει την απάντησή του; Μήπως η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται σε αυτές τις χώρες; Μήπως η Κύπρος, όπου τον Οκτώβριο του 2019 ο Γενικός Εισαγγελέας της Κύπρου, σε δημόσια ομιλία του, ανέφερε ότι στην Κυπριακή Δημοκρατία υπάρχουν πολλά χειροπιαστά παραδείγματα διαφθοράς και διαπλοκής σε διάφορους κρατικούς φορείς και όχι μόνον;

Επικοινωνιακός διάλογος για όλα τα πιο πάνω μπορεί να γίνει (το γρηγορότερο), κατά κύριο λόγο στις αίθουσες διδασκαλίας των σχολείων και των πανεπιστημίων, με ήθος και δημοκρατικό τρόπο, με τρόπο και λεξιλόγιο αναλόγως της ηλικίας των παιδιών και πάντοτε στο πλαίσιο των στόχων, των κανονισμών και της αποστολής της εκπαίδευσης και της απλής λογικής.

Πίνακας 1: Ευρωεκλογές 2019 – Τα πραγματικά αποτελέσματα

Διώξεις και λογοκρισία στον Τύπο τη δεκαετία του 1950

Δρ. Σοφία Αργυρίου

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια

Πάντειο Πανεπιστήμιο

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Επικοινωνία: soargyriou22@gmail.com

Λέξεις Κλειδιά: *Τύπος, Λογοκρισία, Κοινή Γνώμη, Εθνικό Κίνημα, ΕΟΚΑ*

Περίληψη

Στην εισήγηση θα επιχειρηθεί η ανάλυση της συμβολής του Τύπου στη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας στην Κύπρο. Ο Τύπος μεταδίδει στην κοινή γνώμη τις ηθικές, πολιτιστικές και πολιτικές αξίες που ενισχύουν την εθνική συνοχή και εκφράζει εθνικούς, ιδεολογικούς και πολιτικούς σκοπούς που συνδέονται με πολιτικά ή εθνικά συμφέροντα. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στους αγώνες που δίνονται σε τοπικό και διεθνές επίπεδο για σημαντικά εθνικά θέματα.

Κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, η υποστήριξη που προσέφερε ο Τύπος στις ενέργειες ηγεσίας και λαού και η συνδρομή του στην προώθηση του κυπριακού ζητήματος ήταν σημαντικές. Ο Τύπος, ανάμεσα σε άλλα, είχε τη σημαντική αποστολή να χρησιμοποιεί την τεράστια δύναμή του για να εκφράζεται ελεύθερα, να λαμβάνει θέση και να διατηρεί υψηλό το φρόνημα του λαού.

Ωστόσο, όσο κλιμακώνονταν οι ενέργειες και εντεινόταν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, τόσο αυξάνονταν τα ανελεύθερα και καταπιεστικά μέτρα της βρετανικής κυβέρνησης και οι περί Τύπου νόμοι. Η λογοκρισία που επιβλήθηκε στον Τύπο, ξεσήκωσε κύμα διαμαρτυριών και ψηφισμάτων. Σκοπός είναι να εξεταστεί η μαχητικότητα του Τύπου, οι αντιδράσεις και οι καταγγελίες κατά της βρετανικής καταπίεσης. Πόσο επικριτικός ήταν ο ανταποικιακός λόγος, δεδομένων των κατασταλτικών μέσων, και πώς επιτεύχθηκε η ανάπτυξη ενός αντιστασιακού πνεύματος στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό;

Εισαγωγή

Στόχος του άρθρου είναι να αναδείξει την έκφραση του εθνικισμού όπως αυτή καταγράφεται στον Τύπο, το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται, το πνευματικό περιβάλλον στο οποίο διατυπώνεται και πώς συγκροτεί αντιποικιακό λόγο. Ο βαθμός πληροφόρησης εξαρτάται από την εκάστοτε περιστολή της ελευθερίας και τη θεσμοθετημένη λογοκρισία. Γι αυτό και εξετάζονται οι απαγορεύσεις της κυβέρνησης σε αντιδιαστολή με τις πρακτικές αντίστασης των ελληνοκυπριακών εφημερίδων και της αγγλόφωνης *Times of Cyprus*.

1. Σημειώσεις για τον Τύπο

1.1 Ο ρόλος του Τύπου

Δίχως καμία αμφιβολία, ο ελληνικός Τύπος ταυτίζεται απόλυτα με τον εθνικό Τύπο. Ο ελληνικός Τύπος χρησιμεύει ως όργανο εθνικών σκοπών και στόχων, εκφράζει την εθνική ιδεολογία αποτελώντας ταυτόχρονα ένα ιδεολογικό μηχανισμό που επιβάλλει πρότυπα και αξίες και επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο οι αναγνώστες. Επιπλέον, ενημερώνει, πληροφορεί για θέματα επικαιρότητας, εκθέτει λύσεις, που πολλές φορές προτείνουν κόμματα και κοινωνικές ομάδες, και με αυτόν τον τρόπο διαφωτίζει τις πολιτικές επιλογές και γνώμες.¹ Επιδιώκει να προκαλέσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών και γι αυτό σημαντικός είναι ο ρόλος του στην προβολή και τον καθορισμό των θεμάτων της ημερήσιας διάταξης και στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Η επίκλησή του στο κοινό αίσθημα συνεπάγεται και την επίδραση που ασκεί στις γνωστικές λειτουργίες και σκέψεις, με άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις στα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των ατόμων.²

1.2 Το περιεχόμενο του Τύπου

Όσον αφορά στο περιεχόμενο του Τύπου, υπάρχει ένα καθορισμένο σύνολο θεμάτων γενικής ή και εξειδικευμένης πληροφόρησης, αλλά και μια έννοια προτεραιότητας ή ιεράρχησης αυτών των θεμάτων που παρέχουν ενημέρωση σε εθνικό, τοπικό και διεθνές επίπεδο. Τη σημαντικότερη θέση καταλαμβάνουν θέματα που απασχολούν το κοινό, αλλά και το αντίστροφο, ο Τύπος

1 Albert P., 1987. *Ο τύπος*. Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος, σ.67.

2 ΜακΚόμπς Μ., Εϊνσίντελ Ε., Ουίβερ Ν, 1996. *Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ.29.

ασχολείται με θέματα τα οποία ενδέχεται να προκαλέσουν το ενδιαφέρον και να καταλάβουν σημαντική θέση στην κοινή γνώμη. Αυτό κυρίως αφορά εθνικά θέματα ή κοινωνικά, οικονομικά ή εξωτερικής πολιτικής, γι αυτό θα λέγαμε ότι ο Τύπος λειτουργεί μέσα σε προϋπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές δομές. Θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι το σώμα των ειδήσεων συντίθεται από νέα, για τα οποία οι αναγνώστες έχουν πολύ καθορισμένες συμπαγείς απόψεις. Οι ειδήσεις «*συμμορφώνονται στα στερεότυπά τους*», στερεότυπα φορτισμένα με αισθήματα στα οποία είναι προσκολλημένοι και μια εικόνα συγκεκριμένη στην οποία «*οποιαδήποτε διαταραχή μοιάζει σαν επίθεση στα θεμέλια του σύμπαντος*»³. Το στερεότυπο αποτελεί κληρονομιά, γίνεται πολιτική συνήθεια, διδάσκεται στα σχολεία, επιβάλλεται από την κοινωνία και την εκκλησία.

1.3 Οι λειτουργίες του Τύπου

Η βασική λειτουργία του Τύπου έγκειται στη μετάδοση και την περιγραφή των γεγονότων. Προπάντων, όμως, ο τύπος λειτουργεί έτσι ώστε να προσφέρει τις ερμηνείες των συμβάντων, να εκφράζει κρίσεις, ιδέες και απόψεις για ζητήματα που αφορούν το δημόσιο συμφέρον. Εμπνέει και κινητοποιεί, διαφωτίζει, κατευθύνει αλλά και εκπροσωπεί την κοινή γνώμη, η οποία με τη σειρά της υπαγορεύει απόψεις και πεποιθήσεις που συνδέονται με τα εθνικά συμφέροντα. Εκφράζει την κοινή γνώμη, η οποία επηρεάζεται από τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε τοπικό ή διεθνές επίπεδο. Προσανατολίζει την κοινή γνώμη, ώστε να υιοθετήσει συγκεκριμένες απόψεις και προσφέρει την αναγκαία νομιμοποίηση μιας κατεύθυνσης στην εξωτερική και εσωτερική πολιτική.⁴

Ο Τύπος εκθέτει τα συμπεράσματα μιας πνευματικής ελίτ παρέχοντας το ευχερέστερο μέσο για την έκφραση και τη διάδοση νέων ιδεών και αποτελεί το χώρο όπου λόγιοι, δημοσιογράφοι και αρθρογράφοι επηρεάζουν σημαντικά τη λαϊκή σκέψη. Η ιδεολογία παράγεται και διαμορφώνεται ή και ανασχηματίζεται από τις ελίτ, τα κινήματα, τις πολιτικές και εργατικές ενώσεις, με γνώμονα τις προτιμήσεις και τις πεποιθήσεις του κοινού στο οποίο απευθύνονται.

3 Lippmann W, 1988. *Κοινή γνώμη*, Αθήνα: Κάλβος, σ. 322.

4 Η δύναμη του Τύπου έγκειται όχι τόσο στο επίπεδο της παρέμβασης στην ίδια την εξέλιξη του γεγονότος όσο στο επίπεδο επηρεασμού της κοινής γνώμης από την εκδοχή του γεγονότος που προτείνει. Μπάλτα Ν, Παπαδημητρίου Δ., 1993. *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου: Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα: Οδυσσεάς, σ. 44.

2. Η μαχητική αρθρογραφία 1950-1955

Στην Κύπρο ο Τύπος είχε τη σημαντική αποστολή να χρησιμοποιεί την τεράστια δύναμή του για να εκφράζεται ελεύθερα, να λαμβάνει θέση και να διατηρεί υψηλό το φρόνημα του λαού. Συνεισέφερε στην έκφραση των εθνικών προσδοκιών, στην υπεράσπιση και επιβολή του αιτήματος της ένωσης. Αποτέλεσε το πεδίο αντίστασης και αμφισβήτησης της αποικιοκρατίας. Ήδη, από το τέλος του ΒΠΠ παρατηρείται πλειάδα εκδόσεων εφημερίδων, οι οποίες εξέφραζαν την εθνικιστική ιδεολογία. Ήταν γεγονός ότι το 1948 εκδίδονταν έξι αριστερές εφημερίδες: *Εργάτης, Δημοκράτης, Ελεύθερος Τύπος, Ανεξαρτησία, Γράμματα, Πάφος και το περιοδικό Δημοκράτης*. Στις δεξιές εφημερίδες συγκαταλέγονται οι εξής: *Έθνος, Ελευθερία, Εφημερίς, Νέος Κυπριακός Φύλαξ, Φιλελεύθερος, Φωνή της Κύπρου, τα περιοδικά Ελληνική Κύπρος, Κυπριακά Γράμματα και Μαθητική Εστία*.

Όπως σχολιάζει στο βιβλίο του *Cyprus Challenge* ο Percy Arnold⁵, ο οποίος ήταν εκδότης της *Cyprus Post* από το 1943 έως το 1945, οι εφημερίδες διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στη ζωή της Κύπρου. Τις αγόραζαν καθημερινά με ενθουσιασμό και κάθε εφημερίδα είχε αφοσιωμένους αναγνώστες. Οι αναγνώστες ήταν περισσότεροι από τα νούμερα της κυκλοφορίας της εφημερίδας, γιατί την εφημερίδα την αγόραζε ένας και την διάβαζαν πολλοί, ενώ παρατηρείται συχνά ένας εγγράμματος να την διαβάσει δυνατά. Πριν φτάσει στην Κύπρο, ο συγγραφέας αναρωτιόταν με τι θέματα καταπιανόταν ο Τύπος σε μια χώρα όπου η δημοκρατική κυβέρνηση ήταν απύσχα και σε εφημερίδες ή περιοδικά, όπως η *Ανόρθωση*, είχε απαγορευθεί η κυκλοφορία. Ο λόγος, όπως περιγράφει, που οι περιορισμοί δεν ήταν πιο αυστηροί, ήταν ότι οι κυβερνητικοί υπάλληλοι ήταν πιο δημοκρατικοί από το νομικό σύστημα που υπηρετούσαν και δεν μπορούσαν να διαβάσουν ελληνικά ή τουρκικά παρά μόνο μεταφρασμένα άρθρα μια μέρα μετά τη δημοσίευσή τους.

Μεταπολεμικά και κυρίως κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950, ο Τύπος είναι μαχητικός με έντονα αντιαποικιακό περιεχόμενο. Εμφανίζονται στον Τύπο, αριστερό και δεξιό, και σε ενημερωτικά φυλλάδια που διανέμονται στο εξωτερικό, άρθρα με διαμαρτυρίες κατά της αποικιακής διακυβέρνησης. Οι μελέτες⁶ παρουσίαζαν τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος, μιλούσαν

5 Arnold P., 1956. *Cyprus Challenge: a Colonial Island and its Aspirations: Reminiscences of a former editor of the "Cyprus Post"*, Λονδίνο: Hogarth Press.

6 ΥΔΙΑ: 1952, Φάκελος 106, 2ος Υποφάκελος, μελέτη της δεξιάς που διαβιβάζει ο πρόξενος Α. Παππάς προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952. Η μελέτη της αριστεράς είχε τίτλο: Η Κύπρος παρουσιάζει την υπόθεσή της στον κόσμο. *Νέος Δημοκράτης*, 17 Σεπτεμβρίου 1950.

για την ένωση ως εθνικό πιστεύω, κατέκριναν τη βρετανική διοίκηση, την επιβολή ανελεύθερων νόμων και την οικονομική κατάσταση του αποικιοκρατούμενου κυπριακού λαού. Φυλλάδια και άρθρα αποδοκίμαζαν τη βρετανική προπαγάνδα, που προσπαθούσε να παρουσιάσει τους Κύπριους ως ελληνόφωνους⁷ ή Λεβαντίνους⁸ ή ως έναν αρχαίο λαό, μίγμα ελληνικών, τουρκικών και αραβικών επιρροών.⁹ Η τάση των Βρετανών να αρνούνται την ελληνικότητα των Ελληνοκυπρίων φόρτιζε το πολιτικό και κοινωνικό κλίμα. Πολέμιος των δηλώσεων ότι η Κύπρος ουδέποτε ανήκε στην Ελλάδα ήταν ο Τύπος με άρθρα που αποδείκνυαν την ηθική και εκπολιτιστική ενότητα του αρχαίου κόσμου και την ιστορική συνέχεια από την αρχαιότητα.¹⁰ Υποστηριζόταν ότι δεσμοί, όπως η κοινή καταγωγή, η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα, η ιστορία και ο πολιτισμός¹¹, ήταν οι λόγοι για τους οποίους η Βρετανία έχει την ηθική υποχρέωση να αποδώσει την Κύπρο στην Ελλάδα. Επικαλούνταν τις ρήσεις βρετανών πολιτικών όπως του Gladstone, του Churchill του Lloyd George για την ελληνική καταγωγή των Ελληνοκυπρίων και την υποχρέωση της Βρετανίας να αποδώσει την Κύπρο στην Ελλάδα.¹²

Έντονες ήταν οι διαμαρτυρίες για τον έλεγχο της παιδείας μέσω επιχορηγήσεων και ελέγχων στις σχολικές εφορείες και οι καταγγελίες για τη λογοκρισία στα αναγνωστικά που περιείχαν χάρτες της Ελλάδας με την Κύπρο να αποτελεί τμήμα της ελληνικής επικράτειας. Για «αφελληνισμό της παιδείας»¹³ μιλούσαν οι εφημερίδες και δεν έπαυαν να χαρακτηρίζουν πατριωτικές τις αντιποικιακές εκδηλώσεις των μαθητών και να εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για τις διώξεις εναντίον τους.

Ιδιαίτερα το 1952, το οποίο ο Μακάριος ονόμασε έτος μάχης της Κύπρου, ήταν μια περίοδος που σηματοδότησε τη συσπείρωση γύρω από το πρόσωπο

7 *Έθνος*, 11 Μαρτίου 1952.

8 ΥΔΙΑ: 1957, Φάκελος 17, 4ος Υποφάκελος, τμήμα 3ο, αγγλικό δελτίο επί του κυπριακού από την πρεσβεία της Νέας Υόρκης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 1 Μαρτίου 1957.

9 Αναφέρεται στο βρετανικό φυλλάδιο «*Introducing the colonies*», σ.24. ΥΔΙΑ:1952, Φάκελος 30, 6ος Υποφάκελος, από το τμήμα πληροφοριών Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 1 Δεκεμβρίου 1952.

10 Η απάντηση ήταν ότι «ούτε η Ήπειρος, ούτε η Μακεδονία, ούτε η Θράκη, ούτε τα Δωδεκάνησα είναι ελληνικά διότι προ της ενσωματώσεώς των εις την Ελλάδα δεν ανήκον ποτέ εις ενιαίον ελληνικόν κράτος». *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σ. 15.

11 *Νέος Δημοκράτης*, 10 Ιανουαρίου 1950, σ. 2 και *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Δεκεμβρίου 1949.

12 *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1953, σ. 57 και *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σ. 8.

13 *Έθνος*, 17 Αυγούστου 1952.

του Αρχιεπισκόπου και τους αγώνες για την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης της Κύπρου και της ένωσης με την Ελλάδα. Κυριαρχούσαν σε δεξιές και αριστερές εφημερίδες οι ομιλίες του Μακάριου, οι εκκλήσεις για συμμετοχή σε δοξολογίες, εκδηλώσεις και συλλαλητήρια, οι εορτασμοί και τα επεισόδια κατά τις επετείους του Δημοψηφίσματος για την ένωση.¹⁴ Ειδικά το θέμα της προσφυγής στον ΟΗΕ απασχολούσε συχνά τον Τύπο και τονιζόταν η θερμή υποστήριξη από τον ελληνικό λαό και τα συλλαλητήρια υπέρ της ένωσης σε όλη την Ελλάδα.¹⁵ Ο Τύπος περιέγραφε το διάχυτο αντιβρετανικό, αντιαμερικανικό, αντιιμπεριαλιστικό κλίμα στην Κύπρο και καταδίκασε τις προσπάθειες μετατροπής της Κύπρου σε στρατιωτική βάση από τους «αγγλοαμερικανούς».¹⁶

Αν και τον Τύπο απασχολούσαν οι πολιτικές αντιπαραθέσεις δεξιάς και αριστεράς, εκφραζόταν έντονα η δυσαρέσκεια του πληθυσμού και τα κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα κυριαρχούσαν. Η Κύπρος παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα, όπως άνοδο του τιμαρίθμου, έλλειψη προστασίας της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής, βαριά φορολογία και αθρόα μετανάστευση.¹⁷ Υποστηριζόταν ότι η ευημερία της Κύπρου θα ήταν δυνατή μόνο υπό την ελληνική κυβέρνηση, γιατί οι ελληνικές αγορές θα ήταν ανοικτές και θα απορροφούσαν τα κυπριακά προϊόντα¹⁸, ενώ οι Βρετανοί ενδιαφέρονταν μόνο για την εξυπηρέτηση των «αγγλικών κεφαλαιοκρατικών συμφερόντων».¹⁹

Ο Τύπος αποτύπωνε το αντιαποικιακό κλίμα στην Κύπρο περιγράφοντας απεργίες, διαδηλώσεις, συλλαλητήρια και διαμαρτυρίες²⁰ και επέκρινε με έντονο ύφος την βρετανική κυβέρνηση για τις προσπάθειες καταστολής του εθνικού κινήματος για ένωση. Κατέγραφε τις εκκλήσεις για αγωνιστικότητα,

14 «Στερρώς προσηλωμένοι στα μεγάλα ιδανικά ο κυπριακός λαός θα προσέλθει σύσσωμος στη Φανερωμένη». *Νέος Δημοκράτης*, 25 Ιουνίου 1953.

15 Κατά την επίσκεψη του Μακάριου στην Αθήνα σημειώθηκαν εκτός από διαδηλώσεις και απεργίες στην Αθήνα. *Έθνος*, 4 Ιουλίου 1952

16 «Κίνδυνος υποδούλωσης του εθνικοαπελευθερωτικού μας αγώνα στα συμφέροντα των αγγλοαμερικανών». *Νέος Δημοκράτης*, 3 Μαρτίου 1954.

17 *Φιλελεύθερος*, 5 Φεβρουαρίου 1956.

18 *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σ.69 και Οκτώβριος 1951.

19 *Νέος Δημοκράτης*, 9 Ιανουαρίου 1953.

20 Μετά την αποτυχία της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ εκατοντάδες μαθητών διαδήλωσαν και πέταξαν πέτρες και φιάλες κατά των αστυνομικών, επιτέθηκαν κατά αυτοκινήτων τα οποία οδηγούσαν Βρετανοί και λιθοβόλησαν το αμερικανικό προξενείο. *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σ. 263.

τις προσκλήσεις σε δράση, τις προτροπές σε ανυπακοή. Με καταδικαστικό ύφος περιγράφονταν αιματηρά επεισόδια με τις δυνάμεις ασφαλείας, συλλήψεις κατά τη διάρκεια συγκεντρώσεων και ταραχών και δίκες, σε πολλές των περιπτώσεων, ανήλικων μαθητών.²¹

3. Η καταστολή του λόγου

Όσο κλιμακώνονταν οι ενέργειες και εντεινόταν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, τόσο αυξάνονταν τα καταπιεστικά μέτρα της κυβέρνησης. Αστυνομικά μέτρα απαγόρευαν συλλαλητήρια και εορτασμούς επετείων. Αν και μεταπολεμικά δεν απαιτούνταν άδεια του αποικιακού γραμματέα για την έκδοση εφημερίδων, το 1949 ο κυβερνήτης Andrew Wright άσκησε δίωξη στην εφημερίδα του ΑΚΕΛ *Δημοκράτης*, με τρίμηνη αναστολή της έκδοσής της και ο εκδότης του καταδικάστηκε σε τρίμηνη φυλάκιση. Η εφημερίδα επανεκδόθηκε λίγους μήνες μετά ως *Νέος Δημοκράτης*. Το 1950 ο Wright, με την υποχρεωτική καταβολή του τεράστιου ποσού των 500 λιρών, προσπάθησε να φέρει προσκόμματα στην έκδοση εφημερίδων. Το 1951 εκδίδει νέο περί Τύπου νόμο, που απαγόρευε την εισαγωγή εφημερίδων οι οποίες θα ήταν επιζήμιες για την ειρήνη, τη δημόσια τάξη ή την καλή διακυβέρνηση της αποικίας,²² πρώτη εφαρμογή του οποίου ήταν η απαγόρευση της εισαγωγής του *Κυπριακού Αγώνα* από την Ελλάδα. Ο νόμος, επιπλέον, απαγόρευε τη χορήγηση άδειας έκδοσης εφημερίδας, αν ο διευθυντής ήταν πρόσωπο που στο παρελθόν είχε εκδώσει καταδικασθείσα εφημερίδα.

Το 1951, τέσσερα νέα νομοσχέδια δημοσιεύτηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή²³, τα οποία ξεσήκωσαν κύμα διαμαρτυριών και ψηφισμάτων. Οργανώθηκαν μεγάλες συγκεντρώσεις σε όλη την Κύπρο και υποβλήθηκαν υπομνήματα στον ΟΗΕ. Το 1953, απαγορεύθηκε η έκδοση του περιοδικού *Φωνή της Κύπρου*.²⁴ Το 1954, ο κυβερνήτης που διαδέχτηκε τον Wright, ο Robert Armitage, επέβαλε αυστηρότερα μέτρα στον Τύπο, τα οποία το Γραφείο Αποικιών απαίτησε να επιβληθούν στην Κύπρο, όπως συνέβαινε και σε άλλες αποικίες²⁵. Επιβλήθηκε ο αντιστασιαστικός νόμος, ο οποίος προέβλεπε ότι η

21 Αργυρίου Σ., 2017. *Το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας 1950-1960*, Αθήνα : Ασίνη, σ. 138,139.

22 *Έθνος*, 22 Φεβρουαρίου 1951.

23 *Έθνος*, 22 Φεβρουαρίου 1951 και *Νέος Δημοκράτης*, 9 Φεβρουαρίου 1951.

24 ΥΔΙΑ: 1953, Φάκελος 213, τμήμα 4ο, πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Εσωτερικών, 20 Ιουλίου 1953.

25 PREM 11/605, υπόμνημα του Γραφείου Αποικιών προς τον πρωθυπουργό Winston Churchill, 10 Αυγούστου 1954.

πρόθεση αλλαγής καθεστώτος της κυριαρχίας της Κύπρου και οποιαδήποτε διαμαρτυρία θα τιμωρείται με φυλάκιση πέντε ετών.²⁶ Στις στασιαστικές εκδηλώσεις συγκαταλέγονταν προφορικές και γραπτές δημοσιεύσεις.

Η αντίδραση κατά των μέτρων ήταν μεγάλη. Δεξιάς και αριστερές εφημερίδες ανέστειλαν την κυκλοφορία τους για μια εβδομάδα και ήταν χαρακτηριστικό, ότι δεν εξεδόθη η *Cyprus Mail*, γιατί οι τυπογράφοι της ανήκαν στις Παλιές Συντεχνίες.²⁷ Λίγους μήνες μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, ο κυβερνήτης John Harding επέβαλε διάφορες ποινές ανακοινώνοντας «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» στην Κύπρο. Ο κυβερνήτης είχε το δικαίωμα να εξορίζει, να απαγορεύει την αναχώρηση ή την άφιξη οιοδήποτε προσώπου, να απαγορεύει κωδωνοκρουσίες και ανύψωση σημαίων. Ανάμεσα στις απαγορεύσεις ήταν η λογοκρισία μέσω επικοινωνίας και των παντός τύπου εκδόσεων. Οι εκδότες προειδοποιούνταν να μην δημοσιεύσουν «σχόλια πάνω σε ζητήματα, που πιθανόν να έχουν αντίκτυπο ανάμεσα στο κοινό και σε βάρος της ειρήνης και της τάξης».²⁸

Η λογοκρισία που επιβλήθηκε στον Τύπο είχε σαν αποτέλεσμα να ανασταλεί η έκδοση οκτώ εφημερίδων και τεσσάρων περιοδικών, καθώς και δυο βιβλίων που είχαν εκδοθεί στην Ελλάδα. Απαγορεύθηκε η κυκλοφορία της εφημερίδας του ΑΚΕΛ *Νέος Δημοκράτης* αλλά εκδόθηκε νέα εφημερίδα της αριστεράς με τίτλο *Χαραυγή*. Ένα χρόνο αργότερα, το 1956, ασκήθηκε δίωξη στον εκδότη της αγγλόφωνης εφημερίδας *Times of Cyprus* Charles Foley και η εφημερίδα κινδύνευσε να θεωρηθεί έκνομη.

Επιπλέον, τοποθετήθηκαν μηχανήματα που δημιουργούσαν παράσιτα στις εκπομπές του ραδιοσταθμού Αθηνών, εξαιτίας της προπαγάνδας που ασκούσε στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό.²⁹ Τις εκπομπές του ανέμεναν με ενθουσιασμό στην Κύπρο³⁰, για να πληροφορηθούν λεπτομέρειες για τον αγώνα της ΕΟΚΑ και ειδήσεις, που οι κυβερνητικές εκπομπές παρουσίαζαν μεροληπτικά υπέρ των Βρετανών.

26 *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σ. 217.

27 ΥΔΙΑ: 1954, Φάκελος 45, τμήμα 1ο, θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 4 Αυγούστου 1954.

28 *Χαραυγή*, 9 Μαΐου 1956.

29 *Φιλελεύθερος*, 18 Μαΐου 1956.

30 Οι αναμεταδόσεις του ραδιοσταθμού Αθηνών αναμένονταν σαν «Holy hour (άγια ώρα)» όπως αφηγείται στο βιβλίο του ο Κώστας Μόντης. Μόντης Κ. 1964, *Κλειστές πόρτες*, ΗΠΑ: Feather Star Publishing, σ. 35.

4. Μορφές αντίστασης στη λογοκρισία κατά την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ

Σημαντικό μέσο για την εμπύχωση, την έμπνευση και την ενημέρωση του πληθυσμού ήταν ο μη λογοκριμένος Τύπος του αγώνα της ΕΟΚΑ, δηλαδή οι προκηρύξεις του Γρίβα και τα φυλλάδια της ΕΟΚΑ και της ΠΕΚΑ (Πολιτικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος). Από τα παράνομα φυλλάδια, που εκδόθηκαν πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, ήταν αυτά που εξέδωσε ο Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου, με τίτλο *Ένωσις*. Η ΑΝΕ (Αλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ) εξέδιδε δυο παράνομα περιοδικά, το *Εγερτήριο Σάλπισμα*, περιοδικό για τους μαθητές του Γυμνασίου και την *Αγωγή των Νέων*, για τους μαθητές του δημοτικού. Τα φυλλάδια της ΕΟΚΑ και του Γρίβα σκοπό είχαν να αφηγηθούν παραδείγματα ηρωισμού και αυτοθυσίας από την ελληνική ιστορία, να καταγγείλουν την αποικιοκρατία, την καταπίεση, τα βασανιστήρια, τις κρατήσεις στις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά και να προτρέψουν σε νέες θυσίες, σε ενεργητική και παθητική αντίσταση.³¹

Η εφημερίδα, η οποία αυτήν την περίοδο εκφραζόταν ελεύθερα, σχολίαζε και ασκούσε κριτική ήταν η *Times of Cyprus*. Το άρθρο, που κρίθηκε παράνομο και έφερε τον εκδότη Charles Foley στο δικαστήριο, κατηγορούσε τον στρατάρχη για ανικανότητα χειρισμού της κατάστασης και τον θεωρούσε υπεύθυνο για τις απώλειες και από τις δυο πλευρές, παρά τις έρευνες, τις συλλήψεις, τους απαγχονισμούς και τους κατ' οίκον περιορισμούς.³² Στην πλούσια αρθρογραφία της θα πρέπει να προσθέσουμε τις μη λογοκριμένες φωτογραφίες και τις λεζάντες τους. Ήταν η μόνη εφημερίδα, η οποία δημοσίευε κείμενα από φυλλάδια της ΕΟΚΑ, συνθήματα της ΕΟΚΑ και φωτογραφίες από κρυψώνες της ΕΟΚΑ.

Κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, παρατηρείται η απουσία κριτικής αρθρογραφίας.³³ Τους πρώτους μήνες μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, ο Μακάριος εξήρε τον Τύπο για τη συμβολή του στην

31 Βλ. σχ. Νησιώτου Η., 1999. Ο περιοδικός τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. *Εγερτήριο Σάλπισμα* και *Αγωγή των Νέων*, Λευκωσία.

32 Foley C., 1962. *Island in revolt*, Λονδίνο: Longmans, σ. 111-115.

33 Αντωνιάδης Ε., 2018. «Ο απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ και ο Ελληνοκυπριακός Τύπος: οι θέσεις των εφημερίδων Ελευθερία, Ο Φιλελεύθερος και Χαραυγή την περίοδο 1957-1960». Στο Ε. Αντωνιάδης επιμ., Α΄ Επιστημονικό συνέδριο Πισσουρίου, *Ιστορία, Κοινωνία, Πολιτική και Μέσα Επικοινωνίας. Εξεγέρσεις που σημάδεψαν την ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού σε Ελλάδα και Κύπρο*, Λευκωσία: Επιφανίου.

ενημέρωση και την καθοδήγηση που προσέφερε, αλλά επέκρινε τις εφημερίδες οι οποίες δεν έπαιρναν συγκεκριμένη θέση.³⁴ Ο Γρίβας επιτέθηκε λάβρος εναντίον του εθνικόφρονα Τύπου για τη «χλιαρά και ύποπτον» στάση του τη στιγμή που ο *Δημοκράτης* «ξεσπάθωνε» και κέρδιζε έδαφος.³⁵ Σίγουρα, Μακάριος και Γρίβας αναφέρονται σε μεμονωμένα φύλλα, κυρίως λίγο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, και ίσως σε άρθρα για συγκεκριμένα γεγονότα. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι ο ελληνοκυπριακός Τύπος περιοριζόταν στην περιγραφή των συμβάντων ή σε αναδημοσίευση άρθρων και σχολίων βρετανικών εφημερίδων αποφεύγοντας τις αντιαποικιακές εκδηλώσεις.

Ως προς τον τύπο των δημοσιευμάτων, υιοθετείται η είδηση ως έκθεση πραγματικών περιστατικών, η αναφορά, αναλυτική ή περιγραφική, και η εξιστόρηση γεγονότων χωρίς ερμηνείες, σχόλια και κρίσεις που θα μπορούσαν να προκαλέσουν την αποικιακή κυβέρνηση.³⁶ Τα θέματα τα οποία φυσικά είχαν προτεραιότητα ήταν η αυτοδιάθεση, η κατάσταση στην Κύπρο, τα εμπλεκόμενα κράτη Βρετανία, Ελλάδα, Τουρκία, ΗΠΑ, ο ΟΗΕ και η γεωστρατηγική. Δημοσιεύονταν αρνητικά σχόλια για τα σχέδια λύσης του κυπριακού³⁷ και παρατηρούμε ότι ασκείται έμμεση αρνητική κριτική μέσω αγγλικών άρθρων που κατέκριναν τη βρετανική πολιτική ή τάσσονταν υπέρ του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων.³⁸ Η τουρκική αντίδραση θεωρούνταν σκηνοθετημένη και υποβολιμαία και έργο φανατικών. Συχνή δε ήταν η αναφορά στα διχοτομικά σχέδια, τα οποία η ελληνική πλευρά απεργαζόταν.³⁹

Ο Τύπος κατέγραφε τις ρίψεις βομβών σε αστυνομικά τμήματα, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, δημόσια κτίρια και σπίτια, τις δολοφονίες, τις ένοπλες

34 Ομιλία του Μακάριου προς ο Εθναρχικό Συμβούλιο. *Έθνος*, 14 Ιουνίου 1955.

35 Προκήρυξη του Γρίβα, 6 Μαΐου 1955, Παπαγεωργίου Σ., 1977, *Κυπριακή Θύελλα 1955-1959*, Λευκωσία: Επιφανίου, σ. 312.

36 Για τις κατηγορίες περιεχομένου των ειδήσεων βλ. Γιαλλουρίδης Χ., 1997. *Η ελληνο-τουρκική σύγκρουση. Από την Κύπρο έως τα Τίμα 1955-1996. Η οπτική του Τύπου*, Αθήνα: Σιδέρης, σ.110-125.

37 «Προς νέον φιάσκο». Τίτλος άρθρου για την έναρξη των συνομιλιών Μακαρίου Χάρντινγκ. *Έθνος*, 5 Οκτωβρίου 1955.

38 «Πόσους νεκρούς θα αναγκασθώμεν να θρηνήσωμεν πριν η κυβέρνηση αντιληφθεί ότι η πολιτική της βιαίας καταστολής αδυνατεί να σβύση τας αντιλήψεις τας οποίας εσχημάτισεν ένας λαός περί του μέλλοντος το οποίον προσήκει εις την πατρίδα του». Απόσπασμα δηλώσεων της Lena Jeger βουλευτή του εργατικού κόμματος, στην εφημερίδα *Sunday Times*. *Φιλελεύθερος*, 1 Μαΐου 1956.

39 *Φιλελεύθερος*, 21 Ιουνίου 1958 και *Χαραυγή*, 21 Ιουνίου 1958.

επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα, στρατόπεδα και αποθήκες πυρομαχικών, τους εμπρησμούς και τις ενέδρες σε στρατιωτικά οχήματα. Η ενημέρωση ήταν συνεχής για τις συγκρούσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας και τις διαδηλώσεις, που συνήθως οι στρατιώτες διέλυαν με δακρυγόνα, κλομπ και πυροβολισμούς και για τους νέους οι οποίοι κακοποιούνταν, σε αρκετές των περιπτώσεων, με βάνανσο τρόπο, όπως μαρτυρούν αφηγήσεις.⁴⁰ Υπήρξαν περιπτώσεις που οι στρατιώτες πυροβόλουν κατά μαθητών, όπως στην περίπτωση του Πέτρου Γιάλλουρου στην Αμμόχωστο, ο οποίος φονεύθηκε από σφαίρα που έριξαν οι δυνάμεις ασφαλείας, όταν τα στρατιωτικά αυτοκίνητα που επέβαιναν λιθοβολήθηκαν από μαθητές.⁴¹ Οι εφημερίδες περιέγραφαν τα πλήθη που συνέρρεαν στις κηδείες και τα μνημόσυνα αγωνιστών και δολοφονηθέντων από τις δυνάμεις ασφαλείας.⁴² Αποκάλυπταν τις συλλήψεις ιερέων, τις βεβηλώσεις ναών και μοναστηριών, τους πολυήμερους κατ' οίκον περιορισμούς κατοίκων πόλεων και χωριών, τις έρευνες και τις ταλαιπωρίες εξαιτίας των απαγορεύσεων στις μετακινήσεις.

Οι εφημερίδες παρέθεταν στοιχεία για τα φυλλάδια που μεταφέρονταν από γυναίκες, άντρες και παιδιά, καλά κρυμμένα σε τσάντες, ρούχα, ποδήλατα και αυτοκίνητα και διανέμονταν είτε με μυστικότητα είτε εμφανώς στους δρόμους, πολλές φορές από μαθητές του δημοτικού, και τις αυστηρές ποινές για αυτούς που συλλαμβάνονταν έχοντας στην κατοχή τους μεγάλες ποσότητες. Πληροφορούσαν για την αναγραφή συνθημάτων όπως «ΕΝΩΣΙΣ» και «ΕΟΚΑ» σε τοίχους σπιτιών, κτιρίων, στην άσφαλτο, ακόμη και πάνω σε αυτοκίνητα, όπως σε αυτό του διοικητή της αστυνομίας Robins.⁴³ Έδιναν έμφαση στη νεολαία και τους μαθητές, στους οποίους οι αποστολές που ανατίθεντο αφορούσαν αναζητήσεις πληροφοριών και παρακολουθήσεις ατόμων, αλλά και επικίνδυνες επιχειρήσεις δολιοφθορών.⁴⁴

40 Ένα νέος περιγράφει την κακοποίηση που υπέστη στον αστυνομικό σταθμό Λευκωσίας: «Με χτύπησαν με σιδερένιες ράβδους στο κεφάλι λες και χτυπούσαν τύμπανα». *Χαραυγή*, 24 Νοεμβρίου 1956.

41 *Φιλελεύθερος*, 8 Φεβρουαρίου 1956.

42 Σε μνημόσυνο αγωνιστών παρευρέθηκαν περίπου οκτώ χιλιάδες άτομα που φορούσαν μαύρα ρούχα και μαύρα περιβραχιόνια *Times of Cyprus*, 1 Σεπτεμβρίου 1958.

43 *Έθνος*, 24 Ιουνίου 1955.

44 Δυο μαθητές του Κολλεγίου Πάφου καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 10 ετών για ρίψη βομβών. *Χαραυγή*, 7 Δεκεμβρίου 1956, σ. 4. Δυο νεαροί 16 και 18 ετών στη Λεμεσό, καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 15 χρόνων γιατί έριξαν βόμβα εναντίον στρατιωτών. *Χαραυγή*, 21 Δεκεμβρίου 1956, σ. 4.

Σε πολλά άρθρα, η διαμαρτυρία ήταν έντονη για τη «δικτατορία» και το «αστυνομικό καθεστώς»⁴⁵ που είχε επιβληθεί στην Κύπρο, τις άσχημες συνθήκες κράτησης στα στρατόπεδα, όπου οι κρατούμενοι κακοποιούνταν συχνά⁴⁶, και τα βασανιστήρια για απόσπαση ομολογιών.⁴⁷ Οι αναφορές ήταν συχνές στις απαγορεύσεις και τις ποινές για την ανάρτηση σημαιών σε σχολεία, σε καμπαναριά των εκκλησιών, σε κορυφές πανύψηλων δέντρων.⁴⁸ Οι αρχές είχαν κλείσει για μήνες πολλά σχολεία εξαιτίας της ανάρτησης σημαιών και των απεργιών των μαθητών.⁴⁹ Φανταζόμαστε τον αντίκτυπο που είχαν στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό οι θάνατοι των αγωνιστών⁵⁰ και οι επιστολές των μελλοθάνατων προς τους γονείς και τους συγγενείς τους.⁵¹ Παρόμοια, πόσο μεγάλη ήταν η απήχηση που είχε ο όρκος της ΕΟΚΑ, όταν δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες με το σχόλιο ότι πολλοί μαθητές έδιναν τον όρκο κρυφά.⁵²

Συμπερασματικά, υποστηρίζουμε ότι, παρόλο που οι πληροφορίες οι οποίες διοχετεύονται στον Τύπο είναι ελλιπείς, η κοινή γνώμη δεν είναι αδύναμη. Διαμορφώνεται και εκδηλώνεται συνεχώς, γιατί είναι γεγονός ότι ο Τύπος υπάρχει μέσα σε αυτή την ταραγμένη περίοδο, δημοσιεύει καθημερινά τα συμβάντα και, παρόλο που δεν ασκεί άμεση κριτική, μετέρχεται των μέσων που διαθέτει για την προβολή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Είναι περιγραφικός και αποκαλυπτικός. Με κυνικές περιγραφές στηλιτεύει τις επιθέσεις και τις απειλές των δυνάμεων ασφαλείας, αποτελεί πηγή έμπνευσης. Τα γεγονότα καταιγιστικά και τα νέα συνταρακτικά διαδέχονται το ένα το άλλο σε καθημερινή βάση χωρίς τη χρεία μυστικών κωδίκων ή κεκαλυμμένων φράσεων. Τα δημοσιεύματα καταγγέλλουν, τονίζουν γεγονότα και δίνουν έμφαση χωρίς να εκφράζουν ευθέως αντίθεση, δυσανεξία ή αποτροπιασμό. Η εφημερίδα είναι εκεί μας ενημερώνει, μας πληροφορεί,

45 *Έθνος*, 17 Ιουλίου 1955.

46 Ο *Φιλελεύθερος* περιέγραφε την περίπτωση κρατουμένων που ξυλοκοπήθηκαν άγρια μέσα στη νύχτα στις Κεντρικές Φυλακές. *Φιλελεύθερος*, 12 Φεβρουαρίου 1956.

47 *Ελευθερία*, 17 Αυγούστου 1956 και *Χαραυγή*, 24 Νοεμβρίου 1956.

48 *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956, σ. 6

49 Αργυρίου Σ., 2017. *Το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας 1950-1960*, Αθήνα: Ασίνη, σ. 367-369.

50 «Υπό δραματικές συνθήκες έπεσε μαχόμενος ο Γρηγόρης Αυξεντίου. Ο θάνατος του επισφράγισε μια δραματική και επικίνδυνη σταδιοδρομία». *Ελευθερία*, 6 Μαρτίου 1957.

51 «Να μην στενοχωρείστε. Αποθνήσκω υπέρ της αυτοδιαθέσεως της πατρίδος» έγραψε ο Ανδρέας Ζάκος. *Φιλελεύθερος*, 9 Αυγούστου 1956.

52 *Έθνος*, 5 Απριλίου 1955.

αφηγείται την ιστορία, γράφει την ιστορία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και παρέχει στοιχεία για να γράψουμε εμείς οι ιστορικοί την ιστορία ενός μαζικού, ανταποικιακού, εθνικού κινήματος. Ενός κινήματος που δεν ηττήθηκε ποτέ παρά τις απαγορεύσεις, την αστυνόμευση, τις στρατιωτικές ενισχύσεις για την καταστολή της δράσης, τους κατ' οίκον περιορισμούς, τις φυλακίσεις, τα βασανιστήρια και τους απαγχονισμούς.

Βιβλιογραφία

Αργυρίου Σ., 2017. *Το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων κατά την τελευταία περίοδο της Αγγλοκρατίας 1950-1960*, Αθήνα: Ασίνη.

Albert P., 1987. *Ο τύπος*. Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος.

Arnold P., 1956. *Cyprus Challenge: a Colonial Island and its Aspirations: Reminiscences of a former editor of the "Cyprus Post"*, London: Hogarth Press.

Γιαλλουρίδης Χ., 1997. *Η ελληνο-τουρκική σύγκρουση. Από την Κύπρο έως τα Ίμια 1955-1996. Η οπτική του Τύπου*, Αθήνα: Σιδέρης.

Foley C. 1962. *Island in Revolt*, Λονδίνο: Longmans.

Lippmann W, 1988. *Κοινή γνώμη*, Αθήνα: Κάλβος.

ΜακΚόμπς Μ., Εϊνσίντελ Ε., Ουίβερ Ν, 1996. *Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Μόντης Κ. 1964. *Κλειστές πόρτες*, ΗΠΑ: Feather Star Publishing.

Μπάλτα Ν, Παπαδημητρίου Δ., 1993. *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου: Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα: Οδυσσεάς.

Νησιώτου Η., 1999. *Ο περιοδικός τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. Εγερτήριο Σάλπισμα και Αγωγή των Νέων*, Λευκωσία.

Παπαγεωργίου Σ., 1977. *Κυπριακή Θύελλα 1955-1959*, Λευκωσία: Επιφανίου.

Σοφοκλέους Α., 1994. *Οι κυπριακές εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*, Λευκωσία: Νικοκλής.

Εφημερίδες και Περιοδικά της Κύπρου

Έθνος, Ελευθερία, Ελληνική Κύπρος, Νέος Δημοκράτης, Φιλελεύθερος, Χαραυγή, Times of Cyprus.

Αδημοσίευτες αρχειακές πηγές

Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών (ΥΔΙΑ).

National Archives, Λονδίνο: Πρωθυπουργικά αρχεία (PREM).

Περιφερειακός Τύπος και προκλήσεις της ψηφιακής εποχής: Ώρα μηδέν ή "χρυσή ευκαιρία";

Δήμητρα Δ. Μήτκα

Υπ. Διδάκτορας του Τμήματος Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ, ΑΠΘ

Δρ. Ιωάννα Κωσταρέλλα

Επίκουρη Καθηγήτρια του Τμήματος Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ, ΑΠΘ

Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης

Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Δημοσιογραφίας & ΜΜΕ, ΑΠΘ

Λέξεις-Κλειδιά: *Περιφερειακός Τύπος, Κρατικές Ενισχύσεις, Οικονομική Κρίση*

Περίληψη

Η νέα εποχή είναι γεμάτη προκλήσεις, ευκαιρίες και ρίσκα για τον Τύπο. Σ' αυτό το ρευστό τοπίο, όπου όλα μεταβάλλονται με γοργούς ρυθμούς και η τεχνολογία εξελίσσεται καθημερινά, το κράτος συρρικνώνεται και η πολιτική αλλάζει.

Ο περιφερειακός και τοπικός Τύπος επιτελεί σημαντικό ρόλο για τη δημοκρατία και τον πλουραλισμό και λειτουργεί ως ανάχωμα στις ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης, που έχουν εμφανιστεί την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ωστόσο, η διεθνής οικονομική κρίση, η ύφεση που διέρχεται η ελληνική οικονομία, σε συνδυασμό με την επικράτηση των ηλεκτρονικών μέσων ενημέρωσης και των κοινωνικών δικτύων, έχουν ως συνέπεια ο Τύπος γενικά και ο περιφερειακός Τύπος ειδικότερα να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.

Η μείωση της διαφημιστικής δαπάνης, η κατάργηση των έμμεσων κρατικών ενισχύσεων, όπως οι δημοσιεύσεις, η αδυναμία είσπραξης οφειλών από το κράτος και τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, η αδυναμία ανατροφοδότησης των δανείων, καθώς και η ριζική αναδιάταξη του αναγνωστικού κοινού, το οποίο με ταχείς ρυθμούς περνά στην εκτεταμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, θέτουν τον περιφερειακό Τύπο υπό ασφυκτική πίεση.

Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να αποτυπώσει την κατάσταση

στο χώρο του περιφερειακού Τύπου στην Ελλάδα και να θέσει σε συζήτηση ένα πλαίσιο βιωσιμότητας του.

Εισαγωγή

Ο περιφερειακός Τύπος συνιστά βασικό πυλώνα στήριξης του θεσμού της δημοκρατικής ενημέρωσης των τοπικών κοινωνιών, ενώ ο ρόλος του δεν περιορίζεται στην απλή καταγραφή γεγονότων και παραγωγής τοπικών ειδήσεων, αλλά αναδεικνύει και προειδοποιεί την κεντρική διοίκηση για θέματα της περιφέρειας. Ο περιφερειακός Τύπος αποτελεί θεματοφύλακα της δημοκρατίας και χαρακτηρίζεται από πλουραλισμό θεμάτων, καθώς διαμορφώνει μια πλατφόρμα ανταλλαγής απόψεων, δημοσιοποίησης κοινωνικών αιτημάτων και χώρου αντίστασης προς τις μορφές που προτάσσει η παγκοσμιοποίηση (Δεμερτζής-Σκαμνάκης 2000).

Η ιστορική εξέλιξη και διαμόρφωση του περιφερειακού Τύπου παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον εφόσον διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αλλά και από περιοχή σε περιοχή. Για μια μεγάλη χρονική περίοδο, σε ολόκληρη την Ευρώπη, η αύξηση των περιφερειακών έντυπων Μέσων υπήρξε ραγδαία, κυρίως λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, της αποκέντρωσης και των τεχνολογικών αλλαγών. Από την εμφάνισή του, σε ολόκληρο τον Ευρωπαϊκό χώρο, ο περιφερειακός Τύπος διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο όχι μόνο στο πεδίο της ενημέρωσης των πολιτών, αλλά και στα απελευθερωτικά κινήματα του 19ου και 20ου αιώνα και στη συγκρότηση των σύγχρονων εθνών.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί μία προσπάθεια καταγραφής του ιστορικού πλαισίου, αλλά και της ισχύουσας κατάστασης στον περιφερειακό Τύπο στην Ελλάδα, με έμφαση στις ημερήσιες εφημερίδες και τις εξελίξεις που έχουν επέλθει και μετασχηματίζει τον χώρο κατά τα τελευταία 15 χρόνια.

Το θέμα του ορισμού μιας ημερήσιας εφημερίδας, η οποία κυκλοφορεί εκτός των πόλεων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, έχει απασχολήσει αρκετές φορές τον ίδιο τον κλάδο, την πολιτεία, αλλά και την ερευνητική κοινότητα. Τούτο διότι οι εν λόγω εφημερίδες δεν είναι ούτε αυστηρά τοπικές, υπό την έννοια ότι κυκλοφορούν στο πλαίσιο μιας πόλης, ούτε περιφερειακές, υπό την έννοια ότι κυκλοφορούν σε μεγάλες γεωγραφικές περιφέρειες.

Οι ίδιοι οι εκδότες συνήθως προτιμούν τον όρο «επαρχιακός Τύπος», γεγονός το οποίο δεν συνάδει με τις τελευταίες μεταβολές στη διοικητική διαίρεση της χώρας. Ο ορισμός, όμως, αυτός εμπεριέχει μία ιστορική και συμβολική σημασία, αντανακλώντας τις προσπάθειες για την έκδοση μιας

ημερήσιας ή και εβδομαδιαίας εφημερίδας κάτω από εξαιρετικά δύσκολες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες, όπως ήταν αυτές του μεσοπολέμου ή και της μεταπολεμικής περιόδου. Άλλωστε, με διάφορες νομοθετικές πρωτοβουλίες, όπως το Ν.Δ. 3619/1956 *Περί συστάσεως και οργανώσεως Ενώσεως Ιδιοκτητών Ημερησίων Επαρχιακών Εφημερίδων*, καθώς και το Ν. 4286/1963 *Περί συστάσεως Ενώσεως Ιδιοκτητών Επαρχιακού Τύπου και άλλων τινών διατάξεων αναφερομένων εις τον Τύπο και την Γενική Διεύθυνσιν Τύπου και Πληροφοριών*, καθιερώνεται και επισήμως ο όρος αυτός.

Αρκετές δεκαετίες αργότερα, με το Ν. 3548/2007 *Καταχώρηση δημοσιεύσεων των φορέων του Δημοσίου στον νομαρχιακό και τοπικό Τύπο και άλλες διατάξεις*, εισάγεται ο όρος «νομαρχιακός» και «τοπικός» και η διάκριση μεταξύ αυτών. Με τον όρο πλέον «νομαρχιακός» εννοείται ο Τύπος που κυκλοφορεί στο πλαίσιο της τότε Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, πλην Αθηνών και Θεσσαλονίκης, ενώ ως «τοπικός» ορίζεται ο ημερήσιος και εβδομαδιαίος Τύπος, ο οποίος κυκλοφορεί στο πλαίσιο ενός Δήμου των Νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης, εκτός όμως των Δήμων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Ωστόσο, και οι δύο όροι δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ ευρέως ούτε από τους φορείς του κλάδου ούτε από την ερευνητική κοινότητα και, πολύ περισσότερο, από τους ίδιους τους αναγνώστες.

Ανεξαρτήτως των προαναφερθέντων, για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης θα χρησιμοποιούνται και οι δύο όροι «τοπικός» και «περιφερειακός» με βάση την εκάστοτε αναφορά στην ιστορική ή στη σύγχρονη περίοδο, με την κατανόηση ότι και οι δύο δεν μπορούν να ορίσουν με ακρίβεια τα γεωγραφικά όρια της κυκλοφορίας των εντύπων αυτών.

Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η περιφερειακή ανάπτυξη στη χώρα μας ήταν και εξακολουθεί να είναι ανισομερής. Από το γεγονός αυτό προκύπτει ότι η ανάπτυξη του περιφερειακού Τύπου εμπεριέχει, δυστυχώς, όλα αυτά τα στοιχεία των ανισοτήτων, που εμφανίζονται στο εσωτερικό της ελληνικής περιφέρειας. Παρουσιάζονται, δηλαδή, από περιοχή σε περιοχή, εξαιρετικά ανομοιογενή χαρακτηριστικά ως προς την ποιότητα, την απήχηση των έντυπων Μέσων στην τοπική κοινωνία και την τήρηση των νόμων και των κανόνων δημοσιογραφικής δεοντολογίας (Σκαμνάκης 2004).

Ο Περιφερειακός Τύπος από το 1990 έως και σήμερα

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 κι έπειτα, η πορεία του περιφερειακού Τύπου κρίνεται άκρως θετική και η παραγωγή της τοπικής ειδησεογραφίας γίνεται ανταγωνιστική: γίνονται επενδύσεις σε ανθρώπινο δυναμικό και εγκαταστάσεις με σύγχρονα πιεστήρια, βελτιώθηκε η εμφάνισή των εντύπων και αυξήθηκαν τα φύλλα.

Οι επαρχιακές εφημερίδες έγιναν πλέον προσιτές στο αναγνωστικό κοινό, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν και διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις επιχειρηματικές στρατηγικές και τη δεοντολογία. Ωστόσο, ο επαρχιακός Τύπος, με εξαιρέσεις, έχει δεχθεί κριτική για το παραγόμενο ειδησεογραφικό προϊόν. Συχνά, κατά το παρελθόν, χαρακτηριζόταν από την εξωτοπική ειδησεογραφία και ότι κάλυπτε κυρίως τις ανάγκες των τοπικών δικτύων πολιτικής πατρωνίας (Δεμερτζής-Σκαμνάκης 2000). Από την άλλη πλευρά, η αξία των τοπικών και περιφερειακών Μέσων είναι τεράστια, εφόσον συνιστούν ένα βήμα πολυφωνίας, κυκλοφορίας των ιδεών και κυρίως αντίβαρο στις ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης και, ως εκ τούτου, ενισχύει τη Δημοκρατία. Οι εφημερίδες της περιφέρειας παρέχουν ουσιαστική ενημέρωση για τοπικά ζητήματα, ελέγχουν, έως κάποιο βαθμό, τις τοπικές ελίτ και συνδέουν τα μέλη των τοπικών κοινωνιών (Σκαμνάκης 2004). Ωστόσο, ο περιφερειακός Τύπος, ενώ είναι κατά καιρούς υποτιμημένος και περιθωριοποιημένος από την κεντρική και πολιτική εξουσία, είναι ταυτόχρονα και βαρύνουσας σημασίας για το τοπικό πολιτικό υποσύστημα.

Η κυκλοφορία του περιφερειακού Τύπου, τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής του, ήταν περιορισμένη για διάφορους λόγους: Το μεγάλο ποσοστό αναλφάβητων, η έλλειψη συγκοινωνιών, η αργή εκβιομηχάνιση του κλάδου και κυρίως η πολιτική αστάθεια ήταν παράγοντες δυσμενείς για την επέκταση του στο αναγνωστικό κοινό. Ταυτόχρονα, οι εφημερίδες των Αθηνών βρίσκοταν σε προνομιακή θέση τόσο από το γεγονός της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού της πρωτεύουσας όσο και από τις σχέσεις που είχαν με την κεντρική πολιτική εξουσία.

Στα μέσα της δεκαετίας του '90, ενώ παρατηρήθηκε μια γενικότερη πτώση στην κυκλοφορία των ημερήσιων αθηναϊκών εφημερίδων, οι οποίες είναι πανελλαδικές, στον περιφερειακό Τύπο συμβαίνει το αντίστροφο. Ο Τύπος των Αθηνών άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα στην κυκλοφορία αρχικά με την απορρύθμιση και την έλευση της ιδιωτικής τηλεόρασης, την κρίση

αξιοπιστίας και στη συνέχεια με την θεματική επέκταση των νέων τεχνολογιών και των κοινωνικών δικτύων.

Μέσα από συγκριτικές έρευνες αναγνωσιμότητας (βλ. Πίνακας 1), που έχουν πραγματοποιηθεί τα προηγούμενα χρόνια, παρατηρήθηκε ότι σταδιακά ο Τύπος της περιφέρειας άρχισε να επικρατεί, έναντι του αθηναϊκού, στο αναγνωστικό κοινό της περιφέρειας. Σημαντικός παράγοντας ήταν οι τάσεις οικονομικής αποκέντρωσης και η περιφερειακή ανάπτυξη, που ξεκίνησε προς τα μέσα της δεκαετίας του 80. Οι τάσεις αποκέντρωσης δεν αφορούσαν μόνο την οικονομία, αλλά ταυτόχρονα την πολιτική και την ενημέρωση. Οι πολίτες άρχισαν να κατανοούν ότι, αν και οι εξελίξεις στα εθνικά και διεθνή ζητήματα επηρεάζουν την ζωή τους, ωστόσο τα γεγονότα που συμβαίνουν δίπλα τους έχουν πιο άμεσες επιπτώσεις.

Η οικονομική κρίση, που εκδηλώθηκε στην ελληνική οικονομία, και η διεθνής επιτήρηση, που επιβλήθηκε στη χώρα, οδήγησε σε δραματική συρρίκνωση της αγοράς, συμπεριλαμβανομένης και της αγοράς των Μέσων. Αυτό είχε επιπτώσεις και στο χώρο του περιφερειακού Τύπου, με βασικό χαρακτηριστικό ότι αρκετές ημερήσιες επαρχιακές εφημερίδες κλείνουν, μη μπορώντας να επιβιώσουν στις συνθήκες αυτές¹ (βλ. Πίνακας 2). Αρκετές όμως φαίνεται να επιβιώνουν, καθώς η τοπική θεματολογία τους είναι από τους βασικούς λόγους που εξακολουθούν να τις επιλέγουν οι κάτοικοι των τοπικών κοινοτήτων.

Πίνακας 1:²

Έρευνα αναγνωσιμότητας FOCUS BARI για τον περιφερειακό και πανελλήνιο Τύπο, 2015.

1 Το έτος 2007 εκδίδονταν στην ελληνική περιφέρεια (εκτός Αθήνας και Θεσσαλονίκης, δηλαδή) 189 ημερήσιες εφημερίδες και 231 εβδομαδιαίες. Συνολικά, έφταναν στις 420, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 2). Από το 2008 ως το 2012, ο αριθμός έπεσε στις 135 ημερήσιες εφημερίδες και 101 εβδομαδιαίες, δηλαδή 236 συνολικά (Δαδαλιάρας, 2019).

2 Οι περιφερειακές εφημερίδες υπερέχουν εκείνων πανελλαδικής κυκλοφορίας στον *βασικό δείκτη αναγνωσιμότητας μέσω τυύχους*: 33,2% του κοινού στην περιφέρεια της χώρας δήλωσε ότι διαβάζει τουλάχιστον μια περιφερειακή εφημερίδα, ενώ ελαφρά μικρότερο (32,6%) είναι το ποσοστό του κοινού που διαβάζει τουλάχιστον μια πανελλήνια εφημερίδα. Στις ηλικιακές ομάδες 25-44 και 45-70 ετών η διαφορά υπέρ του περιφερειακού Τύπου εμφανίζεται, δε, εντονότερη: 36,1% έναντι 33,3% και 37,0% έναντι 33,5% αντίστοιχα. Πηγή: <https://www.laris-sanet.gr/2015/01/24/dimofilesteres-oi-topikes-efimerides/>

Πίνακας 2:

Στοιχεία ΓΓΕ-Ε όπως αυτά δημοσιεύονται στο ΦΕΚ αποδεικνύουν τη μείωση του αριθμού των εφημερίδων της περιφέρειας εξαιτίας της κρίσης³

ΦΕΚ Β	ΕΤΟΣ	ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΠΕΡΙΦ. ΤΥΠΟΣ	ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΣ ΠΕΡΙΦ. ΤΥΠΟΣ
1226, 17/7/2007	2007	186	219
1260, 25/6/2009 + ΤΡΟΠ.	2009	153	107
15157, 7/9/2010 + ΤΡΟΠ.	2010	150	124
412, 22/2/2012 + ΤΡΟΠ.	2012	145	121
1222, 20/5/2013 + ΤΡΟΠ.	2013	134	100
1716, 17/8/2015 + ΤΡΟΠ.	2015	125	99
2824, 11/8/2017	2017	119	92

Τοπικός και περιφερειακός Τύπος στην Ευρώπη

Τα τοπικά και περιφερειακά Μέσα υπήρξαν, ανέκαθεν, σημαντικό μέρος του επικοινωνιακού συστήματος του συνόλου σχεδόν των ευρωπαϊκών χωρών. Συνιστούσαν, από τη στιγμή της εμφάνισής τους, χώρο ενημέρωσης και έκφρασης των τοπικών κοινωνιών σε πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο, ενώ τα τοπικά μιντιακά οικοσυστήματα αποτελούν μικρόκοσμους, όπου οι παγκόσμιες τάσεις της δημοσιογραφίας έπαιρναν συγκεκριμένη μορφή (Guimerà et al., 2018).

Ειδικά, οι ημερήσιες εφημερίδες και τα εβδομαδιαία έντυπα υπήρξαν αναπόσπαστο μέρος της δημόσιας σφαίρας είτε επρόκειτο για μικρές αγροτικές περιοχές είτε για μεγαλύτερες πόλεις και βοηθούσαν τους κατοίκους να αισθανθούν μέρος μίας συγκροτημένης κοινότητας. Η έλλειψη τοπικών ειδήσεων και η συρρίκνωση του τοπικού Τύπου είχε σοβαρό αντίκτυπο στις μικρές και μικρομεσαίες κοινότητες (Naroli et al. 2018), γεγονός ιδιαίτερα ανησυχητικό για τη δημοκρατική τους εκπροσώπηση.

3 Πηγή: ΣΗΠΕ 2019

Τις τελευταίες δεκαετίες, το διαδίκτυο αποτελεί το κύριο μέσο ειδησεογραφίας όχι μόνο για τους νέους αλλά σχεδόν για όλο το φάσμα των κλάσεων ηλικίας, ενώ τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, που είχαν ήδη αρχίσει να αντιμετωπίζουν προβλήματα βιωσιμότητας από τη δεκαετία του 1980, φαίνεται πως βρίσκονται σε ιδιαίτερα δυσμενή κατάσταση (Spyridou & Veglis 2008). Το τοπικό, συνεπώς, μιντιακό οικοσύστημα έχει αλλάξει δραματικά μετά την επέκταση των νέων τεχνολογιών, των παγκόσμιων δικτύων και της διεθνοποίησης της ροής της πληροφορίας, με αντίκτυπο στη δημοκρατία και τη ζωή των τοπικών κοινοτήτων (Guimerà et al., 2018). Ο ολοένα και αυξανόμενος κεντρικός ρόλος του Διαδικτύου στην καθημερινή ζωή έχει εγείρει πολλά ερωτήματα σε σχέση με τις επιδράσεις του στην παραγωγή και κατανάλωση ειδήσεων (Mitchelstein & Boczkowski 2013).

Η βιομηχανία του Τύπου, που παρείχε το μεγαλύτερο κομμάτι της κάλυψης των τοπικών ειδήσεων, βρίσκεται σε πτώση και δεν είναι ακόμη σαφές εάν τα ψηφιακά Μέσα θα στηρίξουν τις αναδυόμενες, νέες μορφές των τοπικών και περιφερειακών Μέσων. Το τρέχον μιντιακό τοπίο είναι πολυδιάστατο, επισφαλές και αβέβαιο για τον τοπικό και περιφερειακό Τύπο σε Ευρώπη αλλά και στο σύνολο του δυτικού κόσμου (Nielsen 2015). Την ίδια στιγμή, η οικονομική κρίση και η μείωση της κυκλοφορίας των τοπικών εφημερίδων προκαλεί δημοκρατικό έλλειμμα και πολιτικές επιπτώσεις (Ramsay&Moore 2016). Τα νέα ζητήματα που έχουν προκύψει αφορούν, μεταξύ άλλων, τη συμμετοχή του κοινού στην παραγωγή ειδήσεων (User Generated Content), την επίδραση αυτών των μεταβολών στη ζωή των κοινοτήτων που εξυπηρετούν τα τοπικά μέσα, καθώς και τις μεταβολές στη δημοσιογραφική κουλτούρα.

Για το λόγο αυτό, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον μεταξύ των ερευνητών για τον τοπικό Τύπο και την τοπική δημοσιογραφία. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, το ερευνητικό κέντρο Pew Research Center ανέλυσε το 2015 την κατάσταση του τοπικού Τύπου σε τρεις μητροπολιτικές περιοχές της Αμερικής, ενώ το Πανεπιστήμιο Κολούμπια δημιούργησε ένα χάρτη των επονομαζόμενων «ειδησεογραφικών ερήμων»⁴ (Radcliffe, Ali 2017). Το οποίο παρήχθη ως αποτέλεσμα της εξαφάνισης των τοπικών εφημερίδων στη χώρα.

Στην Ευρώπη, το Ινστιτούτο Reuters, για τη μελέτη της δημοσιογραφίας

4 Διαθέσιμο στο https://www.cjr.org/local_news/american-news-deserts-donuts-local.php.

του πανεπιστημίου της Οξφόρδης, δημοσίευσε το 2009 την έκθεση Currah, η οποία πρότεινε πιθανές λύσεις σε σοβαρά προβλήματα χρηματοδότησης για τοπικά και περιφερειακά μέσα (An. Currah 2009)⁵, ενώ το 2014 δημοσιεύτηκε το βιβλίο Τοπικές Ειδήσεις του Nielsen, το οποίο αναλύει τη σπουδαιότητα του τοπικού Τύπου για την κοινότητα και αναλύει πώς η οικονομική κρίση και η ψηφιακή μετάβαση έχει επηρεάσει σοβαρά τη βιωσιμότητά του. Στο ίδιο πλαίσιο, το 2018 η μελέτη των Jenkins&Nielsen (2018) συγκέντρωσε στοιχεία από Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο κι έδωσε νέα στοιχεία για τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες που αντιμετωπίζουν οι τοπικές και περιφερειακές εφημερίδες.

Η συνολική εικόνα, που προκύπτει από έρευνες (Cawley 2016, Rouger 2018, Wadbring & Bergstrom 2015, Olsen & Salvoll 2016, Boyles 2017), είναι ότι η κρίση του έντυπου τοπικού και περιφερειακού Τύπου παίρνει μεν διαφορετικές μορφές ανάλογα με το κάθε κράτος αλλά, την ίδια στιγμή, παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά όπως πτώση της κυκλοφορίας και των πωλήσεων και προβλήματα που σχετίζονται με την επικερδή αξιοποίηση των ψηφιακών εκδόσεων, τα οποία απαιτούν νέες, καινοτόμες λύσεις παρουσίασης του δημοσιογραφικού προϊόντος (Guimerà et al., 2018).

Στην Ευρώπη, οι αλλαγές που έχουν εισέλθει στο μιντιακό σύστημα και η σχέση τους με τα παραδοσιακά μέσα (Nygren et al. 2017), καθώς και η ικανότητά τους να συμπληρώνουν ειδησεογραφικές ελλείψεις, έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός ετερογενούς τομέα, που σχετίζεται με τον έντυπο Τύπο και αντιμετωπίζει ευρύ φάσμα τοπικών ζητημάτων, αλλά έχει από τη μια πλευρά την τάση να αναζητά συγκεκριμένες ειδησεογραφικές σταθερές και από την άλλη παλεύει να βρει βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα. Παρατηρείται, επίσης, μεταβολή στη σχέση του τοπικού, και όχι μόνο, κοινού με τον έντυπο Τύπο και τα μέσα γενικότερα, καθώς και στην ικανότητά τους να επηρεάσουν τη ζωή στην τοπική κοινωνία (Leupold et al., 2016, Wiard & Pereira 2018, Firmstone & Coleman 2014). Για παράδειγμα, ο Nielsen (2016) αναφέρει πως στη Δανία η ίδια εφημερίδα μπορεί να έχει διαφορετική, ακόμη και αντικρουόμενη, εννοιολογική πρόσληψη από το κοινό της, γεγονός που

5 Διαθέσιμο στο

https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:86de3c9d-cc55-4608-a433-9d630fd3b53b/download_file?file_format=pdf&safe_filename=What%2527s%2BHappening%2Bto%2Bour%2BNews&type_of_work=Book.

καταδεικνύει το πόσο σημαντικό στοιχείο είναι η αντίληψη και η κατανόηση του τι ορίζεται τελικά ως τοπικό μέσο.

Στο πλαίσιο αυτό, στη Γαλλία, σύμφωνα με την Pauline Amiel (2017), τα γαλλικά τοπικά μέσα χρησιμοποιούν την ψηφιακή πλατφόρμα του Facebook, διοργανώνοντας εκστρατείες crowdfunding⁶ ως στρατηγική κίνηση για να «ξαναχτίσουν» τον τοπικό δεσμό τους με τους αναγνώστες και το κοινό τους.

Στη Νορβηγία, οι δημοσιογράφοι που εργάζονται στον τοπικό και περιφερειακό Τύπο επανεξετάζουν τη σχέση τους με το κοινό και τις δημοσιογραφικές τους πρακτικές με τη χρήση paywalls, δηλαδή με τον περιορισμό στην πρόσβαση στο ψηφιακό τους υλικό. Η χρήση της εν λόγω τακτικής από τις τοπικές εφημερίδες ήταν σχετικά επιτυχής (Olsen R. K. & Solvoll M. 2016) κι έφερε έναν αέρα αισιοδοξίας για την δυναμική συνεισφορά των paywalls στη χρηματοδότηση του τοπικού Τύπου.

Οπτική και πρακτικές της Ευρώπης αναφορικά με τον περιφερειακό Τύπο

Η Ευρώπη βιώνει επί του παρόντος την επονομαζόμενη «μιντιακή κρίση», ενώ ο έντυπος Τύπος βρίσκεται υπό απειλή (Schweizer, Puppis, Künzler 2014). Η τάση αυτή αφορά διάφορα επίπεδα: δημοσιογράφοι χάνουν τις δουλειές τους, τοπικές και περιφερειακές εφημερίδες κλείνουν ή εξαγοράζονται από ομίλους, το διαδίκτυο και η οικονομική κρίση έχουν επιτείνει τα προβλήματα και το γεγονός ότι τα έσοδα από τις διαφημίσεις έχουν μετακινηθεί σταδιακά προς μη-δημοσιογραφικές πλατφόρμες (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μηχανές αναζήτησης κλπ) επιδεινώνει περαιτέρω την κατάσταση. Δεν είναι, ωστόσο, σαφές εάν η κρίση είναι σε γενικές γραμμές κρίση επιχειρηματικού μοντέλου για τις εφημερίδες ή μόνο κρίση των τοπικών και περιφερειακών μέσων. Σύμφωνα με τις Wadbring & Bergström (2015), υπάρχει γενικευμένη κρίση στο χώρο των εφημερίδων, που δεν αφορά μόνο τον έντυπο Τύπο ούτε μόνο τον τοπικό. Η αναγνωσιμότητα μειώνεται τόσο για τις έντυπες όσο και για τις ψηφιακές εφημερίδες και οι free-press εφημερίδες αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα με τις ημερήσιες επί πληρωμή. Από την έρευνά τους

6 Το Crowdfunding είναι μια μέθοδος άντλησης κεφαλαίων μέσω της συλλογικής προσπάθειας φίλων, οικογενειών, πελατών και μεμονωμένων επενδυτών. Αυτή η προσέγγιση εντάσσεται στη συλλογική προσπάθεια μιας μεγάλης ομάδας ατόμων - κυρίως μέσω των κοινωνικών δικτύων και εξειδικευμένων πλατφορμών – αξιοποιώντας τα δίκτυά τους για μεγαλύτερη εμβέλεια και έκθεση.

προέκυψε πως η νεότερη γενιά των κοινωνιών μας εγκαταλείπει με αυξανόμενο ρυθμό τις εφημερίδες, άσχετα από τη μορφή που αυτές έχουν (έντυπη ή ψηφιακή).

Οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί αντιμετωπίζουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ως κεντρικό άξονα της δημοκρατίας και της ελευθερίας του λόγου, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και ιστορικά και νομοθετικά⁷. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997⁸ επιχείρησε να επιβάλει ορισμένες θεσμικές απαιτήσεις αναφορικά με τον Τύπο, μεταξύ των οποίων ο προσανατολισμός στον πλουραλισμό, ο δημοκρατικός έλεγχος και η ιδιαίτερη προσοχή στον κοινωνικό και πολιτιστικό τους αντίκτυπο στις τοπικές κοινωνίες. Η ευρωπαϊκή οδηγία για τις οπτικοακουστικές υπηρεσίες, η οποία συμπληρώθηκε το 2007, θεσμοθετεί συγκεκριμένους κανόνες και εφαρμογές κατά τον σχεδιασμό των υπηρεσιών του Τύπου, ενώ απαιτεί όλοι οι φορείς να μένουν εκτός του ανταγωνισμού της αγοράς και να ασκούν τις δραστηριότητές τους υπό τον έλεγχο μιας εξωτερικής και ανεξάρτητης αρχής (Circom 2014).

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, είναι σημαντικό να επισημανθεί η επικράτηση των δημόσιων μέσων έναντι των περιφερειακών. Η παραγωγή περιεχομένου από τα τοπικά και περιφερειακά μέσα είναι μικρότερη σε σχέση με την εθνική και, επιπλέον, υπάρχουν λιγότεροι πάροχοι υπηρεσιών περιφερειακών μέσων ενημέρωσης - λιγότερος ανταγωνισμός, αλλά και λιγότερη πολυμορφία και πολυφωνία. Αυτό είναι ένα ζήτημα που πρέπει να ληφθεί εγκαίρως υπόψη, καθώς τα περιφερειακά Μέσα ενημέρωσης έχουν μεγάλη σημασία για τη λειτουργία των τοπικών κοινοτήτων και επομένως για ολόκληρη την Ευρώπη.

Κρατικές ενισχύσεις

Εάν κανείς παρακάμψει αρχικά τα εννοιολογικά ζητήματα της «κρατικής επιχορήγησης», ο όρος χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ο ΟΟΣΑ προτιμά να χρησιμοποιεί τη λέξη υποστήριξη-support), αναφέρεται συνήθως στην πληρωμή με μετρητά ή την οικονομική ενίσχυση από μία κυβέρνηση ή άλλη δημόσια αρχή σε ένα άτομο ή εταιρία.

Η κρατική ενίσχυση προς εφημερίδες, πιο συγκεκριμένα, εξυπηρετεί συνήθως δύο βασικούς σκοπούς: τη μείωση του κόστους παραγωγής ενός

7 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, MediaFreedomandPluralism διαθέσιμο στο <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/media-freedom-and-pluralism>)

8 Διαθέσιμο στο

<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11997D/PRO/09:en:HTML>

προϊόντος στην αγορά και, ακολούθως, μειώνοντας την τιμή του προϊόντος, την αύξηση της κατανάλωσής του έτσι ώστε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τον ανταγωνισμό. Όπως, όμως, αναφέρει ο Picard(2008), οι επιχορηγήσεις παρέχονται ταυτόχρονα «με σκοπό να υποστηρίξουν πολιτικές δράσεις, να παρακινήσουν πολιτιστικές δραστηριότητες, να καλύψουν τις ανάγκες εθνοτικών ομάδων, να βοηθήσουν θρησκευτικές και άλλες οργανώσεις και να επιβραβεύσουν πολιτικούς συμμάχους» (Picard 2008).

Σχετικές έρευνες σε χώρες της Ευρώπης έχουν διαπιστώσει ότι δεν υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο κρατικής υποστήριξης και ότι το σύστημα διαφέρει από χώρα σε χώρα. Σε όλες τις περιπτώσεις, ωστόσο, η ύπαρξη κρατικών ενισχύσεων προϋποθέτει συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία συνήθως σχετίζονται με το δημοσιογραφικό χαρακτήρα του εντύπου, τον αριθμό των εργαζομένων, την οικονομική κατάσταση και την ευρύτερη απήχηση του εντύπου στο αναγνωστικό κοινό. Τα τελευταία χρόνια, το σύστημα αυτό βρίσκεται κάτω από ισχυρές πιέσεις, εξαιτίας της κυριαρχίας των νεοφιλελεύθερων απόψεων, που επιδιώκουν τον περιορισμό του κοινωνικού κράτους προς όφελος των αγορών και την ενθάρρυνση της δημιουργίας μεγάλων μιντιακών ομίλων (Σκαμνάκης 2019).

Γενικά μιλώντας, μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους κρατικών ενισχύσεων για τις εφημερίδες στην Ευρώπη. Την άμεση ενίσχυση που συνήθως παίρνει την μορφή απευθείας μεταφοράς χρημάτων προς τα έντυπα, προκειμένου να καλυφθούν λειτουργικά έξοδα, και την έμμεση, η οποία δεν επιδρά στον ισολογισμό τους αλλά τα ενισχύει με τη μορφή ατελειών, εκπτώσεων, κρατικών δημοσιεύσεων και μειωμένων φορολογικών συντελεστών (Parathanasopoulos 2013). Πιο συγκεκριμένα, οι άμεσες ενισχύσεις αφορούν κυρίως την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Σουηδία (Nord, 2008), οι οποίες είναι οι χώρες που δαπανούν τα μεγαλύτερα χρηματικά ποσά για τις εφημερίδες (Ragonnaud, 2010), ενώ στην Ισπανία κάποιες περιοχές, όπως η Καταλονία και η χώρα των Βάσκων, επιχορηγούν συγκεκριμένες περιφερειακές εφημερίδες που εκδίδονται στις τοπικές διαλέκτους.

Οι έμμεσες ενισχύσεις είναι περισσότερο δημοφιλείς στα ευρωπαϊκά κράτη και σχετίζονται κυρίως με ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση προς τις εφημερίδες, μειωμένα ταχυδρομικά τέλη, επιδότηση κόστους μεταφοράς και παράδοσης των εφημερίδων στους αναγνώστες (π.χ. Σουηδία και Γαλλία), μειωμένος ΦΠΑ, εκπτώσεις και επιστροφές φόρων, καθώς και καταβολή μέρους της κρατικής διαφήμισης στις περιφερειακές εφημερίδες.

Στη Γαλλία, οι άμεσες και έμμεσες ενισχύσεις ξεπερνούν το 1 δις ευρώ, ενώ το σύστημα των ενισχύσεων θεωρείται εξαιρετικά πολύπλοκο, καθώς

υπάρχουν πάνω από είκοσι διαφορετικές μορφές οικονομικής βοήθειας (Ragonnaud, 2010). Στην Ιταλία οι άμεσες ενισχύσεις έφθασαν το 2015 τα 42 εκατομμύρια ευρώ, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται σε αυτό το ποσό οι έμμεσες ενισχύσεις που αφορούν τη διακίνηση, τις κρατικές δημοσιεύσεις, τους μειωμένους φορολογικούς συντελεστές κ.α.

Στην Αυστρία, υπάρχει ειδικό όργανο, το KommAustria (Trappel 2007), στο οποίο έχει συσταθεί ένα ειδικό συμβούλιο, το *Press Subsidies Committee*, που καθορίζει τις δημόσιες ενισχύσεις προς τις διάφορες εφημερίδες (Murschetz, P., Karmasin, M. (2013). Κάτι αντίστοιχο υπάρχει και στη Σουηδία, όπου οι περιφερειακές εφημερίδες επιχορηγούνται από το 1971. Εκεί η άμεση ενίσχυση έχει στόχο την αποφυγή μονοπωλίων (η βοήθεια δίνεται σε εφημερίδες που φτάνουν σε ποσοστό μικρότερο από 30% σε συγκεκριμένες περιοχές) και την ενθάρρυνση των εκδοτών να συνεργάζονται στη διανομή. Το *MediaSubsidies Council* αποφασίζει για τις άμεσες ενισχύσεις σε διάφορα έντυπα. Στη Γερμανία ο περιφερειακός Τύπος αποτελεί τον πυρήνα του ημερήσιου Τύπου (Thomaß, Horz, 2019). Οι εκδότες έχουν τα δικά τους δίκτυα διανομής σε περιφερειακό επίπεδο και, ενώ οι Γερμανοί δαπανούν λιγότερο από 40% σε κρατικές ενισχύσεις σε σχέση με την Ιταλία, ωστόσο έχουν τρεις φορές περισσότερους αναγνώστες (Nielsen & Linnebank 2011). Στην Ολλανδία η κυβέρνηση ενισχύει τις εφημερίδες διαμέσου του *Journalism Promotion Fund*. Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει χώρα στην Ευρώπη που να μην έχει αναπτύξει κάποια μορφή άμεσης ή έμμεσης ενίσχυσης προς τις εφημερίδες και ειδικά τις τοπικές (Σκαμνάκης 2019).

Στην Ελλάδα, οι πρώτες μορφές δημόσιας ενίσχυσης για τον Τύπο εμφανίστηκαν πριν ακόμα την συγκρότηση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, όταν η Διοίκηση χρηματοδοτούσε τις εφημερίδες της επαναστατικής περιόδου, προκειμένου να δημοσιεύονται οι ανακοινώσεις της, ενώ τον Μάρτιο του 1860, με το Νόμο *περί γραμματοσήμου*, εισάγεται η ταχυδρομική ατέλεια με μείωση 50% για όλες τις εφημερίδες (Σκαμνάκης, 2018). Μερικά χρόνια αργότερα θα εισαχθεί και η ατέλεια δημοσιογραφικού Χάρτου, ενώ άλλες νομοθετικές πρωτοβουλίες για έμμεσες κυρίως ενισχύσεις εισάγονται έκτοτε διαρκώς έως και την εκδήλωση της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, οπότε το, ούτως ή άλλως, ανορθολογικό σύστημα έμμεσων ενισχύσεων αναθεωρήθηκε με την κατάργηση μίας σειράς ρυθμίσεων.

Στην Ευρώπη, επίσης, δεν υπάρχει ενιαία οδηγία σχετική με τις επιχορηγήσεις προς τις εφημερίδες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρεμβαίνει με στόχο να

διασφαλιστεί ότι οι εθνικές κυβερνήσεις εφαρμόζουν ορθά τους κανόνες κρατικής βοήθειας και επιχορήγησης. Όταν, όμως, οι επιχορηγήσεις διαστρεβλώνουν ή απειλούν να διαστρεβλώσουν τον ανταγωνισμό, προσφέροντας ευνοϊκές συνθήκες σε συγκεκριμένες εταιρείες ή προϊόντα ή, όταν αυτού του είδους οι ενισχύσεις επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επεμβαίνει πιο δυναμικά. Το 2009, για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε επίσημα και σύμφωνα με τους κανονισμούς της ΕΕ, για τις κρατικές ενισχύσεις, μέτρα στη Σουηδία, προκειμένου να εκπονηθεί ένα πλάνο που θα παρέχει κρατικές ενισχύσεις στις Σουηδικές εφημερίδες, που είναι συμβατό με τους Ευρωπαϊκούς κανονισμούς κρατικής ενίσχυσης. Η έρευνα της Επιτροπής⁹ διαπίστωσε ότι το πλάνο οικονομικής βοήθειας προς τον Τύπο της Σουηδίας δεν συμβάδιζε με την αρχή της αναλογικότητας και πως η ενίσχυση μπορεί να είναι συμβατή με την Ενιαία Αγορά μόνον όταν επιδιώκει ένα σκοπό αμοιβαίου συμφέροντος, είναι, δηλαδή, αναλογικά ορθή και δεν παρέχει στους επωφελούμενους υπερβολικά πλεονεκτήματα έναντι των ανταγωνιστών τους. Αντ' αυτού, παρείχε υπερβολικά μεγάλο ποσό οικονομικής ενίσχυσης σε μεγάλους ομίλους, που εκδίδουν μητροπολιτικές εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, χωρίς να θέτει ένα όριο σε σχέση με τα συνολικά λειτουργικά κόστη έκδοσης των εφημερίδων¹⁰.

Συμπεράσματα

Τα περιφερειακά ΜΜΕ, συμπεριλαμβανομένων και των περιφερειακών εφημερίδων, αποτελούσαν ανέκαθεν τμήμα του επικοινωνιακού συστήματος σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης. Τα τελευταία 25 χρόνια η θέση τους έχει αναβαθμιστεί λόγω των γενικότερων ανακατατάξεων στο χώρο της πληροφορίας, της επικοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτικής. Οι ευρύτερες αναδιατάξεις καθορίστηκαν από μία σειρά παραγόντων, αρχικά από τις συνεχόμενες τάσεις απορρύθμισης του ευρύτερου επικοινωνιακού πεδίου και στη συνέχεια από τις ταχύτατες τεχνολογικές εξελίξεις, οι οποίες συνεχίζουν

9 Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_980.

10 «Η επιτροπή αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα του μιντιακού πλουραλισμού για την προώθηση του πολιτιστικού, δημοκρατικού και δημόσιου διαλόγου μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και τη σπουδαιότητα των εφημερίδων σε αυτό το πλαίσιο», σύμφωνα με την πρόην Επίτροπο Ανταγωνισμού της ΕΕ Neelie Kroes (2012). «Ωστόσο, η διεύθυνση μιας εφημερίδας είναι επίσης και μια εμπορική δραστηριότητα και η επιτροπή έχει καθήκον να αποτρέπει υπερβολικές διαστρεβλώσεις σε σχέση με τον ανταγωνισμό και το εμπόριο που απορρέουν από τις κρατικές επιχορηγήσεις».

να επιδρούν στην κατεύθυνση ενός ριζικού μετασχηματισμού στο χώρο των ΜΜΕ, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των περιφερειακών εντύπων.

Η απορρύθμιση στην Ελλάδα, στα μέσα της δεκαετίας του '80, επίδρασε καθοριστικά στην εμπορευματοποίηση της αγοράς των Μέσων, στην εμφάνιση μιας νέου τύπου δημοσιογραφίας και στην ανάδυση ισχυρών τάσεων συγκέντρωσης, οι οποίες, σε αρκετές περιπτώσεις, εξακολουθούν να διεμβολίζουν τις δημοκρατικές διαδικασίες και πρακτικές. Η απορρύθμιση στον ευρύτερο κλάδο των τηλεπικοινωνιών θεωρείται μια αναπόφευκτη εξέλιξη στα πλαίσια της καπιταλιστικής αγοράς και ανασυγκρότησης της παγκόσμιας οικονομίας. Ο ευρύτερος χώρος των τηλεπικοινωνιών στην Ευρώπη, μέρος του οποίου αποτελούσε το ραδιοτηλεοπτικό υποσύστημα, χαρακτηριζόταν από τη μονοπωλιακή κυριαρχία του εθνικού κράτους, γεγονός το οποίο δεν επέτρεπε συστηματική και αποτελεσματική επενδυτική δραστηριότητα του ιδιωτικού κεφαλαίου με άξονα τις αναδυόμενες νέες τεχνολογίες. Η απορρύθμιση ήταν αναγκαία διαδικασία, προκειμένου να εκλείψει η μονοπωλιακή κυριαρχία του κράτους και να επιτραπεί η είσοδος του ιδιωτικού κεφαλαίου, το οποίο, επενδύοντας μαζικά στις νέες τεχνολογίες, αύξανε τους ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας (Δεμερτζής- Σκαμνάκης 2000).

Εκτός της απορρύθμισης και άλλοι παράγοντες συμβάλλουν επίσης στις ευρύτερες αλλαγές, οι οποίες επηρεάζουν τον χώρο της επικοινωνίας των ΜΜΕ και της δημοσιογραφίας. Για παράδειγμα, η επικράτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών σε όλη σχεδόν την Ευρώπη, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, ενίσχυσε τις τάσεις για εμπορευματοποίηση των ΜΜΕ, όπως εξίσου ενίσχυσε τις ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης. Βεβαίως, ταυτόχρονα παρατηρούνται πολιτικές οικονομικής και διοικητικής αποκέντρωσης οριζόντιου χαρακτήρα ενώ μεταφέρονται αρμοδιότητες σε θεσμικά όργανα των τοπικών κοινοτήτων και, υπό αυτή την έννοια, τα τοπικά ΜΜΕ μπορούν κάτω από ορισμένες συνθήκες να αναβαθμίζονται. Ο τρίτος παράγοντας που επηρέασε τις εξελίξεις στο χώρο των ΜΜΕ σχετίζεται με την κατάρρευση του πολιτικού συστήματος των Ανατολικών χωρών. Στις χώρες αυτές, η εν λόγω εξέλιξη ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τις τάσεις εμπορευματοποίησης και την εμφάνιση μιας Νέας Παγκόσμιας Επικοινωνιακής Τάξης.

Στην Ελλάδα, ο τεράστιος αριθμός εφημερίδων, οι οποίες κυκλοφορούν από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, υποδηλώνει τη συνολικότερη αναζήτηση και την ανάγκη έκφρασης μιας κοινωνίας, η οποία άρχισε να διαμορφώνεται και να παράγει πολιτισμό. Φανερώνει επίσης και τις υποβόσκουσες αντιθέσεις στην πολιτική και την κοινωνία μεταξύ διαφορετικών ιδεολογικών ρευμάτων,

αντιθέσεις οι οποίες θα εμφανισθούν δυναμικά λίγο αργότερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι, από όλες αυτές τις εφημερίδες, οι οποίες εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, μόνο τέσσερις συνεχίζουν να κυκλοφορούν μέχρι σήμερα και συγκεκριμένα η *Πελοπόννησος*, η οποία εκδόθηκε στην Πάτρα το 1886, η *Εστία*, η οποία εκδόθηκε το 1894 στην Αθήνα, η *Θεσσαλία* του Βόλου, η οποία εκδόθηκε το 1898 και το *Θάρρος*, που εκδόθηκε το 1899 στην Καλαμάτα. Από αυτές, οι τρεις περιφερειακές συνεχίζουν την εκδοτική τους πορεία, έχοντας κατακτήσει σημαντική θέση από άποψη αναγνωσιμότητας σε τοπικό επίπεδο και αυτό δεν είναι μόνο συμβολικό αλλά έχει ιστορική και πραγματική σημασία.

Ωστόσο, για αρκετές δεκαετίες, τα ΜΜΕ της περιφέρειας και ειδικά ο περιφερειακός Τύπος είχαν να αντιμετωπίσουν την ύπαρξη ενός Εθνοκεντρικού επικοινωνιακού μοντέλου, το οποίο ενίσχυε συστηματικά τα κεντρικά Μέσα. Ο επαρχιακός Τύπος στηριζόταν κυρίως στην αναπαραγωγή ειδήσεων από το εθνικό κέντρο, με αποτέλεσμα την κυριαρχία της εξωτοπικής πληροφορίας, ενώ η εμπλοκή του στη διαμόρφωση πελατειακών δικτύων των τοπικών παραγόντων τον εμπόδιζε να αναπτυχθεί επιχειρηματικά. Μόνο μετά την δεκαετία του '80 εμφανίζονται τάσεις οικονομικής αποκέντρωσης και ένα μέρος του ημερήσιου Τύπου της περιφέρειας άρχισε να αποκτά εμπορικά χαρακτηριστικά και να αναπτύσσεται ραγδαία.

Οι ημερήσιες εφημερίδες στην ελληνική περιφέρεια, ενώ έχουν χαμηλή κυκλοφορία σε σχέση με άλλες ημερήσιες εφημερίδες της Ευρώπης, έχουν μία ισχυρή αναγνωσιμότητα, ιδιαίτερα σε ορισμένες περιοχές της χώρας. Σε αυτό βέβαια συμβάλλει πρωτίστως η περιφερειακή ανάπτυξη και οι παραδόσεις αναγνωσιμότητας. Ο Τύπος της περιφέρειας είναι βαρύνουσας σημασίας, εφόσον εξακολουθεί να λειτουργεί ως αντίβαρο στις ισχυρές συγκέντρωσης στο χώρο των ΜΜΕ, οι οποίες εξακολουθούν να απειλούν την δημοκρατία και τον πλουραλισμό. Τούτο, διότι ο ελληνικός περιφερειακός Τύπος, στο σύνολο του, αποτελείται από μικρές, συνήθως οικογενειακές επιχειρήσεις, και όχι εφημερίδες οι οποίες είναι μέρος μεγάλων επιχειρηματικών εκδοτικών αλυσίδων, όπως για παράδειγμα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία.

Η διεθνής όμως οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με την εσωτερική ύφεση που εξακολουθεί να διέρχεται η ελληνική οικονομία, έχει οδηγήσει το μεγαλύτερο μέρος των ημερήσιων εφημερίδων της περιφέρειας να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα άμεσης επιβίωσης, γεγονός το οποίο διεμβολίζει όλα τα θετικά στοιχεία τα οποία προέκυψαν από την αναπτυξιακή του πορεία. Σε αυτή την κατεύθυνση πρέπει να διαμορφωθεί ένα ορθολογικό πλαίσιο ενίσχυσης των περιφερειακών εφημερίδων.

Αν πράγματι ο περιφερειακός Τύπος μπορεί να στηρίξει την πολυφωνία και να συνδιαμορφώσει έναν άτυπο αλλά ισχυρό πυλώνα, αντίβαρο στις ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης και ολιγοπωλιακού ελέγχου στον ευρύτερο χώρο των ΜΜΕ, τότε όχι μόνο πρέπει να ενισχυθεί, αλλά αυτό να αποτελέσει υψηλή προτεραιότητα για το εγχώριο πολιτικό και κομματικό σύστημα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Δαδαλιάρης, Ε. (2019) Ο ημερήσιος Τύπος στη Θεσσαλονίκη την περίοδο της οικονομικής κρίσης (2008-2019), Διπλωματική Εργασία, ΕΑΠ. Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σύγχρονες δημοσιογραφικές σπουδές, σελ. 43.

Δεμερτζής, Ν., Σκαμνάκης, Α. (2000). Περιφερειακά ΜΜΕ στην Ευρώπη, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εισαγωγή και επιμέλεια Νίκος Δεμερτζής-Αντώνης Σκαμνάκης, εκδόσεις Παπαζήση.

Σκαμνάκης, Α. (2004). Ο ημερήσιος Τύπος της περιφέρειας: Ιστορία και προοπτικές, στο Μ. Δρούλια (Επιμ.) *Ο Ελληνικός Τύπος από το 1784 έως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών.

Σκαμνάκης, Α. (2018), «Πολιτική εξουσία και ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα (1821-1940)», Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Ζυγός.

Σκαμνάκης, Α. (2019) Κρατικός παρεμβατισμός, τοπικά και εναλλακτικά ΜΜΕ. Άρθρο που εμφανίστηκε στην ΕΦΣΥΝ, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/nisides/218339_kratikos-parembatismos-topika-kai-enallaktika-mme.

Amiel, P. (2017). Lejournalisme de solutions: Une solution à la crise de la presse locale? *Communication*. 34. 10.4000/communication.7226.

Boczkowski, P. J., & Mitchelstein, E. (2013). *The News Gap: When the Information Preferences of the Media and the Public Diverge*. MIT Press.

Boyles, J. L., (2017). Laboratories for news? Experimenting with journalism hackathons. *Journalism*, First published October 2017, DOI: <https://doi.org/10.1177/2F1464884917737213>

Circom (2014) The importance of regional public service media, A strategic view of the role of regional public media in Europe, διαθέσιμο στο: <https://www.circom-regional.eu/doc-download/cr-docs/1406-circom-regional-position-paper/file>.

Cawley, A. (2016). Is There a Press Release on That? The Challenges and Opportunities of Big Data for News Media. 10.1057/978-1-349-94885-7_5.

Currah A., (2009) What’s happening to our news. An investigation into the likely impact of the digital revolution on the economics of news publishing in the UK. Oxford’s Reuters Institute for the Study of Journalism, SELECTED RISJ PUBLICATIONS

Firmstone, J., (2016). Mapping changes in local news. *Journalism Practice*, 10(7), 928-938.

Firmstone, J., & Coleman, S., (2014). The changing role of the local news media in enabling citizens to engage in local democracies. *Journalism Practice*, 8(5), 596-606.

Guimerà J. A. Domingo D. & Williams A. (2018). Local journalism in Europe. Introduction. *Sur Le Journalisme About Journalism Sobre Jornalismo* 7(2): 4-11.

Jenkins J., Nielsen R.,(2018). “The digital transition of local news” Reuters Institute for the study of journalism & Oxford University, DIGITAL NEWS PROJECT 2018 The Digital Transition of Local News Report.

Leupold, A., Klinger, U., & Jarren, O., (2018). Imagining the City: How local journalism depicts social cohesion. *Journalism Studies*, 19(7), 960-982.

Mitchelstein, E., & Boczkowski, P. J. (2013). Tradition and transformation in online news production and consumption. In W. H. Dutton (Ed.), *Oxford Handbook of Internet Studies* (pp. 378-400). Oxford: Oxford University Press.

Murschetz, P., Karmasin, M. (2013) Austria: Press Subsidies in Search of a New Design, from book *State aid for newspapers: Theories, cases, actions* (pp.133-148).

Napoli P. M. Weber M. S. McCollough K. & Wang Q. (2018). Assessing local journalism: News deserts journalism divides and the determinants of the robustness of local news. Duke University: DeWitt Wallace Center for Media & Democracy. Διαθέσιμο στο: https://dewitt.sanford.duke.edu/wpcontent/uploads/2018/08/Assessing-Local-Journalism_100-665Communities.pdf

Neelie Kroes Vice-President EU Media Futures Forum, Final Report – September (2012), ‘Report for European Commission’.

Nielsen, R. K., & Linnebank, G. (2011). Public support for the media: A six-country overview of direct and indirect subsidies. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

Nielsen, R.K. Ed. (2015). *Local Journalism: The Decline of Newspapers and the Rise of Digital Media*, Published by I.B.Tauris & Co. Ltd in association with the Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.

Nielsen, R. K., (2016). Folk Theories of Journalism: The many faces of a local newspaper. *Journalism Studies*, 17(7), 840-848.

Nielsen, R. K., Sehl, A., Cornia, A., (2017). *Developing Digital News in Public Service Media*, Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

Nielsen, R.K., Jenkins, J. (2018). *The Digital Transition of Local News*, Digital News Publications, online: www.digitalnewsreport.org/publications/2018/digital-transition-local-news/.

Nord, L.W. (2008) Swedish media between politics and market, *Media, Politics and Market*, Informacijasmokslai, 47.

Nygren, G. & Leckner, S. & Tenor, C. (2017). Hyperlocals and legacy media: Media ecologies in transition. *Nordicom Review*. 39. 10.1515/nor-2017-0419.

Olsen R. K. & Solvoll M. (2016) Reinventing the business model for local newspapers by building walls. *Journal of media business studies*, Vol. 15, 2018- Issue 1 p. 24-41

Papathanasopoulos, S. (2013), «Greece: Press Subsidies in Turmoil» στο Murschetz, P. C. (επιμ.) *State Aid for Newspapers*, Springer.

Picard, R.G. (2008). Money, media and the public interest, In G. Overholser & K. Hall Jamieson (Eds.), *The institutions of democracy: The press* (pp. 337–350). New York: Oxford University Press.

Radcliffe, D., Ali, C. (2017). *Local News in a Digital World: Small-Market Newspapers in the Digital Age*, Tow Center for Digital Journalism, A Tow/Knight Report, Funded by the Tow Foundation and the John S. and James L. Knight Foundation.

Ragonnaud G., (2010). Regional press in the EU, Library Briefing Library of the European Parliament, 17/12/2010 100116REV2

Ramsay G. & Moore M. (2016). *Monopolising local news*. London: Centre for the Study of Media Communication and Power King's College London.

Rouger, A. (2013). What future for local news? The crisis of the French regional daily press, in *The Future of Newspapers*, edited by Bob Franklin Sauri, Tuomo (2006), Introduction: the changing mass media scene in Finland, In: *Finnish Mass Media 2006*. Helsinki: Statistics Finland, Culture and Media, 103-116.

Schweizer, C., Puppis, M., Künzler, M., Studer, S. (2014). *Public funding of private media in Europe and overseas*.

Spyridou P., Veglis, A. (2008). The contribution of online news consumption to critical-reflective journalism professionals: Likelihood patterns among Greek journalism students.

Thomaß, B., Horz, C. (2019). Germany - Media Landscape, European Journalism Centre (EJC), MediaLandscapes.org.

Trappel, J. (2007). The Austrian media landscape, In G. Terzis (Ed.), European media governance. National and regional dimensions (pp. 63–72). Bristol: Intellect.

Wadbring & Bergström (2015). A Print Crisis or a Local Crisis? Local news use over three decades, Pages 175-190 | Published online: 14 Aug 2015

Wiard, V., & Pereira, F. H., (2018). Bad Neighborhoods in a Good City? Space, place and Brussels's online news. Journalism Studies, First Published January 9, 1-26. DOI

<https://doi.org/10.1080/1461670X.2017.1417052>.

Ο σεισμός του 1953 στην Πάφο και ο Lawrence Durrell. Μια ιστορία προπαγάνδας

Δρ. Κυριάκος Ιακωβίδης

Λέκτορας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Νεάπολις (Πάφος)
Επικοινωνία: k.iakovides@nup.ac.cy

Λέξεις κλειδιά: *Durrell, Cooke, Πάφος, Σεισμός*

Περίληψη

Το κείμενο αφηγείται την προσπάθεια του Lawrence Durrell, διευθυντή του Γραφείου Πληροφοριών, να προπαγανδίσει τα έργα αποκατάστασης της βρετανικής διοίκησης στην Πάφο μετά το σεισμό της 10ης Σεπτεμβρίου 1953. Μέσα από την προσπάθειά του φωτίζονται οι επιδιώξεις του Durrell και οι σχέσεις του με τον προϊστάμενό του, John Fletcher-Cooke.

Ο Lawrence Durrell, στα ταξιδιωτικά απομνημονεύματά του, Πικρολέμονα, καταγράφει τις εμπειρίες και τις σκέψεις του στα περίπου τριάμισι χρόνια παραμονής του στην Κύπρο (Ιαν. 1953-Αυγ. 1956). Ανάμεσα σε άλλα, αναφέρεται στο διάστημα κατά το οποίο υπηρέτησε ως καθηγητής Αγγλικών στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, αναπολώντας την ψυχαγωγία που απολάμβανε διαβάζοντας τα λάθη των μαθητών του στις εκθέσεις τους¹.

Πάντως, αν διαβάσει κανείς τις εκθέσεις και προτάσεις του Durrell ως διευθυντή του Γραφείου Πληροφοριών της βρετανικής διοίκησης, υπεύθυνος προπαγάνδας δηλαδή, θα βρει ανάλογη ψυχαγωγία από τα «λάθη» στις εκτιμήσεις του Βρετανού συγγραφέα.

Ο Durrell ανέλαβε επικεφαλής του Γραφείου Πληροφοριών την 1η Σεπτεμβρίου 1954, όταν το ενωτικό κίνημα είχε ταυτιστεί με τον αντιβρετανισμό. Περίπου ένα χρόνο πριν, η πλειοψηφία των Ελλήνων του νησιού απείχε επιδεικτικά από τις εκδηλώσεις εορτασμού της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ Β' (Ιούνιος 1953). Σε ορισμένες περιπτώσεις ο ελληνικός λαός δεν έμεινε μόνο στην αποχή. Μαθητές στην Πάφο πετροβόλησαν οτιδήποτε έφερε την

1 Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, μτφρ. Αιμίλιος Χουρμούζιος, Αθήνα 1959, σ. 151.

επιγραφή «God Save the Queen» ή παρέπεμπε στο πρόσωπο της βασίλισσας². Το μήνυμα ήταν ξεκάθαρο: οι Έλληνες της Κύπρου δεν επιθυμούσαν τη ζωή υπό το βρετανικό στέμμα παρά μόνο υπό το στέμμα του βασιλιά της Ελλάδας. Το Λονδίνο δεν έλαβε τα μηνύματα και ο υφυπουργός Αποικιών δήλωσε εμφατικά τον Ιούλιο του 1954 ότι η επιθυμία των Ελλήνων «ουδέποτε» θα γινόταν αποδεκτή. Συν τοις άλλοις, η βρετανική διοίκηση εφάρμοσε αυστηρά κατασταλτικά μέτρα (αντιστασιαστικοί νόμοι) ενάντια στις ενωτικές κινητοποιήσεις³.

Ο Durrell γνώριζε τις δυσκολίες. Τον διέκρινε όμως η πίστη, όπως προκύπτει από τις υπηρεσιακές του αναφορές, ότι θα μπορούσε να μεταπείσει τους Έλληνες και να αποκαταστήσει τα φιλικά αισθήματα προς τη βρετανική διοίκηση.

Ήδη από τις πρώτες μέρες, ως επικεφαλής του Γραφείου Πληροφοριών, ο Durrell ήταν ιδιαίτερα δραστήριος αναλαμβάνοντας συνεχώς πρωτοβουλίες. Παρόλα αυτά, ο προϊστάμενός του, αποικιακός γραμματέας της βρετανικής διοίκησης, John Fletcher-Cooke, δεν έδειχνε να βλέπει με καλό μάτι τις πρωτοβουλίες του θεωρώντας ότι ήταν, τις περισσότερες φορές, άστοχες, άτοπες και γενικότερα ευφάνταστες. Ο Cooke το υπονόησε αρκετές φορές: ο Durrell δεν ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος γι' αυτή την θέση. Το ίδιο πίστευε και η αγγλόφωνη κυπριακή εφημερίδα *Cyprus Mail*. Σε άρθρο της ισχυρίστηκε ότι ο Durrell δεν είχε την απαιτούμενη εμπειρία⁴.

Η αλήθεια ήταν ότι ο Durrell είχε εμπειρία από τη διαχείριση-προβολή ειδησεογραφικών πληροφοριών και την τέχνη της προπαγάνδας. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπηρέτησε σε Γραφείο Πληροφοριών στην Αίγυπτο. Μεταπολεμικά δούλεψε σε Γραφείο Πληροφοριών στη Ρόδο (έχοντας την ευθύνη έκδοσης τριών εφημερίδων⁵), διευθυντής του British Council στην Αργεντινή και ως press attaché της βρετανικής πρεσβείας στο Βελιγράδι⁶. Τη θέση όμως την πήρε όχι τόσο λόγω της εμπειρίας του, αλλά κυρίως

2 The National Archives (στο εξής TNA), FCO 141/3266, «Public disorders at Ktima...», 4/6/1953. Έκθεση του Assistant Commissioner of Police.

3 Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου*. Τόμος Β': 1950-1959, Αθήνα 2011, σ. 176.

4 Κρατικό Αρχείο Κύπρου (στο εξής ΚΑΚ), SA1 1540/1954, «Strange Appointments», 15/9/1954 και *Cyprus Mail*, Λευκωσία 15 Σεπτεμβρίου 1954.

5 Ian S. MacNiven-Carol Peirce, «Lawrence Durrell: Man and Writer» *Twentieth century Literature*, Vol. 33, No. 3 (1987), σ. 257.

6 Ian S. MacNiven, *Lawrence Durrell. A biography*, London 1998, σ.269 και 361.

χάριν στις διασυνδέσεις του με πνευματικούς και καλλιτεχνικούς κύκλους σε Βρετανία, Ελλάδα και Κύπρο⁷. Άλλωστε, ο Durrell ήταν σχετικά γνωστός συγγραφέας στις τρεις προαναφερόμενες χώρες. Επιπλέον, χειριζόταν χωρίς δυσκολία την ελληνική γλώσσα λόγω της μακρόχρονης παραμονής του στην Ελλάδα. Ήλπιζαν οι εργοδότες του ότι οι υψηλές γνωριμίες του Durrell και η άνεση στη χρήση της ελληνικής γλώσσας θα συνέβαλλαν στην αποδοτικότητα του Γραφείου Πληροφοριών.

Η πρόταση Durrell

Ανάμεσα στις πρώτες εισηγήσεις του Durrell ήταν η φωτογράφιση των έργων ανοικοδόμησης της βρετανικής διοίκησης στην Πάφο, ένα χρόνο μετά τον καταστροφικό σεισμό της 10ης Σεπτεμβρίου 1953. Σχεδίαζε να συμπεριλάβει τις φωτογραφίες σε προπαγανδιστικό βιβλιαράκι⁸. Ο Durrell πίστευε ότι η βρετανική διοίκηση έκανε και συνέχιζε να κάνει πολύ καλή δουλειά στην ανακούφιση των σεισμόπληκτων και θα έπρεπε να το εκμεταλλευθούν⁹. Μέσω των φωτογραφιών στόχευε να δείξει στους Έλληνες της Κύπρου την αποτελεσματικότητα της βρετανικής διοίκησης και το πλεονέκτημα να ζει κάποιος υπό την εξουσία της. Είχε ακόμη δύο στόχους: να βελτιώσει την εικόνα της διοίκησης του νησιού στις βρετανικές εφημερίδες, η οποία δεν ήταν ιδιαίτερα θετική εξαιτίας της κατασταλτικής πολιτικής του Βρετανού κυβερνήτη¹⁰. Να παρουσιάσει τη Βρετανία ως φιλελεύθερη αυτοκρατορία, η οποία νοιάζεται για τους αποίκους της, σε περίοδο κατά την οποία η Εθναρχία είχε αναλάβει διεθνή εκστρατεία καταγγελίας της αποικιοκρατικής πολιτικής των Βρετανών στην Κύπρο¹¹.

Ο Durrell ήταν ενθουσιασμένος από την έμπνευσή του. Πρότεινε στον Cooke το έργο της φωτογράφισης να το αναλάβει ο Sterling Henry Nahum από το Μάντσεστερ, πιο γνωστός στη Βρετανία με το καλλιτεχνικό του

7 José Ruiz Mas, «Lawrence Durrell in Cyprus. A philhellene against Enosis», Epos, XIX (2003), σ. 231 και Βαρβάρα Παπασταύρου-Κορωνιωτάκη, *Αλμπερ Καμύ-Λώρενς Ντάρελ. Παράλληλοι δρόμοι. Η ελληνική τους πορεία*. Διδακτορική διατριβή κατατεθειμένη στον Τομέα Λογοτεχνίας του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2003 σ. 273-274.

8 KAK, SA1 1547/1954, «I enclose a letter from Baron...», 4/10/1954. Durrell προς Colonial Secretary.

9 TNA, FCO 141/3494, «Dear Elizabeth...». Durrell προς περιοδικό The Economist.

10 *Ρίχτερ*, ο.π., σ. 178.

11 Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός αγώνας*, 1954-1959, Αθήνα 2001, σ.85-86.

ψευδώνυμο, Baron. Ο Baron δεν ήταν τυχαίος. Στην καριέρα του φωτογράφισε σχεδόν όλα τα μέλη της βρετανικής βασιλικής οικογένειας. Ήταν ο φωτογράφος στο γάμο της πριγκίπισσας Ελισάβετ με τον Φίλιππο (1947). Ο τελευταίος ήταν πολύ καλός του φίλος. Και είδε την καριέρα του να φθάνει στο απόγειό της, όταν του ανατέθηκε να είναι ο επίσημος φωτογράφος στην τελετή στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ Β' ¹². Ο Baron ήταν πρόθυμος να έρθει στην Κύπρο, μη θέλοντας να χαλάσει το χατίρι στον καλό του φίλο, Lawrence Durrell¹³.

Χωρίς να χάνει χρόνο, ο Durrell εισηγήθηκε στον αποικιακό γραμματέα το βιβλιαράκι με τις φωτογραφίες του Baron να το εκδώσει ο οίκος Faber & Faber¹⁴. Ο Faber & Faber εξέδιδε τα έργα του Durrell και ήταν ένας από τους διασημότερους εκδοτικούς οίκους στη Βρετανία εκείνη την περίοδο. Εκδοτική στέγη μερικών εκ των κορυφαίων ονομάτων της παγκόσμιας λογοτεχνίας: Ezra Pound, James Joyce και T.S. Eliot. Ο Durrell δικαίωσε τους λόγους πρόσληψής του, οι υψηλές του γνωριμίες.

Η πιθανή πραγματοποίηση της ιδέας του Durrell ανέβαζε την προπαγάνδα της βρετανικής διοίκησης σε άλλο επίπεδο: Ένας από τους διασημότερους Βρετανούς φωτογράφους και ένας από τους πιο γνωστούς εκδοτικούς οίκους στη Βρετανία θα ασχολούνταν με την προώθηση του έργου της. Επιπλέον, ο Baron διαβεβαίωνε τον Durrell ότι, χάριν στις διασυνδέσεις του, οι φωτογραφίες θα είχαν εξασφαλισμένη προβολή από τον βρετανικό Τύπο¹⁵.

Ο Cooke, όπως αναφέρθηκε, σπάνια έβλεπε με καλό μάτι τις ιδέες και προτάσεις του υφιστάμενού του. Η πιο πάνω πρόταση δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Αρχικά, ο Cooke θεωρούσε ότι ο Baron θα κόστιζε αρκετά. Δεν είχε άδικο, ο Baron ζήτησε εκατό λίρες συν τα όποια έξοδα από την παραμονή του στην Κύπρο¹⁶, περίπου όσα έπαιρνε εκείνος το μήνα ως ο δεύτερος στην ιεραρχία

12 Περισσότερες πληροφορίες για τον Baron βλ. William D. Rubinstein - Michael A. Jolles-Hillary L. Rubinstein (eds), *The Palgrave dictionary of Anglo-Jewish history*, New York 2011, σ. 709.

13 ΚΑΚ, SA1 1547/1954, «I am writing just before leaving for America...», 30/9/1954. Baron προς Durrell.

14 ΚΑΚ, SA1 1547/1954, «I enclose a letter from Baron», 4/10/1954. Durrell προς Colonial Secretary.

15 ΚΑΚ, SA1 1547/1954, «I am writing just before leaving for America...», 30/9/1954. Baron προς Durrell.

16 Στο ίδιο.

της διοίκησης του νησιού¹⁷. Αντί του Baron, ο Cooke πρότεινε τη δουλειά να την αναλάβει ο Reno Wideson. Ο Reno Wideson ήταν «προϊόν» της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Γεννημένος το 1920 το πραγματικό του όνομα ήταν Ρένος Ευρυβιάδης, αγγλοποίησε το όνομά του ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα του, φανατικού οπαδού της Βρετανικής Αυτοκρατορίας¹⁸. Μαθητής στην Αγγλική Σχολή Λευκωσίας, στα δεκαοκτώ του διορίστηκε στη βρετανική διοίκηση. Υπηρέτησε ως υπεύθυνος σίτισης των βρετανικών στρατευμάτων στην Κύπρο, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και το 1949 μετατέθηκε στο Γραφείο Τουρισμού. Διέθετε άψογο υπηρεσιακό φάκελο και οι προϊστάμενοί του τον προόριζαν για υψηλά διοικητικά αξιώματα¹⁹. Επιπλέον, οι Βρετανοί εκτιμούσαν το ταλέντο του στη φωτογράφιση. Οι φωτογραφίες του Wideson είχαν ως θεματική την καθημερινή ζωή των ανθρώπων στο νησί, χρησιμοποιούνταν συχνά από το Γραφείο Τουρισμού και από το Γραφείο Πληροφοριών²⁰. Πέρα από το ταλέντο του, ο Cooke εκτιμούσε περισσότερο το γεγονός ότι ο Wideson θα προσέφερε τις υπηρεσίες του δωρεάν.

Ο Durrell ήταν ανένδοτος. Έγραψε στον Cooke ότι ο Wideson δεν ήταν επαγγελματίας και δεν θα έκανε καλή δουλειά²¹. Πράγματι, ο Wideson δεν ήταν επαγγελματίας φωτογράφος. Αργότερα όμως, το 1955, ο Durrell προσέγγισε αλλιώς το έργο του Κύπριου φωτογράφου. Προλογίζοντας τη δεύτερη εκδιδόμενη δουλειά του Wideson, το φωτογραφικό λεύκωμα με τίτλο *Portrait of Cyprus*, τον αποθέωσε αποκαλώντας τον «ποιητή της φωτογραφικής κάμερας»²². Ο Durrell συμπεριφέρθηκε σ' έναν από τους καλύτερους υπαλλήλους της βρετανικής διοίκησης με τον τρόπο που αντιμετώπιζε τους ντόπιους στο νησί: φιλικός και εξωστρεφής, κρατούσε όμως ορισμένες απόψεις για τον εαυτό του και τους προϊσταμένους του.

17 KAK, PSC2/189 P. 3613, «Conditions of Service...», 26/10/1950. Έγγραφο του Colonial Office.

18 MacNiven, *Lawrence Durrell...*, σ. 415.

19 KAK, PSC2/171, «I had a long talk with Mr. Wideson yesterday...», 8/9/1953 και KAK, PSC2/171, «In answer to your H.B. 3...», 9/2/1949. Major C.L. Maguire προς The Chairman Hotels Board, Commissioner's office (Limassol). Αρκετές πληροφορίες για τη ζωή του Wideson υπάρχουν και στο: Νικολέττα Δημητρίου, «Ρένος Ευρυβιάδης-Wideson: Ο "ποιητής της φωτογραφικής κάμερας"». Χρονικό (εφ. Πολίτης), τευχ. 195, 25 Δεκεμβρίου 2011, σ. 3-22.

20 KAK, PSC2/171, «Arrangements have been made...», 21/5/1951.

21 KAK, SA1 1547/1954, «Reference my letter 140...», 17/9/1954. Durrell προς Colonial Secretary.

22 Lawrence Durrell, «Introduction» στο *Portrait of Cyprus*, The Hague 1953.

Πέρα από το μισθό του Baron, ο Cooke, αποτιμώντας την πρόταση του διευθυντή του Γραφείου Πληροφοριών, παρατήρησε ότι το ζήτημα των έργων ανοικοδόμησης στην πόλη και επαρχία Πάφου είχε ξεθυμάνει και κανείς πλέον δεν ασχολούνταν με το θέμα. Απευθυνόμενος στον Durrell διερωτήθηκε γιατί θα έπρεπε να σπαταληθούν τόσα λεφτά σε ζήτημα το οποίο θεωρείται μηδενικού ενδιαφέροντος²³.

Ο Cooke συμφωνούσε πάντως με τον Durrell ότι η βρετανική διοίκηση αντεπεξήλθε θαυμάσια στο έργο αναστήλωσης της πόλης και επαρχίας Πάφου²⁴. Αν αφαιρέσει κανείς τον θριαμβευτικό τόνο στην αποτίμηση του Cooke, είναι αλήθεια ότι δεν έπεσε έξω. Οι Βρετανοί, ένα χρόνο μετά τον σεισμό, παρουσίασαν σημαντικό βελτιωτικό έργο. Και θα πρέπει να λάβει κανείς υπόψη ότι είχαν να αντιμετωπίσουν τη μεγαλύτερη φυσική καταστροφή, η οποία έπληξε το νησί στα εβδομήντα πέντε χρόνια βρετανικής κυριαρχίας.

Ο σεισμός

Στις 6 το πρωί της 10ης Σεπτεμβρίου 1953, ο μικρός σε διάρκεια σεισμός-δέκα δευτερολέπτων-με επίκεντρο την επαρχία Πάφου, προκάλεσε το θάνατο σαράντα ανθρώπων και σοβαρές ζημιές σε σπίτια και κτήρια²⁵. Με εξαίρεση μερικά χωριά στην επαρχία Λεμεσού²⁶, ο σεισμός έπληξε αποκλειστικά την πόλη και επαρχία Πάφου. Συγκεκριμένα, σε τριάντα έξι χωριά της επαρχίας Πάφου πάνω από το 50% των σπιτιών υπέστησαν σοβαρές ζημιές ή κατέρρευσαν²⁷. Επιπλέον, πέντε χωριά (Αξύλου, Κιδάσι, Λαπηθιού, Φασούλα, Στρουμπί) καταστράφηκαν ολοσχερώς. Περίπου 30.000, σύμφωνα με υπολογισμούς της βρετανικής διοίκησης²⁸, έμειναν άστεγοι. Όσοι δεν βρήκαν κάποιο συγγενικό ή φιλικό σπίτι να τους φιλοξενήσει τις πρώτες μέρες μετά το σεισμό κοιμήθηκαν στο ύπαιθρο· οι περισσότεροι σε αντίσκηνα και οι λιγότερο τυχεροί είχαν ως μοναδική στέγη τον ουρανό.

Σε διάστημα ενός χρόνου, η βρετανική διοίκηση κατάφερε να προσφέρει στέγη σε όλους τους άστεγους, με εξαίρεση τετρακόσια πενήντα άτομα τα

23 KAK, SA1 1547/1954, «I have just seen your letter...», 15/9/1954. Cooke προς Durrell.

24 Στο ίδιο.

25 Έθνος, Λευκωσία 11 Σεπτεμβρίου 1953 και Cyprus Mail, Λευκωσία 23 Φεβρουαρίου 1954.

26 Ελευθερία, Λευκωσία 11 Σεπτεμβρίου 1953.

27 TNA, FCO 141/3277, «Damages in Villages (with height in feet)».

28 KAK, SA1 1093/1954, «Your telegram No.492...», 22/10/1954. Governor's Deputy (Cyprus) στον Secretary of State for the Colonies.

οποία ακόμη έμεναν σε αντίσκηνα²⁹. Επιπλέον, ενδεικτικό της ταχύτητας των εργασιών είναι ότι μέσα σε τέσσερις μήνες οι Βρετανοί κατάφεραν να κτίσουν νέο οικισμό για τους κατοίκους του καταστραμμένου χωριού της Φασούλας³⁰.

Παρόλα αυτά, υπήρχαν παράπονα. Το κυριότερο ήταν ότι οι Βρετανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να καλύψουν ολόκληρο το ποσό των αποζημιώσεων στα σπίτια και κτήρια που είχαν υποστεί ζημιές³¹. Η βρετανική διοίκηση έδινε μέρος του ποσού και το θεωρούσε αρκετό. Οι σεισημοπαθείς όμως είχαν διαφορετική άποψη. Όπως η Ελένη Πενταρά από την Χλώρακα, η οποία δικαιολογημένα διαμαρτυρήθηκε, καθότι έλαβε τριάντα λίρες για τις ζημιές στην οικία της μολονότι χρειαζόταν περίπου διακόσιες για τις επιδιορθώσεις³². Στα παράπονα της Ελένης Πενταρά και των ομοιοπαθών της πήρε θέση ο Γενικός Εισαγγελέας Κρίτων Τορναρίτης: Σε συζητήσεις του με στελέχη της βρετανικής διοίκησης ισχυρίστηκε ότι δεν είχαν καμία νομική υποχρέωση να αποζημιώσουν τους πληγέντες από τον σεισμό: «Ό,τι κάναμε το κάναμε από ηθικό και κοινωνικό καθήκον. Στο κάτω κάτω δεν ευθύνεται η διοίκηση για τις πράξεις του Θεού»³³. Ο Τορναρίτης είχε δείξει ότι δεν ανεχόταν επικρίσεις. Ο ίδιος άλλωστε εξήγγειλε, τον Αύγουστο του 1954, νόμο, ο οποίος προέβλεπε ποινή φυλάκισης έως και πέντε χρόνια σε όποιον δημοσίευε δυσμενή σχόλια κατά του βρετανικού καθεστώτος στο νησί³⁴.

Ο διοικητής Πάφου, Williams, άμεσα αναμειγμένος στο έργο της αποκατάστασης, θεωρούσε ότι οι διαμαρτυρίες των Παφιτών ήταν «τεχνητές», κατευθυνόμενες από την Εκκλησία και κυρίως από το ΑΚΕΛ³⁵. Η άποψη αυτή προφανώς βόλευε τον Williams και την προσπάθεια εξιδανίκευσης του έργου της βρετανικής διοίκησης. Ωστόσο, είχε και δόση αλήθειας. Το ΑΚΕΛ, πολέμιο του βρετανικού καθεστώτος εκείνο το διάστημα, τροφοδότησε τις διαμαρτυρίες

29 Στο ίδιο.

30 TNA, FCO 141/3277, «Monthly report for the month of December, 1953», 12/1/1954. Commissioner Paphos προς Colonial Secretary.

31 KAK, SA1 1119/1954, «I have the honour to refer to your letter...», 4/11/1954. Commissioner Paphos προς Colonial Secretary.

32 KAK, SA1 1093/1954, «I the undersigned Eleni N. Pentara...». Pentara προς Lena Jeger.

33 KAK, SA1 1183/1954, «I am directed to refer to your letter...», 20/9/55. G. Ch. Eliades προς Commissioner Paphos.

34 *The Cyprus Gazette (Extraordinary)*, αρ. 3773, Λευκωσία 2 Αυγούστου 1954.

35 TNA, FCO 141/3314, «Monthly report for the Month of February, 1954», 5/3/1954. Commissioner Paphos προς Colonial Secretary.

των σεισμοπαθών. Ήδη, τις πρώτες μέρες μετά τον σεισμό ο ηγέτης του ΑΚΕΛ, Εζεκίας Παπαϊωάννου, περιόδευσε στην επαρχία Πάφου και κατήγγειλε την ανεπάρκεια της βρετανικής μέριμνας³⁶. Κάποιους μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1954, ο Παπαϊωάννου επανέλαβε την περιοδεία· αυτή τη φορά έχοντας μαζί του μία διασημότητα του διεθνούς κομμουνισμού: τον επικεφαλής του Κομμουνιστικού Κόμματος Βρετανίας, Harry Pollitt, ο οποίος εκείνες τις ημέρες ήταν στην Κύπρο προσκεκλημένος στις εργασίες του 8ου Συνεδρίου του ΑΚΕΛ. Στη Χλώρακα, ο Pollitt είδε από κοντά τα νέα σπίτια που έκτισε η διοίκηση για τους κατοίκους του χωριού. Δεν ενθουσιάστηκε, το αντίθετο. Δήλωσε ότι ακόμη και τα στρατόπεδα προσέφεραν πιο ευχάριστη διαμονή³⁷. Σε αντίθεση με τις καταγγελίες της καημένης Ελένης Πενταρά, οι Βρετανοί στο νησί ανησύχησαν. Γνώριζαν ότι οι καταγγελίες του Pollitt θα είχαν πολύ μεγαλύτερο αντίκτυπο, φθάνοντας μέχρι την Αγγλία.

Ο Durrell συμφωνούσε πλήρως με τις απόψεις του Williams περί τεχνητών και υποκινούμενων διαμαρτυριών. Γενικότερα, ο Durrell πίστευε ότι η εναντίωση των Ελλήνων της Κύπρου προς τη Βρετανία δεν ήταν πηγαία αλλά αποτέλεσμα επιβολής από την Εκκλησία και τον ελληνικό κυπριακό Τύπο. Είχε την πεποίθηση ότι, με τις κατάλληλες προπαγανδιστικές πρωτοβουλίες, θα αφύπνιζε το φιλοβρετανικό αίσθημα των Ελλήνων του νησιού, υπενθυμίζοντας τα «καλά» τα οποία προσέφερε στο παρελθόν και συνέχιζε να προσφέρει η βρετανική διοίκηση.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ήταν και η πρόταση φωτογράφισης των έργων ανοικοδόμησης στην Πάφο. Η πρόταση απορρίφθηκε. Παρόλα αυτά, ο Durrell, μέσω του περιοδικού του Γραφείου Πληροφοριών *Cyprus Review* (εκδιδόταν στα αγγλικά και ελληνικά), προπαγάνδισε τα έργα αποκατάστασης στην πόλη και επαρχία Πάφου. Τα παρουσίασε ως κοινό επίτευγμα της βρετανικής διοίκησης και του ελληνικού πληθυσμού, απόδειξη ότι οι δύο πλευρές μπορούν να συνεργαστούν³⁸.

Οι Έλληνες δεν το έβλεπαν έτσι. Φρόντιζαν να δείχνουν με κάθε τρόπο στους Βρετανούς ότι πλέον ήταν ανεπιθύμητοι. Τον Οκτώβριο του 1953 η

36 *Νέος Δημοκράτης*, Λευκωσία 13 Σεπτεμβρίου 1953.

37 TNA, FCO 141/3314, «Monthly report for the month of March, 1954. Part I», 5/3/1954. Commissioner Paphos προς Colonial Secretary. Η δήλωση του Pollitt μαρτυρείται από τον διοικητή Πάφου. Στον κυπριακό Τύπο δεν εντοπίστηκε η εν λόγω αναφορά. Πιθανότατα, οι εκδότες απέφυγαν τη δημοσίευση φοβούμενοι πιθανή ποινή από την βρετανική διοίκηση.

38 «Paphos Revisited» *Cyprus Review*, Vol. XI, No.9 September 1955, σ. 20-21.

κόμισσα Mountbatten, σύζυγος του τελευταίου Αντιβασιλέα της Ινδίας, επισκέφθηκε, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού της στην Κύπρο, την επαρχία Πάφου με σκοπό να δείξει το βαθύ ενδιαφέρον της Αυτοκρατορίας προς τους σεισμόπληκτους. Βρέθηκε προ εκπλήξεως. Αντί της αναμενόμενης ευγνωμοσύνης, η κόμισσα είδε έναν Παφίτη χωρικό να στέκεται αγέρωχος μπροστά της έχοντας απλωμένη πάνω του την ελληνική σημαία και κρατώντας τις φωτογραφίες του βασιλιά και της βασίλισσας της Ελλάδας, ξεκαθαρίζοντας ποιες ήταν οι προτεραιότητες των Ελλήνων³⁹.

Πίστευε ειλικρινά ο Durrell ότι οι Έλληνες θα μετατρέπονταν σε ευτυχείς υπηρέτες του βρετανικού στέμματος ή αυτό «όφειλε» να πιστεύει; Δεν υπάρχει απάντηση στο ερώτημα. Από τη μία κατανοούσε ότι η ατμόσφαιρα αντιβρετανισμού δεν ευνοούσε την προπαγάνδα⁴⁰, από την άλλη είχε υπερβολική εμπιστοσύνη στις ικανότητές του, σε σημείο αφέλειας. Πίστευε ειλικρινά, για παράδειγμα, ότι η μύηση των Ελλήνων του νησιού στη βρετανική κουλτούρα θα συνέβαλλε στην επιστροφή του ελληνικού λαού στο μονοπάτι της νομιμοφροσύνης. Ενδεικτικά, εισηγήθηκε, ως καταπραϋντικό στο ενωτικό αίσθημα, τη μετάδοση *Άμλετ* και άλλων έργων του Σαίξπηρ στο ραδιόφωνο της βρετανικής διοίκησης, C.B.S. (Cyprus Broadcasting Service)⁴¹. Πίστευε ακράδαντα ότι η βρετανική κουλτούρα «σώζει» τους αποίκους.

Δυστυχώς για τον Durrell, οι Έλληνες της Κύπρου δεν είχαν κανένα δίλημμα όπως ο Άμλετ, είχαν αποφασίσει ότι δεν θα ζούσαν ως βρετανοί υπήκοοι. Και καμιά φωτογραφία, ακόμη και αν την έβγαζε ο καλύτερος φωτογράφος της Βρετανίας, δεν θα τους άλλαζε γνώμη.

39 TNA, FCO 141/3277 «Monthly Report-November 1953. Part I», 12/11/1953. Commissioner Paphos προς Colonial Secretary.

40 TNA, FCO 141/3494, «With reference to your secret...», 9/9/54. Durrell προς Colonial Secretary.

41 TNA, FCO 141/3494, «I append herewith an outline of the present...», 13/12/1954. Επιστολή Lawrence Durrell.

Ιστορικές διαδρομές της Κυπριακής «Δημόσιας Διπλωματίας»: Προπαγάνδα και διαφώτιση πριν και μετά το 1974

Μαρία Τσέλεπου

Υποψήφια Διδάκτωρ

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επικοινωνία: tselepou.maria@ucy.ac.cy

Λέξεις Κλειδιά: *Προπαγάνδα, Διαφώτιση, Δημόσια Διπλωματία, Κυπριακή Δημοκρατία*

Περίληψη

Το άρθρο αυτό σκιαγραφεί τις εφαρμοσμένες μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης της κοινής γνώμης από την Κυπριακή Δημοκρατία και εκπροσώπους της, κυβερνώντες και πολιτικούς, πριν και μετά το 1974. Η Κυπριακή Δημοκρατία, ένα νεοσύστατο κράτος για τη δεκαετία του 1960 και 1970 αλλά και για την εποχή μας, με μια πολυτάραχη ιστορία και ένα χρονίζον εθνικό ζήτημα, είχε διαχρονικά την ανάγκη να επικοινωνήσει, όπως και τα περισσότερα κράτη, σε διαφορετικά ακροατήρια, τόσο εντός όσο και εκτός Κύπρου, τις επίσημες θέσεις και εκδοχές της. Ενώ στην εποχή μας θεωρείται παρωχημένη η αναφορά σε έννοιες και τεχνικές προπαγάνδας, όπως παρουσιάζει η μελέτη αυτή διατηρώντας μια ιστορική προσέγγιση, η προπαγάνδα αποτελούσε σύνηθες σημείο αναφοράς σε προηγούμενες δεκαετίες στην Κύπρο, αν και σταδιακά, ως όρος, άρχισε να χρησιμοποιείται εκ περιτροπής με την έννοια διαφώτιση που αποτελούσε έναν κατά κάποιο τρόπο ευφημισμό της προπαγάνδας. Επίσης, στο πλαίσιο της εν λόγω μελέτης, επιχειρείται η σύνδεση με τα σύγχρονα χρόνια σε μια απόπειρα αναζήτησης διαχρονικών τάσεων ή τομών. Το παρόν άρθρο αποτελεί μέρος ευρύτερης μελέτης που εκπονεί η εισηγήτρια στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής για την ιστορική εξέλιξη της κυπριακής «Δημόσιας Διπλωματίας». Πρωτογενείς πηγές της εν λόγω έρευνας αποτελούν το Κρατικό Αρχείο Κύπρου, αλλά και συνεντεύξεις με πρόσωπα, τα οποία πρωταγωνίστησαν στην πολιτική σκηνή της Κύπρου ιστορικά αλλά και στα σύγχρονα χρόνια.

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή έχει ως στόχο της να σκιαγραφήσει τις εφαρμοσμένες μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης της κοινής γνώμης από την Κυπριακή Δημοκρατία (ΚΔ), πριν και μετά το 1974. Η ΚΔ, ένα νεοσύστατο κράτος για τη δεκαετία του 1960 και 1970 αλλά και για την εποχή μας, με μια πολυτάραχη ιστορία και ένα χρονίζον εθνικό ζήτημα, είχε διαχρονικά την ανάγκη να επικοινωνήσει, όπως και τα περισσότερα κράτη, σε διαφορετικά ακροατήρια, τόσο εντός όσο και εκτός Κύπρου, τις επίσημες θέσεις και εκδοχές της. Ενώ στην εποχή μας θεωρείται παρωχημένη η αναφορά σε έννοιες και τεχνικές προπαγάνδας, όπως θα παρουσιάσει η εργασία αυτή διατηρώντας μια ιστορική προσέγγιση, η προπαγάνδα αποτελούσε σύνηθες σημείο αναφοράς σε προηγούμενες δεκαετίες στην Κύπρο, αν και σταδιακά άρχισε να χρησιμοποιείται εκ περιτροπής με την έννοια διαφώτιση, που αποτελούσε έναν ευφημισμό της προπαγάνδας. Η μελέτη τέτοιου είδους θεωριών, προσεγγίσεων και τακτικών θεωρείται χρήσιμη, ιδιαίτερος στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής της υποφαινόμενης, αναφορικά με την ιστορία και την εξέλιξη της Κυπριακή Δημοσίας Διπλωματίας.

Προς αποσαφήνιση των όρων, να υπενθυμίσουμε ότι ο όρος «προπαγάνδα» χρησιμοποιείται για πρώτη φορά το 1622 από την Καθολική Εκκλησία. Εκείνη την εποχή, η Καθολική Εκκλησία διερχόταν μια φάση ανασυγκρότησης, γεγονός που θα είχε άμεσο αντίκτυπο στη δύναμη και το κύρος της. Μπροστά στον κίνδυνο αυτό, οργανώθηκε μια εκστρατεία ενημέρωσης και διάδοσης των ιδεών του καθολικισμού- «Congregatio de propaganda fide» όπως ονομάστηκε ως αντίποινο σε αυτή την ανασυγκρότηση που αποδυνάμωνε τις τάξεις της Καθολικής Εκκλησίας (Bernays, 1928). Ιστορικά παραδείγματα χρήσης της προπαγάνδας υπάρχουν πάρα πολλά και σε πολλές διαφορετικές περιόδους της ιστορίας. Αρχικά, λοιπόν, ο όρος προπαγάνδα χρησιμοποιήθηκε όχι με την αρνητική του σημασία, αν και στην πορεία απέκτησε αρνητική χροιά, συνδεδεμένος με την ανειλικρίνεια, το ψέμα, την απάτη, τη χειραγώγηση, τον έλεγχο της σκέψης και την πλύση εγκεφάλου.

Οι αρνητικές προεκτάσεις, που έχει λάβει στις συνειδήσεις των περισσότερων ως όρος, προέρχονται από την εφαρμογή της προπαγάνδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Αμερική, αλλά και από τη μετέπειτα χρήση της από το ναζιστικό καθεστώς της Γερμανίας, όπου η προπαγάνδα εφαρμόστηκε μαζικά και καθολικά για τη διάδοση των ιδεολογικών αρχών και των εν γένει απόψεων του ναζισμού. Στην περίπτωση αυτή, η προπαγάνδα απέκτησε αρνητική χροιά,

όχι μόνο λόγω των δογμάτων που διέδιδε, αλλά και λόγω της εφαρμογής της σε συνδυασμό με την άσκηση ψυχολογικής και φυσικής βίας εναντίον των πολιτών. Σπανίως, λοιπόν, και η ΚΔ είναι μάλλον εξαίρεση, ειδικά μετά την εμπειρία του Β΄ Παγκόσμιου Πόλεμου, συναντάται στον 20ο αιώνα η προπαγάνδα με τη λεξικολογική έννοια¹ της παρουσίας ιδεών, όπως εκ μέρους της Καθολικής Εκκλησίας στο 17ο αιώνα (Hurley P. J., 2000, σ. 94.).

Η προπαγάνδα, πέραν της διαρκούς ύπαρξής της σε όλο το φάσμα της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας, εκδηλώνεται με αυξημένη ένταση σε περιόδους κρίσης. Σε τέτοιες περιόδους γίνεται εκτενέστατη χρήση διαφορετικών μεθόδων προπαγάνδας, έτσι ώστε να επηρεαστούν τα ακροατήρια προς όφελος των εκάστοτε ενδιαφερομένων. Αυτό συμβαίνει διότι οι πολίτες δεν «συμμετέχουν» ικανοποιητικά στη διαμόρφωση ή την επίλυση των καταστάσεων «κρίσεως», παρά παρακολουθούν, ως επί το πλείστον, τις εξελίξεις.

Ερχόμενοι όμως σε πιο σύγχρονα συμφραζόμενα και αναφορές, η καινοτόμος προσέγγιση στο κομμάτι της πολιτικής επικοινωνίας είναι η Δημόσια Διπλωματία (ΔΔ) και το μάρκετινγκ, το οποίο εκτείνεται σε όλο το χρονικό εύρος της πολιτικής διαδικασίας και δραστηριότητας. Εύλογα, τόσο η προπαγάνδα όσο και οι εκδημοκρατισμένοι απόγονοί της, η ΔΔ και το πολιτικό μάρκετινγκ, έχουν ως σκοπό τη διάδοση στην κοινή γνώμη ιδεολογιών, πολιτικών, αποφάσεων με σκοπό να την επηρεάσουν. Στο σημείο αυτό, όμως, βρίσκεται και η βασική διαφορά μεταξύ προπαγάνδας, ΔΔ, πολιτικού marketing και εθνικού σήματος. Η προπαγάνδα αποσκοπεί στη μονόπλευρη ικανοποίηση των συμφερόντων του προπαγανδιστή, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψιν και χωρίς να προτίθεται να ικανοποιήσει τις όποιες ανάγκες των ομάδων του κοινωνικού συνόλου, που στοχεύει να επηρεάσει και βεβαίως χωρίς καμία πρόθεση η ίδια να επηρεαστεί. Αντίθετα, η ΔΔ και το πολιτικό μάρκετινγκ, που διαμορφώνουν ουσιαστικά και με το συνδυασμό άλλων παραγόντων το εθνικό σήμα, προσπαθούν μεν να επηρεάσουν την κοινή γνώμη, έχοντας λάβει όμως υπ' όψιν τις ανάγκες και απόψεις των κοινωνικών ομάδων –μέσω της εφαρμογής των κατάλληλων ερευνητικών μεθόδων–, με απώτερο σκοπό να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των δύο εμπλεκόμενων πλευρών, ιδίως μέσω εποικοδομητικού διαλόγου. Ας μην ξεχνάμε πως η σύγχρονη ΔΔ είναι ένας δρόμος «διπλής κατεύθυνσης».

1 Ο λεξικολογικός ορισμός (lexical definition) χρησιμοποιείται για να αποδώσει το νόημα που μια έννοια έχει ήδη στη γλώσσα.

Αναφορικά με την ΚΔ, διαπιστώνεται ότι η επικοινωνία των επίσημων της θέσεων, ιδιαιτέρως εκείνων που εξέφραζαν την ελληνοκυπριακή πλευρά, υπήρξε ένας διαχρονικός στόχος. Οι όποιες προσπάθειές της ήταν προϊόν συνδυασμού των πενιχρών οικονομικών της πόρων, της διάστασης απόψεων των εμπλεκόμενων φορέων και της κριτικής που συχνά διατυπώνονταν. Παράλληλα, διαφαίνεται μια αδυναμία εκσυγχρονισμού, με προσεγγίσεις να παραπαίουν ανάμεσα στην προπαγάνδα και τη διαφώτιση. Βέβαια οι χαρακτηρισμοί αυτοί δεν αφορούν τόσο το περιεχόμενο του υλικού προς επηρεασμό της κοινής γνώμης, το οποίο στην περίπτωση της ΚΔ σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται σε αληθή στοιχεία και γεγονότα, όσο των τεχνικών που χρησιμοποιούνταν.

1960-1974

Την πρώτη περίοδο από την εγκαθίδρυση της ΚΔ μέχρι και την εισβολή του 1974, κατά την οποία ταρακουνήθηκε συθέμελα το κράτος, η κυπριακή διπλωματία δεν ήταν παρά ένα μίγμα δοκιμών, που σε κάθε περίπτωση ελέγχονταν αλλά και επισκιάζονταν από τη μορφή του Προέδρου και Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Όπως φανερώνει και η συνέντευξη με τον πρώην Υπουργό Εξωτερικών, Νίκο Ρολάνδη, ο οποίος διετέλεσε Υπουργός από το Μάρτιο του 1978 μέχρι και το Σεπτέμβριο του 1983, ο Μακάριος φαίνεται να πίστευε ότι την εξωτερική πολιτική, επομένως και την όποια δημόσια πολιτική, θα μπορούσε να τη διεξάγει ο ίδιος από το γραφείο του, αγνοώντας την απαραίτητη δικτύωση που απαιτείται (Συνέντευξη με τον Νίκο Ρολάνδη, 25/07/16).

Σε συνδυασμό με την πιο πάνω προσέγγιση και όπως αποκαλύπτουν έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών, στα μέσα της δεκαετίας του 1960, η προσπάθεια προσέγγισης της διεθνούς κοινής γνώμης αναφερόταν είτε ρητά ως προπαγάνδα είτε ως διαφώτιση. Χαρακτηριστική η επιστολή Λειτουργού Τύπου προς τον υφυπουργό παρά τω Πρόεδρω με θέμα την προβολή της Κύπρου στο εξωτερικό, στην οποία αναφέρει, μεταξύ άλλων, τις προσπάθειες αναδιοργάνωσης στον τομέα της προπαγάνδας αλλά και ευσεβείς πόθους: «Είναι γεγονός ότι το προπαγανδιστικόν μας υλικόν επί του παρόντος είναι περιωρισμένον, εκκρεμούσης της αναδιοργάνωσεως του Γραφείου μας, κατόπιν της οποίας η κατάσταση από της απόψεως αυτής ασφαλώς θα βελτιωθή. [...] όταν ιδρυθή εν Ουασιγκτόνι η ιδική μας πρεσβεία, η Κυπριακή, θα αναλάβη αυτή το έργο της διαφωτίσεως της Αμερικανικής Κοινής Γνώμης επί παντός πράγματος, αφορώντος την Κύπρον, με αποτέλεσμα να μη υστερώμεν οιασδήποτε άλλης χώρας εις τον σπουδαίον τομέα της προβολής της Δημοκρατίας» (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA2/1132).

Το 1962 και ενώ η ΚΔ προσπαθούσε να δικτυωθεί, δημιουργείται στο Γραφείο Ελληνικής Παιδείας ειδικός οργανισμός με μέλημά του την πολιτιστική προβολή της Κύπρου και με στόχο την ανατροπή του έργου της τουρκικής προπαγάνδας. Πρώτη απόφαση της ομάδας υπήρξε «ο καταρτισμός ενός μακρόπνοου σχεδίου διά την συστηματικήν προβολήν της κυπριακής πολιτιστικής δραστηριότητος εις το εξωτερικόν και ενός σχεδίου αμέσου δράσεως». Πράγματι, άμεσα τέθηκε σε εφαρμογή το σχέδιο για έκδοση σχετικού τόμου με θέματα κυπριακής ιστορίας, αρχαιολογίας, πληθυσμού, οικονομικής ζωής και εκπαίδευσης, αλλά και παρουσίασης της έλλειψης καλής διοίκησης λόγω τουρκικής κακοπιστίας. (Κρατικό Αρχείο Κύπρου Ε12/125, 2-1, 4).

Στον ίδιο φορέα υπαγόταν και η Υποεπιτροπή Πολιτιστικής Διαφώτισεως, η οποία, με γνώμονα τη θέση ότι μέχρι τότε η τουρκική διπλωματική δραστηριότητα εμφάνιζε την κυπριακή πραγματικότητα όπως ήθελε, δηλητηριάζοντας τη διεθνή κοινή γνώμη, αποφάσισε την άμεση κινητοποίηση για αποκατάσταση της αλήθειας. Αυτό είχε αποφασίσει πως θα γίνει με βιβλία και περιοδικά, άρθρα, μελέτες, στατιστικές και εικόνες για όλη τη ζωή της Κύπρου. Πράγματι, βιβλίο με αναφορές στην κυπριακή ιστορία, αρχαιολογία, οικονομία και κοινωνική ζωή κυκλοφορεί το 1963 υπό τον τίτλο «The Greek Heritage of Cyprus- A handbook on the island's past and present», με μεγάλη θεματική ποικιλία.

Παράλληλα με την προσπάθεια προσέγγισης της διεθνούς κοινής γνώμης, προκειμένου να επηρεαστεί θετικά για την Κύπρο και τα ζητήματά της, στο εσωτερικό η ρητορική ήταν εντελώς διαφορετική. Οι διακαείς πόθοι των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την Ελλάδα συχνά μετουσιώνονταν σε φλογερές ομιλίες κυβερνητικών εκπροσώπων και πολιτειακών αξιωματούχων, που από τη μια προκαλούσαν την οργίλη αντίδραση της Τουρκίας, με επιστολές και αρθρογραφία στο διεθνή Τύπο, και από την άλλη, ενδεχομένως, δημιουργούσαν συγκεχυμένες εντυπώσεις στο εξωτερικό. Χαρακτηριστικό δείγμα οι δηλώσεις του τότε Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Τάσσου Παπαδόπουλου, τον Απρίλιο του 1962, όταν σε ομιλία του ανέφερε πως «Η φυσική ιστορική εξέλιξις δεν μπορεί να δεσμευθή από γραπτές συμφωνίες αντίθετες προς το δίκαιον, την θέλησιν του λαού, τα ιστορικά πεπρωμένα και την ιδέα της πλήρους και απόλυτης ελευθερίας. Οι συνθήκες και οι συμφωνίες αυτές, γραμμένες στην Ζυρίχη, υπαγορευμένες από πολιτικές συμβατικότητες και σκοπιμότητες ξένες προς το ψυχικό βάθος του Ελληνισμού, μπορεί να είναι ένας σταθμός, ένα ορόσημο, αλλά δεν μπορούν ούτε ιστορικά ούτε λογικά ούτε πρακτικά να γίνουν το κριτήριο με το οποίο θα αξιολογηθή ο αγώνας της

Κύπρου, που είναι και αγώνας του Ελληνισμού, [...] κι αν έρθη το πλήρωμα του χρόνου και αν οι συνθήκες το επιτρέψουν και αν η πατρίδα τους καλέσει με της Λευτεριάς το γνώριμο σάλπισμα, εδώ θα βρεθούν τα ίδια μπράτσα έτοιμα να στηρίζουν τον νέον ή οποιοδήποτε αγώνα και εδώ είναι το ίδιο τιμημένο ράσο του Δεσπότη του Μακάριου, για να γίνη το λάβαρο για την νέα εξόρμηση» (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA1/1812/16,13).

Στα χρόνια αυτά, η ορολογία που επικρατεί, αναφορικά με τον επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης, είναι προπαγάνδα και διαφώτιση. Πάντως, στον εγχώριο Τύπο ακούγονταν φωνές για ανάγκη μεγαλύτερης προσπάθειας προσέγγισης της διεθνούς κοινής γνώμης. Χαρακτηριστικό το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Αλήθεια, στις 24/02/1964, υπό τον τίτλο «Ανάγκη Ευρύτερας Διαφώτισεως», που επί της ουσίας είναι μια κριτική στις μέχρι τότε ενέργειες του κυπριακού Υπουργείου Εξωτερικών. Στην απάντηση του, ο Διευθύνων της Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης αναφέρεται, μεταξύ άλλων, πως στο εξωτερικό αποστέλλονταν τότε γύρω στις 12-15 χιλιάδες έντυπα σε σωματεία, οργανισμούς, ινστιτούτα, άτομα, πανεπιστημιακές λέσχες και προσωπικότητες. Επίσης, αναφέρεται, ότι δεν κυκλοφορεί μεγάλος αριθμός αντιτύπων από το Γενικό Πρακτορείο Τύπου, για να μη δίνεται η εντύπωση για πρόχειρο προπαγανδιστικό υλικό (Κρατικό Αρχείο Κύπρου E11/284).

Ταυτόχρονα, στη δεκαετία του 1960, ο Μακάριος ξεκινά τις επισκέψεις του σε διάφορες περιοχές του κόσμου, η πλειοψηφία των οποίων μαγνητοσκοπείται και δημοσιεύεται λεπτομερώς. Χαρακτηριστικό δείγμα, όπως αποκαλύπτει ο φάκελος FA1/2048, η επίσκεψή του στη Λατινική Αμερική και τα άρθρα του χιλιανού Τύπου. Ο Αρχιεπίσκοπος και Πρόεδρος Μακάριος αποτελούσε στο εξωτερικό όχι μόνο σύμβολο του κυπριακού αγώνα για ανεξαρτησία, αλλά και ολόκληρης της Κύπρου.

Φυσικά η επικοινωνία των ιδεωδών της ΚΔ στο εξωτερικό και η προσπάθεια προσέγγισης της διεθνούς κοινής γνώμης δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Ιδιαίτερα, αν αναλογιστεί κανείς πως αναφορές του 1967 αποκαλύπτουν ότι, επτά χρόνια μετά την ίδρυση της ΚΔ, οι ίδιες οι κρατικές αρχές τόνιζαν ότι η μέρα της ανεξαρτησίας δεν γιορτάζεται. Επομένως, η προβολή οποιασδήποτε συγκροτημένης εικόνας ΔΔ, πέραν από την προπαγανδιστική, μονόπλευρη διαφώτιση, φαίνεται αδιανόητη. Αποκαλυπτική η απάντηση του γενικού διευθυντή του Υπουργείου Εξωτερικών προς τον πρόξενο της Κύπρου στο Αμβούργο σχετικά με το θέμα: «Επιθυμώ να γνωρίσω λήψιν επιστολής σας αρ. 54/67 4ης Αυγούστου, διά της οποίας με πληροφορείτε περί της προθέσεως σας να

δώσετε δεξίωση επ' ευκαιρία της ημέρας της ανεξαρτησίας της Δημοκρατίας την 1η Οκτωβρίου 1967. Ως γνωρίζετε, η ημέρα της ανεξαρτησίας δεν εορτάζεται από μερικών ετών και θα ευχαριστηθώ εάν οιαδήποτε δεξιώσεις, την οποίαν ηθέλετε δώσει, ιδίως βεβαίως εξόδοις, μη λάβη τον χαρακτήρα ή δώση την εντύπωσιν ότι δίδεται επ' ευκαιρία της ημέρας της ανεξαρτησίας της Κύπρου» (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA1/630/80).

Αρα, από ιδρύσεως της ΚΔ και μέχρι και το 1974, με το γεγονός ορόσημο που σημάδεψε την ιστορία και την πορεία της, η όποια προσπάθεια προσέγγισης της διεθνούς κοινής γνώμης αναφερόταν ως προπαγάνδα ή διαφώτιση. Η μη ευδόωση του εθνικού στόχου και ο συμβιβασμός της ανεξαρτησίας, σε συνδυασμό με την ακούσια συγκατοίκηση και συγκυβέρνηση με την τουρκοκυπριακή κοινότητα, δεν βοηθούσε στην προώθηση μιας συγκροτημένης εικόνας ούτε φυσικά στη σύναψη δεσμών με ξένες κοινωνίες στη βάση έναρξης μια σχέσης δύο κατευθύνσεων.

Μετά το 1974

Η περίοδος, που οριοθετείται από την τουρκική εισβολή το καλοκαίρι του 1974 και εντεύθεν, αποτελεί την περίοδο που άφησε το στίγμα της στη σύγχρονη ιστορία του τόπου. Αυτό γιατί, παρά τον εδαφικό του ακρωτηριασμό λόγω της κατοχής, στην πορεία διαφάνηκε ότι πραγματοποιήθηκε μια αναγέννηση στο νησί. Η αναγέννηση τεκμηριώνεται στο οικονομικό και κοινωνικό θαύμα που συντελέστηκε στο νησί, το οποίο επισφραγίστηκε και από δυναμικές πολιτικές εξελίξεις που ενδυνάμωσαν αντί να αποδυναμώσουν την ΚΔ. Επισφράγισμα αυτό των ζυμώσεων υπήρξε η ένταξη ολόκληρης της ΚΔ, παρά την αδυναμία άσκησης αποτελεσματικού ελέγχου στα κατεχόμενα της εδάφη, στην ΕΕ ως πλήρους και ισότιμου μέλους. Οι αλλαγές αυτές στα διάφορα πεδία της ΚΔ συνοδεύτηκαν και από αλλαγές σε προσεγγίσεις και φιλοσοφίες των διαφόρων πολιτικών χώρων, αλλά και των εκάστοτε κρατικών αξιωματούχων. Η αλλαγή πλεύσης και προσέγγισης είναι εμφανής και στην έκφραση των απόψεων των καθ' ύλην αρμοδίων σε θέματα διπλωματίας και προσέγγισης ξένων ακροατηρίων. Στα χρόνια αυτά η έννοια της ΔΔ γίνεται πιο γνωστή στους κύκλους της ΚΔ, γίνεται μέρος της ρητορικής ορισμένων εκπροσώπων της, αλλά πολύ περισσότερο αρχίζει να γίνεται μέρος ορισμένων σχεδιασμών της. Βέβαια, η εργασία αυτή, χάριν συντομίας, θα εστιάσει ιδιαίτερος στην πρώτη δεκαετία μετά την τουρκική εισβολή, όταν η Δημόσια Διπλωματία παρέμενε λίγο έως πολύ άγνωστη και η προ του 1974 ρητορική συνεχίστηκε.

Αμέσως μετά την εισβολή, η επονομαζόμενη διαφώτιση συνεχίζει μέσω εντύπων που κυκλοφορούν σε ορισμένους αριθμούς στο εξωτερικό. Τότε, το 1974, λίγους μήνες μετά την τουρκική εισβολή, μαθαίνουμε ότι προς διαφώτιση κυκλοφορούσαν έντυπα όπως 1) The refugees of Cyprus 2) The Attila Outrage 3) Economic consequences of Turkish invasion 4) Facts about Cyprus 5) Σχετικός Χάρτης (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA2/196/65-66).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει έκθεση ημερομηνίας 11/01/1975, η οποία περιγράφει τις ενέργειες αναφορικά με τον τομέα της διαφώτισης. Η έκθεση ξεκινά ως εξής: «Ως εκ των πραγμάτων, η σημειωθείσα κατά το 1974 κρίσις περί το Κυπριακόν ηύξησε σημαντικώς τον ρόλον της διαφώτισεως, την οποία το Υπουργείον διεξάγει εν συνεργασία μετά του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών. Προς την κατεύθυνσιν αυτήν το Υπουργείο ανέλαβε την προώθησιν διαφωτιστικού υλικού προς το εξωτερικόν μέσω των διπλωματικών μας αποστολών, αλλά και των οργανώσεων της ομογενείας, των οποίων ο ρόλος υπήρξε πράγματι σημαντικός. Εις τον τομέα της ενημερώσεως της διεθνούς κοινής γνώμης εχρησιμοποιήθησαν επίσης ιδιώται, οι οποίοι, ως εκ της ιδιότητός των, ηδύναντο καθ' οιονδήποτε τρόπον να επηρεάσουν την κοινήν γνώμην μιας ξένης χώρας (δημοσιογράφοι, συνδικαλισταί, διανοούμενοι, κ.λπ.)». Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει η έκθεση ότι κατά τους προηγούμενους μήνες το Υπουργείο Εξωτερικών ασχολήθηκε με τα εξής ζητήματα: με την αποστολή διαφωτιστικού υλικού μέσω του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών, φρόντισε για την έκδοση διαφωτιστικών εντύπων στο Κυβερνητικό Τυπογραφείο, γραμμένα στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ρωσικά και αραβικά, πραγματοποίησε φωτογραφική έκθεση στο Λονδίνο, οργάνωσε διαλέξεις και άλλες διαφωτιστικές εκδηλώσεις σε πόλεις του εξωτερικού, με πρωτοβουλία των πρεσβειών και των προξενείων και τη συμπαράσταση ομογενών και φοιτητών, δημιούργησε καταλόγους οργανώσεων και ατόμων για συνεργασία στον τομέα της διαφώτισης, ενώ συζητήθηκε και η πρόσκληση ξένων προσωπικοτήτων στην Κύπρο. (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA2/200/242-237).

Βέβαια, η ίδια έκθεση επισημαίνει τα προβλήματα που διαπιστώθηκαν: α) Το οργανωτικό και β) Το χρηματικό. Στον οργανωτικό τομέα το πρόβλημα εδράζεται στο γεγονός ότι δεν υπήρχε ενιαίος διαφωτιστικός φορέας, γεγονός που προκαλεί δυσκαμψία στο έργο της διαφώτισης. Οι επιμέρους φορείς συνεργάζονται, αλλά δεν συνδέονται οργανικά, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις να χρονοτριβούν. Επίσης, παρατηρείται έλλειψη συντονισμού μεταξύ των φορέων διαφώτισης αλλά και έλλειψη ελέγχου της επιτελούμενης εργασίας. Έτσι,

η έκθεση εισηγείται τη σύσταση ολιγάριθμης επιτροπής διαφώτισεως, που να αποτελείται από εκπροσώπους: του ΥΠΕΞ, του Υφυπουργείου Προεδρίας, του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών, του ΡΙΚ και του Γραφείου Προγραμματισμού. Η έκθεση εισηγείται, παράλληλα, την αύξηση του προσωπικού των πρεσβειών και τη δημιουργία νέων διπλωματικών αποστολών, την οργάνωση επιτροπής διαφώτισεως σε κάθε μεγαλούπολη του εξωτερικού, εφόσον υπάρχουν ομογενείς ή φοιτητές, με στόχο την αποκέντρωση και παράλληλα αύξηση του προσωπικού απασχολούμενου με τη διαφώτιση και το Κυπριακό. Αναφορικά με το οικονομικό πρόβλημα, η έκθεση αναφέρει ότι χρειάζεται αύξηση του υφιστάμενου κονδυλίου, προκειμένου να αυξηθούν οι διπλωματικές αποστολές και ότι οι επιτροπές διαφώτισης που δημιουργούνται στο εξωτερικό πολλές φορές δεν έχουν ίδιους πόρους για τη συχνότερη πρόσκληση ξένων προσώπων στην Κύπρο.

Ακόμη, όπως αποκαλύπτει ο φάκελος FA2/200 και έγγραφο του Φεβρουαρίου 1975, είχε ήδη συνειδητοποιηθεί, ιδιαίτερος μετά από καταγγελίες και παράπονα, ότι η όποια εκστρατεία διαφώτισης όφειλε να γίνεται πρώτα στην Ευρώπη και στη συνέχεια σε χώρες της Αφρικής και της Ασίας.

Όπως μαρτυρούν πρακτικά συσκέψεως, που έγινε στο ΥΠΕΞ το Μάρτιο του 1975 για θέματα διαφώτισης (Κρατικό Αρχείο Κύπρου FA2/203/82-79), εκπρόσωποι του Υπουργείου Εξωτερικών αναφέρουν «ότι η Πολιτεία ουδέποτεπίστευσεν εις την προπαγάνδα, διά τούτο δε η όλη αντιμετώπισις του θέματος εγένετο μέχρι τούδε ερασιτεχνικώς και άνευ προγραμματισμού», επισημαίνοντας πως το Γραφείο Δημοσίων Πληροφοριών έχει καθήκον κυκλοφορίας πληροφοριών στο εσωτερικό και το εξωτερικό και όχι καθήκοντα διαφώτισης, «υπάρχει υποχρέωσις του Κράτους όχι μόνον διά προπαγάνδα εις το εξωτερικόν αλλά και διά διαφώτισιν εις το εσωτερικόν, διότι πρόκειται περί στοιχείων αλληλένδετων». Επίσης, είπε ότι χρειάζεται ένας «εγκέφαλος προπαγάνδας» που θα δίδει τις κατευθυντήριες γραμμές και θα εποπτεύει τις δραστηριότητες των επιτροπών διαφώτισης. Επομένως, στην εν λόγω συνεδρία οι αναφορές κάνουν διαχωρισμό της προσέγγισης σε εξωτερικό και εσωτερικό με την εξωτερική προσέγγιση να ονομάζεται προπαγάνδα και την εσωτερική να αναφέρεται ως διαφώτιση.

Από τη μεριά του ο εγχώριος Τύπος συνέχιζε να ασκεί κριτική ή να κάνει εισηγήσεις. Ο φάκελος FA2/204/76 εμπεριέχει άρθρο από την εφημερίδα Ελεύθερος Λαός, ημερομηνίας 10/05/1975 και τίτλο «Εκστρατεία Διαφώτισεως». Το άρθρο ξεκινά με τη φράση που φέρεται να είπε ο Κίσσινγκερ για τον

Μακάριο: «ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος διαθέτει εις το Κονγκρέσον πολύ περισσότερας ψήφους από όσας εγώ και ο Πρόεδρος Φόρντ». Με αφορμή τη δήλωση αυτή, το άρθρο καλεί τον αρχιεπίσκοπο να χρησιμοποιήσει τη διεθνή του ακτινοβολία και να οργώσει την υφήλιο, να πάει σε χώρες φίλων, αντιπάλων και ουδετέρων, να διαφωτίσει λαούς και κυβερνήσεις, να υποδείξει το δίκαιο, να «διεκτραγωδήσει» το πάθος του κυπριακού λαού, να «μαστιγώσει» τον εχθρό και να αξιώσει βοήθεια. Φυσικά όλα αυτά ο Μακάριος τα είχε επιχειρήσει και πριν την τραγωδία της Κύπρου με κάποια επιτυχία, ιδιαιτέρως σε χώρες του αποκαλούμενου τότε Τρίτου Κόσμου.

Επίλογος

Το πιο πάνω άρθρο επιχειρήσε να συζητήσει ιστορικές διαδρομές της κυπριακής ΔΔ, με ιδιαίτερη αναφορά στις έννοιες της προπαγάνδας και της διαφώτισης σε κυπριακά συμφραζόμενα. Στη βάση υλικού που αντλήθηκε κυρίως από το Κρατικό Αρχείο Κύπρου, παρουσιάστηκαν το σκεπτικό και οι ενέργειες του κρατικού μηχανισμού με στόχο τον επηρεασμό της κοινής γνώμης. Τα έγγραφα παρουσιάζουν ένα παρωχημένο λεκτικό, ακόμα και για την εποχή την οποία γράφτηκαν, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη τη γνώση που αποκόμισαν οι λαοί από την εμπειρία των Α΄ και Β΄ Παγκοσμίων Πολέμων. Κατά τα άλλα, οι πρακτικές που εφαρμόστηκαν δεν διαφέρουν μακράν από νεότερες φιλοσοφίες που εφαρμόζονται μέχρι και σήμερα στο Κυπριακό Υπουργείο Εξωτερικών, γεγονός που είναι φανερό στη βάση συνεντεύξεων με νεότερους Υπουργούς Εξωτερικών της ΚΔ. (Γιώργος Λιλλήκας (20/09/17), Μάρκος Κυπριανού (27/03/17). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός ότι τα προβλήματα που καταγράφηκαν έκτοτε συνεχίζουν να υφίστανται, δηλαδή α) Το οργανωτικό και β) Το χρηματικό. Οι εισηγήσεις που έγιναν από τότε και καταγράφηκαν πιο πάνω συνεχίζουν να εκκρεμούν.

Βιβλιογραφία

- Bernays, E., 1928. *Propaganda*. New York: H. Liveright.
- Cull, N. J., Gulbert, D., Welch, D., 2003. *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. California: ABC-Clio.
- Cull, N. J., 2009. *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figuera Press.
- Hurley P. J., 2000. *A Concise Introduction to Logic*. Seventh Edition. New York: Wadsworth Publishing.

Leonard, M., Stead, C. and Smewing, C., 2002. *Public Diplomacy*. London: Foreign Policy Centre. 46-53.

Mull, Christian, Wallin, Matthew, 2013. *Propaganda: A Tool of Strategic Influence*, American Security Project.

Nye, J. S. Jr., 2005. *Ηπια Ισχύς-Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Nye, J. S., 2003. *Soft Power: Propaganda isn't the way*, The New York Times.

Lee A. & E., 1939. *The Fine Art of Propaganda*. Columbia: Columbia University Press.

U. S. Department of State, 1987. *Dictionary of International Relations Terms*. Washington D.C.: Department of State Library.

Πηγές

Κρατικό Αρχείο Κύπρου, Φάκελοι Υπουργείου Εξωτερικών και Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού.

Συνεντεύξεις με τους πρώην Υπουργούς Εξωτερικών: Νίκο Ρολάνδη (25/07/16), Γιώργο Λιλλήκα (20/09/17), Μάρκο Κυπριανού (27/03/17).

Τουρκόπληκτοι, εκτοπισθέντες, πρόσφυγες ή ανταρσιόπληκτοι; Ταυτότητες και παρουσίαση θυμάτων των διακοινοτικών ταραχών μέσα από τον Τύπο της εποχής, τη Νομοθεσία και την Προφορική ιστορία

Ιλιάνα Κουλαφέτη

Επικοινωνία: ilianakoulafeti@gmail.com

Λέξεις Κλειδιά: *Τουρκόπληκτοι, Εκτοπισθέντες, Πρόσφυγες,
Τύπος, Λευκωσία*

Εισαγωγή

Το Σάββατο 20 προς 21 Δεκεμβρίου 1963, ένας αστυνομικός έλεγχος στην εμπορική οδό Ερμού, της Λευκωσίας, άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για τα αιματηρά γεγονότα της περιόδου 1963-1964¹. Δύο Τουρκοκύπριοι σκοτώθηκαν, ένας Ελληνοκύπριος τραυματίστηκε και ήδη από την επομένη η Κύπρος βίωνε μία από τις πιο έντονες περιόδους βίας που γνώρισε μεταξύ των δύο κοινοτήτων.² Στο πλαίσιο αυτό και μέσα από τις πολιτικές συνθήκες που οδήγησαν σταδιακά στην έκρηξη των διακοινοτικών ταραχών, πλήγηκε ανεπανόρθωτα ο ανθρώπινος παράγοντας, αφού, πέρα από τις εκτελέσεις και τους αγνοούμενους των ταραχών, αρκετοί άνθρωποι υποχρεώθηκαν να εκτοπισθούν από τις οικείες τους, καθώς βρέθηκαν στην «εμπόλεμη» ζώνη που δημιούργησαν οι δύο κοινότητες μεταξύ τους.

Η ομάδα αυτή των εκτοπισθέντων Ελληνοκυπρίων παρέμεινε γνωστή ως «Τουρκόπληκτοι». Πρόκειται δηλαδή για μέλη της ελληνοκυπριακής

1 ΚΑΚ: FA1/1820. Police Announcement, Public Information Office, 21st December 1963, Press Release no. 5

2 Διακοινοτικές ταραχές μεταξύ Ελληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων είχαν σημειωθεί ξανά το 1912, ενώ επαναλήφθηκαν σε πιο βίαιη μορφή το 1956 και το 1958. Από τότε έως και το 1963 δεν σημειώθηκαν συγκρούσεις.

κοινότητας, τα οποία πλήγηκαν από τις ταραχές είτε χάνοντας το σπίτι τους είτε την επιχείρησή τους.

Αν και οι ίδιοι βίωσαν τον εκτοπισμό, σήμερα δεν είναι γνωστοί ως πρόσφυγες ή εκτοπισθέντες, αλλά αποκλειστικά ως «Τουρκόπληκτοι». Ωστόσο, και προτού καθιερωθεί ο όρος αυτός ως ο επίσημος της περιγραφής όσων πλήγηκαν κατά τη διετία 1963-1964, ο Τύπος και η Νομοθεσία της εποχής χρησιμοποιούσαν διάφορες ονομασίες για την ομάδα των πληγέντων.

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις ταυτότητες που δόθηκαν στους Τουρκόπληκτους των διακοινοτικών ταραχών μέσα από τις εξής παραμέτρους: τον Τύπο της εποχής, τη Νομοθεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά και τις συνεντεύξεις που δόθηκαν από τα ίδια τα θύματα των διακοινοτικών ταραχών, ήτοι την Προφορική Ιστορία. Κύριος στόχος είναι να γίνει κατανοητό πώς εδραιώνεται μία ταυτότητα μέσα από τις παραμέτρους αυτές και πώς, εν συνεχεία, τα ίδια τα υποκείμενα βιώνουν και εξηγούν την ταυτότητα αυτή.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας, μελετήθηκαν οι ψηφιοποιημένες εφημερίδες που βρίσκονται στο Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών (στο εξής Γ.Τ.Π.) από την περίοδο 1958-2001 –όπου και εμφανίζεται για τελευταία φορά ο όρος «Τουρκόπληκτος». Ακολούθως, μελετήθηκαν οι Νόμοι που εκδόθηκαν στην Επίσημη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας από την περίοδο 1968 – 2013.

Τέλος, να σημειωθεί ότι μεγάλη σημασία έχει πώς οι 18 πληροφορητές, οι οποίοι έδωσαν συνέντευξη στην υποφαινόμενη για τη διεξαγωγή της έρευνας «Από την οδό Βικτωρίας στην οδό Αρμενίας – Τόποι μνήμης και αμνησίας στον “Τουρκόπληκτο” Αρμενομαχαλά», η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο μεταπτυχιακού προγράμματος στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, αντιμετωπίζουν εαυτόν μέσα από τις εκάστοτε ταυτότητες που τους δόθηκαν και δη την ταυτότητα του «Τουρκόπληκτου».

Εφημερίδες

Ο όρος «Τουρκόπληκτος» εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Τύπο της εποχής το 1956³, θέλοντας να περιγράψει όσους υπήρξαν θύματα των Τουρκοκύπριων στασιαστών της περιόδου 1956 – 1958 και αργότερα της περιόδου 1963 – 1964. Αν και κάποιοι μελετητές θεωρούν πως ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε

3 «53 Τουρκόπληκτοι οικογένειαι Αγίου Λουκά θα τύχουν αμέσου βοήθειας», Έθνος, 19 Ιουνίου 1956, σελ. 1

αποκλειστικά για τους Αρμένιους ζημιωθέντες⁴ του 1963 – 1964, κάτι τέτοιο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς ως «Τουρκόπληκτοι» παρυσιάζονται και Ελληνοκύπριοι ζημιωθέντες ήδη από το 1956.

Αρχικά, διαφαίνεται πως οι εφημερίδες διαδραμάτισαν, κατά κύριο λόγο, τον πιο σημαντικό φορέα δημιουργίας και μετάδοσης ταυτότητας της εκτοπισθείσας/πληγείσας ομάδας, καθώς οι εφημερίδες, που κυκλοφορούσαν είτε καθημερινά είτε εβδομαδιαίως στην Κύπρο, μετέφεραν τα νέα και υπήρξαν η πρώτη πηγή πληροφόρησης και ενημέρωσης του κυπριακού πληθυσμού, ενώ χρειάζεται να τονίσουμε ότι τα Μ.Μ.Ε. ανέκαθεν διαδραμάτιζαν πρωταρχικό ρόλο στη διαδικασία διαμόρφωσης κοινής γνώμης.

Στο χρονικό πλαίσιο που πραγματοποιήθηκε η έρευνα, μελετήθηκαν 2232 άρθρα, από το Γ.Τ.Π., με την ένδειξη «τουρκόπληκτ*», 200 άρθρα με την ένδειξη «εκτοπισθέντ*», 29 άρθρα με την ένδειξη «ανταρσιόπληκτ*» και 300 άρθρα με την ένδειξη «πρόσφυγ*», από το 1963 και εξής.

Ως επί το πλείστον, οι εφημερίδες χρησιμοποιούσαν ήδη, από τις πρώτες διακοινοτικές ταραχές το 1956, τον όρο «τουρκόπληκτος», καθώς εκ των πληγέντων δεν υπήρξαν όλοι εκτοπισθέντες, αφού κάποιοι πλήγηκαν ως προς την περιουσία, χάνοντας είτε επιχειρήσεις είτε χωράφια και οικόπεδα. Αυτό, ωστόσο, που προκαλεί εντύπωση μεταξύ των αποτελεσμάτων είναι πως τον /όρο «ανταρσιόπληκτοι» τον χρησιμοποιεί αποκλειστικά η εφημερίδα «Χαρανγί» από το 1967 έως το 1976, όταν και σταματά να εμφανίζεται ο όρος.

Νομοθεσία

Με καθυστέρηση πέντε χρόνων, το 1968 εκδόθηκε για πρώτη φορά στην επίσημη εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας, σύμφωνα με το Άρθρο 52 του Συντάγματος, Νόμος από την Κυβέρνηση, ο οποίος όριζε ποιος πολίτης της Κυπριακής Δημοκρατίας θεωρείται «Ζημιωθείς». *Ο περί Ταμείου Βοηθείας Ζημιωθέντων Νόμος του 1967*, Ο νόμος 2/1968 όριζε ως ζημιωθέντες όσους «υπέστησαν θετική ζημιά συνεπεία των μετά την 21η Δεκεμβρίου

4 Olga Demetriou, *Patterns of Prejudice*, 2014, 'Struck by the Turks': reflections on Armenian refugeehood in Cyprus, Vol. 48, No. 2, 167–181, <http://dx.doi.org/10.1080/0031322X.2014.905369>

1963 δημιουργηθεισών συνθηκών», αποκλείοντας με αυτόν τον τρόπο τους ζημιωθέντες της περιόδου 1956-1958⁵. Σύμφωνα με τον Νόμο:

«ζημιωθείς» σημαίνει πολίτης της Δημοκρατίας – Έλληνας, Αρμένιος, Μαρωνίτης – του οποίου η περιουσία κατεστράφη ή υπέστη ουσιώδη θετική ζημιά ή ο οποίος απώλεσε το επάγγελμα αυτού ή υπέστη ουσιώδη μείωση του εισοδήματός του διά λόγους αμέσως οφειλομένους εις τας, μετά την 21ην Δεκεμβρίου 1963, δημιουργηθείσας συνθήκας και ο οποίος δεν δύναται να διεξαγάγη εργασίαν τινά επί τω σκοπώ του να κερδίξη τα προς το ζην αναγκαία άνευ οικονομικής ενισχύσεως ή βοήθειάς⁶.

Νόμος ο οποίος τροποποιήθηκε τρεις φορές και το 2005 έφτασε να ορίζει τους Τουρκόπληκτους ως εξής:

«τουρκόπληκτος» σημαίνει Ελληνοκύπριο που ήταν και εξακολουθεί να είναι ιδιοκτήτης κατοικίας, η οποία κατέστη απροσπέλαστη πριν το 1974 συνεπεία των διακοινοτικών ταραχών, νοουμένου ότι δεν είναι ή δεν ήταν ιδιοκτήτης άλλης κατοικίας σε περιοχή ελεγχόμενη από τη Δημοκρατία⁷.

Επιπλέον, τροποποίηση υπέστη και ο περί Ενοικιοστασίου Νόμος 23/1983 από τον Νόμο 173(I)/2013, βάσει του οποίου

«τουρκόπληκτος» έχει την έννοια που αποδίδεται στον όρο αυτό από τον περί Παροχής Στεγαστικής Βοήθειας σε Εκποπισθέντες, Παθόντες

5 Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί πως στον Τύπο της εποχής εντοπίζονται άρθρα, τα οποία αναφέρουν πως, κατόπιν έκτακτης συνεδρίας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, αποφασίσθηκε όπως δοθεί άμεση χρηματική βοήθεια στις τουρκόπληκτες οικογένειες του Αγίου Λουκά το 1956. Το ποσό που συγκεντρώθηκε ήταν 800 λίρες, εκ των οποίων οι 300 λίρες ήταν εισφορά του Δήμου Λευκωσίας, βλ. Έθνος, «53 Τουρκόπληκτοι οικογένειαι Αγίου Λουκά θα τύχουν αμέσου βοήθειας», 19 Ιουνίου 1956, σελ. 1. Τα επόμενα δύο χρόνια διάφοροι έρανοι πραγματοποιούνταν υπέρ των Τουρκόπληκτων βλ. Έθνος, «Διά τους επιθυμούντας να συνεισφέρουν υπέρ των Τουρκόπληκτων», 15 Ιουνίου 1958, σελ. 4, Έθνος, «Συστηματοποιούνται αι εισφοραί υπέρ των Τουρκόπληκτων», 28 Ιουνίου 1958, σελ. 3 και Έθνος, «Η Ελληνική Κυβέρνησις εισέφερεν 6,000 λίρες υπέρ των Τουρκοπλήκτων», 29 Ιουνίου 1958, σελ. 2

6 Επίσημη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας (στο εξής Ε.Ε.Κ.Δ.), Παράρτημα Πρώτον υπ' Αρ. 622, Μέρος Ι, Αριθμός 2 του 1968, «Ο περί Ταμείου Βοηθείας Ζημιωθέντων Νόμος του 1967», 5 Ιανουαρίου 1968, σελ. 2

7 Ε.Ε.Κ.Δ., Παράρτημα 1, Μέρος 1, «Ο περί Παροχής Στεγαστικής Βοήθειας σε Εκποπισθέντες, Παθόντες και άλλα Πρόσωπα (Τροποποιητικός) Νόμος του 2005 (Ν. 141(I)/2005)», 9 Δεκεμβρίου 2005, χ.σ. στον εξής σύνδεσμο
http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2005_1_141.pdf

και Άλλα Πρόσωπα Νόμο, όπως αυτός εκάστοτε τροποποιείται ή αντικαθίσταται, και περιλαμβάνει τουρκόπληκτο που φοιτά σε αναγνωρισμένη από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού σχολή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Δημοκρατία, ο οποίος ενοικιάζει κατοικία στη Δημοκρατία⁸.

Συνεντεύξεις

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, πραγματοποιήθηκαν 18 συνεντεύξεις. Από αυτές οι 13 προέρχονταν από Αρμένιους και οι υπόλοιπες 5 από Ελληνοκύπριους. Και οι 18 πληροφορητές υπήρξαν θύματα των διακοινοτικών ταραχών και εκτοπίστηκαν από την περιοχή της Λευκωσίας η οποία περιήλθε στον υπό τουρκοκυπριακή διοίκηση τομέα. Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση στο πώς οι ίδιοι αποκαλούν εαυτόν και πώς αντιμετωπίζουν τον δυισμό των ταυτοτήτων «πρόσφυγας» - «τουρκόπληκτος».

Περάσαμε δύσκολες μέρες, σιγά σιγά βρήκαμε τα πόδια μας. Αλλά δεν είδαμε βοήθεια από πουθενά. Επειδή εμείς δεν ήμασταν «πρόσφυγες» ήμασταν «τουρκόπληκτοι». Αυτό θέλω να μου εξηγήσετε, τι σημαίνει πρόσφυγες και τι τουρκόπληκτοι. Θα σου πω εγώ. Ο τουρκόπληκτος είναι αυτός που πήγε και έχτισε μες στους Τούρκους, οικειοθελώς. Δημιούργησε δουλειά ξέροντας μεν πως κάποια μέρα θα πάθει κακό. Αυτό είναι ο Τουρκόπληκτος. Ξέρεις ότι μια μέρα θα τα χάσεις [με ειρωνεία στα λόγια]. Για αυτό μας είπε έτσι ο παρέας εκεί, «ποιος σας είπε να πάτε να χτίσετε εκεί». Μεγάλη προσβολή αυτό⁹.

Η συζήτηση γύρω από το ζήτημα των Τουρκόπληκτων έχει διάφορες ερμηνείες, μεταξύ των οποίων και την ερμηνεία πως οι Τουρκόπληκτοι δεν ανήκουν στην ομάδα των προσφύγων, καθώς δεν τους έδωξε κανείς, αλλά έφυγαν «οικειοθελώς» ή ότι ως «Τουρκόπληκτοι» χαρακτηρίστηκαν μόνο οι Αρμένιοι που έχασαν τις περιουσίες τους το 1963. Όμως κατά τη διαδικασία συγγραφής ενός συγκεκριμένου αφηγήματος ως προϊόντος προφορικής ιστορίας, ο κάθε

8 Ε.Ε.Κ.Δ.: Παράρτημα 1, Μέρος, 1, «Ο περί Ενοικιοστασίου (Τροποποιητικός) Νόμος του 2013, Αρ. 173 (I)», 27 Δεκεμβρίου 2013, σελ. 1495.πραγματοποιούνταν υπέρ των Τουρκόπληκτων βλ. Έθνος, «Διά τους επιθυμούντας να συνεισφέρουν υπέρ των Τουρκόπληκτων», 15 Ιουνίου 1958, σελ. 4, Έθνος, «Συστηματοποιούνται αι εισφοραί υπέρ των Τουρκόπληκτων», 28 Ιουνίου 1958, σελ. 3 και Έθνος, «Η Ελληνική Κυβέρνησις εισέφερεν 6,000 λίρες υπέρ των Τουρκοπλήκτων», 29 Ιουνίου 1958, σελ. 2

9 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Α.Κ., 2019.

συγγραφέας μπορεί να επιλέξει το απόσπασμα στο οποίο θα βασίσει την ανάλυσή του. Στην παρούσα εργασία, παρουσιάζονται προτάσεις ερμηνείας, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους.

Μέσα από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης εργασίας, διακρίνεται ξεκάθαρα πως κανείς Τουρκόπληκτος δεν έφυγε οικειοθελώς και πως οι ίδιοι βιώνουν το προσφυγικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, όσο το βιώνει οποιοσδήποτε άνθρωπος εκτοπίστηκε από την περιοχή του κάτω από βίαιες συνθήκες.

Οι Αρμένιοι της Κύπρου, που έχασαν τα σπίτια τους τον Δεκέμβριο του '63, στην ερώτηση αν «έφυγαν οικειοθελώς ή τους έδιωξαν», απάντησαν πως ναι μεν έφυγαν, αλλά τόνισαν το ερώτημα ποιος καθόταν σπίτι του με τόσες φασαρίες και πυροβολισμούς και με την εμπειρία της Γενοκτονίας;¹⁰. Συν τοις άλλοις, στο αρχείο του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών εντοπίζονται μικρά ανακοινωθέντα και άρθρα από τον Τύπο της Εποχής, που κάνουν λόγο για βίαιη εκδίωξη Αρμενίων από τα σπίτια τους στον Τουρκομαχαλά της Λευκωσίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι τίτλοι «Αρμένιος Διατάσσεται όπως εκκενώση οικίας»¹¹, “Armenian House occupied by Turks”¹², «Τούρκοι καταλαμβάνουν αρμενική οικία διά της βίας»¹³, ενώ με επιστολή του, η οποία δημοσιεύθηκε στις 9 Ιουλίου 1964 στο περιοδικό Cyprus To-day, ο Γενικός Βικάριος της Αρμενικής Εκκλησίας εν Κύπρω, Yervant Deayrakouyn, με τίτλο “The Drama of the Armenians in Cyprus” αναφέρει, μεταξύ άλλων, πως οι τελευταίοι εναπομείναντες, στην Αρμενική γειτονιά, Αρμένιοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους διά της βίας από τους Τούρκους εξτρεμιστές¹⁴. Εντύπωση, μάλιστα, προκαλεί δημοσίευμα στην εφημερίδα Times of Cyprus, τον Ιούλιο του 1964, με τίτλο “Armenians pay taxes twice and smile”, όπου τονίζεται από τον συγγραφέα πως οι Αρμένιοι που ζουν στον τουρκικό τομέα βίωναν μπουκοτάζ στις επιχειρήσεις τους από τους

10 A.K.I.: Συνέντευξη Γ.Κ., Λ.Κ., Σ.Μ., 2019

11 «Αρμένιος Διατάσσεται όπως εκκενώση οικία», Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών (στο εξής Γ.Τ.Π.), Ανακοινωθέν 15ης Ιανουαρίου 1964, Αρ. 4

12 “Armenian House occupied by Turks”, Γ.Τ.Π., Ανακοινωθέν 16ης Ιανουαρίου 1964, Αρ. 6

13 «Τούρκοι καταλαμβάνουν αρμενική οικία διά της βίας», Γ.Τ.Π., Ανακοινωθέν 27ης Ιανουαρίου 1964, Αρ. 10

14 Yervant Deayrakouyn Vartabed, “The Drama of the Armenians in Cyprus”, Cyprus To-day, Publications Department of the Greek Communal Chamber (Cyprus), July 9, 1964, Vol. II, No 3-4, sel. 25

Τουρκοκύπριους, οι οποίοι στέκονταν έξω από τις αρμένικες επιχειρήσεις και προέτρπεαν τους υποψήφιους πελάτες να μην αγοράσουν από το συγκεκριμένο κατάστημα, αλλά να επιλέγουν τουρκικά μαγαζιά¹⁵. Μπορεί λοιπόν αρκετοί από τους Αρμένιους να μην έφυγαν διά της βίας, ωστόσο, αυτό δεν αναιρεί το στοιχείο του εκτοπισμού από την προσωπική τους ταυτότητα.

Βεβαίως νιώθω πρόσφυγας, στα αγγλικά είναι displaced person, I feel displaced. Δεν είχαμε τίποτα από αυτήν την πλευρά. Τα χάσαμε όλα. [...] Κανείς δεν ξέρει, κανείς δεν μιλά. Το αυτό είναι ότι άλλοι οι νέοι του '74 επέασαν και φαγητό και τσιαντήρια, οι λεφτά, οι δάνειο, οι τα παιδιά και τα εγγόνια και πάει και πάει. Εμείς τίποτε. Αλλά δεν δέχεται η Κυβέρνηση, ε, τι θα κάμεις. Θα λένε ότι εμείς είμαστε λίγοι, θα πεθάνουμε, θα πάμε¹⁶.

Και άλλος πληροφορητής,

Και τώρα δεν θεωρούμαστε πρόσφυγες. [σ.σ. ερώτηση: «νιώθετε πρόσφυγας;»] Βέβαια, τα χάσαμε όλα. Χάσαμε τα πάντα το '63 και περιουσίες και σπίτια και οικόπεδα, πολλές περιουσίες. Δεν θυμάμαι να προσπαθήσαμε να διεκδικήσουμε σε οργανωμένη βάση κάτι¹⁷.

Κάποιοι από αυτούς διακρίνουν τη διαφορά μεταξύ «τουρκόπληκτου» - «πρόσφυγα» βάσει της αριθμητικής υπεροχής των δεύτερων έναντι των πρώτων.

Οι Τουρκόπληκτοι δεν ήταν πολλοί, δεν ήταν σαν τους πρόσφυγες¹⁸. [...] Εμείς σαν Τουρκόπληκτοι δεν βρήκαμε την υποστήριξη της Κυβέρνησης που έδωσε στους πρόσφυγες, αλλά σαν κοινότητα, ανέκαθεν, είχαμε υποστήριξη από οποιαδήποτε Κυβέρνηση. Όχι όμως ως Τουρκόπληκτοι, τίποτα καμία στήριξη. Συγκριτικά με τους πρόσφυγες καμία σχέση¹⁹.

Άλλοι πληροφορητές αποδέχονται τον όρο «τουρκόπληκτος», επειδή αυτόν τους «επέβαλε», σε εισαγωγικά, ο δημόσιος λόγος της πολιτικής:

Ναι, κοίτα, εμείς εν ήμασταν πρόσφυγες, αποκαλούσαν μας «Τουρκόπληκτους»²⁰.

15 “Armenians pay taxes twice and smile”, Times of Cyprus, 25th January 1959, σελ. 1.

16 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Γ.Κ., 2019

17 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Β.Μ., 2019

18 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Σ.Τ., 2018

19 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Χ.Χ., 2019

20 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Σ.Μ., 2019.

[...] Από την Κυβέρνηση [σ.σ. δεν πήραμε βοήθεια νομίζω]. Απ' όσο ξέρω όχι²¹.

[Σ.Σ. Σήμερα νιώθετε πρόσφυγας;] Ε, τι να σου πω, όχι. Τι να πω, τι να ζητήσω; Μέσα μου όχι, δεν νιώθω. Χάσαμε πράγματα και φύγαμε χωρίς τη θέλησή μας, αλλά εντάξει. Δεν αποφασίζω εγώ αν είμαι πρόσφυγας ή όχι. Αλλά τώρα που νιώθω καλά, δεν χρειάζομαι τη βοήθεια, δεν νιώθω πρόσφυγας²².

Αντί επιλόγου

Συνοψίζοντας, και ξεκινώντας από το τέλος και τους ίδιους τους τουρκό-πληκτους Ελληνοκύπριους, η απόδοση ταυτοτήτων λειτουργεί emphatically στο πώς τα υποκειμένα, ήτοι οι πρωταγωνιστές της ιστορίας, αυτοορίζονται και ερμηνεύουν τα γεγονότα μέσα από το πρίσμα της ταυτότητας. Κι αυτό διαφαίνεται από την έμφαση με την οποία οι ίδιοι τονίζουν την ταυτότητα «τουρκόπληκτος» έναντι της ταυτότητας «πρόσφυγας». Θεωρούν, δηλαδή, πως η αντιμετώπιση και η ονομασία, που έλαβαν, δόθηκαν λόγω της αριθμητικής τους μειονεξίας, ενώ κάποιοι Αρμένιοι λόγω της εθνοτικής τους διαφοράς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει πώς το ίδιο το κράτος έχει τραβήξει μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ των εκτοπισθεισών ομάδων, όταν χρειάστηκε να εξηγήσει τι ακριβώς είναι ο «τουρκόπληκτος», προκειμένου να προβεί στον διαχωρισμό τους από τους εκτοπισθέντες του 1974.

Εν τέλει, παρατηρείται πως η ταυτότητα «τουρκόπληκτος», η οποία προήλθε από τον Τύπο της εποχής, επηρέασε τη μετέπειτα θέσπιση νόμων σχετικά με τη λεξιλογική προσέγγιση και πολύ δε περισσότερο τον τρόπο με τον οποίο αυτοορίζονται τα ίδια τα θύματα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο, μέσω αυτής της ταυτότητας, ερμηνεύουν αφενός τα ιστορικά γεγονότα και αφετέρου την αντιμετώπιση που έλαβαν.

Βιβλιογραφία

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών – Ανακοινωθέντα

Press Release no. 11, 9 Ιανουαρίου 1964

Press Release no. 6, 10 Ιανουαρίου 1964

Press Release no. 14, 11 Ιανουαρίου 1964

21 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Β.Μ., 2019

22 Α.Κ.Ι.: Συνέντευξη Λ.Κ., 2019.

Press Release no. 2, 14 Ιανουαρίου 1964
Press Release no. 5, 14 Ιανουαρίου 1964
Press release no. 11, 30 Ιανουαρίου 1964
Press Release no. 11, 7 Φεβρουαρίου 1964
Press Release no. 12, 17 Μαρτίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 16, 8 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν Νο.5, 12 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 4, 15 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 6, 16 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 10, 27 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 13, 29 Ιανουαρίου 1964
Ανακοινωθέν αρ. 10, 31 Ιανουαρίου 1964.

Τύπος

Cyprus Bulletin

Cyprus Today

Cyprus Mail

Times of Cyprus

Αλήθεια

Έθνος

Ελευθερία

Ελευθερία

Επίσημη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας

Μάχη

Πρωτεύουσα

Σημερινή

Φιλελεύθερος

Χαραυγή

Κρατικό Αρχείο Κύπρου

ΚΑΚ: MJ94/67. “The Persons who sustained losses (AID Fund) Law 1968”, «Προβλήματα Τουρκόπληκτων», Αρ.Φακ.Ε.Δ./Γ5/69 Επιτροπή Διαχείρισεως Ταμείου Βοηθείας Ζημιωθέντων Λευκωσίας, 12 Φεβρουαρίου 1975

ΚΑΚ: MJ94/67. “The Persons who sustained losses (AID Fund) Law 1968”, «Προβλήματα Τουρκόπληκτων», Υ.Ο. 288/1967/5

ΚΑΚ: FA1/1820. Police Announcement, Public Information Office, 21st December 1963, Press Release no. 5

ΚΑΚ: Ε12/80. Γραφείον Ελληνικής Παιδείας «Αρμένικα Δημοτικά Σχολεία», «Εφορεία Αρμένικων Δημοτικών Σχολείων» επιστολή του Προέδρου στις 26 Ιουλίου 1963 προς το Ελληνικό Γραφείο Παιδείας

ΚΑΚ: Ε12/80. «Γραφείον Ελληνικής Παιδείας με θέμα “Αρμένικα Δημοτικά Σχολεία”», βλ. επιστολή του Προέδρου της Εφορείας Αρμενικών Δημοτικών Σχολείων προς τον Διευθυντή του Ελληνικού Γραφείου Παιδείας, 26 Ιουλίου 1963

ΚΑΚ: Ε14/09. «Απαλλαγή εκ των διδάκτρων – Τουρκόπληκτοι μαθηταί»

Αποφάσεις Υπουργικού Συμβουλίου

Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 15.176, «Αιτήματα Τουρκοπλήκτων του 1963 όπως θεωρηθούν ως εκτοπισθέντες», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου 26/8/1976, Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 41.818, «Διαγραφή προπολεμικών χρεών, που οφείλονται στην Κυπριακή Δημοκρατία από πρόσφυγες ή πληγέντες οφειλέτες», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου 18/11/1994.

Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 47.142, «Διαγραφή δανείων που οφείλονται από “ζημιωθέντες” (Τουρκόπληκτοι 1963)», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου 8/1/1998.

Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 6194, «Παραχώρησις κρατικής γης προς την Ιεράν Αρχιεπισκοπήν Κύπρου», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου, 15 και 16/12/1966.

Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 8621, «Νέα αιτήματα των Τουρκόπληκτων», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου, 27/3/1969.

Γραμματεία Υπουργικού Συμβουλίου, Απόφασις υπ’ Αρ. 9912, «Δίδακτρα πληρωτέα υπό γονέων καλυπτομένων υπό των περί Ταμείου Βοηθείας Ζημιωθέντων Νόμων, του περί Ταμείου Συντάξεων και Εκτάκτων Επιδομάτων των εκ των Πεσόντων και Θυμάτων του Αγώνος εξαρτωμένων και των Αναπήρων αυτού Νόμου, των περί της Εθνικής Φρουράς (Χορηγήματα εις εξαρτωμένους Πεσόντων και εις Αναπήρους) Κανονισμών και των περί Χορηγημάτων εις Εξαρτωμένους Πεσόντων και εις Αναπήρων Νόμων», Απόσπασμα από τα Πρακτικά της Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου, 6/8/1970.

Δευτερογενείς Πηγές

Kaoullas, L.G., 2017, *Cyprus, 1963-64: A New Conceptual Framework for Chaotic Security Structures and Momentous Phases in Polity-Building*, PhD thesis in Criminology, School of Law, The University of Edinburgh.

Olga Demetriou, Patterns of Prejudice, 2014, 'Struck by the Turks': reflections on Armenian refugeehood in Cyprus, Vol. 48, No. 2, 167–18 <http://dx.doi.org/10.1080/0031322X.2014.905369>.

Paul Thomson, 2008, *Φωνές από το παρελθόν*, Πλέθρον, Αθήνα.

Susan Paul Pattie, 1996, *Faith in History*, Smithsonian.

Αγνή Μ. Μιχαηλίδη, 1977, *Χώρα, η παλιά Λευκωσία*, Λευκωσία.

Αντώνης Λιάκος, 2009, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.

Γιάννης Κ. Λάμπρου, 2008, *Ιστορία του κυπριακού, Τα χρόνια μετά την ανεξαρτησία 1960 – 2008*, Πάργα, Αθήνα.

Γλαύκος Κληρίδης, 1988, *Η κατάθεσή μου*, Αλήθεια, Λευκωσία, τ. 1

Ζακ Λε Γκοφ, 1998, *Ιστορία και Μνήμη*, Νεφέλη, Αθήνα.

Μακάριος Δρουσιώτης, 2005, *Η πρώτη διχοτόμηση*, Κύπρος 1963-1964, αλφάδι, Λευκωσία.

Μιλτιάδης Χριστοδούλου, 1987, *Η πορεία μιας εποχής*, Ι. Φλώρος, Αθήνα

Πέτρος Παπαπολυβίου (επ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας 1960-2010*, Φιλελεύθερος τόμος 1.

Πέτρος Παπαπολυβίου (επ.), *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας 1960-2010*, Φιλελεύθερος, τόμος 4.

Χρυσόστομος Περικλέους (επιμ.) 2010, *Κυπριακή Δημοκρατία 50 χρόνια επώδυνη πορεία*, Παπαζήση, Αθήνα.

«Επιχείρηση Κοφίνου & Ελληνικός Τύπος»

Μαίρη Παρθύμου

Υποψήφια Διδάκτωρ

Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών

Επικοινωνία: mairy.p-@hotmail.com

Λέξεις Κλειδιά: *Επιχείρηση Κοφίνου, Ελλάδα, Τουρκία, Χούντα*

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζεται στα πλαίσια του Β΄ Επιστημονικού Συνεδρίου Πισσουρίου μέσα από τον ελληνικό τύπο της εποχής, λαμβάνοντας υπόψη ότι το Ελληνικό Κράτος βρισκόταν υπό χουντική διακυβέρνηση και δεδομένης της λογοκρισίας που είχε επιβληθεί σε όλη την διάρκεια της επταετίας στην πνευματική κίνηση Κύπρου (2019) με θέμα : «Ενημέρωση και Δημοκρατία». Αντικείμενο έρευνας της συγκεκριμένης ανακοίνωσης είναι η Επιχείρηση Κοφίνου, που έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 1967 στην Κύπρο, στο πλαίσιο των διακοινοτικών συγκρούσεων στην περιοχή Κοφίνου - Άγιος Θεόδωρος, η οποία θεωρείται κομβικής σημασίας γεγονός, τόσο για την εξέλιξη του Κυπριακού ζητήματος, όσο και την κλιμάκωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Με την παρούσα ανακοίνωση επιδιώκεται να διερευνηθεί πώς τα γεγονότα της Κοφίνου παρουσιάζονται του τόπου. Εξετάζονται τρεις αντιπροσωπευτικές εφημερίδες της εποχής, η Βραδυνή, το Έθνος και η Εστία, οι οποίες προδικτατορικά κινούνται σε διαφορετικές πολιτικές κατευθύνσεις. Με δεδομένο το παραπάνω στοιχείο, αλλά και την ανελευθερία που επικρατούσε την περίοδο αυτή στο Ελληνικό Κράτος, παρουσιάζεται, μέσα από τα άρθρα που παραθέτουν για τα γεγονότα της Κοφίνου οι τρεις προαναφερόμενες εφημερίδες, η στάση τους απέναντι στην δικτατορική κυβέρνηση και κατά πόσο η λογοκρισία επηρέαζε την διαμόρφωση της κοινής γνώμης της εποχής, τόσο για το συγκεκριμένο γεγονός της Κοφίνου, όσο και για την χουντική κυβέρνηση.

Εισαγωγή

Η «Επιχείρηση Κοφίνου», η οποία πραγματοποιήθηκε στην ομώνυμη περιοχή της Κύπρου τον Νοέμβριο του 1967, αν και δεν είναι ευρέως γνωστή,

ωστόσο θεωρείται γεγονός κομβικής σημασίας όσον αφορά το κυπριακό ζήτημα (Ηρακλείδης, 2006: 200-201, Ιεροδιακόνου, 1975: 404 & Κρανιδιώτης, 1985: 454), αφού, σύμφωνα με πολλούς ιστορικούς, άνοιξε τους ασκούς του Αιόλου, οδηγώντας με μαθηματική ακρίβεια την Κύπρο στα γεγονότα του 1974 και στην τουρκική εισβολή (Συρίγος, 2015: 187).

Αν και υπάρχουν αρκετές επιστημονικές βιβλιογραφικές και αρθρογραφικές αναφορές, οι οποίες εξετάζουν λεπτομερώς τις συνθήκες που επικρατούσαν σε Ελλάδα και Κύπρο όταν συνέβησαν τα γεγονότα στην Κοφίνου, ωστόσο το ζήτημα δεν έχει εξεταστεί από την σκοπιά του ελληνικού Τύπου. Πιο συγκεκριμένα, δεν έχει διερευνηθεί κατά πόσο οι ελληνικές εφημερίδες της εποχής, μέσω της αρθρογραφίας τους, επεδίωξαν να ενημερώσουν ορθά και ειλικρινά την κοινή γνώμη ως προς την κατάσταση στην Κύπρο και τις προεκτάσεις αυτής, στην Ελλάδα.

Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης, λοιπόν, είναι να αποτυπώσει, όσο το δυνατόν πληρέστερα, πώς στην δικτατορική τότε Ελλάδα οι εφημερίδες, οι οποίες λειτουργούσαν στο πλαίσιο αυστηρής λογοκρισίας, αποτύπωσαν τα γεγονότα της «Επιχείρησης Κοφίνου», αν και σε ποιο βαθμό εξέφρασαν τις θέσεις τους και κατά πόσο συσχέτισαν τα γεγονότα με τη νέα κατάσταση που βίωνε το Ελληνικό Κράτος.

Η παρούσα ανακοίνωση αρχικά θα αποτυπώσει σε αδρές γραμμές το ιστορικό πλαίσιο της «Επιχείρησης Κοφίνου» και τις συνθήκες λειτουργίας των εφημερίδων της εποχής, ενώ στη συνέχεια θα παρουσιάσει τα σχόλια αντιπροσωπευτικών ελληνικών εφημερίδων για τα γεγονότα αυτά. Πιο συγκεκριμένα, συμπεριλαμβάνονται στην ανακοίνωση σχόλια άρθρων από τρία έντυπα διαφορετικής πολιτικής τοποθέτησης (Βραδυνή, Εστία, Έθνος), ώστε να καταδειχθεί, μέσω της αντιπαραβολής αυτών των σχολίων, πώς τα γεγονότα μεταδόθηκαν στους αναγνώστες και πώς επιδιώχθηκε να διαμορφωθεί η κοινή γνώμη σε μία ιδιαίτερα φορτισμένη πολιτική περίοδο για την Ελλάδα, οι συνέπειες της οποίας στιγμάτισαν την πορεία του Κυπριακού Ζητήματος. Τέλος, η ανακοίνωση θα ολοκληρωθεί με μία σειρά συμπερασματικών παρατηρήσεων για το προαναφερόμενο θέμα, ώστε να σχηματιστεί μία συνολική άποψη επί αυτού.

Ιστορικό Πλαίσιο

Η περιοχή της Κοφίνου βρίσκεται νοτιοδυτικά της Λάρνακας σε απόσταση 40 χλμ. από την Λευκωσία, πολύ κοντά στον κύριο δρόμο Λευκωσίας – Λεμεσού. Στο χωριό αυτό υπήρχαν αρκετά προβλήματα πολύ πριν ξεσπάσουν

τα επεισόδια του 1967 (Συρίγος, 2015: 187). Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο των διακοινοτικών ταραχών, οι Τουρκοκύπριοι εμπόδιζαν την μετακίνηση των Ελληνοκυπρίων της περιοχής, απειλώντας ότι θα διακόψουν το συγκοινωνιακό δίκτυο στο δρόμο Λευκωσίας – Λεμεσού, το οποίο περνούσε μέσα από το χωριό (Κρανιδιώτης, 1975: 454 & Χατζηαντωνίου, 2007: 173). Αντιστοίχως, στον Άγιο Θεόδωρο, οι Τουρκοκύπριοι δημιουργούσαν προβλήματα στους κατοίκους, αφού η συνοικία τους βρισκόταν κοντά στην είσοδο του χωριού, με αποτέλεσμα να ελέγχουν την κίνηση του οδικού δικτύου (Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 253).

Με αφορμή τα διάφορα μικροεπεισόδια που λάμβαναν, λοιπόν, χώρα κατά καιρούς στην περιοχή, οι Τουρκοκύπριοι προχώρησαν στην εγκατάσταση φυλακίων στα υψώματα του Αγίου Θεοδώρου και της Κοφίνου. Ως συνέπεια της παραπάνω ενέργειας, η Κυπριακή Κυβέρνηση, σε συνεννόηση με την Ελλάδα, απέστειλε μέρος της Εθνικής Φρουράς για να επέμβει, σε περίπτωση που η κατάσταση χειροτέρευε και οι Τουρκοκύπριοι επεδίωκαν να διακόψουν το οδικό δίκτυο Λευκωσίας-Λεμεσού. Η Κυπριακή Κυβέρνηση, από την πλευρά της, θεωρούσε αναφαίρετο δικαίωμα της την διεξαγωγή αστυνομικών περιπολιών στην περιοχή, ώστε να εξασφαλίσει την προστασία των κατοίκων, προειδοποιώντας ότι, εάν οι Τουρκοκύπριοι εμπόδιζαν την Αστυνομία να πραγματοποιήσει περιπολίες, η τελευταία, με τη βοήθεια της Εθνικής Φρουράς, θα έκανε χρήση «λογικής και αναγκαίας» βίας, για να αποκαταστήσει την τάξη στην περιοχή. Επιπλέον, η Κυπριακή Κυβέρνηση γνώριζε ότι η στάση των Τουρκοκυπρίων μπορούσε να οδηγήσει σε παγίωση της κατάστασης, κάτι που θα είχε επιπτώσεις στο ηθικό των κατοίκων της περιοχής, ενθαρρύνοντας επιπλέον τους Τουρκοκύπριους να επιχειρήσουν παρόμοιες καταστάσεις και σε άλλες περιοχές της Κύπρου (Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 254).

Ο Στρατηγός Γρίβας, ωστόσο δεν συμφωνούσε να εμπλακεί η Εθνική Φρουρά στην υπόθεση, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε το ζήτημα να αναληφθεί αποκλειστικά και μόνο από την αστυνομία. Στην πολιτικοστρατιωτική σύσκεψη, που πραγματοποιήθηκε στην Κύπρο, τελικά αποφασίστηκε οι αστυνομικές περιπολίες να ξεκινήσουν στις 2 Νοεμβρίου, ενώ επισημάνθηκε ότι, σε περίπτωση που κλιμακωνόταν η κρίση στην περιοχή, θα έπρεπε να ενημερωθεί η Αθήνα, ώστε να μην βρεθεί εξ απρόοπτου, αν οι συγκρούσεις οδηγούσαν σε μία γενικότερη κρίση. Τελικά οι περιπολίες ξεκίνησαν στις 14 Νοεμβρίου, με τους Τουρκοκυπρίους να μην αντιδρούν (Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 255-257).

Οι περιπολίες διενεργήθηκαν ομαλά κατά την 14η και την 15η Νοεμβρίου το πρωί, ξαφνικά όμως η κατάσταση επιδεινώθηκε, όταν, κατά την μεσημεριανή περιπολία, οι Τουρκοκύπριοι έριξαν πυροβολισμούς, με συνέπεια να πληγεί τεθωρακισμένο όχημα της Εθνικής Φρουράς. Αυτό είχε ως συνέπεια να αρχίσει η σύγκρουση, η οποία γρήγορα γενικεύθηκε με θύματα εκατέρωθεν, κυρίως όμως από την τουρκοκυπριακή κοινότητα (Αλεξανδράκης, 1987: 107-109, Ιεροδιακόνου, 1975: 454, Μπήτος, 1998: 155, Τοφφαλής, 2010: 220 & Χατζηαντωνίου, 2007: 174). Την ίδια μέρα το απόγευμα μετέβη στην περιοχή ο Γρίβας, ώστε να επιβλέψει την επιχείρηση. Κατά την παραμονή του Γρίβα στην περιοχή, έφτασε επείγουσα ενημέρωση από την Αθήνα να αποχωρήσουν όλες οι στρατιωτικές μονάδες. Η επιχείρηση ωστόσο συνεχίστηκε έως τις 9.00 μ.μ., επειδή υπήρχαν ακόμη κάποιες εστίες αντιστάσεως (Κρανιδιώτης, 1985: 456).

Η Τουρκία από την πλευρά της δεν έμεινε άπραγη, αφού τα μεσάνυχτα της ίδιας μέρας, με τηλεσίγραφο της προς την χούντα, την ενημέρωνε ότι, αν δεν αποχωρούσε η Εθνική Φρουρά από την περιοχή έως τις 6 το πρωί, θα άρχιζε επίθεση στον Έβρο (Συρίγος, 2015: 188-189). Η προαναφερόμενη απαίτηση της Άγκυρας φανέρωνε ότι ερμήνευε τα γεγονότα στην Κοφίνου ως μία προσπάθεια της ελληνικής πολιτικής να προσαρτήσει το νησί, εφαρμόζοντας ελάσσονες κινήσεις, όπως η προαναφερόμενη, οι οποίες, αν και μεμονωμένα δεν εντυπωσίαζαν, ωστόσο σωρευτικά θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα (Ριζάς, 2002: 37-38 & Συρίγος, 2015: 188).

Η χουντική κυβέρνηση ενημέρωσε τον Μακάριο ότι επιθυμούσε να τερματιστούν οι επιχειρήσεις και να αποχωρήσει η Εθνική Φρουρά από τις θέσεις που είχε καταλάβει (Ριζάς, 2002: 39-40). Ωστόσο ο Μακάριος δεν συμφώνησε, με αποτέλεσμα η εντολή να δοθεί εκ νέου στον Γρίβα απευθείας από την Αθήνα, μέσω του Έλληνα πρεσβευτή Αλεξανδράκη (Τοφφαλής, 2010: 220). Τελικά τα στρατεύματα αποχώρησαν από την Κοφίνου στις 4.00 π.μ..

Με την αποχώρηση των δυνάμεων της Εθνικής Φρουράς από τη Κοφίνου και τον Άγιο Θεόδωρο, δυνάμεις της ΟΥΝΦΙΚΥΠ εγκατέστησαν ισχυρά παρατηρητήρια, με την κατάσταση να φαίνεται ότι οδηγείται σε εξομάλυνση. Όμως, λίγο αργότερα, τα πράγματα χειροτέρευσαν, αφού η τουρκική εθνοσυνέλευση παραχώρησε το δικαίωμα στην Κυβέρνηση Ντεμιρέλ να αποβιβάσει στρατεύματα είτε στην Κύπρο, είτε στην Ελλάδα. Η Άγκυρα, εκμεταλλευόμενη την κατάσταση και την δυνατότητα να βρεθεί σε πλεονεκτική θέση, απαίτησε από την Αθήνα, στις 17 Νοεμβρίου, μέσω αυστηρής διακοίνωσης, τα εξής (Κρανιδιώτης, 1985: 458-459 & Ηρακλείδης, 2006: 201):

- Να αποχωρήσει η Ελληνική Μεραρχία από την Κύπρο και να αποσυρθεί ο οπλισμός της
- Να γίνει ανάκληση του στρατηγού Γρίβα (Κρανιδιώτης, 1985: 457)
- Να ανακληθούν οι αξιωματικοί της Εθνικής Φρουράς και να διαλυθεί η τελευταία
- Ο οπλισμός της Εθνικής Φρουράς να συγκεντρωθεί και να μεταβιβασθεί στην ΟΥΝΦΙΚΥΠ
- Οι Τουρκοκύπριοι να αποζημιωθούν (Αλεξανδράκης, 1987: 109, Γρηγοριάδης, 1975: 143, Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 258-259 & Μπήτος, 1998: 155 Τοφφαλής, 2010: 221, Στυλιανού, 2002: 90 & Firat, 2012: 166).

Επιπλέον, την ίδια περίοδο, τουρκικά πλοία κατέπλευσαν προς τις ακτές της Κερύνειας, κάτι που έδωσε θάρρος τους Τουρκοκυπρίους, οι οποίοι ξεκίνησαν να προκαλούν και να σκοτώνουν ανεξέλεγκτα (Κρανιδιώτης, 1985: 459). Η Τουρκία έδωσε παράταση δύο ημερών για την ικανοποίηση των αιτημάτων της έως τις 24 Νοεμβρίου, ενώ επενέβη και η Αμερική στέλλοντας μηνύματα προς τις Άγκυρα, Αθήνα και Λευκωσία, μέσω των οποίων ζητούσε να αποφευχθεί κάθε ενέργεια που θα ήταν ικανή να προκαλέσει πόλεμο, αποστέλλοντας, παράλληλα, τον υφυπουργό Αμύνης Σάϊρους Βανς ως μεσολαβητή, ώστε να εκτονωθεί η κατάσταση (Αλεξανδράκης, 1987: 110, Ηρακλείδης, 2006: 201 Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 259, Ριζάς, 2002: 39, Στυλιανού, 2002: 90, Τοφφαλής, 2010: 221).

Τελικά, με την μεσολάβηση του Βανς, αλλά και τις παρεμβάσεις του Γ.Γ. του ΟΗΕ Ου Θάντ και του Γ.Γ. του ΝΑΤΟ Μπρόζιο, η κρίση έλαβε τέλος την 4η Δεκεμβρίου 1967, με την υποχώρηση (Κρανιδιώτης, 1985: 468-479 & Συρίγος, 2015: 189) κυρίως της Ελλάδας και την ικανοποίηση των περισσότερων αιτημάτων της Τουρκίας. Μέσα σε σαράντα πέντε ημέρες, οι ελληνικές και οι τουρκικές δυνάμεις θα αποχωρούσαν από την Κύπρο, εκτός της ΕΛΔΥΚ και της ΤΟΥΡΔΥΚ, ενώ η Τουρκία αρνήθηκε να άρει τα μέτρα πολεμικής προετοιμασίας. Το ζήτημα διάλυσης της Εθνικής Φρουράς (Ριζάς, 2002: 40), μετά την έντονη στάση της Κυπριακής Κυβερνήσεως έμεινε σε εκκρεμότητα, ενώ, προκειμένου να παρακαμφθεί το προαναφερόμενο εμπόδιο, ο Ου Θάντ κάλεσε τις κυβερνήσεις των τριών εμπλεκόμενων μερών να παραχωρήσουν στην ΟΥΝΦΙΚΥΠ αυξημένες αρμοδιότητες, ώστε να διασφαλιστεί η ειρήνη και η εποπτεία όσον αφορά τον γενικό αφοπλισμό (Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 261).

Ο Τύπος της Περιόδου της Δικτατορίας

Μία από τις πρώτες στοχεύσεις της χούντας με την κατάληψη της εξουσίας ήταν η επιβολή λογοκρισίας (Γρηγοριάδης, 1975: 112-113, Στάμος, 1980: 23 & Στράτος, 1995: 20-21) στον Τύπο της εποχής, ώστε το σύνολο των εκδιδόμενων εφημερίδων να υπακούουν στους δικτατορικούς σκοπούς της και να μετατραπούν σε πειθήνια οργανά της (Βλάχου, 1992: 48). Τρανταχτό παράδειγμα της παραπάνω επιδίωξης αποτέλεσε το γεγονός ότι, μόλις 8 μέρες μετά το πραξικόπημα, στις 29 Απριλίου 1967, εκδόθηκε μία λίστα που περιείχε μέτρα περί λογοκρισίας, η οποία προερχόταν από την νεοσύστατη Υπηρεσία Ελέγχου του Τύπου, σκοπός της οποίας ήταν να μην περιλαμβάνεται σε κανένα έντυπο πληροφορία, σχόλιο ή εικόνα το οποίο θα έπληττε τη φήμη της στρατιωτικής κυβέρνησης (Ραϊτσίνης, 2017: 72 & Στράτος, 1995: 21).

Η λογοκρισία μάλιστα έφτανε σε τέτοιο επίπεδο (Γρηγοριάδης, 1975: 114 & Νέστωρ, 2010: 181-188), ώστε οι εφημερίδες της εποχής σε πολλές περιπτώσεις είχαν πανομοιότυπο περιεχόμενο, μιας και περιλάμβαναν όχι μόνο επακριβώς τα ίδια χουντικά ανακοινωθέντα και άρθρα, αλλά έφεραν και τους ίδιους τίτλους στα πρωτοσέλιδα τους. Συνέπεια των παραπάνω, οι περισσότερες εκδιδόμενες εφημερίδες της εποχής (Γιωτίτσας, 2009) αναγκάζονταν να δημοσιεύουν ό,τι τους υπαγόρευε η Στρατιωτική Υπηρεσία Τύπου, μεταξύ των οποίων ψευδείς και προπαγανδιστικές ειδήσεις και συκοφαντίες εναντίον κάθε πολιτικού προσώπου που θεωρούσαν αντίπαλο τους, ενισχύοντας, με αυτό τον τρόπο, την σταθεροποίηση του χουντικού οικοδομήματος (Γιαννόπουλος & Clogg, 1976: 116).

Ανοικτά υπέρ του καθεστώτος τάχθηκαν η εφημερίδα Ελεύθερος Κόσμος και η Εστία. Σχετικά γρήγορα υπέκυψαν στις αξιώσεις των χουντικών επιδιώξεων περί λογοκρισίας και οι συντηρητικές - φιλοβασιλικές εφημερίδες Ακρόπολις, Απογευματινή και Βραδυνή, ενώ δυσάρεστη έκπληξη αποτέλεσε και η υποταγή άλλων τεσσάρων δημοκρατικών εντύπων, της Αθηναϊκής, του Βήματος, του Έθνους και των Νέων (Γιαννόπουλος & Clogg, 1976: 116).

Η πολιτική της προληπτικής λογοκρισίας διατηρήθηκε έως τον Οκτώβριο του 1969 (Στράτος, 1995: 149), όπου και αντικαταστάθηκε με αυτή της κατασταλτικής λογοκρισίας (Ραϊτσίνης, 2017: 128), μιας και οι δικτάτορες ένιωθαν πλέον ασφαλείς, αφού είχαν ελέγξει πλήρως τον Τύπο της εποχής (Τζανετάκος, 2017). Ωστόσο, η παραπάνω αλλαγή στην ουσία δεν προκάλεσε χαλάρωση των μέτρων λογοκρισίας, αλλά δημιούργησε μεγαλύτερο πρόβλημα για τους εκδότες, μιας και πλέον έπρεπε οι ίδιοι να λογοκρίνουν το περιεχόμενο των εντύπων (Γιαννόπουλος & Clogg, 1976: 12 & Στράτος, 1995:

22-23), υπακούοντας στον νέο νόμο «περί Τύπου» που ψηφίστηκε το 1970, ο οποίος προήγαγε την αυτολογοκρισία (Τζανετάκος, 2017). Ο νόμος αυτός ήταν εξίσου ανελεύθερος με τον προϋπάρχοντα, λειτουργώντας εξοντωτικά για τα έντυπα της εποχής, δίνοντας όμως την δυνατότητα σε κάποιους εκδότες να εκμεταλλευτούν κενά που υπήρχαν και να επιδιώξουν, έστω και περιορισμένα, να παρουσιάσουν αντικαθεστωτικές απόψεις.

Αρχαιακό Υλικό και Μεθοδολογία

Την περίοδο που λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα της Κοφίνου εξακολουθούσαν να ισχύουν τα μέτρα της προληπτικής λογοκρισίας. Λαμβάνοντας υπόψη τα έντυπα που κυκλοφορούσαν την εποχή εκείνη, αποφασίστηκε να μελετηθούν δειγματοληπτικά η εφημερίδα «η Εστία» (Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008: 263-264), η οποία είχε ταχθεί φανερά υπέρ των χουντικών, η Βραδυνή (Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008: 393-394 & Μπασαντής, 2002: 107-108) από την πλευρά των συντηρητικών - φιλοβασιλικών και το Έθνος (Δρούλια & Κουτσοπανάγου, 2008 : 58-59) από την πλευρά των προοδευτικών δυνάμεων, την περίοδο από 14 Νοεμβρίου, που ξεκίνησαν οι αστυνομικές περιπολίες στην Κοφίνου, έως και τις 5 Δεκεμβρίου, μία μέρα μετά τον τερματισμό της κρίσης. Η επιλογή των συγκεκριμένων εφημερίδων έγινε με γνώμονα το διαθέσιμο υλικό που υπήρχε στην ψηφιοποιημένη βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, την περίοδο που λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα στην Κοφίνου.

Όσον αφορά την μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την προσέγγιση του αρχαιακού υλικού, αυτή ήταν η ανάλυση περιεχομένου, μιας και ενδείκνυται για την έρευνα τεκμηρίων που σχετίζονται με τον τομέα της επικοινωνίας (Robson, 2010: 413-427). Μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου των άρθρων, επιδιώκεται να διαφανεί η στάση των μελετώμενων εντύπων όσον αφορά την ενημέρωση της κοινής γνώμης για τα γεγονότα της Κοφίνου, καθώς και κατά πόσο οι απόψεις και οι θέσεις τους εντάσσονται στα πλαίσια της λογοκρισίας του Τύπου, που επέβαλλε η χούντα.

Η Επιχείρηση Κοφίνου Μέσα από τον Ελληνικό Τύπο

Η πρώτη εφημερίδα που μελετήθηκε όσον αφορά τα γεγονότα της Κοφίνου, ήταν η Βραδυνή, η οποία αντιπροσώπευε τον συντηρητικό Τύπο της εποχής. Το πρώτο άρθρο της για την κατάσταση στην Κύπρο δημοσιεύεται την 17η Νοεμβρίου 1967. Πιο συγκεκριμένα, έγραφε στο πρωτοσέλιδο: *«Η κατευναστική παρουσία των κυανόκρανων...εξασφαλίζει τώρα την ησυχία εις δύο κυπριακά χωριά, όπου Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι συνεκρούσθησαν*

την Τετάρτην με εκατέρωθεν απώλειας. Η Κυπριακή εθνοφρουρά, δεχθείσα απρόκλητον επίθεσιν από Τουρκοκυπρίους τρομοκράτας, κατέλαβε τα χωριά Άγιος Θεόδωρος και Κοφίνου, διά να τα παραδώση χθες την δην πρωινήν εις τους κυανοκράνους του ΟΗΕ». Σε συνέχεια αυτής της σύντομης πρωτοσέλιδης αναφοράς στην 8η σελίδα του ιδίου φύλλου, παρέθετε αδρομερώς ένα σύντομο ιστορικό πλαίσιο της κατάστασης στην Κύπρο, το οποίο οδήγησε στη σύγκρουση (Βραδυνή, 17.10.1967).

Την επομένη μέρα δεν υπάρχει κάποια πρωτοσέλιδη αναφορά, ενώ επανέρχεται η Βραδυνή στην 10η σελίδα αναφέροντας, μεταξύ άλλων, τα εξής : «Αι δυνάμεις της Εθνοφρουράς επανήλθον εις τας θέσεις των, αφού συναπεκόμισαν εκατοντάδας όπλων και διέλυσαν τα φυλάκια των τρομοκρατών», «Τουρκοικαί πηγαί εδήλουν ότι η Τουρκία θεωρεί τα επεισόδια αυτά ως σοβαρά, εν τούτοις δεν πιστεύει ότι αποτελούν τον προάγγελον νέων μαχών μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής κοινότητος εν Κύπρω» (Βραδυνή, 18.10.1967). Το περιεχόμενο και αυτού του άρθρου είναι ιδιαίτερα καθησυχαστικό, ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά για την αντίδραση της Τουρκίας, η οποία οδήγησε στην αποχώρηση της Εθνοφρουράς. Αντιθέτως, η αποχώρηση της τελευταίας παρουσιάζεται ως φυσικό επακόλουθο, εφόσον ολοκληρώθηκε ο σκοπός της, που ήταν η προστασία των κατοίκων από τους Τουρκοκύπριους τρομοκράτες.

Στο φύλλο της 20ης Νοεμβρίου, θέλοντας να διαψεύσει η Βραδυνή τις πληροφορίες περί τουρκικού τελεσίγραφου από μέρους της Τουρκίας προς την Ελλάδα, αναφέρει ότι έγκυρες ελληνικές πηγές διέψευσαν «τας πληροφορίες καθ' ας η Τουρκία επέδωσεν εις την Ελλάδα τελεσίγραφον, απειλούσα στρατιωτικήν δράσιν, αν τα ελληνικά στρατεύματα δεν αποσυρθούν εκ της Κύπρου και αν ο στρατηγός Γρίβας δεν απομακρυνθή από την διοίκησιν των ενόπλων δυνάμεων της Κύπρου». Μήνυμα υπήρξε, όπως υποστηρίζει η εφημερίδα, αλλά το περιεχόμενο του ήταν τελείως διαφορετικό, με την Τουρκία να αναφέρεται στα δυσάρεστα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Κύπρο (Βραδυνή, 20.11.1967). Το παραπάνω άρθρο, που «διέψευδε» το προαναφερόμενο περιστατικό, κατά πάσαν πιθανότητα είχε υπαγορευτεί από την χουντική κυβέρνηση, μιας και το ίδιο ακριβώς άρθρο είχε δημοσιεύσει και η εφημερίδα Εστία, την ίδια μέρα με την Βραδυνή. Ωστόσο, είναι επιβεβαιωμένο από τα ιστορικά στοιχεία ότι και τελεσίγραφο υπήρξε προς την Ελλάδα, μέσω του οποίου η Τουρκία είχε δηλώσει ότι θα προχωρούσε σε στρατιωτική δράση στον Έβρο, εάν δεν αποχωρούσαν οι δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς από την Κοφίνου και τον Άγιο Θεόδωρο.

Την 21η Νοεμβρίου, συνεχίζει την αρθρογραφία της η Βραδυνή στα γεγονότα της Κοφίνου, αναφέροντας χαρακτηριστικά: *«ΤΑΣΙΝ χαλαρώσεως εμφανίζει σήμερον η περί το Κυπριακόν έντασις εις τας σχέσεις Ελλάδος - Τουρκίας. Η διαγραφομένη φάσις υφέσεως είναι αποτέλεσμα της ψυχραιμίας, την οποίαν επιδεικνύει η Ελλάς, και των διεθνών ειρηνευτικών προσπαθειών, αι οποίαι καταβάλλονται διά την αντιμετώπισιν των τουρκικών προκλήσεων»* (Βραδυνή, 21.11.1967).

Από τις 22 Νοεμβρίου τα άρθρα της είναι μεγαλύτερα και περιεκτικότερα, στην πλειοψηφία τους πρωτοσέλιδα. Αιτία για αυτή την αλλαγή ήταν το γεγονός ότι το συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ των δύο χωρών (Ελλάδας – Τουρκίας) κλιμακωνόταν εκ νέου, με συνέπεια η πιθανότητα πολεμικής σύρραξης να διαφαίνεται άμεση. Έτσι, η εφημερίδα, στην προσπάθεια της να προετοιμάσει την ελληνική κοινή γνώμη, αναφέρει: *«Απειλαί, μίσος, έντασις. Την στάσιν αυτήν φαίνεται να αντιτάσσει χθες η Τουρκία εις την διεθνώς επικρατούμενην προσπάθειαν της Ελλάδος, όπως μειωθή η περί το Κυπριακόν έντασις διά της συνέσεως και της ψυχραιμίας. Αποτέλεσμα της τουρκικής προκλητικότητος ήσαν : αι ανησυχίαι εκ της παρατεινομένης οξύτητος εις τας σχέσεις των δύο χωρών να διατηρούνται αμείωτοι»* (Βραδυνή, 22.11.1967). Η χουντική, επομένως, κυβέρνηση είναι αυτή που δείχνει συνετή και ψυχραιμη στάση, σύμφωνα με την εφημερίδα, ενώ η Τουρκία αυτή που προκαλεί το σύνολο των προβλημάτων και οξύνει την κατάσταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Την ίδια γραμμή, όσον αφορά τα γεγονότα, ακολουθεί και την επόμενη μέρα στο φύλλο της 23ης Νοεμβρίου. Όπως αναφέρει, η κατάσταση από τις δηλώσεις του Πιπινέλη φαίνεται να είναι αδιέξοδη παρά *«την διαλλακτικότητα της Ελλάδος και παρά τας προσπαθείας της προς ειλικρινή Ελληνοτουρκικήν συνεννόησιν εξίσου επωφελή και διά την Ελλάδα και διά την Τουρκίαν... (Ωστόσο) είναι παρήγορον ότι η Κυβέρνησις...ούτε την αισιοδοξίαν της εγκαταλείπει, ούτε τον ειλικρινή αγώνα της προς εξεύρεσιν λύσεως ικανοποιητικής δι' όλους... χωρίς να παραλείπη να λάβη κάθε μέτρον ασφαλείας, δίδει αληθή διπλωματικήν μάχην με σύνεσιν και περίσκεψιν, ελπίζουσα να υπερνικήση την κρίσιν»* (Βραδυνή, 23.11.1967).

Όπως τονίζει σε μακροσκελές άρθρο της, την 24η Νοεμβρίου, η Τουρκία απώλεσε τα δικαιώματα της απέναντι στην Κύπρο, όταν την πούλησε (εννοεί στην Αγγλία) και όταν με την διεθνή συνθήκη δέχθηκε ότι δεν έχει κανένα ενδιαφέρον πλέον για αυτή. Επίσης, όπως τονίζει η εφημερίδα, το 80% των κατοίκων του νησιού είναι Έλληνες. Ωστόσο, η Ελλάδα και σεβάστηκε και εξακολουθεί να σέβεται την ευαισθησία της Τουρκίας, όσον αφορά την

Κύπρο. «Σκέπτεται με ρεαλισμόν, με ανθρωπισμόν, με κατανόησιν και με πνεύμα ουχί αντιδικιών προς την Τουρκίαν, αλλά ειλικρινούς πόθου συνεργασίας... διότι αμφοτέρας τας χώρας τας απειλεί με ίσην αγριότητα ο κομμουνιστικός δαίμων. Ενώπιον της μείζονος αυτής απειλής, ενώπιον του μεγίστου τούτου κινδύνου τα άλλα προβλήματα αποχρωματίζονται και λύνονται ευχερέστερον, αν υπάρξη η συναίσθησις του μεγίστου κινδύνου και η αποφυγή τρομακτικών εγωισμών των μαχών, που οδηγούν εις τραγικά επακόλουθα. Δι' όλους αυτούς τους λόγους, η Ελλάς δεν θέλει πόλεμον... Αν όμως όλοι άλλως σκέπτονται... τότε η Ελλάς θα πράξη εις ακέραιον το χρέος της προς περιφρούρησιν της εθνικής της αξιοπρέπειας και της εδαφικής της ακεραιότητας» (Βραδυνή, 24.11.1967). Η χουντική κυβέρνηση, επομένως, η οποία προβάλλεται ως διαλλακτική αφού σέβεται την σύμμαχο Τουρκία, επιθυμεί την ειρήνη, όχι γιατί δεν μπορεί να συγκρουστεί με την Τουρκία, αλλά γιατί θεωρεί ότι πρέπει να είναι ενωμένες στο πλαίσιο της Ατλαντικής Συμμαχίας, για να αντιμετωπίσουν τον μεγάλο, τον σημαντικό κίνδυνο του κομμουνισμού. Ωστόσο, σε περίπτωση που αυτό δεν γίνει αντιληπτό, θα αναγκαστεί να προχωρήσει σε πόλεμο, ώστε να υποστηρίξει τα δίκαια αιτήματα των Ελλήνων της Κύπρου, την εδαφική αξιοπρέπεια και ακεραιότητα.

Αναγνωρίζει το δίκαιο αίτημα της Ένωσης των Κυπρίων αδελφών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για το οποίο δόθηκαν ιεροί όρκοι και χύθηκε αίμα και δάκρυα. Ωστόσο, κάθε πράγμα πρέπει να επιδιώκεται στον καιρό του και το αίτημα της Ένωσης πρέπει να μετατεθεί στον «ιατρόν και διπλωμάτην, ο οποίος ονομάζεται Χρόνος» (Βραδυνή, 25.11.1967).

Η εφημερίδα επισημαίνει ότι έχει απεριόριστη εμπιστοσύνη τόσο στον Υπουργό Εξωτερικών, όσο και στην εθνική, όπως την αποκαλεί, κυβέρνηση, οι οποίοι, προκειμένου να προστατεύσουν τα γενικά συμφέροντα του Ελληνισμού και τις πάγιες ιστορικές υποθήκες του, θα καταβάλλουν υπεράνθρωπη προσπάθεια για την εξεύρεση λύσης, παρά το γεγονός ότι : «Επικίνδυνον επιδείνωσιν εμφανίζει... η κατάσταση η οποία εδημιουργήθη εις τας ελληνοτουρκικάς σχέσεις, λόγω της τουρκικής αδιαλλαξίας και προκλητικότητας... Η αυτοκρατορία, η σύνεσις και η ψυχραιμία της Ελλάδος είναι απόδειξις δυνάμεως και πίστεως εις το δίκαιον και εξάιρεται υπό του διεθνούς Τύπου» (Βραδυνή, 25.11.1967).

Τις επόμενες ημέρες και έως την 4η Δεκεμβρίου, που επέρχεται συμφωνία ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη, η αρθρογραφία της είναι σχεδόν καθημερινή με το περιεχόμενο τους να είναι κυρίως πληροφοριακού χαρακτήρα. Αναφέρεται γενικόλογα στην εξέλιξη της ελληνοτουρκικής διένεξης, χωρίς ωστόσο

να υπάρχουν σαφείς αναφορές για τις διαπραγματεύσεις και για τις διεκδικήσεις της κάθε πλευράς, ενώ, σε αρκετές περιπτώσεις, γίνεται αναφορά στο ότι η κρίση εξακολουθεί να υφίσταται, αν και υπάρχει ένα παράθυρο αισιοδοξίας για την εξεύρεση ορθής λύσης. Την 30η Νοεμβρίου, στο πρωτοσέλιδο υπάρχει μία σύντομη αναφορά, η οποία αναφέρει: *«Ο πόλεμος αποφεύγεται, η κρίσις παρέρχεται, τελική συμφωνία διαφαίνεται και η επίτευξις της είναι ζήτημα χρόνου»* (Βραδυνή, 30.11.1967).

Ολοκληρώνοντας την μελέτη της παρούσας εφημερίδας, αξίζει να γίνει αναφορά κάποιων σχολίων, που εμπεριέχονται σε άρθρα της στις αρχές Δεκεμβρίου, όταν πλέον όλα συνηγορούν στην επίτευξη λύσης. Πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα, σε μία προσπάθεια της να πλέξει το εγκώμιο της χουντικής κυβέρνησης, κατά πάσαν πιθανότητα μετά από απαίτηση της τελευταίας, αναφέρει: *«Χάρις εις την κυβέρνησιν διτηρήθη, καθ' όλην την διάρκειαν της δοκιμασίας, η απόλυτος εσωτερική πειθαρχία, η σοβαρότης, η προσοχή, παραλλήλως προς την σύντονον... κινητοποιήσιν και ετοιμότητα του στρατιωτικού μηχανισμού του τόπου... Ένα συγκλονιστικόν, παρένθετον κεφάλαιον δεινής δοκιμασίας έκλεισε. Η εθνική κυβέρνισις προκύπτει εξ αυτού αντικειμενικώς ενισχυμένη...»* (2.12.1967).

Η δεύτερη εφημερίδα που μελετήθηκε ήταν το Έθνος, το οποίο αποδοκίμαζε, όσο μπορούσε, την χούντα κατά την διάρκεια της επταετίας. Και αυτή η εφημερίδα ξεκινά να παραθέτει άρθρα για τα γεγονότα στην Κύπρο από την 17η Νοεμβρίου 1967. Κινούμενη στο ίδιο πλαίσιο με την Βραδυνή, το πρώτο της άρθρο αναφέρει: *«ΗΡΕΜΙΑ και απόλυτος τάξις επικρατούν χθες εις Κύπρον μετά τα αιματηρά προχθεσινά επεισόδια και τας σοβαράς συμπλοκάς που προεκλήθησαν κατόπιν τρομοκρατικών ενεργειών των Τουρκοκυπρίων εις τα χωριά Κοφίνου και Άγιος Θεόδωρος. Η ΑΜΕΣΟΣ παρέμβασις της Εθνοφυραράς απέτρεψε παράτασιν των συγκρούσεων και επιδείνωσιν της καταστάσεως...»* (Εθνος, 17.11.1967). Και αυτό το άρθρο στη συνέχεια κάνει μία σύντομη αναφορά στα γεγονότα, τα οποία οδήγησαν στην σύγκρουση. Από το κοινό περιεχόμενο των άρθρων του Έθνους και της Βραδυνής φανερώνεται ότι, κατά πάσαν πιθανότητα, η λογοκρισία έχει επιβάλει τις πληροφορίες που έπρεπε να διοχετευτούν μέσω του Τύπου στην κοινή γνώμη.

Την επομένη μέρα, κινούμενη η εφημερίδα στο ίδιο καθησυχαστικό μοτίβο, ενημερώνει την κοινή γνώμη αναφέροντας: *«ΕΠΙΑΝΟΔΟΣ εις την πρότεραν κατάστασιν... μετά το πέρας της αποχωρήσεως των ελληνικών δυνάμεων εκ των δύο τουρκικών χωριών τα οποία είχαν καταλάβει»* (Εθνος, 18.11.1967).

Ωστόσο, την 20ή Νοεμβρίου η εφημερίδα επανέρχεται με νέο πρωτοσέλιδο άρθρο, το οποίο πλέον αναφέρεται στην κρισιμότητα της κατάστασης εξαιτίας της *«προκλητικότητας των Τούρκων»*. Επίσης, πληροφορεί ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο βρίσκονται σε κατάσταση επιφυλακής, όπως και για την απόφαση της τουρκικής εθνοσυνέλευσης να εξουσιοδοτήσει την τουρκική κυβέρνηση να αποστείλει δυνάμεις εκτός Τουρκίας, εάν σημειωθούν νέα επεισόδια στην Κύπρο (Έθνος, 20.11.1957).

Την 23η Νοεμβρίου, με πηχναίους τίτλους, γράφει στο πρωτοσέλιδο: «Είς τα πρόθυρα συρράξεως λόγω της τουρκικής αδιαλλαξίας», εστιάζοντας στην μετάδοση πληροφοριών για τις εξελίξεις σε διπλωματικό επίπεδο, χωρίς να δίδει σημαντικές πληροφορίες (Έθνος, 23.11.1967). Η Ελλάδα, επομένως, έχει ειρηνικές προθέσεις σύμφωνα και με αυτή την εφημερίδα, τηρώντας στάση ψυχραιμίας και αποφασιστικότητας. Στόχος της Ελλάδας είναι η διατήρηση της ειρήνης στη Μεσόγειο, αλλά και η *«περιφρούρησης της εθνικής αξιοπρέπειας»*. Η Τουρκία, με τη σειρά της, απορρίπτει τις προτάσεις της Ελλάδας επιτείνοντας την κρίση, αφού *«εμμένει στην αδιαλλαξία ... (απορρίπτοντας την πρόταση της ελληνικής κυβέρνησης) περί ενάρξεως διαπραγματεύσεων»* (Έθνος, 24.11.1967).

Ακολουθώντας την στάση της Βραδυνής, το Έθνος, όπως και η Εστία, στις 24 Νοεμβρίου μεταδίδουν επακριβώς τα ίδια σχόλια, σε μία προσπάθεια να στηρίξουν την χουντική κυβέρνηση. Η ομοιότητα των άρθρων φανερώνει και σε αυτή την περίπτωση ότι το περιεχόμενο τους είχε υπαγορευτεί από τους δικτάτορες. Χαρακτηριστικά τα σχόλια επεσήμαναν ότι: *«Η κυβέρνησις, αντιμετωπίζουσα μετά ψυχραιμίας και αποφασιστικότητος την εκ του κυπριακού ζητήματος δημιουργηθείσαν κατάστασιν εις τας Ελληνο-τουρκικάς σχέσεις, παρέχει συνεχώς άπαντα τα στοιχεία, προς πλήρη ενημέρωσιν της κοινής γνώμης, κατά τρόπον επαρκή, αλλ' αποτρέποντα πάσαν ακρότητα ή παραπλανητικήν μορφήν, αποφεύγουσα, εν τούτοις, να παρακολουθήση την έξαλλον τακτικήν και την τακτική προκλήσεως εμπρηστικής ατμόσφαιρας»* (Έθνος, 24.11.1967).

Η ελληνική κυβέρνηση, όπως επισημαίνει και αυτή η εφημερίδα, παρακολουθεί την κατάσταση με ψυχραιμία και σωφροσύνη, αλλά έχοντας ταυτοχρόνως συναίσθηση των ευθυνών έναντι της ιστορίας. Όπως τονίζει το άρθρο, η ψύχραιμη στάση της Ελλάδας οφείλεται στο αίσθημα ισχύος (Έθνος, 25.11.1967).

Σε μία προσπάθεια και αυτή η εφημερίδα να τονίσει, για μία ακόμα φορά, ως μοναδική αιτία της κατάστασης την στάση της Τουρκίας και να ενισχύσει

την θέση της χουντικής κυβέρνησης, σε άρθρο της, την 27η Νοεμβρίου, αναφέρει ότι η Άγκυρα δεν αποπειράθηκε να λύσει το κυπριακό πρόβλημα μέσω πολεμικής ενέργειας, λόγω της διεθνούς «*κινητοποίησης προς προστασία της Ειρήνης και (εξαιτίας) της ελληνικής σύνεσις και της ψυχραιμίας, αλλά και της ετοιμότητας των εθνικών δυνάμεων*». Όλα τα παραπάνω «*υπήρξαν οι παράγοντες, οι οποίοι ανέστειλαν την εφαρμογή της απιθάνου απειλής (της πολεμικής σύγκρουσης)...*» (27.11.1967).

Καθώς οι μέρες περνούν και αυτή η εφημερίδα επισημαίνει, μέσω των άρθρων της, ότι: «*με την πάροδο των ημερών απομακρύνεται ο κίνδυνος συρράξεως*», ενώ θέλοντας να φανερώσει ότι η Τουρκία είναι αυτή που εμφανίζεται διεθνώς αποδοκιμαζόμενη για της στάση της, γράφει ότι οι νατοϊκοί σύμμαχοι και οι Αμερικανοί αντιμετωπίζουν με δυσαρέσκεια τις πολεμικές προκλήσεις της Τουρκίας (28.11.1967). Την 30η Νοεμβρίου, πληροφορεί τους αναγνώστες ότι «*Επελέγη η Ειρήνη-και τώρα αναζητείται η τελική λύσις*», ενώ είναι η μόνη εφημερίδα από τις τρεις, που προσφέρει στους αναγνώστες της, μέσω του ρεπορτάζ της, λεπτομέρειες όσον αφορά την επιδιωκόμενη συμφωνία (Εθνος, 30.11, 1967).

Την 1η Δεκεμβρίου πάλι, ένα σημαντικό μέρος της πρώτης σελίδας είναι αφιερωμένο στις εξελίξεις της ελληνοτουρκικής κατάστασης, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι : «*αναχώρησαν οι τρεις μεσολαβητές αφού παρήλθε η κρίση και η ειρήνη θα διατηρηθεί*» (Εθνος, 1.12.1967), ενώ την επόμενη μέρα αναφέρει ότι «*Εναπομένει πλέον να εκριζωθούν τα αίτια της κρίσεως*» (Εθνος, 2.12.1967). Τέλος, στις 5.12.1967, επανέρχεται ενημερώνοντας την κοινή γνώμη ότι μετά την επίτευξη της συμφωνίας «*Αποχωρεί εκ Κύπρου ο στρατός της Ελλάδος και της Τουρκίας*», επισημαίνοντας ότι η Κύπρος θα ρυθμίσει μόνη το μέλλον της, αναφέροντας επίσης τους όρους της συμφωνίας (Εθνος, 5.12.1967).

Η Εστία, σε αντίθεση με τις προαναφερόμενες εφημερίδες, δεν έχει αφιερώσει ούτε ένα πρωτοσέλιδο άρθρο της για τα γεγονότα της Κοφίνου. Οι μοναδικές αναφορές, οι οποίες είναι συγκριτικά πολύ λιγότερες σε αριθμό σε σχέση με τις άλλες εφημερίδες, εμπεριέχονται στην 6η σελίδα των φύλλων της. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη αναφορά υπάρχει και σε αυτή την εφημερίδα σε άρθρο που αφορά τα γεγονότα στην Κοφίνου την 17η Νοεμβρίου, το οποίο έχει τίτλο «*ΗΡΕΜΙΑ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙ ΚΑΘ' ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ-ΤΑ ΔΙΑΔΡΑΜΑΤΙΣΘΕΝΤΑ*» (Εστία, 17.11.1967). Στο άρθρο γίνεται μία σύντομη αναφορά του ιστορικού της κρίσης, ενώ και σε αυτή την περίπτωση

πληροφορούνται οι αναγνώστες ότι στο νησί επικρατεί «*απόλυτος τάξις*». Δηλαδή και αυτή η εφημερίδα ακολουθεί όσον αφορά το περιεχόμενο των άρθρων της, ακριβώς την ίδια γραμμή με τις δύο προαναφερόμενες.

Ακριβώς στο ίδιο σημείο της 6ης σελίδας, στο επόμενο φύλλο, την 18η Νοεμβρίου, περιλαμβάνεται άρθρο ιδίου περιεχομένου, μόνο που αυτή τη φορά παρέχονται περισσότερες πληροφορίες ως προς την παραχώρηση, από μέρους της τουρκικής εθνοσυνέλευσης προς την κυβέρνηση Ντεμιρέλ, του δικαιώματος να αποστείλει στρατεύματα στο εξωτερικό, εάν το κρίνει απαραίτητο (Εστία, 18.11.1967).

Από τις 20 Νοεμβρίου και η Εστία αφιερώνει, πλέον, μεγαλύτερη έκταση στα γεγονότα, δηλώνοντας πλέον ότι «*η κατάσταση παραμένει σοβαρά, λόγω της ανοικτής, πλέον, προσπαθείας της Άγκυρας, όπως διατηρήσει την έντασιν*». Και αυτή η εφημερίδα υποστηρίζει ότι η υπαίτια για την ένταση των γεγονότων είναι η Άγκυρα και η πολιτική που ακολουθεί. Ενώ στο ίδιο φύλλο, κατά πάσαν πιθανότητα κατ' εντολή της χουντικής κυβέρνησης, παραθέτει παρόμοιο κείμενο, όπως και η Βραδυνή, για να διαψεύσει τις φήμες περί τελεσιγράφου της Τουρκίας στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: «*ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, κ. Τσαγλαγιαγκίλ, επέδωσε διακοίνωσιν εις τον Έλληνα πρεσβευτήν, την νύκταν του Σαββάτου, της οποίας όμως το περιεχόμενον δεν είχε τελεσιγραφικόν χαρακτήρα... απλώς εξέθετε τα γεγονότα, τα οποία ωδήγησαν εις την επανάληψιν των μαχών εις την Κύπρον, και ανέφερον ότι το «στάτους κβο», το οποίον ίσχυε προ των μαχών, έπρεπε να αποκατασταθή*» (Εστία, 20.11.1967). Τα άρθρα της συγκεκριμένης εφημερίδας χαρακτηρίζονται από ουδετερότητα, εμμένοντας κυρίως στην μετάδοση πληροφοριών για τα τεκταινόμενα στην Κύπρο, ενώ ο σχολιασμός τους είναι πολύ περιορισμένος (Εστία, 21.11.1967).

Σε άρθρο της την 22η Νοεμβρίου, αναφέρει η Εστία, μεταξύ άλλων, από έγκυρους διπλωματικούς κύκλους ότι η Τουρκία «*παραγνωρίζη την συστηματικήν ειρηνοποιόν επιρροήν την οποία ήσκησεν η Ελληνική Κυβέρνησις καθ' όλην την διάρκεια της προσφάτου κρίσεως, η οποία έτυχε διεθνούς αναγνωρίσεως. Η Ελληνική Κυβέρνησις... επιθυμεί ασφαλώς και αυτή την ειρηνικήν διαβίωσιν όλων των κατοίκων της νήσου... Φρονεί, όμως, ότι τούτο δεν διευκολύνεται ούτε δι' απειλών, ούτε δια της καλλιέργειας, υπό του Τουρκικού Τύπου, κλίματος μίσους και εξάμεως*» (Εστία, 22.11.1967), κατηγορώντας την Τουρκία για εσκεμμένη αδιαλλαξία και προκλητικότητα (Εστία, 24.11.1967). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Ελλάδα ενημέρωσε τους Δυτικούς

Συμμάχους και τον ΟΗΕ ότι «δεν θα ενδώση εις τας Τουρκικές απειλάς, περί χρήσεως βίας εις το Κυπριακόν». Στο ίδιο άρθρο επισημαίνει ότι η κυβέρνηση, αντιμετωπίζοντας την κατάσταση στην Κύπρο με ψυχραιμία και θέλοντας να ενημερώνει πλήρως την κοινή γνώμη, παραθέτει, μέσω του Τύπου, όλα τα στοιχεία, αποσκοπώντας παράλληλα να αποτρέψει κάθε είδους ακρότητα, η οποία θα μπορούσε να κλιμακώσει την κοινωνική αναταραχή (Εστία, 24.11.1967).

Την 27η Νοεμβρίου, πάλι σε άρθρο της 6η σελίδας της εφημερίδας, ενημερώνεται η κοινή γνώμη ότι η Ελλάδα και η Τουρκία οδεύουν προς εξομάλυνση της κρίσης, ενώ συνεχίζεται έντονη η διπλωματική δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο ανέφερε «...το ενδεχόμενον ενόπλιον συρράξεως φαίνεται αποκλειόμενον οριστικώς, καθώς διαπιστούται συμφωνία μεταξύ Ελληνικής και Τουρκικής κυβερνήσεως, επί των βασικών σημείων των υπό των δύο τούτων κυβερνήσεων υποβληθεισών προτάσεων και αντιπροτάσεων...» (Εστία, 27.11.1967). Στον ίδιο κατευναστικό τόνο για αποσόβηση της κρίσης κινείται το άρθρο της 28ης και 29ης Νοεμβρίου, με το τελευταίο να προβάλλει ως αιτία της μη επίλυσης της κρίσης το γεγονός ότι η Τουρκία έχει εσωτερικό πρόβλημα, το οποίο καλλιεργήθηκε τεχνηέντως, με συνέπεια να μην μπορεί να αμβλυνθεί εύκολα η κοινωνική ένταση που υπάρχει δια μέσου των μεσολαβητών (Εστία, 29.11.1967). Την επόμενη μέρα, την 30η Νοεμβρίου, σε σύντομο άρθρο αναφέρει ότι επίκειται εντός της μέρας να ανακοινωθεί η συμφωνία για το κυπριακό (Εστία, 30.11.1967). Η αρθρογραφία, από αυτό το σημείο και έπειτα, έχει πληροφοριακό χαρακτήρα αναφερόμενη στις κινήσεις των μεσολαβητών (Εστία, 4.12.1967) και στους όρους της επιτευχθείσης συμφωνίας (Εστία, 5.12.1967).

Συμπεράσματα

Τα γεγονότα της Κοφίνου το 1967 αποτέλεσαν σημαντική συνιστώσα για την πορεία του Κυπριακού Ζητήματος, αφού ανατράπηκε η στρατιωτική ισορροπία δυνάμεων υπέρ της Τουρκίας και αποδυναμώθηκε η αμυντική ικανότητα του νησιού. Επιπλέον, αν και σε συνειδησιακό επίπεδο διαγράφηκε έστω και η παραμικρή ύπαρξη πιθανότητας εφαρμογής ενωτικής πολιτικής, αφού, όπως έγινε φανερό, η Ελλάδα δεν διέθετε το σθένος, τη δύναμη και τα μέσα να την επιβάλλει ως λύση, ωστόσο η διαφορετική άποψη μίας μερίδας Ελλήνων στρατιωτικών και υποστηρικτών της χούντας καθόρισε την πορεία του Κυπριακού από το 1967 έως το 1974 (Ριζάς, 2002: 41-42).

Όσον αφορά τον Τύπο της εποχής, γίνεται κατανοητό από τα όσα αναφέραμε ότι στην Ελλάδα η λογοκρισία, ειδικότερα έως και μερικές μέρες μετά τις εχθροπραξίες (19 Νοεμβρίου), δεν επέτρεψε στις εφημερίδες παρά την αναγραφή ελάχιστων και συγκεκριμένων πληροφοριών για τα γεγονότα της Κοφίνου, οι οποίες μάλιστα προέρχονταν από πηγές που μετέφερε η Διεύθυνση Εσωτερικού Τύπου. Η έκταση της λογοκρισίας, επίσης, φανερώνεται από το γεγονός ότι οι ειδήσεις για τα γεγονότα στην Κοφίνου έδιναν την εντύπωση στην κοινή γνώμη ότι επρόκειτο για μέτριας έντασης γεγονότα (Γρηγοριάδης, 1975: 141), αφού το περιεχόμενο τους ήταν καθησυχαστικό και στις τρεις περιπτώσεις των άρθρων των εφημερίδων που μελετήθηκαν.

Ωστόσο, το σκηνικό στον Τύπο μεταστρέφεται από τις 20 Νοεμβρίου. Από αυτό το σημείο και έπειτα, πιθανότητα λόγω της σοβαρότητας της κατάστασης, ο Τύπος της εποχής προχωρεί σε αποκαλύψεις, με τις εφημερίδες να αναφέρονται σε δύσκολες συνθήκες και τουρκικές απειλές. Η χουντική κυβέρνηση, μπροστά στη σοβαρότητα των γεγονότων, εγκαταλείπει την φαινομενικά ατάραχη στάση της και, έχοντας αντιληφθεί τον κίνδυνο της ελληνοτουρκικής σύγκρουσης, αποφασίζει να προετοιμάσει τον λαό μέσω του Τύπου (Γρηγοριάδης, 1975: 141). Από τις 20 Νοεμβρίου έως και τις 4 Δεκεμβρίου 1967, όπου τελικά υπάρχει συμφωνία μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, τα άρθρα των μελετώμενων εφημερίδων εμπεριέχουν τους ίδιους χαρακτηρισμούς για την στάση της Τουρκίας και τις ίδιες υποστηρικτικές εκφράσεις για την ψύχραιμη και αποφασιστική στάση της χουντικής κυβέρνησης, η οποία το μόνο που επιδιώκει είναι η απομάκρυνση της πιθανότητας του πολέμου, όχι γιατί δεν μπορεί να ανταποκριθεί, αλλά γιατί πιστεύει ότι κάτι τέτοιο δεν συμφέρει κανένα από τα εμπλεκόμενα μέρη. Από την άλλη πλευρά, παρουσιάζεται η χουντική κυβέρνηση έτοιμη να αγωνιστεί για τα ιστορικά δίκαια και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, εάν κριθεί αναγκαίο.

Η λογοκρισία που ασκείται στον Τύπο της εποχής, πέρα από το περιεχόμενο των άρθρων, αποτυπώνεται και σε μία σειρά άλλων χαρακτηριστικών που φέρουν αυτά. Καταρχήν, και οι τρεις εφημερίδες αρχίζουν να μεταδίδουν πληροφορίες για τα γεγονότα της Κοφίνου δύο μέρες μετά την ολοκλήρωση των πρώτων εχθροπραξιών, στις 17 Νοεμβρίου 1967. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν γνώριζαν νωρίτερα για την κατάσταση στην Κύπρο, αλλά, όπως επισημαίνεται από ιστορικές πληροφορίες, μετά το τέλος των εχθροπραξιών ο κυβερνητικός εκπρόσωπος έκανε συστάσεις στους δημοσιογράφους να περιορισθούν στις επίσημες ανακοινώσεις, αποφεύγοντας τις δραματικές περιγραφές

των γεγονότων (Παπαδημήτρης & Πετρίδης, 1997: 253). Επίσης, πέρα από το περιεχόμενο, τα άρθρα ομοιάζουν σε σημαντικό βαθμό και στους τίτλους, χρησιμοποιώντας σε πολλές περιπτώσεις τις ίδιες λέξεις.

Από τα όσα αναφέρθηκαν γίνεται φανερό ότι και οι τρεις εφημερίδες, ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης, συμμορφώνονται απολύτως (Εστία) ή σε σημαντικό βαθμό (Βραδυνή, Έθνος) στις υποδείξεις της χούντας περί λογοκρισίας. Οι πληροφορίες που μεταδίδουν, όσον αφορά τα γεγονότα της Κοφίνου, είναι περιορισμένες, ενώ διαγράφεται μέσα από τα άρθρα η αγωνία της χουντικής κυβέρνησης να μην φανεί ότι είναι κατώτερη των περιστάσεων, γι' αυτό και υπάρχουν συχνές αναφορές για την ψύχραιμη αλλά και ταυτόχρονα αποφασιστική στάση της απέναντι στα τεκταινόμενα, για την διεθνή αναγνώριση που απολάμβανε, σε αντίθεση με την κατακραυγή της Τουρκίας, αλλά και για την πλεονεκτική και ενισχυμένη θέση στην οποία βρισκόταν, με την επίτευξη της συμφωνίας. Αναμφίβολα λοιπόν, η λογοκρισία της εποχής αποτέλεσε τον σημαντικότερο παράγοντα για την διαμόρφωση μίας πολύ λανθασμένης εικόνας στην κοινή γνώμη για τα γεγονότα της Κοφίνου και τις συνέπειες αυτών, τόσο στο Κυπριακό Ζήτημα, όσο και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Βιβλιογραφία

Αλεξανδράκης, Μ., 1987. Το Κυπριακό 1950-1974 : Μία ενδοσκόπηση. Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική.

Βλάχου, Ε., 1992. *Πενήντα και κάτι*. Αθήνα: Ζήδρος.

Βραδυνή, 1967 «Επαφαί Ελλάδος Τουρκίας», Βραδυνή, 17 Νοεμβρίου σ. 1.

Βραδυνή, 1967 «Μείωσις της εντάσεως εις την Κύπρον», Βραδυνή, 17 Νοεμβρίου σ. 1.

Βραδυνή, 1967 «Μετά τα πρόσφατα επεισόδια εις τα δύο Τουρκοκυπριακά χωριά – Απόλυτος τάξις και ηρεμία επικρατεί εις την Κύπρον», Βραδυνή, 18 Νοεμβρίου σ. 10.

Βραδυνή, 1967 «Έντασις σχέσεων Αθηνών Άγκυρας – Ψευδή τα περί τουρκικού τελεσιγράφου», Βραδυνή, 20 Νοεμβρίου σ. 1.

Βραδυνή, 1967 «Χάρις εις την ψυχραιμίαν της Ελλάδος και τας διεθνείς ειρηνευτικάς προσπαθείας – Τάσις χαλαρώσεως της εντάσεως δια το Κυπριακόν», Βραδυνή, 21 Νοεμβρίου σ.1.

Βραδυνή, 1967 «Τουρκική προκλητικότητα έναντι της Ελληνικής συναινεσεως – Οξύτις εις την Κύπρον», Βραδυνή, 22 Νοεμβρίου σ. 1.

- Βραδυνή*, 1967 «Εις την ακμήν της κρίσεως», *Βραδυνή*, 22 Νοεμβρίου σ. 1.
- Βραδυνή*, 1967 «Το μείζον και το ελάχισον», *Βραδυνή*, 23 Νοεμβρίου σ. 1.
- Βραδυνή*, 1967 «Ενόπιον του Εφιάλτου», *Βραδυνή*, 25 Νοεμβρίου σ. 1.
- Βραδυνή*, 1967 «Λόγω της τουρκικής αδιαλλαξίας και προκλητικότητος επεδεινώθη η κρίσις», *Βραδυνή*, 25 Νοεμβρίου σ. 1.
- Βραδυνή*, 1967 «Ελπίδες ότι συντόμως θα επιτευχθή συμφωνία ειρήνης Ελλάδος – Τουρκίας» *Βραδυνή*, 30 Νοεμβρίου σ. 1.
- Βραδυνή*, 1967 «Μετά την καταιγίδα», *Βραδυνή*, 30 Νοεμβρίου σ. 1.
- Γιαννόπουλος Γ. & Clogg, R. 1976. *Η Ελλάδα κάτω από τον στρατιωτικό ζυγό*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Γιωτίτσας, Δ. 2009. Οι εφημερίδες στο «χειρουργείο της χούντας». Ανακτήθηκε από: http://archive.agon.gr/plesk-site_preview/www.agon.gr/138.201.229.110/news/120/ARTICLE/1539/2009-04-21.html [1 Οκτωβρίου 2019].
- Γρηγοριάδης, Σ. 1975. *Ιστορία της δικτατορίας, 1967-1974*. Αθήνα : Καπόπουλος.
- Δρούλια, Λ. & Κουτσοπανάγου, Γ., 2008. *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1874-1974*. Αθήνα : Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Έθνος*, 1967 «Ηρεμία αποκατεστάθη εις Κύπρον - Επέμβασις Εθνοφρουρών απέτρεψεν σοβαράν εμπλοκήν», *Έθνος*, 17 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Η υπόθεσις έληξε λέγουσιν οι Τούρκοι», *Έθνος*, 17 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Εν επιφυλακή τελεί η Ελλάς», *Έθνος*, 20 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Εις τα πρόθυρα συρράξεως λόγω της τουρκικής αδιαλλαξίας» *Έθνος*, 23 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Ο απεσταλμένος του κ. Τζόνσον συνομιλεί με την Κυβέρνησιν...», *Έθνος*, 24 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Εκκλησιν ειρηνεύσεως κάνει το Σ. Ασφαλείας», *Έθνος*, 25 Νοεμβρίου, σ.1.
- Έθνος*, 1967 «Ικανοποίησις εις Λευκωσίαν δια τον χειρισμόν της κρίσεως. Η Κύπρος παραμένει έτοιμη δια παν ενδεχόμενον, αν και αποκλείεται η εισβολή-Απογοήτευσις των εξάλλων και εξτρεμιστών εις την Τουρκίαν», *Έθνος* 27 Νοεμβρίου, σ.10.
- Έθνος*, 1967 «Αντιτιθέμενοι εις την χρήσιν όπλων του ΝΑΤΟ εναντίον συμμάχων- Με δυσαρέσκειαν οι Αμερικάνοι αντιμετωπίζουν τας Τουρκικάς προκλήσεις», *Έθνος*, 28 Νοεμβρίου, σ.8.

Έθνος, 1967 «Επελέγη η Ειρήνη - και τώρα αναζητείται η τελική λύσις», *Έθνος*, 30 Νοεμβρίου, σ.1.

Έθνος, 1967 «Μετά την αποτροπή των συρράξεων- Κυπριακόν: Τελική συμφωνία με νέας διμερείς συνομιλίας», *Έθνος*, 1 Δεκεμβρίου, σ.1.

Έθνος, 1967 «Εναπομένει πλέον να εκριζωθούν τα αίτια της κρίσεως», *Έθνος*, 2 Δεκεμβρίου, σ.1.

Έθνος, 1967 «Μετά την επίτευξιν συμφωνίας - Αποχωρεί εκ Κύπρου ο στρατός της Ελλάδος και της Τουρκίας», *Έθνος*, 5 Δεκεμβρίου, σ.1.

Εστία, 1967 «Ηρεμία επικρατεί καθ' άπασαν την Κύπρον – Τα διαδραματισθέντα», *Εστία*, 17 Νοέμβριου σ. 6.

Εστία, 1967 «Εις την περιοχὴν των εν Κύπρω επεισοδίων επικρατεί πλήρης ηρεμία», *Εστία*, 18 Νοέμβριου, σ. 6.

Εστία, 1967 «Η Τουρκία καλλιεργεί συστηματικῶς την έντασιν εις τας σχέσεις με την Ελλάδα. Συνεχείς προκλήσεις και εις την Κύπρον», *Εστία*, 20 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Η Κύπρος αντιμετωπίζει ψυχραίμως τας τουρκικὰς προκλήσεις», *Εστία*, 20 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Οι Τούρκοι προκαλούν σκοπίμως έντασιν και επιδείνωσιν της καταστάσεως- Πτήσεις τουρκικῶν αεροσκαφῶν εις την Κύπρον», *Εστία*, 20 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Ενώ καταβάλλονται σύντονοι προσπάθειαι διατηρήσεως της ειρήνης εις την Μεσόγειον – οι Τούρκοι εξακολουθούν τις προκλήσεις», *Εστία*, 24 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Προς συμφωνίαν Ελλάδος και Τουρκίας διά την εξομάλυνσιν της κυπριακῆς κρίσεως- Συνεχίζεται η έντονος διπλωματικὴ δραστηριότης», *Εστία*, 27 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Αγὼν δρόμου των τριῶν μεσολαβητῶν μεταξύ Αθηνῶν, Άγκυρας και Λευκωσίας- Ελπίδες οριστικῆς συμφωνίας», *Εστία*, 29 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Η συμφωνία δια το Κυπριακόν θα ανακοινωθῆ σήμερον», *Εστία*, 30 Νοέμβριου, σ.6.

Εστία, 1967 «Εντὸς 45 ημερῶν αποχωροῦν εκ Κύπρου αι δυνάμεις της Ελλάδος και της Τουρκίας – Οι ἄλλοι ὅροι της επιτευχθείσης συμφωνίας», *Εστία*, 5 Δεκεμβρίου, σ.6.

Firat, M., 2012. *Οι Τουρκοελληνικὲς Σχέσεις*. Αθήνα : Ι. Σιδέρης.

Ηρακλείδης, Α., 2006. *Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004. Από την Ένωσιν στη Διχοτόμηση*. Αθήνα : Σιδέρης.

Ιεδοδιακόνου, Λ. 1975. *Το Κυπριακό Πρόβλημα – Πορεία προς τη Χρεωκοπία*. Αθήνα : Παπαζήση.

Κρανιδιώτης, Ν., 1985. *Ανοχύρωτη Πολιτεία : Κύπρος 1960-1974*. Τόμος Α΄. Αθήνα : Εστία.

Μπασαντής, Δ., 2002. *Ο Ημερήσιος Τύπος. Από τον 18ο στον 21ο αιώνα*. Αθήνα : Οδυσσέας.

Μπήτος, Κ., 1998. *Από την Πράσινη Γραμμή στους δύο Αττίλες*. Αθήνα: Ιδιωτική.

Νέστωρ, Σ., 2010. *Πολεμώντας τη Χούντα με τον Τύπο : Νόμιμα και Παράνομα Έντυπα*. Στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Δικτατορία 1967-1974. Η έντυπη αντίσταση. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 181-188.

Παπαδημήτρης Π. & Πετρίδης, Π., 1997. *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, 1787-1978*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε. Επιφανίου.

Ραϊτσίνης, Χ., 2017. *Ρωγμές στο γύψο : Παράνομος Τύπος, Λογοκρισία και Προπαγάνδα στην Ελλάδα των Συνταγματαρχών, 1967-1974*. Αθήνα : Redmarks.

Ριζάς, Σ., 2002. *Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα 1967-1974*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Robson, C. 2010. *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου : ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg

Στάμος, Δ., 1980. *Η Πολιτική του «Βήματος» κατά την επταετία 1967-1974*. Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Στράτος, Κ., 1995. *Αντίθεση και Διαφωνία. Η στάση των εφημερίδων στη δικτατορία 1967-1974*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Στυλιανού, Π., 2002. *Η Κύπρος στον 20ο αιώνα*. Λευκωσία: PCsCopyCentre.

Συρίγος, Α., 2015. *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκη.

Τζανετάκος, Γ. 2017. *Η κατάλυση της ελευθερίας του Τύπου*. Ανακτήθηκε από : <https://www.kathimerini.gr/914411/article/epikairothta/ellada/h-katalysh-ths-eleytherias-toy-tyrou> [1 Οκτωβρίου 2019].

Τοφφαλής, Κ., 2010. *Νεότερη Ιστορία της Κύπρου, Από την Αγγλοκρατία έως σήμερα*. Λονδίνο: The Greek Institute.

Χατζηαντωνίου, Κ., 2007. *Κύπρος 1954-1974 Από το Έπος στην Τραγωδία*. Αθήνα : Ιωλκός.

Fake news και Δημοκρατία: Οι ψευδείς ειδήσεις για τους πολιτικούς αρχηγούς στις ευρωεκλογές του 2019

Θωμάη Βούλγαρη

Υποψήφια Διδάκτωρ Τμ. Δημοσιογραφίας ΑΠΘ
Επικοινωνία: vgthomai@jour.auth.gr

Σοφία Καρεκλά

Υποψήφια Διδάκτωρ Τμ. Δημοσιογραφίας ΑΠΘ
Επικοινωνία: sofiakarekla12@yahoo.gr

Δρ. Αντώνης Σκαμνάκης

Αναπληρωτής καθηγητής Τμ. Δημοσιογραφίας ΑΠΘ
Επικοινωνία: askamnak@jour.auth.gr

Λέξεις Κλειδιά: *Fake News, Social Media, Παραπληροφόρηση, Δημοκρατία, Ευρωεκλογές.*

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται εκρηκτική αύξηση των ψευδών και κατασκευασμένων ειδήσεων, οι οποίες διαδίδονται με σκοπό να επηρεάσουν τις ιδεολογικές και κοινωνικές στάσεις και προσεγγίσεις των πολιτών. Η προεκλογική ενημέρωση των εν δυνάμει ψηφοφόρων προέρχεται, σε σημαντικό βαθμό, από το διαδικτυακό περιβάλλον, ενημέρωση η οποία βασίζεται σε κάποιου είδους επεξεργασία.

Τα fake news αναπαράγουν στερεότυπα και στοχεύουν στην καλλιέργεια συγκεκριμένων αντιλήψεων από τους πολίτες. Ως εκ τούτου, η αύξηση και ραγδαία διάδοσή τους έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην ίδια τη δημοκρατία.

Πολιτικά γεγονότα, όπως το δημοψήφισμα για το Brexit στο Ηνωμένο Βασίλειο και η νίκη του Donald Trump στις προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ, έφεραν στο προσκήνιο την κατασκευή ψευδών ειδήσεων, αναδεικνύοντας τον σημαντικό βαθμό επιρροής τους στην κοινή γνώμη. Εκτιμάται, μάλιστα, ότι διαδραμάτισαν αρκετά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των εκλογικών αποτελεσμάτων στις αμερικάνικες εκλογές, τον Νοέμβριο του 2016.

Ενώ οι ψευδείς ειδήσεις εμφανίζονται από το 1992 ως παραδοσιακό εργαλείο προπαγάνδας, το 2016 η χρήση τους σημείωσε αύξηση κατά 2000% και

η έκφραση που συνέβαλε σε αυτό ήταν η “post-truth politics” ή “πολιτική της μετα-αλήθειας”. Τα fake news μέσω του διαδικτύου έχουν πολλαπλασιαστεί, καθώς τα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία, ειδικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κάνουν τη διασπορά τους ιδιαίτερα εύκολη διαδικασία.

Στην παρούσα μελέτη, ερευνούμε το φαινόμενο των fake news και την επίδρασή του στις ευρωεκλογές του 2019. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα εργασία εξετάζει τα δημοσιεύματα που συνδέονται με fake news και αναφέρονται σε αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων σε Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία, κατά την διάρκεια της προεκλογικής περιόδου των ευρωεκλογών του 2019. Διερευνάται, με βάση τα εν λόγω δημοσιεύματα, κατά πόσο επιχειρείται να μεταβληθεί ή όχι η άποψη προς τους ηγέτες των κομμάτων. Επίσης, επιχειρείται η διερεύνηση του αντίκτυπου των fake news στην εκλογική συμπεριφορά των Ευρωπαίων πολιτών και στα αποτελέσματα των ευρωεκλογών, ενώ, τέλος, επισημαίνεται η ανάγκη να υπάρξει αποτελεσματική πολιτική αντιμετώπισης του φαινομένου από τους αρμόδιους φορείς .

Εισαγωγή

Το διαδίκτυο ως ισχυρό τεχνολογικό εργαλείο στη σύγχρονη δημοσιογραφία.

Ζούμε στην εποχή της υπερπληροφόρησης και της παγκόσμιας δικτύωσης, όπου οι τεχνολογικές εξελίξεις, σε συνδυασμό με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, επιδρούν καταλυτικά σε ένα μετασχηματισμό και μία ριζική αναδιάταξη του χώρου της επικοινωνίας. Το διαδίκτυο αποτελεί ένα ισχυρό τεχνολογικό εργαλείο, το οποίο επιδρά καθοριστικά στη σύνθεση του παραδοσιακού κοινού των Μέσων και στην άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Οι νέες τεχνολογίες και ειδικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προσφέρουν, πράγματι, νέες δυνατότητες έκφρασης και κυκλοφορίας των ιδεών. Αυτό, ενώ θεωρητικά δίνει τη δυνατότητα για μια μεγαλύτερη διάχυση της πληροφορίας, δεν διασφαλίζει, ωστόσο, ούτε ότι αυτή η διάχυση θα είναι περισσότερο δημοκρατική, ούτε ότι το Μέσο αυτό καθ’ αυτό θα έχει χαρακτήρα περισσότερο πολυφωνικό και δημοκρατικό.

Η μετάβαση από την βιομηχανική επανάσταση στην τεχνολογική συντελέστηκε προς τα τέλη του εικοστού αιώνα, αποκορύφωμα της οποίας αποτελεί η ταχύτατη ανάπτυξη και εξάπλωση του διαδικτύου, το οποίο θεωρείται καθοριστικής σημασίας για την έλευση της «κοινωνίας της πληροφορίας» (Castells, 2000, McQuail, 2003 & Πλειός, 2005). Η θεαματική επέκταση των νέων τεχνολογιών, οι αλλαγές που έχουν προκύψει από την μετάβαση από

την εποχή του web 1.0 στην εποχή του διαδραστικού web 2.0 και η ταχύτητα διάδοσης των ειδήσεων στο διαδίκτυο έχουν συντελέσει στη δημιουργία ενός νέου μιντιακού πεδίου, καθιστώντας συχνά αδύνατον να ελέγχονται η ακεραιότητα, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των πληροφοριών. Όσο πολλαπλασιάζονται οι ειδήσεις, τόσο φθίνει η αξιοπιστία των Μέσων¹.

Μεθοδολογία έρευνας

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή του υλικού είναι η δευτερογενής ανάλυση του περιεχομένου των ειδήσεων και των άρθρων που σχετίζονται με το θέμα της πολιτικής προπαγάνδας και των ψευδών ειδήσεων στις ευρωεκλογές του 2019 για τις χώρες που εξετάζονται και συγκεκριμένα για την Ιταλία, τη Γαλλία και την Αγγλία. Μετά τον καθορισμό του στόχου, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνών, με συναφές αντικείμενο σε αρχεία και επιστημονικές δημοσιεύσεις στις βάσεις δεδομένων Scopus, Google Scholar, Science Direct και Journalism Studies, με κριτήρια αναζήτησης άρθρα στην αγγλική γλώσσα, με χρονολογία έναρξης αναζήτησης μεταγενέστερης του 2010, χρησιμοποιώντας τους εξής θεματικούς άξονες: fake news, social media networks, disinformation, new media, political propaganda, European elections 2019, Eurobarometer, electoral outcome 2019, καθώς και συνδυασμούς αυτών. Να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των παραπομπών και αναφορών που έχουν γίνει προέρχονται κυρίως από επιστημονικές μελέτες, οι οποίες έχουν πραγματοποιηθεί στο εξωτερικό, καθώς στην Ελλάδα δεν υπάρχει ακόμη επαρκής ανάλυση και αξιολόγηση του θέματος.

Πολιτική παραπληροφόρηση στο διαδίκτυο

Σύμφωνα με ευρήματα της πρόσφατης έρευνας «The Global Disinformation Order», του Oxford Internet Institute του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, αυξάνονται ανησυχητικά οι χώρες που βρίσκονται αντιμέτωπες με οργανωμένη πολιτική παραπληροφόρηση στα Μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ο αριθμός των χωρών, όπου διεξάγονται οργανωμένες καμπάνιες πολιτικής παραπληροφόρησης, φτάνει τις 70 για το 2019, από 48 το 2018 και 28 το 2017, αύξηση της τάξης του 150%².

- 1 Ραμμονέ, Ι. (2011). Η έκρηξη της δημοσιογραφίας. Από τα Μέσα της Μαζικής Ενημέρωσης στη μαζικότητα των Μέσων Ενημέρωσης (Μετάφραση: Θεοδωρή Τσαπακίδης). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σσ 63-67.
- 2 Bradshaw, S., Howard, P.N. (2019). The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation. University of Oxford.

Η προπαγάνδα μπορεί να είναι «καλυμμένη» με σάτιρα, ψεύτικες ειδήσεις, bots (αυτοματοποιημένοι λογαριασμοί, προγραμματισμένοι με αλγόριθμο λειτουργίας, προκειμένου να πετύχουν τον σκοπό τους) και θεωρίες συνωμοσίας ή πολλές φορές οργανωμένη από πολιτικά κόμματα για προεκλογικές εκστρατείες. Είναι η σκόπιμη διάδοση ειδήσεων με παραπλανητικό περιεχόμενο, προκειμένου να επηρεάσει τη στάση του κοινού για ένα ζήτημα ή την εικόνα που σχηματίζει για έναν υποψήφιο³.

Η προώθηση των ψευδών ειδήσεων σε μορφή πολιτικής προπαγάνδας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σε προεκλογικές περιόδους, ασκώντας επιρροή στην κοινή γνώμη. Οι ψευδείς και παραπλανητικές ειδήσεις δημιουργούνται, δημοσιεύονται και διαδίδονται με σκοπό την άσκηση πολιτικής επιρροής. Απόρροια όλων αυτών είναι ο επηρεασμός των δημοκρατικών διαδικασιών.

Παγκόσμια πολιτικά γεγονότα και, συγκεκριμένα, το δημοψήφισμα για το Brexit στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπως και η νίκη του Donald Trump στις προεδρικές εκλογές στις ΗΠΑ, έφεραν στο προσκήνιο τις ψευδείς ειδήσεις, τα λεγόμενα «fake news», καταδεικνύοντας την πολιτική δύναμη της παραπληροφόρησης⁴.

Σύμφωνα με έρευνα της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης Knight Foundation, ένα μήνα πριν από τις αμερικανικές εκλογές του 2016, πάνω από 6,6 εκατομμύρια αναρτήσεις στο Twitter⁵ συνδέθηκαν με ψευδείς ειδήσεις και θεωρίες συνωμοσίας, διαδραματίζοντας αρκετά σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των τελικών εκλογικών αποτελεσμάτων.

Η κρίσιμότητα των ευρωεκλογών του 2019

Οι ευρωεκλογές του 2019, που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 23 και 26 Μαΐου, ήταν από τις πιο κρίσιμες στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα

3 Persily, N. (2017). The 2016 U.S. Election: Can Democracy Survive the Internet? *Journal of Democracy*, 28, 63-76.

4 Κωστόπουλος, Χ. (2019). Fake news: Η εποχή της 'μετα-αλήθειας' και ο ρόλος των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης. (30-06-2019) <https://medianalysis.net/2019/06/30/fake-news-η-εποχή-της-μετα-αλήθειας-και-ο-ρό/> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 29-09-2019.

5 New report tracks 6.6 million tweets to fake and conspiracy news publishers in the month before the 2016 u.s. presidential election. (04-10-2018). <https://knightfoundation.org/press/releases/new-report-tracks-6-6-million-tweets-to-fake-and-conspiracy-news-publishers-in-the-month-before-the-2016-u-s-presidential-election>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 29-09-2019.

αποτελέσματα της μετεκλογικής δημοσκοπικής έρευνας του Ευρωβαρόμετρου δείχνουν, μεταξύ άλλων, ότι αυξήθηκε η προσέλευση των νέων στις κάλπες⁶.

Σύμφωνα με την μετεκλογική δημοσκοπική έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, που διεξήχθη ως *Ευρωβαρόμετρο 91.5 με την μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων*, το διάστημα από 7 έως 17 Ιουνίου 2019⁷, τα κύρια θέματα που επηρέασαν την επιλογή των Ελλήνων ψηφοφόρων και τους ώθησαν να ψηφίσουν στις πρόσφατες εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ήταν η οικονομία και η ανάπτυξη σε ποσοστό 75%, η αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων σε ποσοστό 60%, η μετανάστευση που κατέλαβε το 45% των ερωτηθέντων, ενώ η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας το 26%.

Οι Ευρωεκλογές έχουν σημασία για όλες τις χώρες της ΕΕ, λόγω του σχετικά αυξημένου ρόλου που έχει αποκτήσει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, αν και η συμμετοχή των πολιτών σε αυτές δεν είναι ικανοποιητική, γεγονός που αποδίδεται στις πολιτικές λιτότητας που εφαρμόζονται, ιδιαίτερα στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου.

Οι τελευταίες Ευρωεκλογές, εξαιτίας μίας σειράς παραγόντων, υπήρξαν κρίσιμες για το παρόν αλλά κυρίως για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, εφόσον η διαίρεση ευρωπαϊστών-ευρωσκεπτικιστών απέκτησε όχι μόνο μόνιμα χαρακτηριστικά αλλά ενισχύθηκε περεταίρω. Ιδιαίτερα, στις χώρες του σκληρού πυρήνα της ΕΕ, όπου ο ευρωπαϊσμός είναι μέχρι τώρα η κυρίαρχη αντίληψη⁸.

Σε πολλές χώρες της Ευρώπης, πλέον, αναδεικνύονται και ισχυροποιούνται ακροδεξιά και ξενοφοβικά κόμματα, τα οποία επικεντρώνουν σε θέματα που προκύπτουν από τις αντιφάσεις της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης, των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και της προσφυγικής κρίσης. Πρόκειται για κόμματα που καλλιεργούν τον φόβο και την ανασφάλεια στους πολίτες, οδηγώντας τους στην υιοθέτηση ακραίων απόψεων και στάσεων.

6 Ευρωεκλογές 2019: Υψηλότερη πανευρωπαϊκή συμμετοχή από το 1994. (24-09-2019) <https://www.voria.gr/article/evroekloges-2019-ipsiloteri-panevropaiki-simmetochi-apo-to-1994>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 24-09-2019.

7 The 2019 European elections: Have European elections entered a new dimension? <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer/2019-european-elections-entered-a-new-dimension> Ευρωβαρόμετρο-Δημοσκοπήσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 29-09-2019.

8 Τσιλιώτης, Χ. (2019). *Η σημασία των Ευρωεκλογών για Ευρώπη και Ελλάδα*. (26-09-2019) <https://www.liberal.gr/apopsi/i-simasia-ton-evroeklogon-tis-26is-maou-gia-europi-kai-el-lada/252809>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 27-09-2019.

Η πολιτική προπαγάνδα στα κοινωνικά Μέσα

Η προπαγάνδα επιδιώκει να επηρεάσει το κοινό με απώτερο στόχο την εξυπηρέτηση των σκοπών του προπαγανδιστή (Webster, 2006).

Η πολιτική προπαγάνδα στα Μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχει σχέση, μεταξύ άλλων, με την ισχυρή άνοδο της ακροδεξιάς, η οποία συνδέεται με την μεταναστευτική κρίση του 2015. Αν και η ροή των αφίξεων προσφύγων και μεταναστών σε πολλές χώρες της Ε.Ε μειώνεται εξαιτίας των αυστηρών διασυνοριακών ελέγχων, τα κόμματα που τάσσονται στο φάσμα της ακροδεξιάς εξακολουθούν να επικεντρώνονται στην «ρητορική μίσους», ενώ, λίγο πριν τις ευρωεκλογές του Μαΐου, κατέκλυσαν με ψευδείς ειδήσεις τα κοινωνικά Μέσα, ιδίως το Facebook.

Πολιτικά γεγονότα όπως η έξοδος του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση, γνωστή ως «Brexit», η εκλογή του Τραμπ στις αμερικανικές εκλογές και το φαινόμενο του ακραίου συντηρητικού *Zaïr Μπολσονάρο*, που συνδέονται με *Fake News*, δημιούργησαν ένα κλίμα δυσπιστίας, οδηγώντας στην έλλειψη εμπιστοσύνης ως προς τους πολιτικούς θεσμούς⁹.

Ο επικεφαλής της καμπάνιας του μεγαλύτερης και αμφιλεγόμενης διαδικτυακής οργάνωσης *Avaaz*, *Christoph Schott*, επεσήμανε λίγο πριν τις ευρωεκλογές ότι η Ευρώπη πνίγεται από την παραπληροφόρηση στα social media, γεγονός που αποτελεί πλήγμα και για τη δημοκρατία. Στη δήλωσή του, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «*Το μέγεθος και η πολυπλοκότητα των κοινωνικών δικτύων τα καθιστά όπλα μαζικής καταστροφής για τη δημοκρατία, τα οποία έχουν στραμμένα αυτή τη στιγμή την κάννη τους στην Ευρώπη*»¹⁰.

Η αυξημένη χρήση ψευδών και παραπλανητικών πληροφοριών, που εξυπηρετούν προεκλογικούς πολιτικούς στόχους, έχει αλλάξει τις δημοκρατικές διαδικασίες. Στο πλαίσιο της τελευταίας έρευνας του Ευρωβαρόμετρου, που πραγματοποίησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Φεβρουάριο του 2018 (*Fake News and Disinformation Online*), το 83% των ερωτηθέντων από χώρες της Ευρώπης θεωρεί ότι η ύπαρξη των *Fake News* θέτει σε κίνδυνο τη δημοκρατία. Παράλληλα, η ίδια έρευνα απέδειξε ότι το 80% των Ευρωπαίων πολιτών πιστεύει ότι έχει διαβάσει ειδήσεις που μάλλον ήταν ψευδείς ή παραπλανητικές.

9 Μπέλλου, Ε. (2019). Η ακροδεξιά προπαγάνδα πλημμυρίζει το Facebook λίγο πριν τις ευρωεκλογές. (24-05-2019) <https://tvxs.gr/news/kosmos/i-akrodeksia-propaganda-plimmyrizei-facebook-ligo-prin-tis-eyroekloges>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 15-09-2019.

10 Fake news and disinformation online. (2018). Flash Eurobarometer 464. Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and co-ordinated by the Directorate-General for Communication.

Ψευδείς ειδήσεις

Με τον όρο ‘ψευδείς ειδήσεις’ (Fake News) αναφερόμαστε σε πληροφορίες που έχουν σχεδιαστεί για να συγχέονται με τις έγκυρες ειδήσεις και είναι σκόπιμα ψευδείς (Oremus, 2017). Πρόκειται για παραποιημένες ειδήσεις, που δημιουργούνται και αναπαράγονται ενισχύοντας ήδη υπάρχουσες προκαταλήψεις. Τα Fake News συνιστούν ψευδείς ιστορίες, οι οποίες διαδίδονται στο διαδίκτυο ή προβάλλονται στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και, συνήθως, δημιουργούνται προκειμένου να επηρεάσουν τις πολιτικές αλλά και άλλου είδους απόψεις του κοινού¹¹.

Η ιστορία των Fake News ξεκινά από τα έντυπα Μέσα Επικοινωνίας και τις παραδοσιακές εφημερίδες, σε περιόδους έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης με πρωτοσέλιδα εφημερίδων με ψευδείς ειδήσεις¹².

Το 2016 ήταν η χρονιά δύο κορυφαίων πολιτικών γεγονότων, του δημοψηφίσματος για το Brexit και των αμερικανικών εκλογών, που προκάλεσαν αναταραχή παγκοσμίως και ουσιαστικά συνετέλεσαν στην συντριπτική αύξηση της χρήσης του όρου «fake news», που σχετίστηκε με την έννοια της μετα-αλήθειας, «post-truth politics», δηλαδή η «πολιτική της μετα-αλήθειας».

Χρησιμοποιώντας τον όρο πολιτική της μετα-αλήθειας και του μετα-γεγονότος εννοούμε ότι κάνουμε πολιτική χωρίς να μας απασχολεί τι είναι αληθές και τι ψευδές και δεν γνωρίζουμε τι αποτελεί πράγματι γεγονός και τί όχι¹³.

Από την άλλη, όμως, η έννοια της μετα-αλήθειας συνδέεται με τον νεοφιλελευθερισμό. Το κίνημα των ιδεών της μετα-αλήθειας δεν απηχεί κάποια βαθύτερη αναζήτηση της εποχής, αλλά αποτελεί μια ευκαιριακή εκδήλωση του πνεύματος του νεοφιλελευθερισμού¹⁴. Αντλώντας στοιχεία από την μαρξιστική ανάλυση, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η μετα-αλήθεια ερμηνεύεται ως μια νέα επανάληψη επιβολής της ιδεολογικής ηγεμονίας του καπιταλισμού (Islar, Jaques, & Lord, 2019).

11, 12 Πλειός, Γ. (2018). Τα Ψηφιακά Μέσα Ενημέρωσης και η Αλλαγή της Δομής των Ειδήσεων. Πρώτο Πάνελ: Κοινωνία της Επιτήρησης-Ψευδείς Ειδήσεις: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις.

13 Κίνητη, Β. (2017). Μετα-αλήθεια και μετα-γεγονότα (14-01-2017) <https://www.tovima.gr/2017/01/14/opinions/meta-alitheia-kai-meta-gegonota/> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 18-02-202.

14 Γεωργίου Θ. (2017). Τι σημαίνει «μετα-αλήθεια»; (02-01-2017) https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/95043_ti-simainei-meta-alitheia Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 18-02-2020.

Τα Fake News λειτουργούσαν ως παραδοσιακό εργαλείο προπαγάνδας. Ωστόσο, σήμερα μέσω του διαδικτύου οι ψευδείς ειδήσεις έχουν πολλαπλασιαστεί. Τα νέα τεχνολογικά εργαλεία πληροφορίας καθιστούν τη διασπορά τους πιο εύκολη διαδικασία, με αποτέλεσμα η είδηση να μπορεί, σε ελάχιστο χρόνο, να διαδοθεί στο κοινό.

Η πρόσβαση στην ενημέρωση έχει γίνει εύκολη διαδικασία και ως προς αυτό συνέβαλε η ραγδαία εξέλιξη των Μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Ωστόσο, μέσα από αυτά αυξάνεται σημαντικά η διάδοση ψευδών ειδήσεων και προκαταλήψεων σε παγκόσμιο επίπεδο, με απώτερο σκοπό την καλλιέργεια ενός αισθήματος φόβου και ανασφάλειας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των fake news είναι οι προκαταλήψεις, αφού οι ειδήσεις και οι πληροφορίες παραποιούνται, προκειμένου να προβληθούν κάποια στερεότυπα προς το κοινό (Πλειός, 2019).

Το βασικό πρόβλημα με τα Fake News έγκειται στον αριθμό των χρηστών που τα αναπαράγουν, γιατί τα πιστεύουν. Το να γνωρίζουμε, βέβαια, πόσα άτομα κοινοποίησαν μια ψευδή είδηση είναι πολύ διαφορετικό από το πόσα άτομα επηρεάστηκαν από τη συγκεκριμένη είδηση. Στην πρώτη περίπτωση, ο αριθμός των κοινοποιήσεων μιας ψευδούς είδησης μπορεί να καταμετρηθεί. Η ενδεχόμενη μακροπρόθεσμή, όμως, επιρροή, που αυτή ασκεί σε όσους την διαβάσουν, δεν μπορεί εύκολα να καταγραφεί, καθώς δεν υπάρχουν ή είναι ελάχιστες οι τεκμηριωμένες έρευνες που να μελετούν τον βαθμό της επίδρασης. Το κοινό τείνει να αποδέχεται ειδήσεις με περιεχόμενο που εμπίπτει στις ιδεολογικές του απόψεις, τις πολιτικές πεποιθήσεις και προτιμήσεις του.

Σύμφωνα με το τελευταίο Ευρωβαρόμετρο, το 83% των Ευρωπαίων θεωρούν τις ψευδείς ειδήσεις –οι οποίες συντελούν στον πολλαπλασιασμό των συντηρητικών φωνών στην Ε.Ε., στην άνοδο των ευρωσκεπτικιστών και των λαϊκιστών και στη διάδοση του εξτρεμισμού– απειλή για τη δημοκρατία, ωστόσο ελάχιστοι μπορούν να τις αναγνωρίσουν.

Η κυριαρχία των Μέσων κοινωνικής δικτύωσης μέσα στον καταγισμό πληροφοριών και διαφημίσεων έχει περιπλέξει τον ρόλο των δημοσιογράφων ως κατεξοχήν παραγωγών ειδήσεων. Οι δημοσιογράφοι, πολλές φορές, δεν έχουν τον χρόνο να διασταυρώσουν τις πηγές των ειδήσεων στο διαδίκτυο, αφού οι ίδιοι καλούνται να διαχειριστούν μεγάλο όγκο πληροφοριών. Είναι ευθύνη των Μέσων να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την εξάπλωση των ψευδών και κατασκευασμένων ειδήσεων, όπως και τα φαινόμενα της παραπληροφόρησης, που λειτουργούν ως εργαλεία χειραγώγησης θέτοντας σε κίνδυνο την ίδια τη δημοκρατία.

Ευρωεκλογές 2019 και παραδείγματα Fake News

Κατά την προεκλογική περίοδο των Ευρωεκλογών του 2019, υπήρξε μία τεράστια παραγωγή Fake News στις χώρες της Ευρώπης, με στόχο την καλλιέργεια κλίματος υπέρ ή κατά συγκεκριμένων πολιτικών προσώπων, καθώς και την ενίσχυση ή αποδόμηση πολιτικών προγραμματικών θέσεων των πολιτικών κομμάτων.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα Fake News, που κυκλοφόρησε την περίοδο που μελετούμε, αφορά τον πρόεδρο της Γαλλίας, Εμανουέλ Μακρόν.

Πρόκειται για ένα βίντεο, το οποίο δείχνει τον πρόεδρο της Γαλλίας, Εμανουέλ Μακρόν, να δέχεται επίθεση με αυγά, καθώς εισέρχεται σε κτίριο. Το συγκεκριμένο βίντεο κοινοποιήθηκε τόσο στο Facebook όσο και στο Twitter. Σελίδα στο Facebook, στο Ηνωμένο Βασίλειο, δημοσίευσε μια έκδοση του βίντεο στις 5 Μαΐου 2019, συνοδευόμενη από τη φράση “Η λήψη έχει γίνει αυτή την εβδομάδα, όταν ο πρόεδρος Μακρόν δέχεται εξαιρετικά εχθρικό καλωσόρισμα και σχεδόν βγαίνει εκτός ελέγχου”.

Τον Απρίλιο του 2019, ένας γερμανικός λογαριασμός στο Facebook δημοσίευσε το ίδιο βίντεο, το οποίο είχε κοινοποιηθεί πάνω από 4.000 φορές και είχε προβληθεί σχεδόν 200.000. Άρθρο σε ολλανδική ιστοσελίδα πρότεινε στα ΜΜΕ να αρνηθούν να δημοσιεύσουν το συγκεκριμένο βίντεο. Μπορεί το επίμαχο βίντεο να έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές στο διαδίκτυο το 2019, η λήψη του, ωστόσο, και η πρώτη κυκλοφορία του έγινε το 2016, όταν ο Μακρόν ήταν υπουργός Οικονομίας και ένα πλήθος διαδηλωτών στο Παρίσι τον προπηλάκισε για τις αντιμεταρρυθμίσεις που εισήγαγε σε θέματα εργατικής νομοθεσίας¹⁵.

Στην Αγγλία, κατά την προεκλογική περίοδο των Ευρωεκλογών, ιδιαίτερα από τις αρχές του 2019, εμφανίστηκαν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και, κυρίως στο Facebook, πολλές σελίδες που αναπαρήγαγαν ψευδείς ειδήσεις με κύριο πρωταγωνιστή τον Νάιντζελ Φάρατζ, κύριο εκφραστή του Brexit. Το περιεχόμενο των σελίδων αυτών προπαγάνδιζε υπέρ του κόμματός του (Ευρωσκεπτικιστικό Κόμμα Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου, UKIP), το οποίο συμμετείχε στις Ευρωεκλογές και υπέρ του Brexit. Οι σελίδες αυτές εντοπίστηκαν για το ψευδές περιεχόμενό τους και κατέβηκαν από τα κοινωνικά δίκτυα¹⁶.

15 Με αυγά υποδέχθηκαν στο Παρίσι τον Μακρόν διαδηλωτές-βίντεο (06-06-2016) <https://www.thetoc.gr/diethni/article/me-auga-upodexthikan-ton-makron-sto-parisi-di-adilwtes-binteo> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 11-09-2019.

16 Spring, M., & Webster, L. (2019). European elections: How disinformation spread in Facebook groups. (30-05-2019) <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-48356351>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 11-09-2019.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σελίδα της ομάδας στο Facebook με τίτλο "Brexit Party - supporters" (Υποστηρικτές του κόμματος του Brexit), η οποία ήταν στην ουσία το αποτέλεσμα διαδοχικών αλλαγών της ομάδας που δημιουργήθηκε τον Ιανουάριο του 2017 με τίτλο "Libertarians and Chartists for Trump". Αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ομάδα του Facebook άλλαξε πολλές φορές ονομασία, με σκοπό την προώθηση προεκλογικής εκστρατείας και εξυπηρέτηση πολιτικών συμφερόντων.

Μια ακόμη ψευδής είδηση, που κυκλοφόρησε στις χώρες της Ευρώπης, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα, αφορούσε τη γερμανική κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, μεταδόθηκε ότι η κυβέρνηση της Γερμανίας προσφέρει στους μετανάστες δωρεάν κουπόνια για επίσκεψη σε οίκους ανοχής και υπάρχει περίπτωση να ακολουθήσει την ίδια κίνηση και η Ελλάδα. Στη χώρα μας, η ψευδής αυτή είδηση ακούστηκε διά στόματος Κυριάκου Βελόπουλου, σε τηλεοπτική εκπομπή, τον Φεβρουάριο του 2019, με τον ίδιο υποψήφιο Ευρωβουλευτή να ισχυρίζεται ότι η κυβέρνηση της Γερμανίας, με την πρακτική αυτή, στοχεύει στην προστασία των γυναικών της Γερμανίας από σεξουαλικές επιθέσεις και παρενοχλήσεις από τους μετανάστες. Δεν είναι η πρώτη φορά που ακούγεται και διακινείται η συγκεκριμένη «είδηση». Εκτός από την Γερμανία και η Αυστρία είχε κατηγορηθεί ότι ακολουθεί τη συγκεκριμένη πρακτική¹⁷. Πρόκειται, ωστόσο, για Fake News, με σκοπό να πλήξει τις κυβερνήσεις των συγκεκριμένων χωρών.

Ορισμένοι, που μελετούν συστηματικά το περιεχόμενο των κοινωνικών δικτύων, επισημαίνουν πως λαϊκιστές πολιτικοί προσπαθούν να κερδίσουν ψήφους από τέτοια Fake News και να παραπληροφορήσουν τους Ευρωπαίους ψηφοφόρους πριν τις Ευρωεκλογές¹⁸. Το περιεχόμενο των Fake News αυτών αφορά όλα τα καίρια θέματα της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα, μεταναστευτικό που προκαλεί έντονη

17 Ευρωεκλογές 2019: Fake ειδήσεις και ψεύτικοι λογαριασμοί έχουν κατακλύσει διαδίκτυο και social media. (23-09-2019) <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/177734/eyroekloges-2019-fake-eidiseis-kai-pseytikoi-logariasmoi-exoyn-kataklysei-diadiktyo-kai-social-media>
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 13-09-2019.

18 McKenzie, S. (2019). Sex vouchers for migrants? The truth behind Europe's fake stories. (16-05-2019). https://edition.cnn.com/2019/05/16/europe/populism-fake-news-european-elections-intl/index.html?no-st=1558554685&fbclid=IwAR2IMLHthMfLeyQAGMQIc1QalqO-hto_pws-7HEQ9yfD1F1YUVboWY43B5aE.
Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 13-09-2019.

διαμάχη και διχασμό μεταξύ των πολιτικών και των πολιτών των χωρών στη Γηραιά Ήπειρο. Αντίστοιχες ειδήσεις, οι οποίες καλλιεργούν τις ανησυχίες και τους φόβους των Ευρωπαίων πολιτών, είχαν κάνει την εμφάνισή τους σε χώρες όπως Ολλανδία, Πολωνία, Ισπανία.

Οι ψευδείς ειδήσεις, βέβαια, δεν αποτέλεσαν το μοναδικό πρόβλημα κατά την προεκλογική περίοδο των τελευταίων ευρωεκλογών. Σύμφωνα με έρευνα του EUobserver, πριν από τις ευρωπαϊκές εκλογές του 2019, ακροδεξιές απόψεις προωθούνταν στο διαδίκτυο από σκιώδεις χρήστες του Facebook, οι οποίοι, για να υποστηρίξουν τις απόψεις τους, κατέφευγαν συχνά ακόμη και στη χρήση ακατάλληλων εικόνων σεξουαλικού περιεχομένου και βίας στις αναρτήσεις τους. Η διαδικτυακή πλατφόρμα Anaaz ταυτοποίησε πάνω από 500 σελίδες στο Facebook, που θεωρήθηκαν ύποπτες, τη διαχείριση των οποίων είχαν άτομα όχι μόνο από χώρες της Ευρώπης, όπως Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία και Πολωνία, αλλά και από τις ΗΠΑ.¹⁹

Αντίστοιχα φαινόμενα ψευδών ειδήσεων απέκτησαν δυναμική και στην Ιταλία, κατά την προεκλογική περίοδο των Ευρωεκλογών του 2019.

Το Facebook στην Ιταλία ανέλαβε δράση κλείνοντας 23 σελίδες στις 12 Μαΐου 2019, στις οποίες ήταν εγγεγραμμένοι 2,46 εκατομμύρια χρήστες, διαδίδοντας ειδήσεις με ψευδές περιεχόμενο για τις Ευρωεκλογές της 26ης Μαΐου. Περισσότεροι από τους μισούς λογαριασμούς υποστήριζαν τα ακροδεξιά κόμματα που βρίσκονταν στην κυβέρνηση της Ιταλίας, όπως την Λέγκα του Βορρά²⁰.

Όπως ανέφερε, σε ανακοίνωσή, του εκπρόσωπος του δημοφιλούς μέσου κοινωνικής δικτύωσης, οι συγκεκριμένες σελίδες περιλάμβαναν διχαστικό περιεχόμενο και ειδήσεις με περιεχόμενο μίσους για θέματα σχετικά με το μεταναστευτικό/προσφυγικό, τον εμβολιασμό, αλλά και αντισημιτικό περιεχόμενο.

Εκτός από τις 23 σελίδες που αφαιρέθηκαν, έρευνα της διαδικτυακής ομάδας Anaaz δήλωσε ότι είχε εντοπίσει άλλες 80 ιταλικές σελίδες με περίπου 16 εκατομμύρια οπαδούς, που ενδέχεται να παραβιάζουν την πολιτική του Facebook.

19 Ευρωεκλογές 2019: Fake ειδήσεις και ψεύτικοι λογαριασμοί έχουν κατακλύσει διαδίκτυο και social media (23-09-2019) <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/177734/eyroekloges-2019-fake-eidiseis-kai-pseytikoi-logariasmoi-exoyn-kataklysei-diadiktyo-kai-social-media> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 13-09-2019.

20 Facebook shuts down more than 20 'fake news' pages in Italy (13-05-2019). <https://www.thelocal.it/20190513/facebook-shuts-down-more-than-20-fake-news-pages-in-italy> Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 03-10-2019.

Σύμφωνα με την εν λόγω διαδικτυακή πλατφόρμα, η παραπληροφόρηση του κοινού γινόταν μέσω σελίδων κυρίως για θέματα γενικού ενδιαφέροντος και ψυχαγωγικού χαρακτήρα, ομορφιάς, μόδας, διασκέδασης, οι οποίες, αφού συγκέντρωναν ακολούθους στο facebook, μετατρέπονταν σε πολιτικά εργαλεία. Με λίγα λόγια, αφού έπειθαν το κοινό να ακολουθήσει τις σελίδες με το συγκεκριμένο περιεχόμενο, σταδιακά το τροποποιούσαν προκειμένου να εξυπηρετήσουν πολιτικούς σκοπούς.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί σελίδα που δημιουργήθηκε για μια κτηνοτροφική ένωση, η οποία έπειτα μετατράπηκε σε πολιτικό εργαλείο υποστήριξης της ακροδεξιάς Λέγκας του Ματέο Σαλβίνι, με αντιμεταναστευτικό βίντεο²¹. Ακόμη, το διάστημα που εξετάζουμε, πριν τις ευρωεκλογές, διέρρευσε στα Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά και στο YouTube βίντεο που δείχνει μετανάστες να επιτίθενται με ρόπαλα σε περιπολικό της αστυνομίας, που επρόκειτο για σκηνή από ταινία.

Επιπλέον, χαρακτηριστικό παράδειγμα στην Ιταλία αποτελεί η διάδοση της εικόνας μιας προεκλογικής κάρτας με το λογότυπο του κεντροαριστερού ιταλικού Δημοκρατικού Κόμματος (PD) και την αναφορά σε υποτιθέμενη δήλωση του αρχηγού του, Nicola Zingaretti. Η δήλωση, την οποία έγραφε η κάρτα, ανέφερε ότι, μετά τη νίκη του κόμματος στις Ευρωεκλογές, ο Zingaretti θα ζητούσε από την Ευρώπη να ανοίξουν αμέσως τα λιμάνια της Ιταλίας και να δεχθούν 800.000 πρόσφυγες από τη Λιβύη. Ωστόσο, το Δημοκρατικό Κόμμα της Ιταλίας επιβεβαίωσε στο BBC ότι ο Zingaretti ουδέποτε προέβη στη συγκεκριμένη δήλωση και πως όσοι ευθύνονται για τη δημιουργία της παραπλανητικής αυτής προεκλογικής κάρτας θα κληθούν να δώσουν εξηγήσεις στις αρμόδιες αρχές. Η εικόνα της ψεύτικης αυτής προεκλογικής κάρτας κοινοποιήθηκε στα κοινωνικά δίκτυα από ομάδες που ανήκουν στον δεξιό πολιτικό χώρο²².

Η διαδικτυακή πλατφόρμα Anaaz μέσω της ιστοσελίδας κάλεσε όλους τους χρήστες του διαδικτύου να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης ψηφίζοντας για την δράση «Facebook: Καθαρίστε τα fake news»,

21 Πανσεληνά, Ε. (2019). Στο φως 500 ακροδεξιές σελίδες με fake news. (23-05-2019). https://www.ethnos.gr/kosmos/40346_sto-fos-500-akrodexies-selides-me-fake-news. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 05-10-2019.

22 European elections 2019: Investigating false and misleading video (27-05-2019). <https://www.bbc.com/news/world-europe-48345019>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 10-12-2019.

προκειμένου να απαλλαχθούν τα κοινωνικά δίκτυα απ' την παραπληροφόρηση και να διασφαλιστεί η ελευθερία του λόγου. Μέχρι στιγμής, έχουν συγκεντρωθεί 667.579 υπογραφές, ενώ στόχος είναι οι 750.000²³. Ωστόσο, αυτές οι κινήσεις και μάλιστα από αμφιλεγόμενες διαδικτυακές πλατφόρμες δεν μπορούν να έχουν ουσιαστικά αποτελέσματα στην κατεύθυνση μίας ριζικής αντιμετώπισης του φαινομένου.

Τρόποι αντιμετώπισης των Fake News

Η έλευση των Μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχει αλλάξει τον τρόπο κατανάλωσης ειδήσεων, ενώ ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι οι ψευδείς και παραποιημένες ειδήσεις διαδίδονται σε αυτά με ταχύτατους ρυθμούς, κερδίζοντας γρηγορότερα έδαφος από ότι τα παραδοσιακά Μέσα Ενημέρωσης. Η ευρεία εξάπλωση της χρήσης των διαδικτυακών πλατφορμών, όπως το Facebook και το Twitter, έχει προκαλέσει έντονο προβληματισμό σχετικά με την ποιότητα των πληροφοριών που έχουν πρόσβαση και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους οι χρήστες (Cinelli, Cresci, Galeazzi, Quattrociochi & Tesconi, 2019).

Η Κομισιόν, για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της παραπληροφόρησης στο διαδίκτυο και, πιο συγκεκριμένα, για την εξασφάλιση της διαφάνειας των πολιτικών διαφημίσεων, την κατάργηση ψεύτικων λογαριασμών από τα δημοφιλή Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και την ενίσχυση νέων εργαλείων για την αναζήτηση αξιόπιστων πηγών ειδήσεων στις ευρωεκλογές του Μαΐου, διαμόρφωσε έναν Κώδικα Δεοντολογίας, «*σύμφωνα με τον οποίο μεγάλες διαδικτυακές πλατφόρμες (Google, Facebook, Twitter), από κοινού με τους διαφημιστές, όφειλαν να αναλάβουν σοβαρές δεσμεύσεις για την καταπολέμηση των Fake News*²⁴».

Ο κώδικας δεοντολογίας για την παραπληροφόρηση στο Διαδίκτυο, ο οποίος υπεγράφη τον Οκτώβριο του 2018, αποτελεί ένα μέρος του σχεδίου δράσης που ενέκρινε η Ευρωπαϊκή Ένωση για αντιμετώπιση απειλών ενόψει των ευρωεκλογών.

23 Facebook: Καθαρίστε τα fake news!

https://secure.avaaz.org/campaign/el/correct_the_record_gr2/

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 05-10-2019.

24 Κώδικας δεοντολογίας για την παραπληροφόρηση: η Επιτροπή καλεί τους υπογράφοντες να εντείνουν τις προσπάθειές τους (29-01-2019)

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_19_746.

Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 25-11-2019.

Οι διαδικτυακές πλατφόρμες ανέλαβαν επτά μήνες πριν τις ευρωεκλογές σοβαρές δεσμεύσεις για την καταπολέμηση των fake news, στην προσπάθειά τους να αποφύγουν την επιβολή αυστηρών πλαισίων κανόνων. Ωστόσο, η Κομισιόν ένα μήνα πριν τις Ευρωεκλογές επέπληξε τους κολοσσούς της τεχνολογίας, καθώς τα δεδομένα που παρείχαν δεν έδωσαν ξεκάθαρη εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο έχουν συμβάλλει στη μείωση εξάπλωσης της παραπληροφόρησης.

Ακολουθούν επιγραμματικά ορισμένες προτάσεις σχετικά με το πώς οι θεσμοί αλλά και οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούν να αντιμετωπίσουν και να προστατευθούν από τα Fake News:

- Χρήση μηχανισμών ανίχνευσης Fake News για έλεγχο και διασταύρωση των γεγονότων (fact-checking).
- Η πολιτεία να χαράξει εθνική πολιτική καταπολέμησης των ψευδών ειδήσεων.
- Το κοινό χρειάζεται να μάθει να αναγνωρίζει τους γράφοντες, που σέβονται και τηρούν τον κώδικα δεοντολογίας στην εποχή του διαδικτύου. Ο ίδιος ο πολίτης-ψηφοφόρος οφείλει να αντιμετωπίζει την είδηση με κριτική διάθεση.
- Οι δημοσιογράφοι πρέπει να είναι ταυτόχρονα και ερευνητές, ελέγχοντας διαρκώς την ροή των πληροφοριών που δημοσιεύουν.
- Να διαμορφωθεί σωστή καμπάνια ενημέρωσης προς όλους τους πολίτες. Υπάρχουν κάποιες πλατφόρμες που αντικρούουν τις ψευδείς ειδήσεις, παρουσιάζοντας μέσα από έρευνα τις αληθινές.
- Οι αρμόδιοι φορείς που ελέγχουν τις ψευδείς ειδήσεις και τα ΜΜΕ θα πρέπει να ενημερώσουν το κοινό, προκειμένου να προστατευθεί.
- Να γίνει επαναπροσδιορισμός του ελεγκτικού πλαισίου των ΜΜΕ (λογοδοσία, διαφάνεια στις πρακτικές τους).
- Επένδυση στην παραγωγή ποιοτικού περιεχομένου. Μεγάλο πλήγμα της δημοσιογραφίας αποτελεί η έλλειψη διασταύρωσης των πηγών στο διαδίκτυο. Η αντιμετώπιση της κρίσης της δημοσιογραφίας είναι ευθύνη των δημοσιογράφων (Jeff Jarvis) αλλά αποτελεί και κρίση δημοκρατίας.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Κωσταρέλλα, Ι. (2018). Τις πταίει; Οι αλγόριθμοι ή ο τρόπος που σκεφτόμαστε; *Journalists About Journalism* (28-03-2018) <https://jaj.gr/media-literacy/tis-ptaiiei-oi-algorithmoi-i-o-tropos-poy-skeftomaste>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 02-07-2019.

ΜακΚουέλ, Ν. (2003). Η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα (Μετάφραση: Κάτια Μεταξά). Αθήνα: Εκδόσεις Ένδοξος.

Παπάνης, Ε. (2011). Μεθοδολογία έρευνας και διαδίκτυο. Αθήνα: Εκδόσεις Ι.Σιδέρης.

Πλειός, Γ. (επιμέλεια) (2013). Η κρίση και τα ΜΜΕ. (συλλογικό έργο). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Πλειός, Γ. (2018). Fake news - Ψευδεπίγραφες Ειδήσεις. Εξάιρεση ή κανόνας; <http://www.avgi.gr/article/10811/8629358/fake-news-pseudepigraphes-eideseis-exairese-e-kanonas->. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 25-06-2019.

Ραμονέ, Ι. (2011). Η έκρηξη της δημοσιογραφίας. Από τα Μέσα της Μαζικής Ενημέρωσης στη μαζικότητα των Μέσων Ενημέρωσης (Μετάφραση: Θοδωρής Τσαπακίδης). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Ρήγου, Μ. (2014). Από την ψηφιακή επανάσταση στην ψηφιακή επιτήρηση. Νέα μέσα, δημοσιότητα και πολιτική. Αθήνα: Εκδόσεις Ι.Σιδέρης.

Τσένε, Λ. (2012). Από την κρίση των ΜΜΕ στα social media. Ένα νέο μοντέλο κοινωνικής ευθύνης. Αθήνα: Εκδόσεις ΑΙΩΡΑ.

Διεθνής Βιβλιογραφία

Bennett, Lance, and Steve Livingston (2018). The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. *European Journal of Communication* 33 (2): 122–139.

Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. New York, NY: Oxford University Press.

Flash Eurobarometer 464 (2018). Fake news and disinformation online. Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and co-ordinated by the Directorate-General for Communication.

Gelfert, A. (2018). Fake News: A definition. Berlin: Department of Philosophy, Literature, History of Science and Technology Technical University of Berlin.

Johnson, T.J., & Kaye, B.K. (2014). Credibility of social network sites for political information among politically interested Internet. *Journal of Computer-Mediated Communication*, doi:10.1111/jcc4.12084.

Illing, H. (2018). The likelihood of disinformation campaigns during the european elections is high. <https://www.thenewfederalist.eu/the-likelihood-of-disinformation-campaigns-during-the-european-elections>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 30-06-2019.

Howard, P., N. and Woolley, S., C. (2018). Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media. England: Oxford Studies in Digital Politics.

Nielsen, R.,K., Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A. (2019) Reuters Institute Digital News Report 2019. Report of the Reuters Institute for the Study of Journalism. United Kingdom: University of Oxford.

Seven ways misinformation spread during 2016 election. <https://medium.com/trust-media-and-democracy/sevenways-misinformation-spread-during-the-2016-election-a45e8c393e14>. Knight Foundation. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 25-09-2019.

Skamnakis, A., (2018). Accelerating a Freefall? The impact of the post-2008 economic crisis on Greek media and journalism. Στο Journal of Greek Media and Culture (4/1).London: Intellect.

Spring, M., Webster,L. (2019). European elections: How disinformation spread in Facebook groups. (30-05-2019) <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-48356351>. Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 25-11-2019.

Waisbord, S. (2018). Truth is What Happens to News. On journalism, fake news, and post-truth. Journalism Studies 19(13): 1867-1871.

Λογοκρισία και νέα μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Η περίπτωση του Facebook

Συμεών Ανδρονίδης

Υποψήφιος Διδάκτωρ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Επικοινωνία: gregandro@hotmail.gr

Λέξεις-Κλειδιά: *Facebook, Λόγος, Λογοκρισία, Κοινότητα, Δημοκρατία*

Το κείμενο, που φέρει τον τίτλο 'Λογοκρισία και τα Νέα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης: Η περίπτωση του Facebook', επιδιώκει να εμβαθύνει σε περιπτώσεις λογοκρισίας έτσι όπως εμφανίζονται στο Facebook, ξεετάζοντας εγχώριες και διεθνείς περιπτώσεις, όχι υπό το πρίσμα μίας απλής περιπτώσιολογίας που παραθέτει περιστατικά λογοκρισίας, αλλά κύρια με τους όρους μίας θεωρητικής πλαισίωσης (contextualization) ή αναπλαισίωσης, που δύναται να εξετάσει τους όρους και τα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει η λογοκρισία.

Η λογοκρισία, ως ρητή ή άρρητη δυνατότητα διαμόρφωσης μίας 'ιδεατής κοινότητας', που δεικνύει και τα όρια του 'επιτρεπτού' λόγου, διαμορφώνοντας τις προϋποθέσεις για «την παραγωγή του υποκειμένου που δεν λαμβάνει χώρα μόνο μέσα από τη ρύθμιση της ομιλίας του, αλλά και μέσα από τη ρύθμιση του κοινωνικού πεδίου του επιτρεπτού λόγου», κατά την διαπίστωση της Judith Butler.

Εάν η «παραγωγή του υποκειμένου» εντός Facebook επιτελείται επικαλούμενη ουσιωδώς την τήρηση 'κανόνων δεοντολογίας', τότε ποιες δύνανται να είναι οι μορφές της ασκούμενης λογοκρισίας; Ενυπάρχουν μορφές, μίας, κατά Alain Badiou, 'αυτολογοκρισίας'; Ποια είναι η ισορροπία μεταξύ απαγόρευσης δημοσιεύσεων, κλεισίματος 'βέβηλων' λογαριασμών, και 'επικίνδυνων' εικόνων;

Πώς αρθρώνονται εντός της ίδιας 'κοινότητας' οι λειτουργίες 'υγειονομικών ζωνών' με άξονα την άσκηση προληπτικής λογοκρισίας; Πώς επηρεάζεται η ποιότητα του παραγόμενου δημοσιογραφικού λόγου και της ίδιας της δημοκρατίας από την λογοκρισία; Στα ως άνω ερωτήματα επιδιώκει να απαντήσει η εισήγηση, με βασική θεωρητική ορίζουσα την ανάλυση της Αθηνάς Αθανασίου περί της λογοκρισίας ως "παραγωγής λόγου."

Εύλογα μπορεί να διερωτηθεί κάποιος, πώς είναι δυνατόν να εμφανίζονται μορφές λογοκρισίας στο Facebook, την στιγμή όπου και στο συγκεκριμένο

μέσο επικοινωνίας υπάρχει η δυνατότητα άρθρωσης γνώμης, ουσιαστικά μία πληθώρα απόψεων για διάφορα θέματα;

Και όμως, πέραν του ό,τι οι αντιφάσεις δομούν την ίδια την παρουσία του Facebook, μορφές λογοκρισίας έχουν κάνει την εμφάνιση τους, ίσως περισσότερο έντονες τα τελευταία χρόνια.

Θεωρητικό πλαίσιο

«Σε κάλεσα. Δεν ξέρω πως ν' αρχίσω. Περιμένω να βραδιάσει, να μεγαλώσουν στον κήπο οι σκιές, να μπουν στο σπίτι οι σκιές των δέντρων και των αγαλμάτων, να μου κρύψουν το πρόσωπο, τα χέρια, να μου κρύψουν τα λόγια που, ασχημάτιστα ακόμη, distάζουν». (Γιάννης Ρίτσος, *Φαίδρα*).

Το κείμενο δεν θέτει ως διακύβευμα την απλή και περιπτωσιολογική παράθεση λογοκριτικών μορφών έτσι όπως αυτές εμφανίζονται στην 'κοινότητα' του Facebook, αλλά την θεωρητική πλαισίωση τους, επιδιώκοντας να εξετάσει τους όρους και τα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει η λογοκρισία ως ρητή ή άρρητη δυνατότητα διαμόρφωσης μίας 'ιδεατής κοινότητας', που δείχνει και τα όρια του 'επιτρεπτού' λόγου, διαμορφώνοντας τις προϋποθέσεις για «την παραγωγή του υποκειμένου που δεν λαμβάνει χώρα μόνο μέσα από τη ρύθμιση της ομιλίας του, αλλά και μέσα από τη ρύθμιση του κοινωνικού πεδίου του επιτρεπτού λόγου» (Butler, 1997).

Η ίδια η Αμερικανίδα πολιτική φιλόσοφος διακρίνει, αναλυτικά, μεταξύ ρητής (implicit) και άρρητης (explicit) λογοκρισίας, με την δεύτερη να αποτελεί «μορφή λογοκρισίας που δεν εξαρτάται από θεσμοποιημένους κανονισμούς, κρατικές πολιτικές και ρυθμίσεις» (Butler, 1997, σ.130), όντας περισσότερο αποτελεσματική, όπως σπεύδει να υπερθεματίσει ο Γιάννης Σταυρακάκης (Σταυρακάκης, 2008, σ. 135-146).

Εάν αναφερθεί το ό,τι η λογοκρισία που ασκείται, εμπρόθετα και μη, εντός Facebook, εμπίπτει στην κατηγορία της, κατά Judith Butler, άρρητης λογοκρισίας, που, εν προκειμένω, διαμορφώνει όρους αποκλεισμού ή και αποκοπής λόγου ή εικόνας, πέραν της κρατικής-θεσμικής παρεμβατικότητας και ρύθμισης, τότε μπορούμε να συγκεκριμενοποιήσουμε περαιτέρω την αναλυτική-μεθοδολογική πλαισίωση που χρησιμοποιούμε ως προς το άνω ζήτημα, δίνοντας έμφαση στο θεωρητικό επιχείρημα περί λογοκρισίας που αρθρώνει η Αθηνά Αθανασίου.

«Αν μετατοπιστούμε από την πρόσληψη της λογοκρισίας με όρους δικαιοκτικής εξουσίας, θα είμαστε, νομίζω, σε θέση να αναμετρηθούμε με έναν πιο σύνθετο ορισμό της λογοκρισίας: όχι ως απαγόρευση λόγου αλλά ως παραγωγή λόγου· με άλλα λόγια, ως ρυθμιστική συγκρότηση και οριοθέτηση αυτού που εκλαμβάνεται πολιτισμικά ως αρθρώσιμος, αποδεκτός και επιτρεπτός λόγος» (Αθανασίου, 2008).

Αρα, υπό το πρίσμα του επιχειρήματος περί λογοκρισίας ως σημαίνουσας διαδικασίας «παραγωγής λόγου», που συγκροτεί το επιτρεπτό και τα όρια του επιτρεπτού, εντός Facebook, το λογοκριτικό φαινόμενο, άρρητο (με την μορφή που τονίστηκε πιο πάνω) και για αυτό το ίδιο απτό και επικίνδυνο, κατασκευάζει μία ‘τάξη,’ μία νόρμα που, την ίδια στιγμή που αφαιρεί περιεχόμενο, διαγράφει τα όρια του συμβολικά ορθού, σε ένα ιδιαίτερο σημείο όπου οι σύγχρονες τεχνολογικές μορφές, στις οποίες και ομνύει το Facebook, δεν αποκλείουν την άσκηση μίας κατά βάση λογοκριτικής πολιτικής, που αντλεί από παραδόσεις ή αλλιώς από μοτίβα πολιτικής, προληπτικά λογοκριτικής πολιτικής όσο και αισθητικής.

Παραδείγματα λογοκρισίας

Ένα ενδεικτικό υπόδειγμα, ως προς αυτό, είναι η περίπτωση του πίνακα του Γάλλου ζωγράφου Γκουστάβ Κουρμπέ, που φέρει τον τίτλο ‘Η Καταγωγή του Κόσμου’, που απεικονίζει μία ξαπλωμένη γυναίκα γυμνή, εκεί όπου σε πρώτο πλάνο τίθενται τα γεννητικά της όργανα, με τον ζωγράφο να επιθυμεί να αναδείξει την γυναίκα και το γυναικείο σώμα ευρύτερα, ως σώμα που προσφέρει την ζωή.

Η ανάρτηση ενός Γάλλου ζωγράφου, σχετική με τον πίνακα του Κουρμπέ, στον λογαριασμό του στο Facebook (‘CNN Greece, 2018), προκάλεσε μία άμεση και σχεδόν ανακλαστική αντίδραση των αρχών του Facebook, οι οποίες και αφαίρεσαν από τον λογαριασμό του Γάλλου χρήστη την ανάρτηση του, που θεωρήθηκε (εάν παραμερίσουμε το νομικό σκέλος της υπόθεσης) άσεμνη, ανήθικη και ‘προσβλητική’ για τα διαδικτυακά ‘χρηστά ήθη’ της κοινότητας του Facebook, τείνοντας στην εμφάνιση της λογοκρισίας ως «παραγωγής λόγου», για να παραπέμψουμε και πάλι στην Αθηνά Αθανασίου.

Πρόκειται για μία μορφή λογοκρισίας άμεση και συγκεκριμένη που, διευρύνοντας το περιεχόμενο της πέραν από την ‘καταστολή’ ενός έργου τέχνης αυτού καθαυτού, συγκροτεί, μέσω εικόνων, πράξεων και ακόμη περισσότερο, ειδικών αλγορίθμων, τα όρια και τα πλαίσια του επιτρεπτού και σε αυτή την περίπτωση του ‘ηθικού’ λόγου-εικόνας, που θέτει εκτός ορίων την άσεμνη έως βέβηλη εικόνα, παράγοντας αυτό που ο Γάλλος κοινωνιολόγος Pierre

Bourdieu ονομάζει *habitus*, δηλαδή «ένα δίκτυο έξων και προδιαθέσεων, που λειτουργούν ως ενσώματη ιστορία και από τις οποίες παράγεται σιωπηρά πολιτισμική συναίνεση» (Στο: Αθανασίου, 2008, σ. 159).

Σε αυτή την περίπτωση, η «πολιτισμική συναίνεση» δεν παράγεται «σιωπηρά», καθότι την αφαίρεση του θεωρούμενου ως γυμνού-σωματικού, δηλαδή ‘βέβηλου’ περιεχομένου, που δεν ‘επιμολύνει’ όσο προσβάλλει ή μπορεί (η διάσταση του μπορεί, του δυνητικού στοιχείου καθίσταται σημαντική) να ‘προσβάλλει’ τους όρους δημιουργίας του Facebook, τα παραδεδεγμένα πρότυπα και την αισθητική αντίληψη μίας κοινότητας χρηστών που σπεύδει να καταστεί προσεγγίσιμη δια των προσλήψεων και των επιλογών της, ακολουθεί το κλείσιμο του λογαριασμού του συγκεκριμένου χρήστη.

Εδώ το Facebook, ως ‘φίλτρο’ διαλογής εικόνων και ειδήσεων, να σχηματοποιεί το περίγραμμα μίας λογοκριτικής πρακτικής και μίας «παραγωγής λόγου», που εδώ δεν κατεβάζει μόνο περιεχόμενο, καθιστώντας τον χρήστη ‘υπόλογο’ στα μάτια της κοινότητας, αλλά ‘αποβάλλει’ από την κοινότητα του για να την διασφαλίσει.

Εδώ ο κίνδυνος, είναι ορατός: το σώμα μίας γυμνής γυναίκας που εμφανίζεται και την ίδια στιγμή ‘απαγορεύεται’ υπό το κράτος του ηθικού πανικού.

Υπό αυτό το πρίσμα, δεν πρόκειται για το ζήτημα της πρόσληψης της καλλιτεχνικής δημιουργίας, όσο για την δυνατότητα άρθρωσης μίας ‘παιδευτικής’ αντίληψης, που προτάσσει το διακύβευμα της ‘ηθικοποίησης’ της κοινότητας ενώπιον του ό,τι κινείται στη σφαίρα ή στην επικράτεια του ‘βέβηλου’ (τι θεωρείται ‘βέβηλο’ στην τέχνη;), ακόμη και εάν αυτό αφορά ένα γνωστό έργο τέχνης. Η συναίνεση εγγράφεται ευρύτερα και εκφραστικά, πλαισιωμένη από την άτυπη ‘ιδιόλεκτο’ του Facebook.

Το κατέβασμα της ανάρτησης και η διαγραφή του προφίλ του άτυπα ‘εγκαλούμενου’ από μία ιδιότυπη ‘κοινότητα αξιών’, που εν προκειμένω είναι το ίδιο το Facebook,¹ όχι ως ο Ντοστογιεφσκικός (Ντοστογιέφσκι, 2015),

1 Το ζήτημα της αντίδρασης, της ταχύτητας και, στο μέσο αυτής, μίας αμοιβαιότητας που προσεγγίζει την απονομή της δικαιοσύνης με άλλους όρους, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, θέτει ο καθηγητής Poka-Yio: «Η αστραπιαία πολλαπλασιασμένη ηχώ του μέσου κοινωνικής δικτύωσης αφήνει τόσο χρόνο νηφάλιας αντανάκλασης όσο χρειάζεται το πάτημα του repost. Είναι η δικαιοσύνη του εικοστού πρώτου αιώνα» που αποδίδεται όχι στην έδρα του δικαστηρίου, αλλά πάνω στο εύρος της αποδοχής ή μη ενός ποσταρίσματος, πάνω στο έδαφος του θεάματος και του ‘θορύβου,’ της ορθότητας μίας κρίσης, όντας μια «δικαιοσύνη που μοιράζεται τις εγγενείς αδυναμίες του μέσου επικοινωνίας όπως και την απεριόριστη δύναμη του». Βλέπε σχετικά, Yio-Poka, ‘Ένα υπερόπλο ταυτότητας,’ Εφημερίδα ‘Τα Νέα Σαββατοκύριακο,’ Ένθετο ‘Weekend,’ 12-13/10/2019, σελ. 4.

‘Μεγάλος Ιεροεξεταστής’ αλλά ως ιδιαίτερο πεδίο που ενσωματώνει την ‘αξία’ του ορθού και αφήνει ένα διαδικτυακό ίχνος, ένα αποτύπωμα, διερωτώμενο παράλληλα για το τι συνθέτει το ορθό στις ημέρες μας, αποτελεί την αναγκαία ‘γέφυρα’ μέσω της οποίας θα μεταβούμε σε μία δεύτερη περίπτωση λογοκρισίας από το Facebook.

Δηλαδή στην περίπτωση και στο υπόδειγμα που συγκροτεί η ανάρτηση ενός άρθρου με πολιτικό περιεχόμενο από τον δημοσιογράφο Νίκο Μπογιόπουλο (Μπογιόπουλος, 2019) και η ταυτόχρονη αφαίρεση που εξελίχθηκε σε τέσσερα βήματα, με τα δύο εξ αυτών να περιλαμβάνουν το μπλοκάρισμα του λογαριασμού του δημοσιογράφου και την αφαίρεση, του άρθρου από την ιστοσελίδα, στην οποία και παρουσιάστηκε.

Εδώ το επιτρεπτό ή ο «επιτρεπτός» λόγος, που διαμορφώνεται εντός Facebook, τονίζει ή υπερ-τονίζει το πολιτικό ή την πολιτική διάσταση-χρoιά υπό τα χαρακτηριστικά της ένταξης-ταύτισης, ανασημαίνοντας ό,τι μπορεί να ‘εξάψει τα πάθη,’ να προκαλέσει ευρύτερες αντιδράσεις, να ξεφύγει από την πεπατημένη του συμβολικού, συμβάλλοντας σε μία συμβολική επανεπινοήση του χώρου ως χώρου ‘μετριοπάθειας’ πολιτικής όσο και ηθικής, αφαιρώντας το επίμαχο άρθρο δια της λογοκριτικής και συνάμα πολιτικής έγκλησης του.

Ενώ, ταυτόχρονα, το μέσο κοινωνικής δικτύωσης κομίζει μία ‘εξιδανικευμένη’ αντίληψη περί πολιτικής και προβάλλοντας την μη-δημοσίευση, για ό,τι θεωρείται αυτή τη φορά όχι άσεμνο, αλλά ‘επιλήψιμο’ στην εποχή της ρέουσας εικόνας.

Το μέσο² αφαιρεί και επινοεί πρακτικά και συμβολικά την επικράτεια του επιτρεπτού, ενώ, την ίδια στιγμή, δεν προβαίνει σε αντίστοιχες πρακτικές για την ανάρτηση θεμάτων με αντισημιτικό περιεχόμενο, θεματολογία που τα

2 Κλείνοντας ουσιαστικά τα πρώτα πέντε έτη της λειτουργίας του, το Facebook διαδραμάτισε έναν ιδιαίτερο ρόλο στην εκδήλωση του εξεγερσιακού κύματος που έλαβε χώρα σε χώρες της Βόρειας Αφρικής, (Αίγυπτος, Τυνησία), το 2010-2011, συμβάλλοντας και στην αναπαραγωγή και διάδοση ενός συνθηματολογικού λόγου που αποκτούσε ιδιαίτερη πολιτική και ιδεολογική φόρτιση: ‘ο λαός θέλει την πτώση του καθεστώτος,’ τείνοντας προς ό,τι ο Howard Rheingold (όχι χωρίς θεωρητικά προβλήματα, επισημαίνει ο Charles Tilly), αποκαλεί ‘ευφυές πλήθος: οι πολίτες που είναι σε θέση να δράσουν συντονισμένα ακόμη κι αν δεν γνωρίζουν ο ένας τον άλλο». Βλέπε σχετικά, Rheingold Howard, ‘Smart Mobs: The Next Social Revolution,’ Perseus, Νέα Υόρκη, 2003, σελ.xii. Για τις αντιρρήσεις του Charles Tilly, βλέπε το κλασικό έργο του για την μελέτη των κοινωνικών κινημάτων, ‘Κοινωνικά κινήματα 1768-2004,’ Μετάφραση: Τσακίρης Θανάσης, Επιμέλεια: Μήτσης Χρήστος, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2010, ιδίως σελ. 226-230.

τελευταία έτη έχει αυξηθεί στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό,³ με τον Γιώργο Παππά να επισημαίνει ό,τι ο αντισημιτικός λόγος στη Γερμανία, μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, «περνάει και σε ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας και διαμορφώνει το κλίμα της καθημερινότητας και των Εβραίων». (Παππάς, 2019, σ.42).

Ό,τι εκφράζεται φορτισμένα και έντονα, ‘αποβάλλεται’ ως σημαίνον που δεν εναρμονίζεται και δεν ακουμπά το πνεύμα λειτουργίας του μέσου, οι κανόνες του οποίου δημιουργούν ένα πολιτικό-πολιτισμικό και συναισθηματικό γίνεσθαι, που ενέχει τις εκφάνσεις της άρνησης-αρνητικότητας, της παραγωγής ενός συμβατού λόγου με βάση συγκεκριμένους και συστημικούς κανόνες, που υπαινίσσονται τον κρίσιμο δείκτη του πώς λειτουργεί το Facebook, του πώς θέτει εκτός γραμμής, του πώς κατασκευάζει μία, ακόμη και προσδιοριστική, δεοντολογία, που αρνούμενη τη λογοκρισία, τη μη-δημοσίευση, τη φέρνει εντός της.

Εάν η λογοκρισία στο εσωτερικό του είναι υπαρκτό φαινόμενο, μορφή και σχήμα μπορεί να αποκτήσει, εάν δεν έχει ήδη αποκτήσει, η αυτολογοκρισία, την οποία ο Νάνος Βαλαωρίτης θεωρεί ως την «πιο σημαντική», γιατί είναι αυτή που «επιτελούμε εμείς στον εαυτό μας» (Βαλαωρίτης, 2008, σ. 57).

Μάλιστα, ένα λογοκριτικό υπόδειγμα εφαρμόστηκε τον Μάρτιο του 2019 (Τα Νέα, 2019), με μία παλαιά φωτογραφία του Γιάννη Μπεχράκη, που δείχνει μία μητέρα να προσφέρει νερό σε μπιτόνι στο σκελετωμένο της παιδί, σε ένα άμεσο σχόλιο για τις εν γένει κοινωνικές συνθήκες (φτώχεια) στη Σομαλία και σε άλλα μέρη της Αφρικανικής ηπείρου, να αφαιρείται, θεωρούμενη ως εικόνα που ‘ταράζει,’ κομίζοντας μία ιδιαίτερη αισθητική αντίληψη: ποια είναι η χρηστή εικόνα στην καθαυτό εποχή της εικόνας όπου ζούμε;

Θέτοντας εκτός ‘λόγου,’ ακόμη και με τη μορφή σχολίου, την συγκεκριμένη εικόνα, το Facebook⁴ τείνει σε μία ουδετεροποιημένη πρόσληψη του κοινωνικού και πολιτικού γίνεσθαι, επιδιώκοντας την άμβλυνση έως άρση

3 Βλέπε και ‘Περιορίζει αλλά δεν αφαιρεί τα αντισημιτικά σχόλια το Facebook,’ Εφημερίδα των Συντακτών, 19/07/2018, https://www.efsyn.gr/kosmos/boreia-ameriki/158129_periori-zei-alla-den-afairei-ta-antisimitika-sholia-facebook. Για τις τελευταίες εξελίξεις σχετικά με την αφαίρεση αντισημιτικού περιεχομένου, που κύρια έχει ως πλαίσιο την δυνατότητα ανα-παραγωγής της ρητορικής του μίσους, βλέπε σχετικά, ‘Το Facebook διαγράφει λογαριασμούς με βίαιο ή αντισημιτικό λόγο,’ Ιστοσελίδα Newsbeast, 03/05/2019, <https://www.newsbeast.gr/technology/arthro/4826919/to-facebook-diagrafei-logariasmoy-me-viaio-i-antisimitiko-logo>.

4 Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο υπογράφει στην εφημερίδα ‘Η Καθημερινή’ ο δημοσιογράφος Γιάννης Παπαδόπουλος, σχετικά πώς συγκροτείται και λειτουργεί, σε παραρτήματα του Facebook εκτός Ηνωμένων Πολιτειών, ο μηχανισμός διαχείρισης περιεχομένου των

των φορτισμένων όψεων της φωτογραφίας, μετεξελίσσοντας τους κανόνες (η νόρμα) λειτουργίας του προς την κατεύθυνση του ορίου ως ‘γλώσσας’: τι δημοσιεύεται και τι όχι;

Το Facebook ως μέσο κοινωνικής δικτύωσης και επικοινωνίας συγκροτείται ως αστερισμός αντιφάσεων, με την ‘δημοκρατία των likes’, που ενέχει να ‘διαπραγματεύεται’ την τεχνολογική μορφή (‘αγορά’) και ύπαρξη με την λογοκριτική πλαισίωση, περισσότερο άρρητη και όμως συστηματοποιημένη γύρω από το στόχο της ‘αποβολής’, που δεν επιζητεί την ‘αιτιολογία’ παρά πολλές φορές εμφανίζεται στην οθόνη του χρήστη. Η λειτουργία του ενσαρκώνει την διαπίστωση του φιλοσόφου Alan Badiou, που αναφέρει χαρακτηριστικά ό,τι «η εξουσία λέει: “όλα είναι δυνατά.” Πράγμα που σημαίνει επίσης ότι τίποτα δεν είναι δυνατό». (Badiou, 2005, σ.213).

Όπου «εξουσία» τοποθετούμε το πρόθεμα ‘Facebook’⁵, για να έχουμε μία γενική εικόνα του τρόπου λειτουργίας του και των αντιφάσεων που το διέπουν,

αναρτήσεων και των διαφόρων δημοσιεύσεων, στο σημείο όπου και νοηματοδοτείται μία πολιτική διαμόρφωσης ενός ‘κατάλληλου περιεχομένου’ υπό την μορφή οικείων εικόνων και επιτρεπτού, συμβολικά επιτρεπτού λόγου. Και σε αυτή την περίπτωση, και πέραν των δεοντολογικών κανόνων που ισχύουν για περιπτώσεις παιδικής πορνογραφίας, η κατά Facebook λογοκρισία ασκείται με θέα έργα τέχνης (βλέπε την λογοκρισία της εικόνας της ‘Γυμνής Αφροδίτης’ του Βίλεντορφ), που προβάλλουν γυμνά μέρη του γυναικείου σώματος, ή και ολόκληρο, με την ηθικολογική πλαισίωση να συνδέεται με εν γένει διδακτισμό περί τέχνης και εικόνας. Βλέπε σχετικά, Παπαδόπουλος Γιάννης, ‘Στα άδυτα του Facebook στο Μοσχάτο,’ Εφημερίδα ‘Η Καθημερινή,’ 20/10/2019, <https://www.kathimerini.gr/1047933/gallery/epikairothta/ereynes/sta-adyta-toy-facebook-sto-mosxato>. Ο λόγος δίνεται στους υπαλλήλους που καλούνται να διαχειριστούν μία πληθώρα εικόνων.

- 5 Φυσικά η συγκεκριμένη ανάλυση δεν εξαντλεί τις προεκτάσεις του όλου ζητήματος, ξεφεύγει όμως από το ιδιαίτερο πλαίσιο ενός τεχνολογικού φετιχισμού, που αναγάγει την λειτουργία του δικτύου στην αυτοματοποιημένη χρήση αλγορίθμων, ωσάν αυτοί να προέκυψαν εκ κενώ. αναρτήσεων και των διαφόρων δημοσιεύσεων, στο σημείο όπου και νοηματοδοτείται μία πολιτική διαμόρφωσης ενός ‘κατάλληλου περιεχομένου’ υπό την μορφή οικείων εικόνων και επιτρεπτού, συμβολικά επιτρεπτού λόγου. Και σε αυτή την περίπτωση, και πέραν των δεοντολογικών κανόνων που ισχύουν για περιπτώσεις παιδικής πορνογραφίας, η κατά Facebook λογοκρισία ασκείται με θέα έργα τέχνης (βλέπε την λογοκρισία της εικόνας της ‘Γυμνής Αφροδίτης’ του Βίλεντορφ), που προβάλλουν γυμνά μέρη του γυναικείου σώματος, ή και ολόκληρο, με την ηθικολογική πλαισίωση να συνδέεται με εν γένει διδακτισμό περί τέχνης και εικόνας. Βλέπε σχετικά, Παπαδόπουλος Γιάννης, ‘Στα άδυτα του Facebook στο Μοσχάτο,’ Εφημερίδα ‘Η Καθημερινή,’ 20/10/2019, <https://www.kathimerini.gr/1047933/gallery/epikairothta/ereynes/sta-adyta-toy-facebook-sto-mosxato>. Ο λόγος δίνεται στους υπαλλήλους που καλούνται να διαχειριστούν μία πληθώρα εικόνων.

σε μία περίοδο και σε μία δεκαετία που έχει συνοδευθεί από την αύξηση της χρήσης του, που βαίνει παράλληλη με αυτή του Instagram που έχει εξαγορασθεί από την μητρική εταιρεία Facebook.

Αντί Επιλόγου

Στα συμφραζόμενα της λογοκριτικής συνθήκης που επιφέρει και από την στιγμή όπου στο εσωτερικό του αναπτύσσονται και λειτουργίες ενημέρωσης και διάδοσης της ενημέρωσης και των ειδήσεων σε οριζόντια μορφή, η διάσταση της κριτικής προσέγγισης των λογοκριτικών πεπραγμένων του Facebook, η ενίσχυση και η εμπέδωση μορφών λογοδοσίας και δημοκρατικής κουλτούρας στο εσωτερικό του, που, όπως έδειξε η περίπτωση της διαρροής προσωπικών δεδομένων χρηστών, από το Facebook, είναι ευρύτερο ζήτημα δημοκρατίας.

Ενημέρωση και δημοκρατία, όπως είναι ο τίτλος του συμποσίου στο Πισσούρι, τέμνονται στην εποχή του Facebook, με την έκφραση γνώμης, τα likes και τα σχόλια να συναντούν μία πλημμυρίδα ειδήσεων από διάφορες πηγές, την συμπερίληψη εικόνων να συναντά τον αποκλεισμό άλλων, φέροντας την λογοκρισία στο επίκεντρο ως αρχή λειτουργίας και ειδικό φίλτρο εκκαθάρισης ειδήσεων και εμπέδωσης της ιδιαίτερου τύπου τάξης, που αντιστρατεύεται, όμως, την ελευθερία της έκφρασης και εδώ της δημοσίευσης ως αυτό που είναι: δυνατότητα.

Όσο περισσότερο το Facebook προωθεί και συνάμα απελευθερώνει την ‘Φεϊσμπουκική’ έκφραση γνώμης για οποιοδήποτε θέμα, άλλο τόσο συγκλίνει σε μία διαδικασία ηθικοποίησης ή επαναηθικοποίησης της διαδικτυακής-δημόσιας σφαίρας, θέτοντας στο επίκεντρο την αρχή του ‘τι’ και όχι του ‘πώς’ δημοσιεύεις.

Για αυτόν τον λόγο, το συγκεκριμένο ζήτημα, συσχετιζόμενο και με το άλλο κομβικό ζήτημα της εποχής, που είναι η διασπορά ψευδών ειδήσεων και μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα που άπτεται της ενημερωτικής λειτουργίας και της δημοκρατικής σφαίρας, όταν αυτή η τελευταία ενέχει όρους αστικών-κοινωνικών δικαιωμάτων.

Στο συγκεκριμένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης λαμβάνει χώρα η κατασκευή μιας «δημόσιας συναισθηματικής σφαίρας» (Δεμερτζής, Θάνος & Ντάβου, 2015, σ. 35), που μπορεί να παραγάγει τους συμβολισμούς της συν-ταύτισης όσο και της αντίθεσης ως προς το τι θεωρείται ή είναι επιτρεπτό και ορατό και μη, ως προς το τι προσλαμβάνεται ως άξιο δημοσίευσης σχόλιο, σε μία περίοδο μάλιστα όπου τα ‘likes’ διαφόρων βαθμών διαβάθμισης λαμβάνουν την μορφή αναφοράς του ‘Κορυφαίου θαυμαστή.’

Με την αλληλεπίδραση να ενισχύεται, η παραγωγή του λόγου και, συνακόλουθα, η αναδιαμόρφωση υποκειμένων με βάση προτιμήσεις, ταυτίσεις, και την έγκληση μίας εν γένει λογοκριτικής συνθήκης, εξελίσσεται. Η δημοσίευση σε μία προσωπική σελίδα, η ευρύτερη δράση στο Facebook μπορεί να γίνει αντιληπτή με όρους διάχυσης συναισθημάτων, συναισθημάτων οργής και αποδοχής, επάρκειας και απόρριψης. (Flam & King, 2005).

Το δίκτυο λειτουργεί με σύνθετους και αντιφατικούς όρους, εγγράφοντας στο εσωτερικό του από τεχνολογικές καινοτομίες και την δυνατότητα έκφρασης γνώσης έως λογοκριτικές πρακτικές, που δείχνουν πως ο λόγος παρομοιάζεται με κανόνα. Το 'τι' αλλά και το 'πώς' αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

Κλείνοντας, θα πούμε πως, εάν η ενίσχυση της δημοκρατικής κουλτούρας και οργάνωσης, εντός Facebook, φαντάζει ουτοπία που προσκρούει στην εταιρική λειτουργία και οργάνωση, τότε πρόκειται για μία «θεμελιωμένη ρεαλιστική ουτοπία» (Παναγιωτόπουλος, 2003). Η ελευθερία του λόγου και οι διάφορες μορφές της τίθενται εκ νέου στο προσκήνιο, ζήτημα που ενσωματώνει αλλά και παράλληλα υπερβαίνει το ίδιο το δίκτυο του Facebook.

Βιβλιογραφία

Αθανασίου, Α., 2008. Λογοκρισία και επιτελεστικότητα: Ρυθμίζοντας τα όρια του νόμιμου λόγου. Στο Γ. Ζιώγας Λ. Καραμπίνης Γ. Σταυρακάκης & Δ. Χριστόπουλος, επιμ. *Όψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη. σ. 158-166.

Badiou, A., 2005. Περιστάσεις 1 & 2. Μετάφραση: Σ. Μιχαήλ. Αθήνα: Άγρα, σ.213.

Βαλαωρίτης, Ν., 2008. Λογοκρισία ερωτικών θεμάτων. Στο Γ. Ζιώγας Λ. Καραμπίνης Γ. Σταυρακάκης & Δ. Χριστόπουλος, επιμ. *Όψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη. σ. 57-63.

Butler, J., 1997. *Excitable speech*. Νέα Υόρκη: Routledge. σ.130.

CNN, G., 2018. Στα δικαστήρια το Facebook για τη λογοκρισία έργου τέχνης. Ανάκτηση στις 05/10/2019.

<https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/117118/sta-dikastiria-to-facebook-gia-ti-logokrisia-ergoy-texnis>.

Δεμερτζής, Ν. Θάνος, Β. & Ντάβου Μ., 2015. *Συναισθήματα, κίνητρα και πολιτική στην Ελλάδα της κρίσης*. Στο Ν. Δεμερτζής & Ν.Γ Γεωργαράκης, επιμ. *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και η αποδόμηση του πολιτικού*. Αθήνα: Gutenberg, σ. 29-50.

Εφημερίδα, των Συντακτών., 2018. Περιορίζει αλλά δεν αφαιρεί τα αντισημιακά σχόλια το Facebook,' Εφημερίδα των Συντακτών. Ανάκτηση στις

15/11/2019/. https://www.efsyn.gr/kosmos/boreia-ameriki/158129_periorizei-alla-den-afairei-ta-antisimitika-sholia-facebook.

Flam, H. & King D., (eds) 2015. Emotions and Social Movements. Λονδίνο-Νέα Υόρκη: Routledge.

Μπογιόπουλος, Ν., 2019. Ο Μπογιόπουλος καταγγέλλει το Facebook για λογοκρισία. Μπλόκαρε άρθρο του κατά του ναζισμού. Ανάκτηση στις 05/10/2019. <https://www.enikos.gr/society/577240/o-bogiopoulos-katangellei-to-facebook-gia-logokrisia-blokare-arth>.

Ντοστογιέφσκι, Φ., 2015. Ο Μέγας ιεροεξεταστής. Μετάφραση: Α. Αλεξάνδρου & Γ. Μπλάνας. Αθήνα: Γκοβόστης.

Newsbeast, 2019., Το Facebook διαγράφει λογαριασμούς με βίαιο ή αντισημιτικό λόγο,' Ιστοσελίδα Newsbeast, Ανάκτηση στις 15/11/2019. <https://www.newsbeast.gr/technology/arthro/4826919/to-facebook-diagrafei-logariasmoys-me-viaio-i-antisimitiko-logo>.

Παναγιωτόπουλος, Ν., 2003. Μια ρεαλιστική ουτοπία. Πρακτικά της διάσκεψης 'Προς ένα ευρωπαϊκό κίνημα. Αθήνα 3,4,5 Μαΐου 2001. Αθήνα: Παπαζήσης.

Παππάς, Γ., 2019. Η επίθεση και η εξτρεμιστική ακροδεξιά. Εφημερίδα Τα Νέα: σ.42.

Παπαδόπουλος, Γ., 2019. Στα άδυτα του Facebook στο Μοσχάτο. Εφημερίδα Η Καθημερινή. Ανάκτηση: 15/11/2019. <https://www.kathimerini.gr/1047933/gallery/epikairothta/ereynes/sta-adyta-tou-facebook-sto-mosxato>.

Rheingold, H., 2003. Smart mobs: The next social revolution. Νέα Υόρκη: Perseus. σ.xii.

Ρίτσος, Γ., 2005. Φαίδρα. Τέταρτη Διάσταση. Αθήνα: Κέδρος. σ.295-315.

Σταυρακάκης, Γ., 2008. Λογοκρισίες: Ένα αντινομικό πεδίο; Στο Γ. Ζιώγας Λ. Καραμπίνης Γ. Σταυρακάκης & Δ. Χριστόπουλος, επιμ. *Όψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη. σ. 135-146.

Τα Νέα, 2019., Λογοκρισία του Facebook σε φωτογραφία του Γιάννη Μπεχράκη. Εφημερίδα Τα Νέα. Ανάκτηση: 15/11/2019. <https://www.tanea.gr/2019/03/04/greece/logokrisia-tou-facebook-se-fo-topografia-tou-gianni-mpexraki/>.

Tilly, Ch., 2010. Κοινωνικά κινήματα. Μετάφραση: Θ. Τσακίρης. Επιμέλεια: Χ. Μήτσης, Αθήνα: Σαββάλας. σ.226-230.

Υίο, Ρ., 2019. Ένα υπερόπλο ταυτότητας. Εφημερίδα Τα Νέα Σαββατοκύριακο: σ.4.

Γυναικεία παρουσία στα Κυπριακά ΜΜΕ η συμβολή της Μαρούλλας Ιακωβίδου Βιολάρη στη σύγχρονη δημοσιογραφία, πριν και μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας

Ιωάννα Αλεξάνδρου

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επικοινωνία: ialex01@ucy.ac.cy / joanalex93@gmail.com

Λέξεις Κλειδιά: *Περσεφόνη Παπαδοπούλου, Μαρούλα Ιακωβίδου Βιολάρη, Κυπριακή Δημοκρατία, Δημοσιογραφία, Ελεύθερη Έκφραση, Γυναίκες στη Δημοσιογραφία, Ήβη Πουλλίδου Νησιώτη.*

Περίληψη:

Το 1878 είναι το έτος που δημιουργήθηκε στην Κύπρο το πρώτο τυπογραφείο. Η χρονιά αυτή αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της σύγχρονης δημοσιογραφίας, αφού εκδόθηκε στην Κύπρο η πρώτη δίγλωσση εφημερίδα ΚΥΠΡΟΣ – CYPRUS.

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1960, αρκετές Κύπριες αρθρογράφουσαν σποραδικά ή συστηματικά στον κυπριακό Τύπο, ενώ κάποιες εξ αυτών εξέδιδαν αξιόλογα περιοδικά, όπως η Περσεφόνη Παπαδοπούλου και η Σαπφώ Λεοντιάς.

Η γυναικεία συμβολή στον ημερήσιο και περιοδικό κυπριακό Τύπο συνεχίστηκε ακόμη και κατά τη διάρκεια του αντιαποικιακού Αγώνα της ΕΟΚΑ. Την περίοδο αυτή αναπτύσσεται, παράλληλα με τον ημερήσιο Τύπο, και ο “παράνομος” Τύπος, με στόχο την ενημέρωση του λαού. Συγκεκριμένα, εκδίδονται τα έντυπα «Αγωγή των Νέων» και «Εγερτήριο Σάλπισμα».

Η Μαρούλα Ιακωβίδου Βιολάρη, ήδη από την δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας, εντάχθηκε στο δυναμικό του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, αρχικά ως συνεργάτης και στην πορεία συνέχισε να εργάζεται εκεί μέχρι και το 1997. Με τον ρόλο της δημοσιογράφου στο κρατικό εκφραστικό όργανο της Κυπριακής Δημοκρατίας βίωσε όλες τις πολυτάραχες στιγμές του βίου της Κυπριακής Δημοκρατίας (Διακοινοτικές Ταραχές, Βομβαρδισμοί Τυλληρίας, Κρίση της Κοφίνου, Τουρκική Εισβολή, κ.α.). Τόσο το ΡΙΚ όσο και η

Βιολάρη αποτελούν, κατά την κρίση μας, τους φορείς που κατέγραψαν την Σύγχρονη Ιστορία του τόπου σε στιγμές ειρήνης και συγκρούσεως πολέμου.

Εισαγωγή

Η γυναικεία παρουσία στα κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης¹ ανιχνεύεται, ερασιτεχνικά έστω, ήδη από τα πρώτα βήματα της εμφάνισης της δημοσιογραφίας στην Κύπρο.

Το 1878, το έτος που δημιουργήθηκε στην Κύπρο το πρώτο τυπογραφείο, αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της σύγχρονης δημοσιογραφίας, αφού εκδόθηκε η πρώτη δίγλωσση εφημερίδα ΚΥΠΡΟΣ – CYPRUS.²

Κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1960, μεμονωμένες λόγιες Κύπριες, χωρίς να έχουν ως επάγγελμα τη δημοσιογραφία, αρθρογραφούσαν σποραδικά ή συστηματικά στον κυπριακό Τύπο, ενώ κάποιες εξ αυτών εξέδωσαν αξιόλογα περιοδικά ή εφημερίδες, όπως η Περσεφόνη Παπαδοπούλου³ και η Σαπφώ Λεοντιάς⁴. Έτσι οι διδασκάλισσες Λεοντιάς και Παπαδοπούλου αποτελούν τα πρώτα γυναικεία εκφραστικά όργανα της κυπριακής κοινωνίας και της δημόσιας γνώμης μέσω των άρθρων τους στον Τύπο.

Αρθρογραφούσαν σε διάφορα περιοδικά τόσο εντός όσο και εκτός Κύπρου, όπως η *Ευρυδίκη* (1870-1873)⁵, ή η *Εστιάδες* (1913-1915)⁶, καθώς και σε ημερολόγια ή έντυπα, κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας, και έδιναν

-
- 1 Ανδρέα Σοφοκλέους, *Τα Κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, εκδόσεις Νικοκλής, Λευκωσία 2008, σ.25, και passim: Παναγιώτη Παπαδημήτρη, *Η Ιστορία της Δημοσιογραφίας*, τόμ. Α, Λευκωσία 2018, σ.70,89.
 - 2 Ανδρέα Σοφοκλέους, *Τα Κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, εκδόσεις Νικοκλής, Λευκωσία 2008, σ.12
 - 3 Δες: Αριστείδη Λ. Κουδουνάρη, «Περσεφόνη Παπαδοπούλου» *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Ζ επαυξημένη έκδοσις, τομ.2, Λευκωσία 2018, σ. 604-605. , Σε μερικά δημοσιεύματα της στον κυπριακό Τύπο υπέγραφε με το ψευδώνυμο «Σαλαμινία».
 - 4 Δες: Αριστείδη Λ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Ζ επαυξημένη έκδοσις, τομ. Α, Λευκωσία 2018, σ. 404-405. Η Λεοντιάς δημοσίευσε σε ημερήσια εβδομαδιαία ή μηνιαία έντυπα στη Σμύρνη, στην Κωνσταντινούπολη, στην Αθήνα, στη Σάμο, στη Σύρο, στην Τεργέστη και στο Λονδίνο ποιήματα, ιστορικά και ηθικά διηγήματα, φιλολογικές διατριβές και άλλα.
 - 5 *Ευρυδίκη*, γυναικείο περιοδικό, που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη από την Αιμιλία Κτενά Λεοντιάδα, για περισσότερες πληροφορίες δες: Μαίρη Γριβέα, *Το γυναικείο περιοδικό Ευρυδίκη 1870-1873*, Ρέθυμνο 2001.
 - 6 Λευτέρη Παπαλεοντίου, *Κυπριακά Λογοτεχνικά Περιοδικά επί Αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2001, σ. 26 και passim: Ανδρέα Σοφοκλέους, *Τα Κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, εκδόσεις Νικοκλής, Λευκωσία 2008, σ.25.

φωνή στις Κύπριες εκείνης της εποχής. Με το λόγο τους προσπαθούσαν να διδάξουν και να καλλιεργήσουν την δημόσια κοινή γνώμη των αναγνωστριών και των αναγνωστών τους, για να φέρουν στην κυπριακή κοινωνία νέες ιδέες και αντιλήψεις.

Ως πρώτη γυναίκα επαγγελματίας δημοσιογράφος απαντάται η Μαρούλα Βιολάρη Ιακωβίδου από το 1955⁷, την περίοδο του Απελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ. Την περίοδο αυτή εργαζόταν στην ημερήσια εφημερίδα «*Εθνος*»⁸, στο δεκαπενθήμερο περιοδικό «*Ταΐμς οφ Σαϊπρους*»⁹, ενώ, παράλληλα, έγραφε και στο «*Εγερτήριο Σάλπισμα*»¹⁰, ένα από τα παράνομα έντυπα που κυκλοφορούσε η ΕΟΚΑ.¹¹

Το έντυπο «*Εγερτήριο Σάλπισμα*»¹² κηρύχθηκε παράνομο, από τις αποικιακές αρχές στις 20-2-1958.¹³ Την εποχή εκείνη κρίθηκε αναγκαία η έκδοση ενός ακόμη εντύπου, που θα προετοίμαζε ψυχικά και πνευματικά τις μικρότερες ηλικιακές κατηγορίες για τον Αγώνα.

Έτσι γυναικείο συγγραφικό άρωμα στα εκδοτικά δρώμενα της Κύπρου υπήρχε και στην έκδοση ακόμη ενός «παράνομου» εντύπου, αυτού της «*Αγωγής των Νέων*», με υπεύθυνη σύνταξης την εκπαιδευτικό και μέλος του Αγώνα της ΕΟΚΑ, Ήβη Πουλλίδου Νησιώτη.¹⁴

7 Παναγιώτη Παπαδημήτρη, Η Ιστορία της Δημοσιογραφίας, τομ. Α, Λευκωσία 2018, σ.198.

8 «Εθνος» πολιτική καθημερινή εφημερίδα για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Ανδρέα Κλ. Σοφοκλέους, Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου, τομ. Στ, 1945-1960, μέρος Α, Λευκωσία 2011, σ.112-122.

9 Times of Cyprus: Δεκαπενθήμερο περιοδικό ποικίλης ύλης για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Λευτέρη Παπαλεοντίου, Κυπριακά Λογοτεχνικά Περιοδικά στα χρόνια της Αγγλοκρατίας, Λευκωσία 2001, σ. 41-43.

10 «Εγερτήριο Σάλπισμα», παράνομος Τύπος, εκφραστικό όργανο ΕΟΚΑ, το οποίο κατέγραφε τις μάχες τις θυσίες, τα ιστορικά γεγονότα της εποχής, τη βία και τα τεχνάσματα του κατακτητή, την εθνική συνείδηση, για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Ήβης Πουλλίδου Νησιώτου, «Αναφορά στο περιεχόμενο του «Εγερτηρίου Σάλπισματος», και της «Αγωγής των Νέων» στο Η Νεολαία στον Απελευθερωτικό Αγώνα της ΕΟΚΑ, 1955-1959, Μελέτες- Γενικές Επισημάνσεις – Προσωπικές Μαρτυρίες, β' έκδοση, επιμ. Δημήτρης Ταλιαδώρος, Λευκωσία 2019, σ. 73-89.

11 Προφορική Μαρτυρία Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη στη γράφουσα, Σεπτέμβριος 2019.

12 Γεώργιου Γρίβα Διγενή, Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 1972, σ.67.

13 Το περιοδικό αυτό κυκλοφόρησε σε 32 τεύχη και απευθυνόταν κυρίως σε έφηβους και ενήλικες.

14 Δημήτρη Ταλιαδώρου, Η Νεολαία στον Απελευθερωτικό Αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 2019., και passim : Προφορική Μαρτυρία Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη στη γράφουσα, Σεπτέμβριος 2019.

Η Πουλλίδου αρθρογραφούσε σε ένα καθαρά ανδροκρατούμενο πατριαρχικό περιβάλλον και είχε την πλήρη εποπτεία του εντύπου. Το περιεχόμενο του περιοδικού περιελάμβανε κείμενα για την Πατρίδα, τη Θρησκεία και την Οικογένεια. Εκδιδόταν κυρίως με κείμενα της Ήβης Πουλλίδου, αφού δεν υπήρχαν άλλες συνεργασίες. Αρχικά, η κυκλοφορία του περιοδικού ορίστηκε ως εβδομαδιαία, αργότερα όμως, λόγω φόρτου εργασίας της συντάκτριας – επιμελήτριας, τράπηκε σε δεκαπενθήμερο.

Μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου, με την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τη νέα τάξη πραγμάτων, η Βιολάρη συνεχίζει να έχει φωνή και ρόλο στα πολιτικοκοινωνικά και δημοσιογραφικά δρώμενα της Κύπρου, ενώ σταδιακά την ακολουθούν και άλλες, άξιες, κατά την κρίση μας, παρουσίες στο χώρο της κυπριακής Δημοσιογραφίας.

Βιογραφικά Στοιχεία

Η πρώτη Κύπρια δημοσιογράφος γεννήθηκε το 1937 στο χωριό Σπήλια, αποφοίτησε από το Παγκύπριο Γυμνάσιο στη Λευκωσία, το 1955. Κατά την τελετή της αποφοίτησης της, βραβεύτηκε με το «Σεβέρειο» βραβείο για τη διανοήση και σύνθεση, με το «Λανίτειο» βραβείο για τη χριστιανική αγωγή, ενώ διακρίθηκε με τον «Σώζειο» έπαινο στο μάθημα της Ιστορίας.¹⁵

Οι μαθητικές διακρίσεις συνέβαλαν στην άμεση ένταξή της στον δημοσιογραφικό στίβο, αφού στην τελετή ήταν παρών ο τότε Διευθυντής της ημερήσιας εφημερίδας «*Έθνος*», Βίας Μαρκίδης¹⁶, όπως και ο Διευθύνων σύμβουλος Ζήνων Σεβέρης, οι οποίοι εκτίμησαν τις επιδόσεις της Βιολάρη. Έτσι, την επαύριον της αποφοίτησής της, τον Ιούλιο του 1955, σε ηλικία 17, 5 μόλις χρόνων, άρχισε να εργάζεται στην ημερήσια εφημερίδα «*Έθνος*».¹⁷

Η Βιολάρη σκόπευε να φοιτήσει στο Διδασκαλικό Κολλέγιο, αφού είχε επιτύχει τις απαιτούμενες εξετάσεις, αλλά η ενθάρρυνση από τον τότε Γυμνασιάρχη του Παγκύπριου, Κωνσταντίνο Σπυριδάκη¹⁸, έπεισε την νεαρή να ενταχθεί στο δημοσιογραφικό κόσμο.

15 Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

16 Ανδρέα Κλ. Σοφοκλέους, *Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Έθνους*, τομ. Στ, 1945-1960, μέρος Α, Λευκωσία 2011, σ.114.

17 Πόλα Σπόντα, «Συνέντευξη Μαρούλα Βιολάρη η πρώτη κύπρια Δημοσιογράφος» *Περιοδικό*, Χ.Χ

18 Δες: Αριστείδη Α. Κουδουνάρη, «Σπυριδάκης Κωνσταντίνος» *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Ζ επανυζημένη έκδοσις, τομ.2, Λευκωσία 2018, σ. 762-763.

Ένταξη στον Αγώνα της ΕΟΚΑ

Το 1955, εκ των υστέρων, αποτελεί τομή στη ζωή της, αφού, όντας τελειόφοιτη του Παγκυπρίου Γυμνασίου, εντάχθηκε στις τάξεις της ΕΟΚΑ.

Σχετικά, η ίδια αναφέρει σε συνέντευξή της :

«Θυμούμαι ήταν 5 Μαΐου 1955, γιορτή της Αγίας Ειρήνης, κι εγώ έδινα τον όρκο για να μπω στον πόλεμο. Ο αγώνας της ΕΟΚΑ αποτελεί μια συγκλονιστική εμπειρία και είναι το δυσκολότερο της νεότερης ιστορίας του τόπου, από το οποίο ο κάθε Κύπριος πρέπει να μεταλαμβάνει, για να συνεχίσει την εθνική του πορεία. Εμείς κάναμε ό,τι μπορούσαμε, αλλά δεν πετύχαμε εκείνο για το οποίο ξεκινήσαμε. Ήπιαμε το ποτήρι της πίκρας και συνεχίσαμε, με τις οδηγίες και τις παραινήσεις των αρχηγών μας, να οικοδομούμε, από το 1960, την Κυπριακή Δημοκρατία. Στην ΕΟΚΑ είχα υπηρετήσει σαν σύνδεσμος και έγραφα πολλά από τα φυλλάδια της Άλκιμης Νεολαίας της ΕΟΚΑ (ΑΝΕ). Η κάθε μέρα τότε ήταν γεμάτη από πολλά γεγονότα, το καθένα με τη δική του σημασία. Ήταν μια περίοδος γεμάτη δράση, αγωνίες και εμπειρίες που θα χρειάζονταν πολύ χρόνο και χώρο για να αναφερθούν».

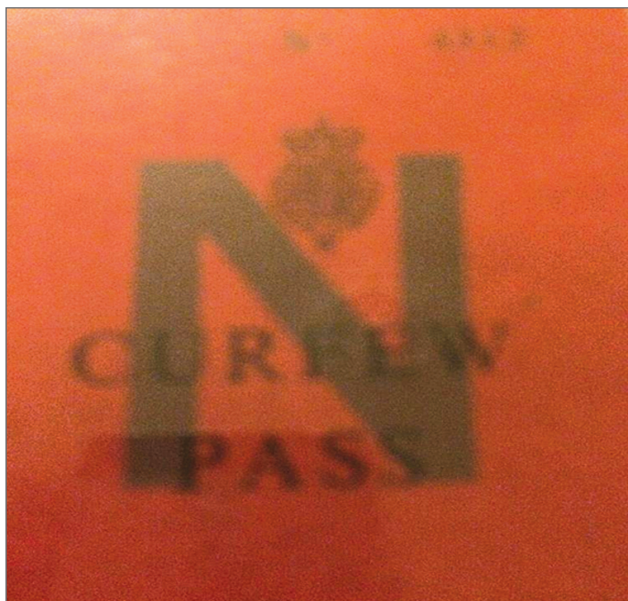
Στις τάξεις του αγώνα είχε το προσωνόμιο *Νεφέλη*¹⁹. Την ίδια περίοδο, ένεκα της δημοσιογραφικής της ιδιότητας και του δελτίου ελεύθερας επικοινωνίας²⁰, γνωστού ως δημοσιογραφικού «πάσου» ή «curfew pass», μπορούσε να κινείται ελεύθερα, χωρίς να κινεί υποψίες στις αποικιοκρατικές αρχές, και να εκτελεί τις εντολές των ανώτερων της.

Το δημοσιογραφικό πάσο, όπως η ίδια μας πληροφόρησε, ήταν μια κόκκινη κάρτα που έγραφε ότι ο κάτοχος της είναι δημοσιογράφος και δικαιούται να κυκλοφορεί σε περιόδους απαγόρευσης της κυκλοφορίας, δηλαδή στα γνωστά σε όλους μας «κέρφια».

Το δελτίο ελεύθερης κυκλοφορίας όριζε γραπτώς ότι οι κάτοχοι του επιβάλλεται να κινούνται από το εργασιακό περιβάλλον μέχρι την κατοικία τους. Συχνά το χρησιμοποιούσε και εκτός αυτών των στενών ορίων, για να εξυπηρετεί τις δράσεις της οργάνωσης, εφόσον ήταν σύνδεσμος και μεταφορέας επιστολών.

19 Γεώργιου Γρίβα Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972, σ.65.

20 Γεώργιου Γρίβα Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972, σ.65.

Εικόνα 1

Δημοσιογραφικό Πάσο: Δελτίο Ελεύθερης Κυκλοφορίας Δημοσιογράφων κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

Όταν εντοπιζόταν από τις αποικιακές αρχές σε σημεία που δεν ενέπιπταν στα όρια που της επιτρεπόταν να είναι παρούσα, η δημοσιογράφος με ευφυΐα έβαζε μπροστά τη δημοσιογραφική της ιδιότητα, για να αποφύγει τη σύλληψη.

Ένεκα της επαγγελματικής της ιδιότητας, αξιώθηκε να είναι παρούσα σε αρκετές συγκλονιστικές στιγμές του αγώνα της ΕΟΚΑ, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις έθεσε τη ζωή της σε κίνδυνο. Ενδεικτικό περιστατικό αποτελεί η έκρηξη και το πολύνεκρο δυστύχημα, που στοίχησε τη ζωή τεσσάρων προσώπων στο χωριό Κούρδαλι. Κατά την διάρκεια αυτού του ρεπορτάζ, είδε συμμαθητές της και οικεία της πρόσωπα να πέφτουν νεκροί.

Έτσι επέλεξε να καταγράψει και να διασώσει το δράμα των οικογενειών τους, καθώς και το δράμα των υπόλοιπων μονάδων που έχασαν τα παιδιά τους. Το υλικό που συγκεντρώθηκε την περίοδο του 1955-1959, όταν ήρθε το πλήρωμα του χρόνου και οι συνθήκες το επέτρεπαν, εντάχθηκε σε δυο ντοκιμαντέρ της κρατικής τηλεόρασης (ΡΙΚ) με την επωνυμία «*Μάνες Ηρώων*» και «*Στο ικρίωμα της αγχόνης*». Τα ντοκιμαντέρ αυτά εμπλουτίστηκαν με νέο

βιντεοσκοπημένο υλικό με τις ηρωομάνες. Η προβολή του έφερε στο προσκήνιο της κυπριακής κοινωνίας τα γεγονότα του Αγώνα, τις θυσίες των ηρώων και το δράμα των οικείων οικογενειών.

Αρχικά, η Βιολάρη ήταν εγγεγραμμένο μέλος της μαθητικής ομάδας του Παγκυπρίου και είχε εργασθεί για τους σκοπούς της οργάνωσης της μαθητικής απεργίας, Με την αποφοίτηση και την εργοδότησή της στο «*Έθνος*», ως δημοσιογράφος «*συνέβαλε δε διά της γραφίδος εις την προώθησιν των σκοπών του αγώνος*», όπως αναφέρει ο Διγενής. Εντούτοις, πέραν της δικής της ειδησεογραφικής συμβολής, συχνά παρείχε πληροφορίες στον Μίκη Μιχαηλίδη, υπεύθυνο της ομάδας της και συντάκτη του περιοδικού «*Εγερτήριο Σάλπισμα*».

Παράλληλα, συνέβαλε στη μεταφορά της αλληλογραφίας της ομάδας του εργοστασίου ΣΕΤΕ, ενώ με το δελτίον ελευθέρως επικοινωνίας που είχε ανελάμβανε και έφερνε εις πέρας την τροφοδοσία μελών της ΕΟΚΑ. Σχεδόν πάντοτε διέθετε το όχημα της για τη μεταφορά των αγωνιστών, διαφωτιστικού υλικού ή για οποιαδήποτε άλλη δράση της Οργανώσεως.²¹

Σπαράγματα από τις εμπειρίες και τις θύμησες της, κατά την περίοδο του Αγώνα, ως σύνδεσμος αλλά και ως δημοσιογράφος, παρατίθενται μεμονωμένα λόγω περιορισμένου χώρου πιο κάτω: Συγκεκριμένα η Βιολάρη θυμάται από τις ανταποκρίσεις που έκανε την περίοδο αυτή:

- τις νύχτες της αγχόνης στα κτίρια των φυλακών, τα οποία σείονταν από τα θούρια και τον Εθνικό Ύμνο.
- τα βασανιστήρια ανδρών και γυναικών, τον ηρωισμό τους, την εχεμύθεια τους.
- το θάνατο της Λουκίας Παπαγεωργίου.
- το θάνατο των συμμαθητών της Μιχαήλ (Μάκη) Γεωργάλλα και Ιωνά Νικολάου.
- την πρώτη μάχη της ΕΟΚΑ με τους Άγγλους, στη γενέτειρα της, τα Σπήλια.
- την ανθρώπινη αλυσίδα που σχημάτισαν οι γυναίκες των Σπηλιών, για να αποτρέψουν τη σύλληψη του ιερέα του χωριού.
- τις μάχες του Μαχαιρά και του Δικόμου.
- τις συναντήσεις της με τους συναγωνιστές του Αυξεντίου και του Μάτση.

21 Γεώργιου Γρίβα Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972, σ.65.

- την τραγωδία της ανατίναξης στα Κούρδαλη, με τους τέσσερις νεκρούς.

Τα πιο πάνω και πολλά άλλα, που αποσιωπώνται ένεκα της ελλείψεως χώρου, σκιαγραφούνται στο σύνολο τους στα επικαιρικά άρθρα της στο περιοδικό «*Ταίμς οφ Σαϊπρους*», στις εφημερίδες «*Έθνος*», «*Εθνική*» και «*Ελευθερία της Γνώμης*»²², σε ραδιοφωνικές εκπομπές όπως οι «*Νεανικοί Παλμοί*», στα ντοκιμαντέρ «*Στο ικρίωμα της αγχόνης*» και «*Μάνες Ηρώων*», σε ομιλίες της, ή συνεντεύξεις της κ.α.

Σε όλη την πορεία της, τόσο στα έντυπα όσο και στα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, επιδιώκει να δια φωτίσει την κοινή γνώμη, να την ενημερώσει για τις προσωπικές μικροϊστορίες των αφανών καθημερινών ηρώων της κυπριακής εποποιίας.

Για την δημοσιογράφο, εκείνο που έχει σημασία είναι ν' αξιοποιηθούν οι θυσίες του αγώνα, να συγκινήσουν την κοινή γνώμη, να την ενθαρρύνουν, να της δημιουργήσουν εκ νέου ένα εθνικό ιδεώδες, για να μην επιτείνεται η πικρία από την ατυχή κατάληξή του.

Όπως προαναφέρθηκε, στη δημοσιογραφία εντάχθηκε μετά την αποφοίτηση της.

Η ίδια επισημαίνει πως :

«Στην τελετή ήταν παρόντες ο τότε Διευθυντής της ημερήσιας εφημερίδας «*Έθνος*», ο Βίας Μαρκίδης, και ο Διευθύνων Σύμβουλος του «*Έθνους*» Ζήνων Σεβέρης και ζήτησαν από τον τότε Γυμνασιάρχη του Παγκυπρίου Γυμνασίου Κωνσταντίνο Σπυριδάκι να μου διαβιβάσει την επιθυμία τους να εργαστώ στο «*Έθνος*». Με έκπληξη, μάλιστα, άκουσα ότι μπορούσα να πάω δουλειά στην εφημερίδα από την επομένη, 4 Ιουλίου 1955. Εξέφρασα φόβους. Είπα ότι με συγκινεί η επιλογή, αλλά δίσταζα να μπω σ' ένα επαγγελματιό που ήταν ανδροκρατούμενο. Και μια και είχα περάσει τις εξετάσεις για να μπω τότε στο Διδασκαλικό Κολέγιο και να γίνω δασκάλα, βρισκόμουν σε δίλημμα. Η αλήθεια είναι ότι δεν ήθελα να γίνω δασκάλα, αλλά δεν υπήρχαν εκείνη την εποχή πολλά επαγγέλματα που να θεωρούνται αξιοπρεπή για τη γυναίκα.»

Σε προφορική μας συνομιλία, η ίδια τόνισε πως αρχικά ήταν διστακτική

22 Στη στήλη της με την επωνυμία «*Ψηφίδες*».

με την όλη ιδέα, ένεκα του ανδροκρατούμενου περιβάλλοντος που επικρατούσε στο δημοσιογραφικό πεδίο, των πολλαπλών απαιτήσεων του χώρου, του ρόλου της γυναίκας εκείνη την εποχή, που ήταν κατεξοχήν ο ρόλος της οικοκυράς. Στην προσπάθεια της να μας εντάξει στο κοινωνικό πλαίσιο της εποχής εκείνης, επισήμανε τους κοινωνικούς περιορισμούς στην διακίνηση των γυναικών, στις συναναστροφές τους και άλλα.

Η ίδια, τελικά, επέλεξε να αδράξει την ευκαιρία που της δόθηκε και να αφομοιωθεί σε μια νέα τάξη πραγμάτων, η οποία απαιτούσε προσαρμογή, αποδοχή των σχολίων, κυκλοφορία σε ώρες που κανένας σχεδόν δεν κυκλοφορούσε, πόσο μάλλον ένα νεαρό κορίτσι. Η Βιολάρη επισήμανε σχετικά με την αμοιβή της, εκείνης της περιόδου, πως ήταν ικανοποιητική και μάλλον πως ξεπερνούσε και τους μισθούς αρκετών κρατικών υπαλλήλων, που θεωρούνταν οι καλύτερα αμειβόμενοι την περίοδο της αποικιοκρατίας.

Σχετικά με την προσαρμογή της και την ομαλή ένταξη της στο επάγγελμα, η ίδια τονίζει πως την αποδέχθηκαν με σεβασμό όλοι οι συνάδελφοί της, παράλληλα πρόσθεσε πως την ίδια εποχή προσελήφθη στο «*Έθνος*» ο συμμαθητής της Λεωνίδα Μαλένης. Η παρουσία του την έκανε να νιώθει οικεία, αφού βρίσκονταν στην ίδια ηλικιακή ομάδα, είχαν τις ίδιες γνώσεις, τις ίδιες απορίες και προβληματισμούς, η συνεργασία τους ήταν άψογη, όπως και με τους υπόλοιπους συναδέλφους της. Στην πορεία της καριέρας της, της δόθηκε ξανά η ευκαιρία να συνεργαστεί με τον Μαλένη, στο περιοδικό «*Ταίμς οφ Σαϊπρους*».

Με την εργοδότησή της στην καθημερινή πολιτική εφημερίδα «*Έθνος*», καταπιάστηκε με ποικιλία θεμάτων, ασχολήθηκε με την ημερήσια αρθρογραφία και ειδησεογραφία του εντύπου, έκανε ανταποκρίσεις και ρεπορτάζ τόσο για τα τοπικά όσο και για τα διεθνή ζητήματα.

Η εφημερίδα περιλάμβανε καλλιτεχνικές, επιστημονικές, εκπαιδευτικές, ιστορικές και λογοτεχνικές στήλες, οι οποίες εμπλούτιζαν και διεύρυναν τους ορίζοντες της δημοσιογράφου, την έκαναν να εκτείνει τις γνώσεις και τα ενδιαφέροντά της. Έτσι, κατά καιρούς έγραφε κείμενα και για αυτές τις θεματικές ενότητες.

Η εφημερίδα διετέλεσε εκφραστικό όργανο των θέσεων της Εθναρχίας και η ημερήσια αρθρογραφία της ήταν ταγμένη υπέρ των θέσεων του Αρχιεπισκόπου Μακάριου Β΄, καθώς και στην πορεία του διαδόχου του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄.

Κύρια άρθρα του εντύπου αφιερώθηκαν στο ενωτικό δημοψήφισμα, ενώ διαδοχικά αρκετές ανταποκρίσεις και ρεπορτάζ του «*Έθνος*» προέβαλαν τις

δράσεις του Αγώνα και συνέβαλαν στην διάδοση και προβολή του. Μετά τον Αγώνα, το έντυπο τάχθηκε στο πλευρό των νέων πολιτικών δυνάμεων, που πρέσβευαν τις αρχές του απελευθερωτικού Αγώνα. Ως επακόλουθο, τόσο στα κεντρικά όσο και στα δευτερεύοντα ημερήσια άρθρα της, τοποθετείτο θετικά προσκεείμενη προς τους νέους πολιτικούς σχηματισμούς ΕΔΜΑ²³ και Πατριωτικό Μέτωπο²⁴, που δημιουργήθηκαν αμέσως μετά την Ανεξαρτησία.

Με την πάροδο του χρόνου, το Πατριωτικό Μέτωπο δεν υποστήριξε ένθερμα την εφημερίδα, με αποτέλεσμα το έντυπο να χάσει σημαντικό μέρος των πωλήσεων από την ημερήσια κυκλοφορία του. Ειδικά την περίοδο που πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της Εταιρείας Έθνος ΛΤΔ ήταν ο Κώστας Πίκης.²⁵ Με βάση τις πιο πάνω εργασιακές συνθήκες, η δημοσιογράφος είχε άμεση επαφή με το πολιτικοκοινωνικό γίνεσθαι του τόπου και ενημερωνόταν ημερησίως, τόσο από τα γραφεία της Εθναρχίας όσο και από τις νεοσχημάτιστες κομματικές παρατάξεις.

Σχετικά με τις εργασιακές συνθήκες στον ημερήσιο ή περιοδικό Τύπο, επισημαίνει πως ήταν στην απόλυτη κρίση των εργοδοτών και πως δεν υπήρχαν (το 1955) δημοσιογραφικές συνδικαλιστικές οργανώσεις. Όσον αφορά το εργασιακό ωράριο, επισημαίνει πως ήταν ανύπαρχτο και πως εργάζονταν από τις 10:00 π. μ. με ένα διάλλειμα κατά τις μεσημβρινές ώρες 13:00-14:00 και στην πορεία πως επέστρεφαν στο γραφείο, όπου δούλευαν μέχρι τις 19:00, ενώ στη συνέχεια, κατά τις βραδινές ώρες, κατευθύνονταν προς το τυπογραφείο όπου έμεναν μέχρι την εκτύπωση.

Αφηγηματικά και με έντονη παραστατικότητα, μας παρουσιάζει τα αισθήματα της για την πρώτη φορά που πήγε στο τυπογραφείο:

«Δε θα ξεχάσω ποτέ την πρώτη νύκτα που πήγα εκεί. Άνθρωποι με μπλε φόρμες με κοίταζαν παράξενα. Το ίδιο βέβαια, και με κάποιο ενδόμυχο φόβο, τους κοίταξα κι εγώ. Ήταν οι τυπογράφοι, τους οποίους πολύ γρήγορα αγάπησα και με αγάπησαν : οι αδελφοί Σταυρινίδη και άλλοι, όπως

23 ΕΔΜΑ: Ενιαίον Δημοκρατικόν Μέτωπον Αναδημιουργίας. Για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Σούλα Ζαβού, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ο αιώνα.*, Λευκωσία 2001, σ.176.

24 Πατριωτικό Μέτωπο: Ενοποίησε ένα μεγάλο σύνολο του κυπριακού λαού που αποδεχόταν την πολιτική του Μακαρίου. Μετείχε στις Α΄ Βουλευτικές εκλογές και πήρε 30 έδρες της Βουλής των Αντιπροσώπων. Για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Σούλα Ζαβού, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ο αιώνα.*, Λευκωσία 2001, σ. 196-197.

25 Ανδρέας Κλ. Σοφοκλέους, *Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου*, τομ. Στ., 1945-1960, μέρος Α΄, Λευκωσία 2011., σ.114-115.

ο Γιάννης Καλοθεού και ο Ντίνος Παλάλας, [...] Στο τυπογραφείο, λοιπόν, από νωρίς το βράδυ μέχρι την αυγή, δυο, τρεις και κάποτε τέσσερις το πρωί, μέχρι να πάρουμε το πρώτο φύλλο. Συντάκτες και τυπογράφοι, μια ωραία, αλλά και παράξενη οικογένεια. Τη μια στιγμή να γκρινιάζουμε και την άλλη να γελούμε και να αστειευόμαστε, ανάλογα με τα γεγονότα και την πίεση της δουλειάς. Εμείς γράφαμε πάνω σε πάγκους ή όπου αλλού μπορούσαμε, ενώ οι τυπογράφοι συνέθεταν τα κείμενά μας. Τα συνθετήρια και οι οικογένειες των στοιχείων, ήταν ένα ωραίο μέρος της δουλειάς μας. Τα καθόριζαν βέβαια οι ανώτεροι συντάκτες και οι αρχισυντάκτες, αλλά απολαμβάναμε να τα βλέπουμε να βγαίνουν από τις «κάσες» σε στήλες, για να τα διορθώσουμε. Όλη αυτή η τεχνική ήταν αναγκαία και για μας, γι' αυτό και τη μάθαμε, αφού βέβαια αναπνεύσαμε αρκετό αντιμόνιο.»²⁶

Κοινωνικός περίγυρος και δημοσιογραφία

Η δημοσιογράφος έδωσε αρκετή βαρύτητα στα σχόλια του κοινωνικού της περίγυρου, λόγω της παρουσίας της στα τυπογραφεία κατά τις βραδινές ώρες, πράγμα που ήταν αδιανόητο στην καλή κοινωνία εφόσον δεν ήταν όπως μας μετέφερε τα σχόλια, «τόπος για γυναίκες και μάλιστα δεσποινίδες!». Φυσικά, σε όλο αυτό είχε την στήριξη των γονιών της, που της έδειχναν απόλυτη εμπιστοσύνη. Στο ίδιο πλαίσιο τόνισε και τις δικές της ανησυχίες, για το αν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει και να σταθεί επάξια στο ανδροκρατούμενο εργασιακό περιβάλλον του Τύπου, καθώς και στον υπερβάλλοντα ζήλο που επέδειξε σε αρκετές περιπτώσεις.

Ο ανδρικός κοινωνικός της περίγυρος, συνάδελφοι δημοσιογράφοι, τυπογράφοι, την αντιμετώπιζαν ως ισότιμο συνεργάτη²⁷, αναφέρει πως δεν την έφεραν ουδέποτε σε αμηχανία και πως την βοηθούσαν πάντοτε με προθυμία και σεβασμό, πράγμα που αποδείχθηκε και στην πορεία, όταν την εξέλεξαν στο πρώτο Συμβούλιο της Ένωσης Συντακτών, στο οποίο της έδωσαν την τιμητική θέση του γραμματέα (το 1959).

Η ανθρώπινη αποδοχή προς το πρόσωπο της αδιαμφισβήτητα δεν οφείλεται στη γυναικεία ιδιότητα της, αλλά στο σεβασμό που επεδείκνυε ως προς τους υπόλοιπους ανθρώπους και ως προς τις πηγές ενημέρωσής της.

Η ίδια επεσήμανε πως έδινε ιδιαίτερη σημασία στην οργάνωση των πηγών της, τις οποίες σεβόταν και ήταν συνεπής προς αυτές. Με τον τρόπο αυτό,

26 Προφορική Μαρτυρία Βιολάρη στη γράφουσα, Σεπτέμβριος 2019.

27 Προφορική Μαρτυρία Βιολάρη στη γράφουσα, Σεπτέμβριος 2019.

κέρδιζε την εμπιστοσύνη των συνεργατών της ή των πληροφορητών της και έθετε ορθά πλαίσια συνεργασίας, αφού ενέπνεε εμπιστοσύνη. Έτσι, οι πληροφορητές ήταν βέβαιοι για την εχεμύθεια της και την ορθή αξιοποίηση ή μη των στοιχείων που τις έδιναν και την δημοσιοποίησή τους ή όχι, ιδιαίτερα κατά την κρίσιμη περίοδο του 1955-59. Αρκετοί αγωνιστές κι άλλοι παράγοντες του πολιτικού και πολιτισμικού γίνεσθαι την τίμησαν με την εμπιστοσύνη, τις συνεντεύξεις τους, καθώς και την φιλία τους.

Ο απόλυτος σεβασμός στις πηγές της, αλλά και στους πληροφορητές της, διακρίνεται κυρίως μέσα από την αρθρογραφία της. Στο περιοδικό «*Ταϊμς οφ Σάϊπρους*», η Βιολάρη αρθρογραφούσε ως Μ. Β., ως Νεφέλη, ως Μαρούλα Βιολάρη, ως Μίνα Βάτικα και κάλυπτε πολυποίκιλα θέματα, όπως ο αγώνας της ΕΟΚΑ, κοινωνικά και πολιτιστικά δρώμενα, η ιστορία της εκπαίδευσης, γυναικεία θέματα, θέματα για την ισονομία της γυναίκας, την ισομισθία και άλλα επίκαιρα ζητήματα.

Παράλληλα, την ίδια περίοδο συνεργαζόταν με το περιοδικό Ταϊμς οφ Σαϊπρους, ένα ευρείας κυκλοφορίας περιοδικό, ποικίλης ύλης, το οποίο δημοσίευε, κυρίως, ανταποκρίσεις για πολιτικά ζητήματα και αρκετά ρεπορτάζ εμπλουτισμένα με πλούσιο φωτογραφικό υλικό.

Κυρίαρχο ρόλο στην θεματολογία του έγχρωμου αυτού περιοδικού κατείχαν οι ήρωες του Απελευθερωτικού Αγώνα και οι δράσεις τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα άρθρα της Βιολάρη για τους Γρηγόρη Αυξεντίου, Ιάκωβο Πατάτσο, τον Νίκο Γεωργίου και άλλους. Τα άρθρα που σχετίζονταν με τον αγώνα της ΕΟΚΑ και πρώτο-δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό «*Ταϊμς οφ Σάϊπρους*»²⁸ αργότερα συγκεντρώθηκαν και εκδόθηκαν σε έναν τόμο, με τίτλο «*Σελίδες του απελευθερωτικού μας αγώνα, όπως γράφθηκαν τότε...*».

Σε αυτά τα μοναδικά, με τα σημερινά δεδομένα, ρεπορτάζ εντοπίζει ο αναγνώστης κείμενα για τον αγώνα της ΕΟΚΑ, που αναφέρονται σε ήρωες και ιστορικές προσωπικότητες της εποχής.

Με τη δημοσιογραφική ιδιότητα της προσέγγισε και κατέγραψε μαρτυρίες από έγκλειστες των Κεντρικών Φυλακών, τις μάνες και τις συζύγους των ηρώων

28 Ενδεικτικά αναφέρουμε τους τίτλους μερικών άρθρων: «Νίκος Γεωργίου, δεν κλαίω για τον θάνατο του γιου μου», «Σελίδες από την πρόσφατη ιστορία της Κύπρου, Χρίστος Τσιάρτας, ο μεγάλος νεκρός του Πολύστυπου», «Γρηγόρης Αυξεντίου προσμένει το χαρούμενο μήνυμα της Λευτεριάς», «Ιάκωβος Πατάτσος ευρίσκομαι μεταξύ Αγγέλων».

του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα της ΕΟΚΑ. Αδιαμφισβήτητη και αξιοπρόσεκτη δημοσιογραφική επιτυχία της αποτελεί η μονογραφία για τον ήρωα Γρηγόρη Αυξεντίου με τη συνέντευξη της Βασιλούς, της κρυφής συζύγου του Αυξεντίου. Ο γάμος τους ανακοινώθηκε, μετά τη λήξη του Αγώνα, από τον ίδιο τον Μακάριο, σε μια από τις καθημερινές συναντήσεις του με τους εκπροσώπους του Τύπου. Μια εκ των εκπροσώπων του Τύπου ήταν και η Βιολάρη.

Το ίδιο έντυπο φιλοξενούσε λογοτεχνικές συνεργασίες, σελίδες και στήλες αφιερωμένες στη γυναίκα, άρθρα αθλητικού περιεχομένου, ιατρικά, θρησκευτικά, λαογραφικά θέματα.

Σημαινουσας σημασίας υπήρξαν και τα άρθρα της που αφιερώθηκαν στη γυναίκα. Ήταν η πρώτη γυναίκα που τοποθετήθηκε γραπτώς για την ισομισθία, ισότητα, ισονομία ανδρών και γυναικών. Σκόπιμα, απέφευγε να γράφει για γυναικεία θέματα, για αποφυγή κακοπροαίρετης κριτικής. Έτσι, όταν έγραφε για πιο ελαφριά ζητήματα, υπέγραφε ως Μήνα Βάτικα ή MB, υπήρξαν όμως και αρκετά άρθρα και πρωτότυπα άρθρα χάρη στη συμβολή της γυναίκας στην εποποιΐα του 1940, ή για τη γυναικεία προσωπικότητα και άλλα. Ενδεικτικά παρατίθενται κάποιοι εκ των τίτλων των άρθρων: «Οι Γυναίκες και τα

Εικόνα 2 Στην είσοδο του κρυσφηγέτου του Αυξεντίου, στο Μαχαιρά, Μάρτιος 1959, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

κομπλιμέντα», «Οι Γυναίκες και η προσωπικότητα», «Εννιά γυναίκες γονατιστές γιορτάζουν μπροστά σ' ένα πέτρινο βωμό», «Γυναίκα και εργασία», «Ίση αμοιβή για ίση εργασία», «Για την γυναίκα στην εποποιία του 40», «Για την γυναίκα μπροστά στη φάτνη», «Για την γυναίκα ένας χρόνος πέρασε» και άλλα.

Αξιοπρόσεχτη, κατά την κρίση μας, θεωρείται και η στήλη που ήταν αφιερωμένη στα ιστορικά, με τα σημερινά δεδομένα, εκπαιδευτήρια της Λευκωσίας. Οι αυτόνομες αυτές μελέτες συντάχθηκαν από την πένα της Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις ονομασίες μεμονωμένων μελετών: «Παγκύπριον Γυμνάσιον ο τηλαυγής φάρος της Ανατολής», «Σχολή Σαμουήλ, 33 χρόνια ζωής», «Το Παγκύπριον Εμπορικόν Λύκειον», «Βιβλιοθήκη Φανερωμένης», «Σεβέριος Βιβλιοθήκη».

Την περίοδο αυτή, ήταν συνηθισμένη η ενασχόληση των συντακτών με ποικίλες θεματικές, αφού εκείνη την εποχή δεν ήταν αριθμητικά μεγάλο το συντακτικό προσωπικό των εντύπων. Γι' αυτό και όλοι οι συντάκτες ασχολούνταν με όλα τα θέματα. Η Βιολάρη επισημαίνει πως επέλεγε σκόπιμα να καταπιάνεται με διάφορες θεματικές, διότι δεν ήθελε να θεωρηθεί από την κοινή γνώμη ότι ασχολείται με γυναικεία θέματα μόνο, ή με ένα συγκεκριμένο θεματικό πλαίσιο και πως τις πλείστες φορές επέλεγε να ασχολείται μεμονωμένα με ειδικού γυναικείου ενδιαφέροντος θέματα, για να αποφύγει τα κακοπροαίρετα σχόλια.

Σχετικά με την ροή των ειδήσεων, κατά τα πρώτα χρόνια της πορείας της, τονίζει πως τα τοπικά θέματα χρειάζονταν αρκετό ψάξιμο ή, ως επί το πλείστον αποτελούσαν ανακοινώσεις από το Γραφείο Πληροφοριών της αποικιοκρατίας. Στην πορεία με τις συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου, οι δημοσιογράφοι είχαν περισσότερες ευκαιρίες πληροφόρησης και πληθώρα πηγών.

Κάλυψε την τελετή ανακήρυξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, στις 16 Αυγούστου 1960. Ήταν από τους δημοσιογράφους που είχαν παρακολουθήσει την τελετή στο σημερινό κτήριο της Βουλής των Αντιπροσώπων²⁹.

Στη διάρκεια της δημοσιογραφικής της πορείας, συνεργάστηκε με όλους τους προέδρους της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς και με αρκετά άτομα πρωταγωνιστές από το προσκήνιο αλλά και το παρασκήνιο του πολιτικοκοινωνικού κυπριακού γίγνεσθαι.

Με τα ρεπορτάζ στον έντυπο Τύπο και με πολυάριθμες εκπομπές από τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, έφερε στο φως μικροϊστορίες ανθρώπων που

29 Αυτά έγγραφα, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

αγωνίστηκαν το 1955-1959, θύμισες συγγενών ηρώων, την συμβολή της Εκκλησίας στον Αγώνα, τους διωγμούς που υπέστησαν «τα αγιασμένα κυπριακά ράσα», τις ανατινάξεις σπιτιών, τις διώξεις και συλλογικές τιμωρίες και κατέγραψε πολλές σελίδες της ηρωικής εκείνης τετραετίας.

Τα πρώτα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία, εργάζεται στο ΡΙΚ ως δημοσιογράφος. Τον Δεκέμβριο του 1963, μήνα έναρξης των διακοινοτικών ταραχών, η Βιολάρι είναι στην πρώτη γραμμή της ενημέρωσης και εργάζεται στο επίσημο εκφραστικό όργανο του κράτους. Η ίδια επισημαίνει πως έζησαν τα τραγικά γεγονότα και είδαν Τουρκοκύπριους συναδέλφους τους να αποχωρούν από την κρατική τηλεόραση. Πραγματικά δύσκολες στιγμές για όλους.

Κατέγραψε επίσης, σε εκπομπές κυρίως, πολλές σελίδες της τουρκικής ανταρσίας του 1964 και τους βομβαρδισμούς, ενώ το 1974 συνέβαλε στην προβολή της τουρκικής εισβολής, ως μέλος του προσωπικού της υπηρεσίας ειδήσεων του ΡΙΚ.

Εικόνα 3 Στούντιο τηλεόρασης ΡΙΚ, αρχές της δεκαετίας του 1960, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρι.

Στη διάρκεια των γεγονότων του 1974, πραξικόπημα και εισβολή, ο Τύπος, οι δημοσιογράφοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο με βάση τις συνθήκες της εποχής. Πρωτοστάτησε στον αγώνα για την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και την επάνοδο της νομιμότητας.³⁰

Κατά την περίοδο του πραξικοπήματος και της Τουρκικής Εισβολής του 1974, η Βιολάρη ανταποκρίθηκε στο δημοσιογραφικό καθήκον. Την κρίσιμη αυτή περίοδο εργαζόταν στη δημόσια ραδιοτηλεόραση, το πρωί της 15ης Ιουλίου ετοιμαζόταν για οικογενειακή εκδρομή. Οι σειρήνες, όμως, ανέκοψαν τα σχέδια της, η ίδια ανέφερε πως «βγήκα στο μπαλκόνι του σπιτιού μου και αντίκρισα καπνούς από το Προεδρικό Μέγαρο», έτσι έσπευσε άμεσα στις εγκαταστάσεις του ΡΙΚ και παρέμεινε εκεί μαζί με τους συναδέλφους της για αρκετές ημέρες, ζώντας από πρώτο χέρι τα τραγικά γεγονότα.

Σχετικά, ανακαλεί στη μνήμη της το θράσος και τις ειρωνείες του συνταγματάρχη Λιασκώνη, όταν οι εργαζόμενοι του ζήτησαν προστασία από τα πυρά. Μάλιστα, όπως αναφέρει σε συνέντευξη στο Φιλελεύθερο, είχε το θάρρος να του πει «Να πεθάνουμε για την πατρίδα μας ναι... Όχι όμως από αδέσποτα πυρά».³¹

Κατά την τουρκική εισβολή, η Βιολάρη, με τους συναδέλφους της στο ΡΙΚ, βρέθηκε στην πρώτη γραμμή και δεν εγκατέλειψε το πόστο της, προσπαθώντας να φανεί χρήσιμη. Μνήμες της περιόδου εκείνης κατέγραψε στο ομώνυμο βιβλίο της.³²

Συγκεκριμένα, παραμένει πιστή στο δημοσιογραφικό της καθήκον τόσο κατά την Α΄ όσο και κατά τη Β΄ φάση της Τουρκικής Εισβολής και, κατά τη δεύτερη φάση, αποχωρίζεται την οικογένειά της και μεταβαίνει στις εγκαταστάσεις του σταθμού στο Τρόδος, με άλλους συναδέλφους, όπου από εκεί ενημερώνονται για τις εξελίξεις και μέσω του BBC, το οποίο συχνά παραπληροφορούσε. Η ομάδα που βρισκόταν στο Τρόδος έπρεπε, ανά πάσα στιγμή, να είναι έτοιμη να μεταδώσει δελτίο ειδήσεων, σε περίπτωση βομβαρδισμών των πομπών της Λευκωσίας και σίγησης του κρατικού εκφραστικού οργάνου, πράγμα που δεν χρειάστηκε να γίνει.

30 Κώστας Βενιζέλος, «Ο Τύπος σε περιόδους κρίσης», στο *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και εξωτερική πολιτική*, επιμ. Γιώργος Γεωργίου, Λευκωσία 2004, σ.117.

31 Μυρτώ Ζουμίδου, «Η Δημοσιογραφία μου πρόσφερε το ωραιότερο ταξίδι», «Φιλελεύθερος», 15 Δεκεμβρίου 2019.

32 Δες: Μαρούλα Ιακωβίδου Βιολάρη, Μνήμες του '74, Λευκωσία 2001.

Η Βιολάρη επέστρεψε στη Λευκωσία μετά το τέλος της δεύτερης φάσης της τουρκικής εισβολής, αντικρίζοντας και καταγράφοντας την τραγωδία που ακολούθησε για τους σκοπούς των δελτίων ειδήσεων.

Την περίοδο αυτή, πρώτο μέλημα των δημοσιογράφων, αλλά και της υπό εξέταση προσωπικότητας, ήταν η έμπρακτη και ηθική στήριξη όλων όσοι χρειάζονταν βοήθεια, των προσφύγων, των εγκλωβισμένων, των οικογενειών των πεσόντων και των αγνοουμένων.

Η προσφορά της κρατικής ραδιοτηλεόρασης, κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο, υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, εφόσον ήταν το μοναδικό μέσο ενημέρωσης του κυπριακού λαού. Σημαίνουσα σημασία διετέλεσε η Υπηρεσία μετάδοσης μηνυμάτων του Ερυθρού Σταυρού προς τις οικογένειες των προσφύγων και των εγκλωβισμένων.

Αδιαμφισβήτητα, η πρώτη Κύπρια δημοσιογράφος πέρασε από όλα τα στάδια της δημοσιογραφίας, ξεκίνησε από τον κονδυλοφόρο και κατέληξε στην ηλεκτρονική δημοσιογραφία.

Από τις πρώτες προσπάθειες της να μάθει την «τέχνη» της συγγραφής μιας είδησης, την κάλυψη ευρείας θεματολογίας άρθρων και ρεπορτάζ μέχρι την απόκτηση πτυχίου Δημοσιογραφίας από την Πάντειο Σχολή.

Ξεκίνησε να εργάζεται την περίοδο που στο επάγγελμα κύρια εργαλεία ήταν οι κονδυλοφόροι, το μελάνι και τα μικρά μπλοκ σημειώσεων. Τα τηλεγραφήματα από ξένα πρακτορεία ειδήσεων αποτελούσαν τις κύριες πηγές τους για τα ρεπορτάζ.

Χρησιμοποίησε τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και τη λήψη δορυφορικών ειδήσεων από τη διεθνή σκηνή λίγο πριν αφυπηρετήσει, το 1997, και σήμερα ενημερώνεται καθημερινά από τις ηλεκτρονικές εφημερίδες.

Είχε την τύχη να περάσει από όλα τα στάδια και τα είδη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, η ίδια επισημαίνει πως τρέφει ιδιαίτερη εκτίμηση στον έντυπο Τύπο, ο οποίος δίνει τη δυνατότητα και την πολυτέλεια του χρόνου στον δημοσιογράφο να επεξεργαστεί το κείμενό του μέχρι την παράδοση της τελικής μορφής. Τονίζει πως στις μέρες μας η ταχύτητα, με την οποία λειτουργεί η ηλεκτρονική δημοσιογραφία, δεν επιτρέπει την προσεγμένη επεξεργασία των κειμένων μέχρι τη δημοσίευσή τους.

Όσον αφορά τον έντυπο Τύπο, η ίδια ανακαλεί στις μνήμες της τις ατελείωτες ώρες εργασίας, για τη διεκπεραίωση των ρεπορτάζ, στις αίθουσες σύνταξης, για τη συγγραφή και ακολούθως την επιτήρηση της εκτύπωσης στα τυπογραφεία. Θίγει την συνεχή ενασχόληση των δημοσιογράφων με τα έντυπα μέχρι και την ανάγνωση του πρώτου φύλλου και τον τελικό έλεγχο.

Καταληκτικά, αναφέρουμε πως η δημοσιογράφος υπηρέτησε το ΡΙΚ για τριανταένα χρόνια στην Υπηρεσία Ειδήσεων και Επικαιρών, από όπου και αφυπηρέτησε το 1997 από τη θέση της αρχισυντάκτριας. Συνολικά υπηρέτησε τη δημοσιογραφία σαράντα δύο χρόνια, αλλά και μετά την αφυπηρέτησή της συνεχίζει να προσφέρει στο λειτούργημα της δημοσιογραφίας, όπως η ίδια το θεωρεί, μέχρι το 2017, ως μέλος της επιτροπής δημοσιογραφικής δεοντολογίας³³. Αλλά μέχρι και σήμερα δεν αποκόπηκε, όντας παρούσα ως μέλος του κλάδου βετεράνων δημοσιογράφων της Ένωσης Συντακτών Κύπρου.

Ενημερώνεται συνεχώς και συμβάλλει, όπου της ζητηθεί, μοιραζόμενη τις γνώσεις και τις εμπειρίες της με την παλιά και την νέα δημοσιογραφική οικογένεια. Στη διάρκεια της υπηρεσίας της στο ΡΙΚ, σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες στην Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Αθηνών, το σημερινό Πάντειο Πανεπιστήμιο³⁴.

Εικόνα 4 Παραλαβή πτυχίου Πολιτικών Επιστημών, από την Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

33 Για περισσότερες πληροφορίες δεξ: Ανώνυμο, «Δημοσιογραφική Δεοντολογία των Κυπριακών ΜΜΕ», στο *Τα Κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, επιμ. Ανδρέας Κλ. Σοφοκλέους, Λευκωσία 2008, σ.157-166.

34 Λυτά έγγραφα, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.

Είναι ιδρυτικό μέλος της Ένωσης Συντακτών Κύπρου, που συστάθηκε το 1959, και ήταν και η πρώτη γραμματέας. Υπήρξε Πρόεδρος ή μέλος σε Συμβούλια πνευματικών, κοινωνικών και άλλων Σωματείων, ανάμεσα στα οποία η Επιτροπή Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, το Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59 και το Συμβούλιο του Κλάδου Βετεράνων Δημοσιογράφων της ΕΣΚ. Σε μερικά εξακολουθεί ακόμα να προσφέρει.

Συνεργάστηκε στα έργα «Πεθαίνοντας για την ελευθερία», «Ηρωομάρτυρες» και «Ο αγώνας της ΕΟΚΑ μέσα από τον Κυπριακό Τύπο» και επιμελήθηκε την έκδοση της Ένωσης Συντακτών Κύπρου, «Κύπρος Χρυσάνθης, ο χρονογράφος». Έγραψε επίσης σενάρια για τα ντοκιμαντέρ του ΡΙΚ «Στο ικρίωμα της αγχόνης»³⁵, «Μάνες Ηρώων»³⁶ κ.α.

Για την προσφορά της στη δημοσιογραφία, τον Αγώνα της ΕΟΚΑ, τα γράμματα και την κοινωνία τιμήθηκε από αρκετούς φορείς, ανάμεσα στους οποίους το Ίδρυμα Μέσων Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Λευκωσίας, η Ένωση Συντακτών Κύπρου, ο Κλάδος Βετεράνων της ΕΣΚ, το Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-59 και ο Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου, του οποίου είναι Επίτιμη Πρόεδρος.

Συγγραφικό έργο

Εξέδωσε τα βιβλία : «Σελίδες του Απελευθερωτικού μας Αγώνα, όπως γράφτηκαν τότε», (1992), «Ψηφίδες Ποίησης», (2000), «Ρήγας, Πολιτικός διανοητής, εθνικός οραματιστής», (2001), «Μνήμες του '74», (2001), «Ωδές και βιώματα», (2004), «Νεφέλη», (2004) και «Αντιφώνηση», (2017), «Το Δωμάτιο 22», (2018), «Μη Ορρωδήσασα», (2019).

Πηγές

Λυτά έγγραφα, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.
Φωτογραφικό υλικό, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη.
Ψηφιακός Ηρόδοτος:

35 Λυτά έγγραφα, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη., και passim : <https://www.digital-herodotus.eu/archive/video/items/4896/mnemes-agona-sto-ikrioma-tes-agkhones/>, 10/02/2020.

36 Λυτά έγγραφα, Ιδιωτικό Αρχείο Μαρούλας Ιακωβίδου Βιολάρη., και passim : <https://www.digital-herodotus.eu/archive/video/items/3013/manes-eroon-meteres-eroon-tes-eoka-thumountai-001/>, 10/02/2020.

<https://www.digital-herodotus.eu/archive/video/items/4896/mnemes-agona-sto-ikrioma-tes-agkhones/>, 10/02/2020.

Ψηφιακός Ηρόδοτος:

<https://www.digital-herodotus.eu/archive/video/items/3013/manes-eroon-meteres-eroon-tes-eoka-thumountai-001/>, 10/02/2020.

Δευτερογενής Βιβλιογραφία

Ανώνυμου, *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης στην Κύπρο*, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία 1993.

Γρίβα Διγενή Γεώργιου, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972.

Κουδουνάρη Αριστείδη Λ., *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2018.

Παπαδημήτρη Παναγιώτης, *Αναμνήσεις μιας ζωής στη δημοσιογραφία*, Λευκωσία 2018.

Παπαδημήτρη Παναγιώτης, *Ιστορία της Δημοσιογραφίας*, Λευκωσία 2018.

Παπαλεοντίου Λευτέρης, *Κυπριακά Λογοτεχνικά Περιοδικά στα χρόνια της Αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2001.

Σούλα Ζαβού, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ο αιώνα.*, Λευκωσία 2001.

Σοφοκλέους Ανδρέας Κλ., *Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου*, Λευκωσία 2011.

Σοφοκλέους Ανδρέας Κλ., *Τα Κυπριακά Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Λευκωσία 2008.

Ταλιαδώρος Δημήτρης,(επιμ.) *Η νεολαία στον απελευθερωτικό Αγώνα*, Β' έκδοση, Λευκωσία 2019.

Υβριδικός πόλεμος, οπλοποιημένα αφηγήματα και γνωστική ασφάλεια: Προκλήσεις για τις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές

Δρ. Λάμπρος Γ. Καούλλας

Εκπαίδευση Δοκίμων Αστυφυλάκων

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Επικοινωνία: lgk.uoe@gmail.com

Λέξεις Κλειδιά: *Αφηγήματα, Προπαγάνδα, Πληροφοριακές Επιχειρήσεις, Υβριδικός Πόλεμος, Ασύμμετρες Απειλές.*

Περίληψη:

Όσο βαθαίνει η σχέση και η αλληλεξάρτηση μεταξύ ανθρώπων και κοινωνιών σε πλανητικό επίπεδο, μέσα από την ψηφιακή επικοινωνία, τόσο πιο πολύ τυγχάνει εκμετάλλευσης από κράτη και άλλους δρώντες για προπαγάνδα και πληροφοριακές επιχειρήσεις, στα πλαίσια μορφών «υβριδικού πολέμου». Η εισήγηση καταπιάνεται με την πολιτική εκμετάλλευση των «Νέων Μέσων» και των δυνατοτήτων, αλλά και των κενών, που επιφέρουν η εκμηδένιση του κόστους στην ψηφιακή επικοινωνία, η σχετικοποίηση χρόνου και χώρου και οι δυνατότητες κάλυψης και απόκρυψης. Αυτό δημιουργεί νέες προκλήσεις για τις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές των κρατών.

Στο πρώτο μέρος της εισήγησης παρουσιάζεται η συμβολή των πληροφοριακών επιχειρήσεων στο πλαίσιο του «υβριδικού πολέμου» με την μορφή που έχει πάρει στο σημερινό περιβάλλον. Τονίζεται η σημασία των αφηγημάτων, και δη των «οπλοποιημένων», και η χρήση τους ως εργαλείο επηρεασμού κοινωνιών και καλλιέργειας συνθηκών αστάθειας.

Στο δεύτερο μέρος της, η εισήγηση παρουσιάζει δύο παραδείγματα άμυνας έναντι εχθρικών αφηγημάτων. Το πρώτο είναι η μέθοδος της «γνωστικής ασφάλειας», η οποία αναπτύχθηκε από Αμερικανούς ακαδημαϊκούς και στρατιωτικούς. Πρόκειται για μια σειρά προτάσεων για διεύρυνση της περί ασφαλείας αντίληψης, με τρόπο που να περιλαμβάνει την ασφάλεια της κοινωνικής συνοχής και την ανθεκτικότητά της σε κυβερνοεπιθέσεις και συγκεκαλυμμένες πληροφοριακές επιχειρήσεις. Το δεύτερο είναι η «Μονάδα Εκπροσώπου

Τύπου» των Ισραηλινών Αμυντικών Δυνάμεων (IDF), η οποία χαρακτηρίζεται από φαντασία και καινοτομία. Οι ηγήτορες της τολμούν να σκεφτούν και να δράσουν ανοιχτά και χωρίς φοβίες για την καλύπτουσα τεχνολογία και τις κοινωνικές ανακατατάξεις που αυτή επιφέρει. Μέσα από την αποτελεσματική χρήση των «Νέων Μέσων» παρουσιάζονται οι IDF ως ζωντανός εθνικός-κοινωνικός θεσμός στα εσωτερικά ακροατήρια και ως ανυποχώρητη δύναμη ειρήνης και αποτροπής στα εξωτερικά, ενώ ανανεώνουν συνεχώς το ισραηλινό κρατικό αφήγημα.

Εισαγωγή

Η ιστορική περίοδος που διανύουμε χαρακτηρίζεται από διεθνείς μορφές επικοινωνίας. Οι πληροφορίες διασπείρονται σε παγκόσμια κλίμακα ταχύτατα. Τα κράτη, αλλά και μη-κρατικοί δρώντες, εκμεταλλεύονται αυτό το περιβάλλον για την προώθηση των δικών τους συμφερόντων. Αυτό επιτυγχάνεται με την διοχέτευση στην παγκόσμια δημόσια σφαίρα στοχευμένων πληροφοριών και «οπλοποιημένων αφηγημάτων» (“weaponized narratives”), με σκοπό την υποβολή απόψεων που θα οδηγήσουν σε στρατηγική μεταβολή συνειδήσεως των ακροατηρίων-στόχων. Είναι η προσαρμογή των κλασικών μορφών προπαγάνδας και ψυχολογικών επιχειρήσεων στο διαδίκτυο και τα λεγόμενα «Νέα Μέσα». Ως «Νέα Μέσα» ορίζονται συνήθως τα «Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης» (ΜΚΔ), τα οποία μεγεθύνουν τις δυνατότητες των παραδοσιακών ΜΜΕ. Αυτής της μορφής πληροφοριακές επιχειρήσεις είναι μια από τις πολλές τεχνικές που χρησιμοποιούνται στα πλαίσια του «υβριδικού πολέμου» (“hybrid warfare”).

Η εσωτερική αναταραχή, που μπορεί να προκληθεί από τέτοιες επιχειρήσεις, σε συνάρτηση με το ότι ο δράστης και η πηγή μπορεί να μην αποκαλυφθούν εγκαίρως ή και ποτέ ή και να υπάρξει εσκεμμένη παραπλάνηση, δημιουργούν προκλήσεις τόσο για τις αστυνομικές όσο και για τις στρατιωτικές αρχές. Για παράδειγμα, η υπόθαλψη παραβατικών ή εγκληματικών συμπεριφορών, με απώτατο σκοπό την αποσταθεροποίηση, μπορεί εκ πρώτης όψεως να αποτελεί αστυνομική αρμοδιότητα, όμως η εκ του μακρόθεν υποκίνηση να θεωρηθεί επίθεση ή παρέμβαση και να αποτελεί ταυτόχρονα και στρατιωτική απειλή ή ζήτημα εξωτερικής πολιτικής.

Τα «Νέα Μέσα»

Ο Marshall McLuhan, ο Καναδός καθηγητής και θεωρητικός της επικοινωνίας που προέβλεψε το Διαδίκτυο περίπου τριάντα χρόνια πριν εφευρεθεί

και που καθιέρωσε τον όρο «παγκόσμιο χωριό» (Levinson, 1999), θεωρούσε ότι «το μέσο είναι το μήνυμα» (“the medium is the message”, McLuhan, 1964). Δηλαδή, η τεχνολογία που χρησιμοποιείται, για να παραχθεί και να διαδοθεί ένα μήνυμα, καθορίζει εν μέρει και το περιεχόμενό του. Υπ’ αυτές τις συνθήκες και με την εκμηδένιση του χώρου και του χρόνου κατά την επικοινωνία, τα «Νέα Μέσα» έχουν αλλάξει ριζικά τον τρόπο που σκεφτόμαστε, μαθαίνουμε, και εργαζόμαστε, επηρεάζοντας συνεπακόλουθα και τον τρόπο που δομούνται οι ανθρώπινες σχέσεις. Η επίδρασή τους φανερή στις κοινωνικές αλλαγές και στην αναδιαμόρφωση του πολιτικού και διπλωματικού σκηνικού.

Η ψηφιακή-διαδικτυακή επίδραση έχει χαρακτηριστεί ως “iWar”, με βασικούς πυλώνες την εξατομίκευση, την ταυτότητα και την πρόσβαση και ανάλυση πληροφοριών, «οι οποίοι αντικατοπτρίζουν ένα νέο επιχειρησιακό παράδειγμα» (Voelz, 2015). Αναπόδραστα, αυτές οι αλλαγές αναγκάζουν τις κατά τόπους αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες και να βελτιώσουν ανάλογα τον τρόπο που επικοινωνούν με τους πολίτες και τα στελέχη τους, το πώς διαχειρίζονται κρίσεις, αλλά και το πώς αντιμετωπίζουν την επιρροή εξτρεμιστών και την αντίπαλη προπαγάνδα και αφηγήματα (Olsson κ.α., 2016· Erbschloe, 2017· Pomeroy, 2017· Κολοβός, 2017· Schneider, 2016· Reeves, 2017· Jones κ.α., 2012· Austin & Jin, 2017· Winkler & Dauber, 2014· Patrikarakos, 2017· Hellman & Wagnsson, 2013· Jensen, 2011).

Υβριδικός Πόλεμος και Πληροφορίες

Ο «υβριδικός πόλεμος» είναι ο όρος που αποδίδει την μορφή που συνδυάζει παραδοσιακά, συμβατικά στρατιωτικά μέσα, μαζί με άλλα που δεν εμπίπτουν στους κλασικούς ορισμούς του πολέμου. Αυτά είναι οι οικονομικές κυρώσεις, η διατάραξη των κοινωνικών σχέσεων, η υπόθαλψη του πολιτικού εξτρεμισμού, η αμφισβήτηση του ιθαγενούς πολιτισμού και ο κυβερνοπόλεμος, μεταξύ άλλων.

Ο υβριδικός πόλεμος λαμβάνει χώρα στην «γκρίζα ζώνη» μεταξύ πολέμου και ειρήνης και στην «εργαλειοθήκη» του υπάρχουν «ασύμμετρες» προκλήσεις, όπως οικονομική χειραγώγηση, παραπληροφόρηση και προπαγάνδα, υπόθαλψη πολιτικής ανυπακοής μέχρι και ξεσηκωμού με την χρήση εξοπλισμένων παραστρατιωτικών (Monaghan, 2016). Μια «υβριδική απειλή» είναι «ένας αντίπαλος, ο οποίος ταυτόχρονα και ευπροσάρμοστα μεταχειρίζεται ένα συνδυασμένο μείγμα συμβατικών όπλων, ακανόνιστων τακτικών, τρομοκρατίας και εγκληματικής συμπεριφοράς στο πεδίο της μάχης για εξυπηρέτηση των πολιτικών του στόχων» (Hoffman, 2009).

Ένα κράτος μπορεί να πέσει θύμα υβριδικού πολέμου, ή μορφών υβριδικού πολέμου, ακόμα και αν δεν έχει κηρυχθεί κανονικός πόλεμος εναντίον του. Πολλές φορές, ένα κράτος δεν υφίσταται όλων των ειδών τις επιθέσεις, αλλά ορισμένες που υπάρχουν στην «εργαλειοθήκη» του υβριδικού πολέμου, αναλόγως της κλιμάκωσης που επιθυμεί ο επιτιθέμενος. Σε αυτή την παρουσίαση μας ενδιαφέρει η συνδυασμένη χρήση κυβερνοπολέμου - πληροφοριών. Κυβερνοπόλεμος διότι, από τεχνικής άποψης, χρησιμοποιούνται οι υποδομές, αλλά και οι τρωτότητες του παγκόσμιου διαδικτύου και των πλατφόρμων κοινωνικής δικτύωσης, για να διοχετευθούν τα προϊόντα των πληροφοριακών επιχειρήσεων.

Σε όλες τις σύγχρονες θεωρήσεις του υβριδικού πολέμου, η πληροφορία και η προπαγάνδα κατέχουν εξέχουσα θέση. Το 2014, ο πρώην ΓΓ του ΝΑΤΟ όρισε τις τακτικές του υβριδικού πολέμου ως «ένα συνδυασμό στρατιωτικής δράσης, μυστικών επιχειρήσεων και ένα επιθετικό πρόγραμμα παραπληροφόρησης» (Landler & Gordon, 2014). Από ρωσικής πλευράς, ο Αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Valery Gerasimov έγραφε το 2013 πως «ο πληροφοριακός χώρος ανοίγει ευρείες ασύμμετρες δυνατότητες για τον περιορισμό της μαχητικής ικανότητας του αντιπάλου. [...] Είναι αναγκαίο να τελειοποιήσουμε τις δραστηριότητες στον πληροφοριακό χώρο, συμπεριλαμβανομένης και της άμυνας των δικών μας αντικειμένων» (Galeotti, 2014).

Ένας άλλος ορισμός με έμφαση στις μεθόδους τον ορίζει ως εξής: «την χρήση στρατιωτικών και μη-στρατιωτικών εργαλείων σε μια συνδυασμένη εκστρατεία, σχεδιασμένη στο να αιφνιδιάσει, να αρπάξει την πρωτοβουλία και να κερδίσει ψυχολογικά, καθώς και φυσικά πλεονεκτήματα, αξιοποιώντας διπλωματικά μέσα, εξελιγμένες και γρήγορες πληροφορίες, ηλεκτρονικές επιχειρήσεις και κυβερνοεπιχειρήσεις, κρυφές (και κάποτε φανερές) δραστηριότητες στρατού και μυστικών υπηρεσιών και οικονομική πίεση» (Military Balance, 2015). Η ιδέα εδράζεται στην δυνατότητα στοχοποίησης κρίσιμων στρατιωτικών και άλλων κρατικών θεσμών και λειτουργιών του αντιπάλου με την χρήση, εξ αποστάσεως, μη-παραδοσιακών στρατιωτικών μέσων. Ως «μια ασύμμετρη προσέγγιση, ο υβριδικός πόλεμος επιδιώκει να επιτύχει μεγάλης κλίμακας αποτελέσματα, αξιοποιώντας περιορισμένα μέσα, όπως τον περιορισμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων του αντιπάλου ή την αποτροπή της λαϊκής πολιτικής υποστήριξής του» (Danyk κ.α., 2017). Επίσης, εκμεταλλεύεται τρωτότητες στο λογισμικό και υλισμικό κρίσιμων κρατικών και οικονομικών υποδομών, όπως, για παράδειγμα, μεταφορές, επικοινωνίες, ενέργεια, ηλεκτρισμό, υδατοπρομήθεια και νοσοκομεία.

Η άσκηση επιρροής από κρατικούς και μη-κρατικούς δρώντες, με την χρήση του διαδικτύου και των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ), θεωρείται πλέον μέρος των «υβριδικών απειλών» (“hybrid threats”). Το “European Centre of Excellence and Countering Hybrid Threats” (γνωστό ως “Hybrid CoE”), που ιδρύθηκε το 2017 και εδρεύει στην Φινλανδία, δίνει τον ακόλουθο ορισμό: «Οι υβριδικές απειλές είναι μέθοδοι και δραστηριότητες που στοχεύουν στις αδυναμίες του αντιπάλου. Αδυναμίες δημιουργούνται από πολλά πράγματα, συμπεριλαμβανομένης της ιστορικής μνήμης, της νομοθεσίας, των παλαιών πρακτικών, των γεωστρατηγικών παραγόντων, της έντονης πόλωσης στην κοινωνία, των τεχνολογικών μειονεκτημάτων ή των ιδεολογικών διαφορών. Αν τα συμφέροντα και οι στόχοι του χειριστή των υβριδικών μεθόδων και δραστηριοτήτων δεν πετύχουν, μπορεί η κατάσταση να κλιμακωθεί σε υβριδικό πόλεμο, όπου ο ρόλος του στρατού και της βίας θα αυξηθούν εξαιρετικά.» (Hybrid CoE, 2019). Η ομάδα “Hybrid Influence” των “Communities of Interest” (COIs) του Hybrid CoE ασχολείται συγκεκριμένα με επιχειρήσεις επιρροής από κρατικούς και μη-κρατικούς δρώντες, που «διασπείρουν αστάθεια ή υποσκάπτουν την κυριαρχία άλλων εθνών και την ανεξαρτησία των θεσμών».

Κυπριακό Κράτος και Υβριδικές Απειλές

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θεωρεί πως, «εφόσον η αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών σχετίζεται με την εθνική ασφάλεια και άμυνα και με την διατήρηση του νόμου και της τάξης, την πρωταρχική ευθύνη την έχουν τα κράτη-μέλη, αφού οι περισσότερες εθνικές τρωτότητες διαφέρουν από χώρα σε χώρα» (European Commission, 2016), αλλά πολλές είναι κοινές, διασυνοριακές και χρήζουν συλλογικής αντιμετώπισης. Πριν προχωρήσουμε σε περαιτέρω ανάλυση, αξίζει να σημειώσουμε πως όλοι οι αρμόδιοι πολιτειακοί θεσμοί της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε ανώτατο επίπεδο, συμμετέχουν πλέον στα σχετικά ευρωπαϊκά όργανα.

Σημειώνουμε ενδεικτικά, αναφορικά με τον τομέα της τάξης και της εσωτερικής ασφάλειας, την παρουσία του Υπουργού Δικαιοσύνης & Δημοσίας Τάξεως, Γιώργου Σαββίδη, στο Άτυπο Συμβούλιο Υπουργών Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ, και πάλι στο Ελσίνκι, τον Ιούλιο του 2019. Σε άσκηση με θέμα την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών, ο Υπουργός ανέφερε ότι «η Κύπρος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη σε αυτόν τον τομέα λόγω των διαφόρων απειλών που αντιμετωπίζει από την Τουρκία, υποδεικνύοντας ότι, σε μια υβριδική απειλή, τα κράτη μέλη θα πρέπει να ενεργούν από κοινού μέσα σε πνεύμα αλληλεγγύης» (ΥΔΔΤ, 2019).

Επίσης, στον τομέα της εθνικής άμυνας, καταγράφουμε την παρουσία των Υπουργών Εξωτερικών, Νίκου Χριστοδουλίδη, και Άμυνας, Σάββα Αγγελίδη, στην Hybrid CoE στο Ελσίνκι, τον Αύγουστο του 2019. Εκεί, τονίστηκε πως η Κύπρος «αποδίδει μεγάλη σημασία στην οικοδόμηση ανθεκτικότητας και στην ανάπτυξη των εθνικών δυνατοτήτων στον τομέα», καθώς και «στην προώθηση της έρευνας, ανάλυσης, εκπαίδευσης και κατάρτισης σε θέματα αντιμετώπισης των υβριδικών απειλών» (ΓΤΠ, 2019).

Αστυνομικές και Στρατιωτικές Προκλήσεις

Η μεγαλύτερη πρόκληση, σχετικά με τις πληροφοριακές επιχειρήσεις, είναι ότι τα προϊόντα τους δημιουργούνται με τέτοιο τρόπο, ούτως ώστε να εμπότουν συνήθως στην κατηγορία του δημόσιου διαλόγου και της ελεύθερης ανταλλαγής απόψεων σε μια ανοικτή, δημοκρατική κοινωνία. Αυτή είναι ακριβώς και η αχίλλειος πτέρνα του δημοκρατικού πολιτειακού συστήματος. Κράτη, τρομοκρατικές και εξτρεμιστικές οργανώσεις, αλλά και ριζοσπαστικοποιημένοι χρήστες, δημιουργούν μια αδιάκοπη κατάσταση πληροφοριακού πολέμου. Κρατικές πληροφοριακές επιχειρήσεις στοχοποιούν το ίδιο ακροατήριο με πολλαπλά, αλληλοσυγκρουόμενα αφηγήματα, ώστε να εμφυτεύονται σπόροι δυσπιστίας και αμφιβολίας για τις εθνικές τους κυβερνήσεις και τους πολιτειακούς τους θεσμούς. Πολλές δραστηριότητες, οι οποίες φαινομενικά είναι διαφορετικές η μία από την άλλη, στην πραγματικότητα μπορούν να είναι το αποτέλεσμα μιας ενοποιημένης πληροφοριακής επιχείρησης και πίσω από αυτές να κρύβεται ένας αθέατος συντονιστής. Αυτές συμπεριλαμβάνουν δεξαμενές σκέψης, κρατικές και ημικρατικές ανθρωπιστικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις και πολιτισμικά ιδρύματα, τηλεοπτικούς σταθμούς, πρακτορεία ειδήσεων, ιστοσελίδες, υπηρεσίες πολυμέσων και διασπορικές κοινωνικές και θρησκευτικές ομάδες. Επίσης, οικονομικοί οργανισμοί και εταιρείες ελεγχόμενες εμμέσως από φορείς του αντίπαλου κράτους, πολιτικά κόμματα, οργανώσεις, εκδοτικά συγκροτήματα ή μεμονωμένοι δημοσιογράφοι.

Ο κίνδυνος, βέβαια, που προκύπτει από τέτοιες προσεγγίσεις, είναι ότι «ασφαλειοποιείται» ένα ευρύ φάσμα διαδικτυακών και άλλων παρεμφερών δραστηριοτήτων, που με βάση άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις θα μπορούσαν να ενταχθούν στις κατηγορίες της πολιτισμικής διπλωματίας, της ήπιας ισχύος, των ηθικών πανικών ή της πολιτικοποιημένης δημοσιογραφίας. Επομένως, είναι δύσκολο να διακρίνεις τα στοχευμένα προϊόντα μιας πληροφοριακής επιχείρησης, όπως τα μιμίδια, το τρολλάρισμα, τα “fake news” και τις θεωρίες συνωμοσίας από πραγματικές, καλόπιστες και γνήσιες πολιτικές διαφωνίες μεταξύ πολιτών.

Κατ' επέκταση, οι «πληροφοριακές επιχειρήσεις» (“information operations”) και «επιχειρήσεις επιρροής» (“influence operations”) του υβριδικού πολέμου δημιουργούν μια γκρίζα περιοχή, από όπου προκύπτουν θεσμικές προκλήσεις αναφορικά με τους όρους εντολής των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας και τους κανόνες εμπλοκής τους (Almäng, 2017), ιδιαίτερα όταν τυγχάνει εκμετάλλευσης η λαϊκή δυσαρέσκεια ή το υπερεθνικό οργανωμένο έγκλημα (Fiott & Parkes, 2019). Για παράδειγμα, εάν συλληφθούν δράστες πληροφοριακών επιχειρήσεων ή πράκτορες επιρροής, που υποθάλπουν παραβατική συμπεριφορά, θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ως κοινοί εγκληματίες, ως πολιτικοί κρατούμενοι ή ως αιχμάλωτοι πολέμου;

Οι Υπηρεσίες Πληροφοριών κατέχουν, επίσης, εξέχοντα ρόλο στην αντιμετώπιση υβριδικών απειλών, αφού είναι συνήθως οι πρώτες που εντοπίζουν κυβερνοεπιθέσεις ή έχουν τις τεχνικές δυνατότητες αναγνώρισης δραστών και εξακρίβωσης πηγών χρηματοδότησης. Σε αυτές στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό και οι αστυνομικές και εισαγγελικές αρχές (Gressel, 2019).

Οπλοποιημένα Αφηγήματα

Ένα υποεργαλείο των πληροφοριακών επιχειρήσεων, στα πλαίσια του υβριδικού πολέμου, είναι και τα «οπλοποιημένα αφηγήματα». Αυτά είναι «ιστορίες» δομημένες με τέτοιο τρόπο, ούτως ώστε να δημιουργήσουν σύγχυση στο κοινό, το οποίο αποτελεί τον αποδέκτη τους.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνει η “Weaponized Narrative Initiative” του Πολιτειακού Πανεπιστήμιου της Αριζόνα, ένα «οπλοποιημένο αφήγημα» είναι «μια επίθεση, η οποία επιδιώκει να υποσκάψει τον πολιτισμό, την ταυτότητα και την θέλησή του αντιπάλου. Μέσα από την παραγωγή σύγχυσης, πολυπλοκότητας και πολιτικών και κοινωνικών σχισμάτων, ανατρέπει την αντίδραση από πλευράς του αμυνομένου» (Center for the Future of War, 2019). Οι σύγχρονοι πόλεμοι είναι κυρίως πόλεμοι επιρροής και δεν θα κερδηθούν αναγκαστικά από αυτούς που έχουν τις περισσότερες πληροφορίες ή τα πιο ακριβή δεδομένα. Θα κερδηθούν από αυτούς που λένε πιο αποτελεσματικά το νόημα των πληροφοριών και τι διαφορά κάνουν για το ακροατήριο (Maan, 2018).

Τα αφηγήματα καθορίζουν την κοσμοθεωρία μας και το νόημα που δίνουμε στην ζωή μας. Οι «επιχειρήσεις επιρροής» επηρεάζουν και την συνείδηση, αλλά και το ασυνείδητό μας. Τα «οπλοποιημένα αφηγήματα» μπορούν να καλλιεργήσουν την κοινωνική συνοχή ή να την υποσκάψουν και να διευκολύνουν την στρατολόγηση, καλλιεργώντας τις συνθήκες για δημιουργία παγίδων (“honey traps”) και εντοπίζοντας φιλικούς “opinion leaders” ή “influencers”.

Με τα αφηγήματα ασχολούνται πλέον, πέραν των κρατών και των πολιτικών κινήματων, και μεγάλες ιδιωτικές εταιρίες, που προσφέρουν τέτοιες υπηρεσίες επαγγελματικά.

Σύμφωνα με το “Weaponized Narrative Initiative”, ένα οπλοποιημένο αφήγημα είναι «ένας ταχύτατος πληροφοριακός κατακλυσμός», ο οποίος αποτελεί «το ιδανικό πεδίο μάχης», διότι «μια μάνικα αφηγηματικών επιθέσεων δίνει ελάχιστο χρόνο στο κοινό-στόχο να επεξεργαστεί και να αξιολογήσει. Είναι γνωστικά αποπροσανατολιστικό και συγχύζει – ιδίως αν ο αντίπαλος μόλις που αντιλαμβάνεται τι τον κτυπά. Αφθονούν οι ευκαιρίες για συναισθηματική χειραγώγηση, έτσι που να υποσκάπτεται η θέλησή του αντιπάλου για αντίσταση» (Center for the Future of War, 2019).

Χρήση «οπλοποιημένων αφηγημάτων», σύμφωνα με την ίδια πηγή, έκανε η Ρωσία στην προσπάθειά της να «να παρέμβει στις εκλογές των δυτικών δημοκρατικών διαδικασιών – συμπεριλαμβανομένων Γαλλίας, Γερμανίας και ΗΠΑ», η ISIS, της οποίας, η πληροφοριακή δουλειά ήταν «εξαιρετικά αποτελεσματική», καθώς και «πολιτικά κινήματα που έχουν αντιληφθεί το παιχνίδι», όπως η “alt-right” εναλλακτική Δεξιά σε ΗΠΑ και Ευρώπη.

Ακολουθως, θα δούμε δύο παραδείγματα αποτελεσματικής, κατά τη γνώμη μας, κρατικής άμυνας έναντι τέτοιων απειλών, το ένα προερχόμενο από τις ΗΠΑ (“Cognitive Security”) και το άλλο από το Ισραήλ (“IDF Spokesperson’s Unit”).

Παράδειγμα 1: Γνωστική Ασφάλεια

Η σημασία της εργαλειοποίησης της ψηφιακής τεχνολογίας και του Διαδικτύου για προπαγάνδα και το βάθος της επιρροής αυτής φάνηκε στις συγκρούσεις σε Ουκρανία και Συρία και από τη διαδικτυακή δράση τρομοκρατικών, παραστρατιωτικών ή πολιτικά εξτρεμιστικών οργανώσεων, ομάδων ή μεμονωμένων ατόμων, καθώς και τις καταγγελίες για επηρεασμό εκ του μακρόθεν των αμερικανικών εκλογών του 2016 και του δημοψηφίσματος για το Brexit.

Η «αφηγηματική δύναμη» (“narrative power”) των πληροφοριακών επιχειρήσεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την εκμετάλλευση «γνωστικών ελαττωμάτων» και την στοχοποίηση «ψυχολογικών αδυναμιών» (Herrman, 2017). Αμερικανοί ακαδημαϊκοί και στρατιωτικοί ε.α. της RAND Corporation και της DARPA (“Defense Advanced Research Projects Agency”) του Πενταγώνου δημιούργησαν πριν λίγα χρόνια το “Information Professionals Association”

(IPA). Προτάσσουν την ιδέα της «γνωστικής ασφάλειας» (“cognitive security”) για την δημιουργία δομών και κουλτούρας άμυνας και καταπολέμησης «οπλοποιημένων» αφηγημάτων και πληροφοριών.

Σύμφωνα με τον IPA, η «“Γνωστική Ασφάλεια” είναι ένα πεδίο που ασχολείται με την επιρροή, αλλά και την προστασία από αυτήν, μεγάλων ομάδων χρηστών μέσων επικοινωνίας και καταναλωτών, τόσο online όσο και offline. Αν και η γνωστική ασφάλεια προκύπτει από την κοινωνική μηχανική και τις συζητήσεις κοινωνικής απάτης στον χώρο ασφάλειας των υπολογιστών, διαφέρει από αυτές σε μια σειρά από σημαντικές απόψεις. Συγκεκριμένα, η γνωστική ασφάλεια εστιάζει: (α) Στην εκμετάλλευση των γνωστικών προτιμήσεων/προκαταλήψεων σε μεγάλες δημόσιες ομάδες· (β) Στην κοινωνική επιρροή όχι ως μέσο, αλλά ως αφ’ εαυτή στόχο· (γ) Στην επιστημονική μελέτη και την ποσοτική μέτρηση» (Information Professionals Association, 2019).

Ο όρος “cognitive security” καθιερώθηκε από τον Δρ. Rand Waltzman. Το 2011, ο Waltzman εργάστηκε στο Πεντάγωνο ως διευθυντής του προγράμματος «Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης στη Στρατηγική Επικοινωνία» (“Social Media in Strategic Communications”) της DARPA. Την ιδέα του Waltzman πραγματεύεται επιστημονικά ο IPA, που δημιουργήθηκε για την συμβολή στην ανάπτυξη της άμυνας των ΗΠΑ κατά των επιχειρήσεων επιρροής στα ΜΚΔ. Στην εισαγωγή της κατάθεσής του ενώπιον της Υποεπιτροπής για την Κυβερνοασφάλεια της Επιτροπής των Ενόπλων Δυνάμεων της Γερουσίας των ΗΠΑ, ο Waltzman ανέφερε: «Σήμερα, λόγω του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η χειραγώγηση της αντίληψής μας για τον κόσμο λαμβάνει χώρα σε κλίμακες χρόνου, χώρου και σκοπιμότητας, που προηγουμένως δεν θα μπορούσαμε να φανταστούμε. Αυτή ακριβώς είναι η πηγή μιας από τις μεγαλύτερες αδυναμίες που ως άτομα και ως κοινωνία οφείλουμε να μάθουμε να αντιμετωπίζουμε» (Waltzman, 2017). Η διεύρυνση της περί ασφάλειας αντίληψης πρέπει να περιλαμβάνει την ασφάλεια της κοινωνικής συνοχής και την ανθεκτικότητά της σε κυβερνοεπιθέσεις και συγκεκαλυμμένες πληροφοριακές επιχειρήσεις.

Η ποιοτική διαφορά της προπαγάνδας σήμερα, σε αντιδιαστολή με την προπαγάνδα των προηγούμενων δεκαετιών, που είχε ως μέσα τον έντυπο Τύπο, τον κινηματογράφο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, είναι η ταχύτητα με την οποία διαβιβάζεται και η υπέρβαση των αποστάσεων και όλα αυτά με χαμηλό ή και μηδαμινό κόστος σε μέσα και υποδομές. Το Διαδίκτυο και τα ΜΚΔ έχουν προκύψει ως ιδανικοί φορείς πληροφοριακών επιθέσεων, καθώς το

κοινό, σε παγκόσμια κλίμακα, βασίζεται σε αυτά ως τα πρωταρχικά μέσα ενημέρωσης. Αυτό το ποιοτικό χαρακτηριστικό των επιχειρήσεων επιρροής, πειθούς και μαζικής χειραγώγησης δίνει τη δυνατότητα σε πολλούς δρώντες να δρουν παράλληλα, καθώς και σε μεμονωμένα άτομα, ριζοσπαστικοποιημένα και μη. Με άλλα λόγια, «η δυνατότητα επιρροής είναι τώρα αποτελεσματικώς “δημοκρατικοποιημένη (democratized)”», κάτι αδιανόητο στην προ-Διαδικτύου εποχή. Επιπλέον, οι τεχνικές δυνατότητες καταγραφής και μέτρησης της αντίδρασης και της αναγνωσιμότητας επιτρέπουν τη συνεχή ανατροφοδότηση και αναπροσαρμογή των εκπεμπόμενων μηνυμάτων, ώστε να βελτιώνονται σε σύντομο χρόνο μέσα από διδαχθέντα μαθήματα και να καθίστανται αμέσως πιο αποτελεσματικά. Επίσης, το γεγονός πως μπορεί εύκολα να συγκαλυφθεί η ταυτότητα του χρήστη ή να δημιουργηθούν πολλαπλές πλαστές ταυτότητες δυσχεραίνει τον εντοπισμό τους, αφού δεν είναι πάντα ξεκάθαρη η πηγή ή/και ο πομπός (Καούλλας, 2017). Σε αυτά εμπίπτουν και τα “trolls”, ελεγχόμενα από πραγματικούς ανθρώπους, αλλά και τα “bots”, αυτοματοποιημένα συστήματα λογισμικών, που αναπαράγουν και πολλαπλασιάζουν τις κατευθυνόμενες πληροφορίες. Τα trolls και τα bots περιπλέκονται μαζί με επώνυμους χρήστες, είτε συνειδητούς πολιτικούς influencers, είτε παρασυρμένους οπαδούς, δημιουργώντας ψηφιακά οικοσυστήματα. Με άλλα λόγια, ο οποιοσδήποτε μπορεί να κρύβεται πίσω από μια πληροφοριακή επίθεση μέσα από το Διαδίκτυο, αφού η τεχνολογία και το ασαφές νομικό πλαίσιο του δίνουν τη δυνατότητα.

Υπό το πρίσμα της «Γνωστικής Ασφάλειας», μια τυπική επιθετική στρατηγική κατά ενός πληθυσμού-στόχου αποτελείται από τα εξής στάδια:

- Διαχωρισμός του πληθυσμού-στόχου σε κοινότητες, στη βάση κάποιου αριθμού κριτηρίων, όπως χόμπυ, ενδιαφέροντα, πολιτικές απόψεις, ανάγκες, ανησυχίες, κ.λπ.
- Προσδιορισμός του ποιος είναι πιο επιρρεπής/ευάλωτος σε κάθε κοινότητα και σε ένα δεδομένο τύπο μηνύματος.
- Προσδιορισμός των κοινωνικών δυναμικών της επικοινωνίας και της ροής των ιδεών ανάμεσα σε κάθε κοινότητα.
- Προσδιορισμός των διαφορετικών τύπων αφηγημάτων που κυριαρχούν στη συζήτηση μέσα σε κάθε κοινότητα.
- Χρήση όλων των πιο πάνω για τον σχεδιασμό και την προώθηση ενός ευμενούς αφηγήματος, που δύναται να αντικαταστήσει επιτυχώς το δυσμενές προς εσένα υπάρχον αφήγημα.

- Διαρκής επιτήρηση και αλληλεπίδραση για προσδιορισμό της επιτυχίας της προσπάθειας και αναπροσαρμογής της σε πραγματικό χρόνο.

Ο Waltzman υποστηρίζει πως «έχουμε εισέλθει σε μια εποχή μαζικής προσαρμογής μηνυμάτων, αφηγήματος και πειθούς» και ως εκ τούτου τα κράτη, στην περίπτωση του οι ΗΠΑ, πρέπει να προσαρμοστούν αναλόγως. Πρέπει να υπάρξει μια «συντονισμένη προσπάθεια μεταξύ εθνικών κυβερνητικών οργανισμών, στρατού, κοινότητας πληροφοριών, βιομηχανίας, ΜΜΕ, ερευνητικών οργανισμών, ακαδημαϊκών και οργανωμένων συνόλων πολιτών» (Waltzman, 2017). Ο IPA προτείνει τη δημιουργία ενός «Κέντρου Γνωστικής Ασφάλειας» (“Center for Cognitive Security”), με σκοπό την ανάπτυξη προτύπων και εργαλείων μελέτης του συνεχώς μεταβαλλόμενου πληροφοριακού περιβάλλοντος του σήμερα και αναπτύξεως προτάσεων και μεθόδων για ατομική και συλλογική άμυνα. Το Κέντρο θα συγκεντρώνει ειδικούς και εμπειρογνώμονες από ένα ευρύ φάσμα πεδίων, όπως: γνωσιακή επιστήμη, επιστήμη υπολογιστών, μηχανολογία, κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες, ασφάλεια, μάρκετινγκ, πολιτική επικοινωνία και ψυχολογία (Καούλλας, 2017).

Παράδειγμα 2: “Spokesperson’s Unit” των IDF

Ένα άλλο παράδειγμα, που δεν συνδέεται με το προηγούμενο, το οποίο όμως, κατά τη γνώμη μας, είναι πολύ αποτελεσματικό στους ίδιους τομείς, είναι το “Spokesperson’s Unit” («Γραφείο Εκπροσώπου Τύπου») των IDF (“Israel Defense Forces”). Το “IDF Spokesperson’s Unit” (ISU) αναβαθμίστηκε και προσαρμόστηκε στα «Νέα Μέσα» μετά τα διδαχθέντα μαθήματα του πολέμου με την Hezbollah το 2006, όπου η σιιτική οργάνωση χρησιμοποίησε υβριδικές μεθόδους κατά του Κράτους του Ισραήλ.

Οι Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις είναι οι Ένοπλες Δυνάμεις του Κράτους του Ισραήλ και θεωρούνται «στρατός του λαού». Κοινώς γνωστές στο Ισραήλ με το ακρωνύμιο «Τζαχάλ», χαρακτηρίζονται από τόλμη, φαντασία και ανοικτό μυαλό, όσον αφορά τις κοινωνικές, επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Κατ’ ακρίβειαν, είναι πασίγνωστο πως είναι και οι ίδιες φορείς καινοτομίας και υψηλής τεχνολογικής προόδου. Οι «Τζαχάλ» θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας και αποτελούν ταυτόχρονα τον θεσμό που διαφυλάττει τη νεαρή ισραηλινή πολιτεία και που διατηρεί την εβραϊκή εθniko-θρησκευτική ταυτότητα. Η θητεία αποτελεί αποφασιστική πράξη επιβεβαίωσης αυτής της ταυτότητας και έμπρακτη απόδειξη συνεισφοράς στη συλλογική άμυνα του κράτους (Καούλλας, 2018).

Από τη μέρα δημιουργίας τους, οι IDF θεωρούν τις πληροφορίες ως κορυφαίο συντελεστή ισχύος, τόσο αυτές που συλλέγονται, όσο και αυτές που επικοινωνούνται. Οι IDF χρησιμοποιούν τα «Νέα Μέσα», όπου παρουσιάζονται οι IDF ως ζωντανός εθνικός-κοινωνικός θεσμός στα εσωτερικά ακροατήρια και ως ανυποχώρητη δύναμη ειρήνης και αποτροπής στα εξωτερικά. Ιδιαίτερη φροντίδα δίνεται στην επικοινωνιακή πολιτική, τακτική και στρατηγική, και πώς αυτή διαμορφώνει τόσο την κουλτούρα ασφάλειας εσωτερικά, όσο και την εικόνα του στρατεύματος σε εξωτερικά ακροατήρια, φιλικά, ουδέτερα και εχθρικά.

Οι προσπάθειες επικοινωνιακής διαχείρισης των πολέμων, στους οποίους συμμετείχαν οι IDF με σκοπό τον επηρεασμό της ισραηλινής και της διεθνούς κοινής γνώμης, που είναι επίσης γνωστή ως «στρατιωτική δημόσια διπλωματία» (“military public diplomacy”), λαμβάνει χώρα από ιδρύσεως του κράτους (Magen & Lapid, 2018). Η ISU αποτελούσε συστατικό στοιχείο της γενικότερης «δημόσιας διπλωματίας» (“public diplomacy”) του Ισραήλ (Limor & Nossek, 2006), γνωστής και ως “Hasbara”, που σημαίνει «επεξήγηση» στα εβραϊκά (Rozenman, 2015).

Η ISU έχει ιστορία προσαρμογής στις εκάστοτε τεχνολογικές και επικοινωνιακές συνθήκες με διαβαθμίσεις επιτυχίας. Στον πόλεμο του 1948 δόθηκε έμφαση στην ενημέρωση του διεθνούς Τύπου. Κατά τον «Πόλεμο των Έξι Ημερών» του Ιουνίου του 1967, η ISU αναδιοργανώθηκε ώστε να συμπεριλαμβάνει τους κλάδους των σχέσεων με τα ΜΜΕ, τις δημόσιες σχέσεις, την ασφάλεια πεδίου, τον ψυχολογικό πόλεμο και τον σύνδεσμο με ξένους στρατιωτικούς ακολούθους. Μετά τον «Πόλεμο του Γιομ Κιπούρ» του 1973, η μονάδα αναδιαρθρώθηκε. Από «Μονάδα Πληροφοριών» (“Unit of Information”), υπαγόμενη στη στρατιωτική υπηρεσία πληροφοριών, μετονομάστηκε σε «Μονάδα Εκπροσώπου Τύπου» (“IDF Spokesperson’s Unit”), υπαγόμενη απευθείας στο Γενικό Επιτελείο. Έγιναν περαιτέρω βήματα προς επαγγελματοποίηση του τομέα δημοσίων σχέσεων και της χάραξης ολικής στρατηγικής, κατά τις επαφές με αντιπροσώπους του ξένου τύπου (Magen & Lapid, 2018).

Η ISU διοικείται από τον Εκπρόσωπο Τύπου (“IDF Spokesperson”), ο οποίος φέρει τον βαθμό του Ταξίαρχου και υπάγεται απευθείας στο Γενικό Επιτελείο. Ο Βοηθός Εκπρόσωπος Τύπου φέρει τον βαθμό του Συνταγματάρχη. Τόσο κατά τον πόλεμο όσο και κατά την ειρήνη, οι επίσημες αρμοδιότητες της ISU είναι να συμβουλευεί το Γενικό Επιτελείο για όλα τα θέματα επικοινωνίας και πληροφοριών και να αναπτύσσει και να εφαρμόζει πολιτική

πληροφοριών. Η ISU απαρτίζεται από ένα μικρό σώμα αποτελούμενο από μόλις στελέχη και ένα μεγαλύτερο που αποτελείται από εφέδρους. Οι εφέδροι που υπηρετούν στην ISU περιλαμβάνουν ακαδημαϊκούς και επαγγελματίες πολλών επιστημών και ειδικοτήτων, συμπεριλαμβανομένων δημοσιογράφων, παρουσιαστών, φωτογράφων, σκηνοθετών, καθηγητών πανεπιστημίου, πολιτικών επιστημόνων, οικονομολόγων, καθώς και ειδικών στις γραφικές τέχνες, τη διαφήμιση, την τυπογραφία και τις δημόσιες σχέσεις.

Οι πόλεμοι στον Λίβανο το 2006 και, κυρίως, στη Γάζα το 2009 ώθησαν την ISU σε περαιτέρω εκσυγχρονισμό στην προσαρμογή στα «Νέα Μέσα». Κατά τον «ασύμμετρο» πόλεμο του Λιβάνου, το καλοκαίρι του 2006, οι IDF είχαν να αντιμετωπίσουν τη στηριζόμενη από το Ιράν, Hezbollah. Η τελευταία διοχέτευε πληροφορίες για τα τεκταινόμενα μέσα από το δικό της πλαίσιο σε πραγματικό χρόνο, παρουσιάζοντας τις IDF ως ανήθικη δύναμη που καταπίεζε τον λιβανικό λαό. Η Hezbollah ανέπτυξε μια πολυεπίπεδη και τεχνολογικά προχωρημένη δραστηριότητα στον τομέα της δημοσιογραφίας και, κυρίως, των νέων ψηφιακών και διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης (Kalb & Saivetz, 2007). Πριν το 2014, ο πόλεμος μεταξύ Ισραήλ και Hezbollah, του 2006, εθεωρείτο το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα υβριδικού πολέμου. Η σιιτική οργάνωση εκπαιδεύτηκε και εξοπλίστηκε από το Ιράν και αιφνιδίασε το Ισραήλ με τον ευφυή συνδυασμό συμβατικών στρατιωτικών και ανταρτικών τακτικών, καθώς και με την χρήση σύγχρονου οπλισμού και συστημάτων επικοινωνίας. Σε στρατηγικό επίπεδο, η αποτελεσματική χρήση του Διαδικτύου και των «Νέων Μέσων», για πληροφοριακές επιχειρήσεις και προπαγάνδα, είχε ως αποτέλεσμα τον επιτυχή επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης από την αρχή των συγκρούσεων (Wither, 2016). Ήταν μια πρώιμη απόδειξη της θανάσιμης αποτελεσματικότητας των υβριδικών μεθόδων μη-κρατικών δρώντων. Η πλήρης προσαρμογή της ISU στα «Νέα Μέσα» θα φανεί κατά την Επιχείρηση “Cast Lead” στη Λωρίδα της Γάζας, μεταξύ Δεκεμβρίου 2008 και Ιανουαρίου 2009 και έπειτα.

Οι IDF έχουν πλέον επίσημη επιρροή σε όλο το φάσμα του Διαδικτύου, τόσο με συμβατική ιστοσελίδα, όσο και με παρουσία σε όλες σχεδόν τις σημαντικές πλατφόρμες, τον οποίων η πρώτη αποτελεί και «πύλη» προς αυτά, όπως Twitter, YouTube, Facebook και Instagram. Σε όλα ανεβαίνουν σύντομες αναρτήσεις, φωτογραφίες και μικρά, περιεκτικά βίντεο – υλικό δηλαδή προσαρμοσμένο στις επικοινωνιακές ανάγκες της εποχής. Αξιωματικοί που υπηρετούν στην ISU βάζουν την προσωπική τους σφραγίδα στο υλικό που

παράγεται. Υπάρχει αξιωματικός με τον βαθμό του Αντισυνταγματάρχη, ο οποίος είναι Εκπρόσωπος Τύπου για διεθνή θέματα και Επικεφαλής των ΜΚΔ. Ενδιαφέρουσα είναι η δουλειά που επιτελεί Ταγματάρχη, ο οποίος επικοινωνεί, ένστολος, στα αραβικά και έχει αποκτήσει μεγάλο κοινό και επιρροή στον αραβικό κόσμο. Στα «Νέα Μέσα» της ISU βρίσκει κανείς βίντεο από επιχειρήσεις, όπως, για παράδειγμα, την καταστροφή υπόγειων τούνελ της Hamas, καλλιτεχνικές και κοινωνικές δραστηριότητες του στρατού, όπως τον εορτασμό της Χανουκά, αποσπάσματα από ασκήσεις και εκπαιδεύσεις και πολλά άλλα.

Το ζήτημα του ηθικού έχει ελκύσει ξανά τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον της στρατιωτικής κοινωνιολογίας (Kümmel, 1999). Το ακμαίο ηθικό, η εθνική συνοχή και το ψηλό αίσθημα αποστολής είναι παράγοντες που αυξάνουν το κίνητρο του στρατιώτη και γι' αυτό οι IDF φροντίζουν να τα διατηρούν στην καλύτερη κατάσταση, εμποδίζοντας έτσι την επιρροή εχθρικών αφηγημάτων (Καούλλας, 2018). Στην προσπάθεια οικοδόμησης του αισθήματος του «εμείς», οι IDF εφαρμόζουν μια πολιτική στη βάση του «διττού ορισμού του Ιουδαϊσμού, είτε ως εθνική ομάδα είτε ως θεολογική έννοια», εντάσσοντας ταυτόχρονα τις φιλικές, μη-εβραϊκές μειονότητες, όπως τους Δρούζους και τους Βεδουϊνούς (Røislien, 2012).

Καταληκτικά, θεωρούμε πως η δραστηριότητα της ISU στον τομέα της επικοινωνίας είναι εντυπωσιακή και εκ των πραγμάτων αποτελεσματική κατά των εχθρικών πληροφοριακών επιχειρήσεων, αφού εξυπηρετεί ταυτόχρονα τις εξής ανάγκες: (α) Καλλιέργεια κουλτούρας ασφάλειας που συμβάλλει στη i) μείωση της φυγοστρατίας, ii) στην ανύψωση του ηθικού κληρωτών, εφέδρων και στελεχών, iii) στην μείωση της διαρροής πληροφοριών και στην iv) αύξηση εισροής πληροφοριών· (β) Την προώθηση, καλλιέργεια και προστασία του επίσημου αφηγήματος για την άμυνα του Κράτους του Ισραήλ και των ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων· (γ) Την υπεράσπιση της ταυτότητας του Ισραήλ ως «εβραϊκού κράτους» με ταυτόχρονη πρόσκληση προς τις θρησκευτικές και εθνικές μειονότητες να ασπαστούν ενθουσιωδώς την πολιτειακή διάσταση της εθνικής ταυτότητας, με ρητή δέσμευση για τη δική τους ασφάλεια σε αυτό το πλαίσιο· (δ) Την άμεση και τακτική ενημέρωση του ισραηλινού πληθυσμού για απειλές εναντίον του, που συμπεριλαμβάνουν συμβουλές για προστατευτικά μέτρα· (ε) Την άμεση αντιμετώπιση εχθρικής προπαγάνδας και αφηγημάτων μέσα από τα παραδοσιακά μέσα, τα «Νέα Μέσα» και τα ΜΚΔ (Καούλλας, 2018).

Η ISU χαρακτηρίζεται από φαντασία και καινοτομία. Οι ηγήτορές της τολμούν να σκεφτούν και να δράσουν ανοικτά και χωρίς φοβίες για την καλπάζουσα τεχνολογία και τις κοινωνικές ανακατατάξεις που αυτή επιφέρει. Αγκαλιάζουν τις αλλαγές με αντικειμενικό σκοπό τη συνεχή ανανέωση και ανθεκτικότητα του ισραηλινού αφηγήματος και της προάσπισης της αποστολής της IDF και του εβραϊκού χαρακτήρα του Κράτους του Ισραήλ.

Επίλογος

Στις πληροφοριακές επιχειρήσεις, που διεξάγονται στα πλαίσια του υβριδικού πολέμου, ο επιτιθέμενος εντοπίζει εστίες κοινωνικής διχόνοιας, καθώς και κενά στα καθιερωμένα αφηγήματα μια χώρας, για να εκμεταλλευτεί και να επιτύχει τους σκοπούς του. Η χρήση υβριδικών μεθόδων επιρροής μέσα από την ψηφιακή τεχνολογία εκμεταλλεύεται αυτά τα κενά πολλαπλασιάζοντας τις αρνητικές επιδράσεις, διοχετεύοντας παραπληροφόρηση και καλλιέργώντας σύγχυση και διχογνωμία στην κοινωνία που στοχοποιεί, με σκοπό την αποκόμιση πολιτικού κεφαλαίου και, αν οι περιστάσεις το επιτρέπουν, την προετοιμασία του κλίματος για περαιτέρω διείσδυση, οικονομική, πολιτισμική, διπλωματική ή/και στρατιωτική. Σύμφωνα με μια αναφορά του Κέντρου Ναυτικών Ερευνών των ΗΠΑ, οι «υβριδικές απειλές» δημιουργούν την ανάγκη για «αστυφυλακοποίηση της στρατηγικής» (Tallis, 2019). Στις περιπτώσεις που ο υβριδικός πόλεμος ωθεί προς βίαιες καταστάσεις, οι μεγαλύτερες προκλήσεις για τις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές είναι η αντιμετώπιση συνδυασμένων απειλών, όπως, για παράδειγμα, την μαζική τέλεση ποινικών αδικημάτων και την πρόκληση συγκρούσεων με την αστυνομία για την δημιουργία αφορμής για διπλωματική καταγγελία, επιβολή κυρώσεων ή/και πολιτική/στρατιωτική παρέμβαση.

Η παρουσίαση περιορίστηκε σε μια σύντομη επισκόπηση της επίκαιρης συζήτησης γύρω από τον υβριδικό πόλεμο, τα οπλοποιημένα αφηγήματα και τη γνωστική ασφάλεια. Σύμφωνα με τον Edward Bernays (1928) «η προπαγάνδα δεν πρόκειται να εκλείψει ποτέ». Γι' αυτό σήμερα, σε ένα άναρχο και παγκοσμιοποιημένο διαδικτυακό περιβάλλον, οι οπλοποιημένες πληροφορίες, ως μιμίδια, οπτικοακουστικό υλικό, κείμενα και φωτογραφίες, είναι οι ψηφιακές σφαίρες σε έναν ακήρυκτο πόλεμο για την επικράτηση του ισχυρότερου αφηγήματος. Τα τρολλς είναι οι στρατιώτες και οι χάκερς οι καταδρομείς αυτού του ιδιότυπου πολέμου για τα μυαλά και τις καρδιές μας. Κάθε κράτος συμμετέχει,

ή οφείλει να συμμετέχει αν θέλει να αμυνθεί, σε αυτή την κούρσα πληροφοριακών εξοπλισμών και οι αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές πρέπει να επαγρυπνούν και να έχουν θεσμοθετημένη την κατάλληλη διϋπηρεσιακή συνεργασία.

Βιβλιογραφία:

Almäng, J., 2017, War, vagueness and hybrid war, *Defence Studies*, 19(2), σ. 189-204.

Austin, L. & Jin, Y., 2017, *Social Media and Crisis Communication*, Λονδίνο: Routledge.

Bernays, E.L., 1928, *Propaganda*, Νέα Υόρκη: Horace Liveright.

ΓΤΠ, 30/08/2019, «Κοινή επίσκεψη Υπουργού Εξωτερικών και Υπουργού Άμυνας στο Κέντρο Αριστείας για Αντιμετώπιση των Υβριδικών Απειλών, στο Ελσίνκι», Γραφείο Τύπου & Πληροφοριών, Λευκωσία, <https://www.pio.gov.cy/ανακοινωθέντα-άρθρο.html?id=9310>.

Center for the Future of War, 2019, <https://futureofwar.asu.edu/>

Danyk, Y., Maliarchuk, T. & Briggs, C., 2017, Hybrid War: High-tech, Information and Cyber Conflicts, *Connections: The Quarterly Journal*, 16(2), σ. 5-24.

Erbschloe, M., 2017, *Social Media Warfare: Equal Weapons for All*, Boca Raton: CRC Press.

European Commission, 2016, Joint Communication to the European Parliament and the Council, Joint Framework on Countering Hybrid Threats: A European Union Response, Βρυξέλλες: High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy.

Fiott, D. & Parkes, R., 2019, Protecting Europe: The EU's response to hybrid threats, Chaillot Paper, 151, Παρίσι: European Union Institute for Security Studies.

Galeotti, M., 06/07/2014, "The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War", *Moscow's Shadows (blog)*, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimovdoctrine-and-russian-non-linear-war>.

Gressel, G., 2019, "Protecting Europe Against Hybrid Threats", *Strategic Sovereignty*, European Council on Foreign Relations.

Hellman, M. & Wagnsson, C., 2013, New Media and the War in Afghanistan: The Significance of Blogging for the Swedish Strategic Narrative, *New Media & Society*, 17(1), σ. 6-23.

Herrman, J., 2017, *Psyched Out: Using Narrative Power to Exploit Cognitive Flaws*, *Small Wars Journal*, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/psyched-out-using-narrative-power-to-exploit-cognitive-flaws>.

Hoffman, F.G., 2009, *Hybrid vs. compound war*, *Armed Forces Journal*, <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.

Hybrid CoE, 2019, *The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*, <https://www.hybridcoe.fi/>.

Information Professionals Association, 2019, *RAND Corporation & Information Professionals Association*, <https://www.information-professionals.org>.

Jensen, R.B., 2011, *British Military Media Strategies in Modern Wars*, *Global Media and Communication*, 7(3), σ. 193-197.

Jones, M.A., de Guzman, M.C. & Kumar, K.S., 2012, *Using Web 2.0 as a Community Policing Strategy: An Examination of the United States Municipal Police Departments*. Στο E. Downey & M. Jones, επιμ. *Public Service, Governance and Web 2.0 Technologies: Future Trends in Social Media*, Hershey: IGI Global.

Καούλλας, Λ.Γ., 2017, #COGSEC – Εισαγωγή στη “Γνωστική Ασφάλεια”, *Εθνική Φρουρά & Ιστορία*, 40, σ. 92-105.

Καούλλας, Λ.Γ., 2018, Άμυνας Αφηγήματα: Το “Spokesperson Unit” των Ισραηλινών Αμυντικών Δυνάμεων και τα “Νέα Μέσα”, *Εθνική Φρουρά & Ιστορία*, 41, σ. 60-75.

Κολοβός, Κ.Σ., 2017, Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης και η Ασφάλεια των Πληροφοριών: Η Περίπτωση του Αμερικανικού Στρατού, *Εθνική Φρουρά & Ιστορία*, 39, σ. 116-129.

Kalb, M. & Saivetz, C., 2007, *The Israeli-Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Assymetrical Conflict*, *The International Journal of Press/Politics*, 12(3), σ. 43-66.

Kümmel, G., 1999, “Morale in the Armed Forces: A Holistic Approach and a Multi-Dimensional Model”, SOWI-Arbeitspapier, Nr. 121, Πότσδαμ: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr.

Landler, M. & Gordon, M.R., 08/07/2014, “NATO Chief Warns of Duplicity by Putin on Ukraine”, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/2014/07/09/world/europe/nato-chief-warns-of-duplicity-by-putin-on-ukraine.html>.

Levinson, P., 1999, *Digital McLuhan: A Guide to the Information Millennium*, Λονδίνο: Routledge.

Limor, Y. & Nossek, H., 2006, The Military and the Media in the Twenty-First Century: Towards a New Model of Relations, *Israel Affairs*, 12(3), σ. 484-510.

Maan, A., 2018, *Narrative Warfare*, Σκοτς Βάλλεϋ, Καλιφόρνια: CreateSpace.

Magen, C. & Lapid, E., 2018, Israel's Military Public Diplomacy Evolution: Historical and Conceptual Dimensions, *Public Relations Review*, 44, σ. 287-298.

McLuhan, M., 1964, *Understanding Media: The Extensions of Man*, Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.

Military Balance, 2015, Complex Crises Call for Adaptable and Durable Capabilities (Editor's Introduction), *The Military Balance*, 115(1), σ. 5-8.

Monaghan, A., 2016, The 'War' in Russia's 'Hybrid Warfare', *Parameters*, 45(4), σ. 65-74.

Olsson, E.-K., Deverell, E., Wagnsson, C. & Hellman, M., 2016, EU armed forces and social media: convergence or divergence?, *Defence Studies*, 16(2), σ. 97-117.

Patrikarakos, D., 2017, *War in 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century*, New York: Basic Books.

Pomeroy, B., 2017, Time to Engage in Social Media, *Military Review*, online exclusive, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/Online-Exclusive/2017-Online-Exclusive-Articles/Time-to-Engage-in-Social-Media/>

Reeves, J., 2017, *Citizen Spies: The Long Rise of America's Surveillance Society*, Νέα Υόρκη: New York University Press.

Røislien, H.E., 2012, Religion and Military Conscription: The Case of the Israel Defense Forces (IDF), *Armed Forces & Society*, 39(2), σ. 213-232.

Rozenman, E., 28/02/2015, "The Theory and Practice of Hasbara", Jewish Policy Center, <https://www.jewishpolicycenter.org/2015/02/28/hasbara/>.

Schneider, C.J., 2016, *Policing and Social Media: Social Control in an Era of New Media*, Lanham: Lexington Books.

Tallis, J., 2019, Hybrid Threats and the Constabularization of Strategy, *RealClearDefense*, https://www.realcleardefense.com/articles/2019/04/22/hybrid_threats_and_the_constabularization_of_strategy_114354.html.

ΥΔΔΤ, 19/07/2019, «Ο Υπουργός Δικαιοσύνης και Δημοσίας Τάξεως κ. Γιώργος Σαββίδης συμμετείχε στο Συμβούλιο Υπουργών Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ, στο Ελσίνκι», Υπουργείο Δικαιοσύνης & Δημοσίας Τάξεως, Λευκωσία, <http://www.mjpo.gov.cy/mjpo/mjpo.nsf/All/0B19B853AC410830C225843C003C6444?OpenDocument>.

Voelz, G.J., 2015, *The Rise of iWar: Identity, Information, and the Individualization of Modern Warfare*, Carlisle: Strategic Studies Institute & US Army War College Press.

Waltzman, R., 2017, “The Weaponization of Information: The Need for Cognitive Security”, CT-743, Testimony presented before the Senate Armed Services Committee, Subcommittee on Cybersecurity, 27 Απριλίου 2017, Σάντα Μόνικα, Καλιφόρνια: RAND Corporation.

Weaponized Narrative Initiative, 2019, Arizona State University, <https://weaponizednarrative.asu.edu>

Winkler, C.K. & Dauber, C.E., 2014, *Visual Propaganda and Extremism in the Online Environment*, Carlisle: Strategic Studies Institute & US Army War College Press.

Wither, J. K., 2016, Making Sense of Hybrid Warfare, *Connections: The Quarterly Journal*, 15(2), σ. 73-87.

**Η σύνοδος στο Γκραντ Μοντανά (28.06 – 07.07.17)
για το Κυπριακό πρόβλημα και ο Ελληνοκυπριακός
Τύπος: Οι θέσεις των Κυπριακών εφημερίδων
Αλήθεια, Πολίτης και Χαραυγή**

Δρ. Ευριπίδης Χ. Αντωνιάδης
Διδάκτωρ Μέσων Ενημέρωσης
Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Επικοινωνία: euripides.antoniades@cut.ac.cy

Λέξεις Κλειδιά: *Κύπρος, Κυπριακό πρόβλημα, Γκραντ Μοντανά, Τύπος*

Εισαγωγή

Η προσέγγιση της «agenda–setting» ή θεματολογίας δρομολογήθηκε το 1922 από τις παρατηρήσεις του Αμερικανού δημοσιογράφου και μετέπειτα ενός από τους εξέχοντες θεωρητικούς της μαζικής επικοινωνίας, του Walter Lippmann (1988: 322), ο οποίος υποστήριζε ότι: «ο Τύπος είναι σαν τη δέσμη ενός προβολέα που κινείται ολόγυρα ακατάπαυστα, φέρνοντας το ένα συμβάν μετά το άλλο έξω από το σκοτάδι στην κοινή θέα». Μισό αιώνα αργότερα, ο Cohen (1963: 13) υποστηρίζει ότι ο «Τύπος μπορεί να μη μας λέει πολύ επιτυχώς το τι να σκεφτούμε, αλλά έχει εξαιρετική επιτυχία στο να μας λέει περί τίνος να σκεφτούμε, να συζητήσουμε και να αισθανθούμε, σε ποια δηλαδή θέματα να στρέψουμε την προσοχή μας και πόσο». Και αυτό επιτυγχάνεται στη μαζική και, ταυτόχρονα, «μεσοποιημένη» κοινωνία διαμέσου των προτεραιοτήτων των θεμάτων που θέτουν τα μέσα ενημέρωσης, αφού η θεματολογία «είναι μια ομάδα θεμάτων, τα οποία επικοινωνούν σε μια ιεραρχία βάσει της σημασίας τους σε μια χρονική στιγμή». Με άλλα λόγια, η προσέγγιση της θεματολογίας περιγράφει τη διαδικασία, κατά την οποία τα μέσα ενημέρωσης επικοινωνούν με τα μέλη του κοινού μέσω των κειμένων, τους που αφορούν σε σημαντικά ή μη θέματα και γεγονότα που διαδραματίζονται καθημερινώς. Η θεώρηση της θεματολογίας (agenda-setting) συνδέεται με αυτήν την οπτική, σύμφωνα με την οποία τα ΜΜΕ έχουν την ικανότητα να μεταφέρουν ένα σημαντικό θέμα των δικών τους θεματολογιών στη δημόσια θεματολογία. Μέσω της καθημερινής κάλυψης των κοινωνικών και των πολιτικών δρώμενων,

καταστάσεων και θεσμών, ο τύπος επηρεάζει τα θέματα τα οποία απασχολούν την κοινή γνώμη. Και αυτό, γιατί, μέσα από τα άρθρα και τις ειδήσεις που αναφέρονται σε κάποια γεγονότα και περιστατικά και τα οποία τελικά παρουσιάζονται στο κοινό, κάποια χρησιμοποιούνται επί μακρόν και επιδεικνύονται με εξέχοντα τρόπο. Άλλα τυγχάνουν σύντομης ή πρόσκαιρης μόνο προσοχής. Οι εφημερίδες, λόγου χάρη, δηλώνουν καθαρά τη δημοσιογραφική υπεροχή ενός άρθρου μέσα από την τοποθέτησή του στην ανάλογη σελίδα ή θέση στη σελίδα, τον τίτλο και τον αριθμό των λέξεων του (Kress και van Leeuwen, 1998).

Με άλλα λόγια, η διαδικασία ορισμού της (γενικής) ημερήσιας διάταξης διαμορφώνεται από: τη θεματολογία των μέσων ενημέρωσης, η οποία επηρεάζει τη δημόσια θεματολογία, η οποία με τη σειρά της επιδρά στον καθορισμό της πολιτικής θεματολογίας (Dearing & Rogers, 2005: 13-14, 53).

Σημαντικό στοιχείο ως προς τη μελέτη των McCombs και Shaw (1977), είναι το μορφωτικό επίπεδο του αναγνωστικού κοινού, η επιρροή του χρόνου στον καθορισμό της θεματολογίας, καθώς και ο ρόλος της πολιτικής του εντύπου στον καθορισμό της θεματολογίας.

Σε γενικές γραμμές, η διαδικασία καθορισμού της θεματολογίας είναι ένας εν εξελίξει ανταγωνισμός μεταξύ υποστηρικτών θεμάτων, προκειμένου να προσελκύσουν την προσοχή των εφημερίδων, του κοινού και των πολιτικών ελίτ προσωπικοτήτων. Ο Τύπος διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη συλλογή, επεξεργασία και παρουσίαση κοινωνικών προβλημάτων ως δημοσίων θεμάτων, όπως τυγχάνει με την περίπτωση των διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό πρόβλημα.. Φυσικά «έχει γίνει αποδεκτό ότι ο καθορισμός της θεματολογίας δεν επενεργεί παντού στον καθένα και πάντοτε» (McCombs, Einsiedel, Weaver 1996). Όμως, όταν οι πολίτες διακατέχονται από ανάγκη ενημέρωσης και προσανατολισμού, διαβάζουν τον Τύπο, προκειμένου να πληροφορηθούν, ώστε να αντιμετωπίσουν το αβέβαιο πολιτικό μέλλον, αποδεχόμενοι, κατά κανόνα, τις θεματικές προτεραιότητες των εντύπων και κατ' επέκταση των συντακτών τους.

Framing Theory

Η προσέγγιση της πλαισίωσης, σε αντίθεση με την ημερήσια διάταξη που ασχολείται με το ποια θέματα είναι προεξέχοντα, ποια έχουν υπεροχή (salience of topics) και προβάλλονται, εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται αυτά τα θέματα από τα ΜΜΕ. Η διαφορά, συνεπώς, έγκειται όχι στο εάν σκεφτόμαστε ένα θέμα, αλλά στο πώς σκεφτόμαστε γι' αυτό το θέμα. Με άλλα λόγια, τα ΜΜΕ όχι μόνο αποφασίζουν σε μεγάλο βαθμό για την ενημέρωσή

μας γενικά, παρέχοντας τα κύρια στοιχεία για τις εικόνες για τον κόσμο, αλλά και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα αξιολογούμε και ιεραρχούμε (Iyengar, και Kinder, 1987, McCombs, Weaver, και Edelstein, 1996).

Ο Maxwell McCombs και ο Donald Shaw (1975) έχουν επισημάνει ότι ένας από τους παράγοντες που προτρέπουν στη χρήση των ΜΜΕ είναι η «ανάγκη για προσανατολισμό» (McCombs, και Shaw, 1975). Η ανάγκη αυτή δημιουργείται όταν το ενδιαφέρον σ' ένα θέμα είναι υψηλό και υπάρχει σημαντικός βαθμός αβεβαιότητας για το νόημα του μηνύματος. Επομένως, ένα μήνυμα με υψηλό ενδιαφέρον, το οποίο έχει παράλληλα και στοιχεία αβεβαιότητας ως προς την έκβασή του, οδηγεί στην αύξηση της χρήσης των ΜΜΕ από τους πολίτες. Τούτο με τη σειρά του αυξάνει την πιθανότητα μεγαλύτερης επιρροής από τα ΜΜΕ. Η επιρροή της πλαισίωσης επιτυγχάνεται με την δημοσίευση ενός θέματος, που θα γραφτεί με πηχυαίους τίτλους στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων και θα περιλαμβάνει αφηγηματικό ύφος, με στόχο την άσκηση επιρροής στους αναγνώστες. Δηλαδή, αφετηρία της πλαισίωσης είναι η οπτική γωνία υπό την οποία κατανοείται η «φύση» (συγκρότηση), η προέλευση, η σημασία, οι επιπτώσεις και η λειτουργία ορισμένων γεγονότων.

Η Κύπρος βρίσκεται στο ανατολικό άκρο της Μεσογείου και αναφέρεται συχνά ως η τελευταία διαιρεμένη χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με τους Ελληνοκύπριους να κατοικούν στο νότιο τμήμα του νησιού και τους Τουρκοκύπριους στο βόρειο τμήμα του, το οποίο βρίσκεται υπό τουρκική κατοχή από το 1974. Το Κυπριακό ζήτημα είναι ένα από τα πιο σημαντικά και διαχρονικά επίκαιρα θέματα που, όπως εύκολα κανείς αντιλαμβάνεται, έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τον ελληνοκυπριακό έντυπο Τύπο. Καθημερινά διαβάζουμε στις εφημερίδες ειδήσεις, άρθρα, συνεντεύξεις από πρωταγωνιστές σχετικά με την πορεία του Κυπριακού προβλήματος. Καθώς το Κυπριακό ζήτημα αναδεικνύεται στην πράξη ένα πρόβλημα δισεπίλυτο και ακανθώδες, καθίσταται αντιληπτό ότι οι εφημερίδες του Νησιού αφιερώνουν ένα σημαντικό αριθμό άρθρων και σελίδων για αυτό. Καθημερινά παρατηρούμε ότι το πολιτικό ρεπορτάζ για το Κυπριακό πρόβλημα σε έντυπη μορφή έχει «πλημμυρίσει» τα έντυπα μέσα. Κάθε φορά που καταγράφεται κάποια δραστηριότητα προς την επίτευξη λύσης του Κυπριακού, οι ελληνοκυπριακές, τουλάχιστον, εφημερίδες στρέφουν το έντονο ενδιαφέρον τους. Οι κατά το 2017 διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού ζητήματος στο Γκραντ Μοντανά της Ελβετίας αποτέλεσαν έναν ακόμη επεισόδιο και οι ελληνοκυπριακές εφημερίδες, έκοντες-άκοντες, εστίασαν στις εν λόγω διαπραγματεύσεις. Το παρόν άρθρο αποσκοπεί να παρουσιάσει και να σχολιάσει τα αποτελέσματα που αφορούν

την έντυπη πολιτική δημοσιογραφία στην Κύπρο, όπως καταγράφηκαν μέσα από τις απευθείας διαπραγματεύσεις στον Γκραντ Μοντανά της Ελβετίας.

Ο Κυπριακός Τύπος

Η ελευθερία του Τύπου συχνά αποτελεί ένδειξη για το πόσο υγιής ή όχι είναι μια δημοκρατία. Στην Κύπρο, καθ' όλη την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της Αγγλοκρατίας, οι Κύπριοι στερήθηκαν της ελευθερίας της σκέψης, της έκφρασης, της γνώμης και βεβαίως του Τύπου (Σοφοκλέους, 1995). Κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Κυπριακός Τύπος αποκτά σιγά σιγά την ελευθερία του. Παρατηρείται στις στήλες των εφημερίδων να δημοσιεύονται καίρια θέματα, γεγονότα, αγώνες, δραστηριότητες, εκτιμήσεις, τοποθετήσεις σε σχέση με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τους χειρισμούς, την στρατηγική και την τακτική των δυνάμεων του άξονα, ακόμα και την συμπεριφορά και τη πορεία της κυπριακή κοινωνίας. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσφορά του Τύπου στον απελευθερωτικό αγώνα 1955-1959. Δεν ήταν λίγοι οι Ελληνοκύπριοι δημοσιογράφοι, οι οποίοι καταζητήθηκαν, βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως, επειδή έγραψαν κάποια άρθρα ενάντια στο κατεστημένο της εποχής (Σοφοκλέους, 2006). Φοβερά προβλήματα και δυσκολίες δημιούργησαν η βίαιη διαίρεση του νησιού με την στρατιωτική εισβολή της Τουρκίας, την κατοχή μέχρι σήμερα, από τον εισβολέα, του 37% του κυπριακού εδάφους. Η ανάπτυξη και η πρόοδος των κυπριακών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης –εντύπων και ηλεκτρονικών– συνεχίζεται με εντατικούς και αξιόλογους ρυθμούς, ακολουθώντας τις ραγδαίες εξελίξεις και αλλαγές που σημειώνονται στις αναπτυγμένες χώρες του κόσμου. Από το 1990 μέχρι το 2000, όλες οι κυπριακές εφημερίδες πέρασαν στην σύγχρονη τεχνολογία. Αισθητά βελτιωμένη είναι η εμφάνιση και το περιεχόμενο τους, με πολυσέλιδες εκδόσεις, καλύτερη τεχνική και γούστο στην σελιδοποίηση και την ταξινόμηση της ύλης, μεγάλη ποικιλία θεμάτων, περισσότερη και λεπτομερή πληροφόρηση και ενημέρωση, πιο συστηματικό και διεισδυτικό έλεγχο και σχολιασμό των δημόσιων προσώπων, υπηρεσιών, καταστάσεων και πραγμάτων, πιο ελεύθερη και ευρεία πρόσβαση του πολίτη, πιο συχνό και ζωνφό διάλογο και αντίλογο.

Μετέπειτα και κατά την εικοσαετία 2000-2010 δημιουργήθηκαν δεκάδες επιχειρηματικές δραστηριότητες στο πεδίο της μαζικής επικοινωνίας και της ενημέρωσης (π.χ. ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί, εφημερίδες, περιοδικά, διαδικτυακές πύλες, διαφημιστικές εταιρείες κλπ.), αλλά συγχρόνως πολλές από αυτές αναγκάστηκαν να αναστείλουν την λειτουργία τους. Το «επικοινωνιακό

παράδοξο», δηλαδή σε μια τόσο μικρή αγορά καθώς συνυπάρχουν τόσο πολλά μέσα ενημέρωσης (Παπαθανασόπουλος, 2003:33)¹, ερμηνεύεται από την ανάγκη των Κυπρίων να «απολαύσουν» πολύπλευρη και πολυφωνική ενημέρωση, ύστερα από δεκαετίες μονοπώλησης του Τύπου από την κομματική σχέση διαφόρων εφημερίδων, οι οποίες όμως υπήρξαν πάντα ιδιωτικές. Το 2012, κυκλοφορούσαν σε ημερήσια βάση επτά πολιτικές εφημερίδες, ενώ σήμερα κυκλοφορούν τέσσερις πολιτικές εφημερίδες λόγω της οικονομικής κρίσης που έπληξε το νησί τον Μάρτιο του 2013. Όπως αναφέρει ο Παπαθανασόπουλος (2003: 34), το ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι οι νεοεισερχόμενοι τίτλοι εφημερίδων δεν συμβάλλουν στη διεύρυνση του αναγνωστικού κοινού του πολιτικού Τύπου.

Σύμφωνα με την ενημερωτική έκθεση της Γνώρα², «Οι εφημερίδες έχουν πλέον το χαμηλότερο σημείο αναγνωσιμότητας (14.1%), στο οποίο έφτασε η αναγνωσιμότητα των εφημερίδων, με την εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος* να διατηρεί την πρώτη θέση, όσον αφορά στην αναγνωσιμότητα των εφημερίδων. Η συνεχής πτώση στην αναγνωσιμότητα, με εξαίρεση το 2015 που παρατηρήθηκε κάποια άνοδος, αντικατοπτρίζει πλήρως τη μεταστροφή του κόσμου προς τα ηλεκτρονικά μέσα για την ενημέρωσή του. Πτώση παρατηρείται και στις πωλήσεις του Σαββάτου και της Κυριακής, αν και οι κυριακάτικες πωλήσεις είναι ακόμα σε υψηλά επίπεδα, κυρίως λόγω των περιοδικών που δίνουν δωρεάν με τις κυριακάτικες εκδόσεις τους.

Οι εφημερίδες του δείγματος

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η παρούσα μελέτη επιχειρεί να καταγράψει τις διαπραγματεύσεις, εστιάζοντας στην περίπτωση του ελληνοκυπριακού Τύπου κατά την περίοδο 28η Ιουνίου 2017 έως 07 Ιουλίου 2017, περίοδο που διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Ελληνοκυπριακή και Τουρκοκυπριακή κοινότητα. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζομαστε στις πολιτικές ειδήσεις των εφημερίδων *Αλήθεια*, *Πολίτης* και *Χαραυγή* στην εν λόγω περίοδο. Εξετάζει επίσης αν υπήρξε συγκρουσιακό ή ενωτικό κλίμα μέσα από τη δημοσίευση πολιτικών ειδήσεων στον Τύπο.

Η εφημερίδα *Αλήθεια*³ ιδρύθηκε το 1952 από τον αείμνηστο δημοσιογράφο Αντώνη Φαρμακίδη, ως εβδομαδιαία. Ο Αντώνης Φαρμακίδης, θεωρείται ένας από τους πρωτοπόρους της κυπριακής δημοσιογραφίας. Η εβδομαδιαία «Αλήθεια», μετά τη δευτεριάτικη έκδοση της 15ης Ιουλίου του 1974, αναγκάστηκε, λόγω των συνθηκών που δημιουργήθηκαν στον τόπο από το πραξικόπημα και

την τουρκική εισβολή που επακολούθησε, να αναστείλει την έκδοση της για λίγες βδομάδες. Επανακυκλοφόρησε στις 5 Αυγούστου του 1974 και η έκδοση της 5ης Αυγούστου ήταν ένας απολογισμός για την τραγωδία που έπληξε την Κύπρο, ενώ παράλληλα έστελνε και μήνυμα αισιοδοξίας.

Σήμερα η *Αλήθεια*⁴ κλείνει 35 χρόνια ζωής ως καθημερινή εφημερίδα. Χρόνια συνυφασμένα με την εξελικτική δημοκρατική ωρίμανση του κυπριακού λαού, Η «Αλήθεια», σταθερή στις αρχές της, συνεχίζει να δίνει τον δικό της αγώνα, για να δει αυτός ο τόπος καλύτερες μέρες. Το 1980, την έκδοση της εβδομαδιαίας «Αλήθειας» ανέλαβε ο σημερινός εκδότης της, Φρίζος Κουλέρμος, ο οποίος την 1η Μαΐου του 1982 την μετέτρεψε σε καθημερινή, πρωινή εφημερίδα. Η Αλήθεια έγινε καθημερινή, για να ακούγεται η φωνή της σε μια εποχή που δεν ευνοούσε την πολυφωνία.

Η εφημερίδα *Πολίτης* κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στις 12 Φεβρουαρίου 1999. Αναλλοίωτοι στόχοι της εφημερίδας είναι η δημόσια δέσμευση για σφαιρική και αμερόληπτη ενημέρωση και για προσήλωση στις αρχές της ανεξαρτησίας, της αμεροληψίας, της αλήθειας, της ελευθερίας του λόγου και της πολυφωνίας. Δεν πρόκειται για ακραία, ιδεολογικά, εφημερίδα. Είναι ένα υπεύθυνο έντυπο, που φυσικά στοχεύει να αναδείξει τις ευαισθησίες και τα ενδιαφέροντα μικρών και μεγάλων ομάδων της κυπριακής κοινωνίας και να φέρει την Κύπρο ακόμα πιο κοντά στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, του οποίου αποτελεί πια μέρος, ν' ανοίξει τους ορίζοντες της γνώσης και των εμπειριών

Η *Χαραυγή*⁵ είναι μεγάλη παγκύπρια καθημερινή εφημερίδα, όργανο του κόμματος ΑΚΕΛ, που κυκλοφόρησε το πρώτο της φύλλο στην Λευκωσία, στις 18 Φεβρουαρίου του 1956. Σε κύριο άρθρο με τίτλο «Ξεκίνημα», στην πρώτη σελίδα του πρώτου της φύλλου, η εφημερίδα γράφει για τους σκοπούς και στόχους της τα ακόλουθα:

«...Παρόλα αυτά η εφημερίδα μας θα φροντίσει να προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό ύλη ικανοποιητική από ποιοτική άποψη. Πέρα από την ειδησεογραφία, που θα αποτελεί τη βάση της, υπάρχουν πολλοί τομείς άξιοι προσοχής...» (Σοφοκλέους, 2011: 394)

Μεθοδολογία και Στόχοι

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε βασίστηκε σε στοιχεία της ανάλυσης περιεχομένου, την οποία κρίναμε προσφορότερη, μια και «η μεγάλη δύναμη της ανάλυσης περιεχομένου βρίσκεται στο ότι αναλύει όλο το σύστημα του μηνύματος και όχι μια ατομική, επιλεκτική εμπειρία αυτού» (Fiske 2010:139)

και ενδείκνυται όταν μελετώνται πολιτιστικά ζητήματα, καθώς «λαμβάνει υπόψη τα συστήματα νοημάτων που προέρχονται από τον πολιτισμό» (Μακ-Κουέλ, 2003:382) Η μέθοδος αυτή στηρίζεται στην περιγραφή και αξιολόγηση γλωσσικών προσδιορισμένων μορφών επικοινωνίας. Είναι η μέθοδος που στοχεύει στην ανάδειξη ή αποκάλυψη μιας κοινωνικής πραγματικότητας, κατά την οποία μπορούν να συνταχθούν συμπεράσματα από ένα έκδηλο κείμενο όσο και από ένα μη έκδηλο (Γιαλλουρίδης, 2001:101). Η μέθοδος αυτή έχει ως στόχο να αναλύσει το περιεχόμενο του μηνύματος, του λόγου και της μορφής του κειμένου (Κωνσταντινίδου, 1998) και περιλαμβάνει πέντε φάσεις (1998):

1. Την διαδικασία σύστασης του εμπειρικού υλικού
2. Την απομόνωση των στοιχείων (μονάδων καταγραφής)
3. Την ταξινόμηση των μονάδων καταγραφής σε κατηγορίες
4. Την ποσοτική μετατροπή και μέτρηση των στοιχείων (κωδικοποίηση)
5. Ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων.

Στόχος της έρευνας είναι να καταγράψει την κατανομή των πολιτικών ειδήσεων, τη δομή του περιεχομένου των πολιτικών ειδήσεων, καθώς και διάφορα κριτήρια ποιοτικής προσέγγισης της θεματικής (π.χ. πηγές δημοσιογραφίας, εικόνες, ειδικά θέματα, κλπ.). Συγκεκριμένα, η έρευνα περιλάμβανε την διεξαγωγή σχετικής καταγραφής καθημερινών ειδήσεων σε καθημερινές εφημερίδες παγκύπριας κυκλοφορίας, τον προσδιορισμό των κυριότερων πολιτικών ειδήσεων των πιο πάνω εφημερίδων. Σε αυτή την περίπτωση, ο ρόλος του Τύπου είναι πολύ σημαντικός στο να εξασφαλιστεί ότι θα υπάρξουν οι συνθήκες, μέσα στις οποίες οι πολίτες θα τυγχάνουν μια καλής πληροφόρησης και ενημέρωσης. Καταγράψαμε την παρουσίαση των δημοσιευμάτων, τα οποία στην συνέχεια τα κατηγοριοποιήσαμε σε τέσσερις κατηγορίες ως εξής: α) *Κυπριακή Δημοκρατία*, β) *Ελληνοκυπριακή Κοινότητα*, γ) *Τουρκοκυπριακή Κοινότητα*, δ) *Εμπλεκόμενες Χώρες*, ε) *Ηνωμένα Έθνη* και στ) *Ευρωπαϊκή Ένωση*.

Στην πρώτη φάση, εντοπίσαμε το εμπειρικό υλικό, δηλαδή την είδηση ή τις ειδήσεις που αφορούν την μελέτη. Στην δεύτερη φάση, απομονώνονται οι ειδήσεις που μπορούν να ενταχθούν. Στην τρίτη φάση, γίνεται η κωδικοποίηση, δηλαδή η συγκρότηση των θεμάτων σε κατηγορίες. Στην τέταρτη φάση, μετατρέπουμε τα ποσοτικά στοιχεία σε τέτοια μορφή, ώστε να είναι κατάλληλη η μηχανογραφική επεξεργασία τους, για να μπορέσουν να συγκριθούν και να αναλυθούν (ibid, 1998). Στην τελευταία φάση, γίνεται η παρουσίαση

των δεδομένων, ανάλυση και ερμηνεία τους. Η θεματική ανάλυση μας βοηθά να απαντηθούν ερωτήματα όπως, για παράδειγμα, ποια είναι η εικόνα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των δυο κοινοτήτων, γιατί είναι δυνατή η καταγραφή των στοιχείων απόψεων αλλά και ιδεών μέσα από τις πολιτικές ειδήσεις που δημοσιεύονται στην πολιτική στήλη και η σύνδεση όλων αυτών στην συνέχεια. Επίσης, με την ταξινόμηση και την κατηγοριοποίηση των ειδήσεων, μπορούμε να έχουμε συγκεντρωμένες διαφορετικές θέσεις/ απόψεις που διατυπώνονται.

Η επιλογή της χρονικής περιόδου ενός μηνός καθορίζεται, κατ' αρχήν από τις υποθέσεις εργασίας και από το προς έρευνα υλικό. Ο λόγος, για τον οποίο επιλέξαμε την περίοδο του 28 Ιουνίου και 07 Ιουλίου 2017 προς μελέτη, αποτελεί το γεγονός ότι, κατά την εν λόγω περίοδο, τα γεγονότα που διαδραματίζονται είναι εξαιρετικά σημαντικά. Επιλέξαμε αυτή την χρονική περίοδο, γιατί στις καθημερινές εκδόσεις/ των εφημερίδων εντοπίζουμε μεγαλύτερο φάσμα ειδήσεων και θεμάτων, καθώς και εκτενέστερη ανάλυση των γεγονότων που συνέβησαν κατά την διάρκεια της εβδομάδας. Το εύρος της περιόδου μας επιτρέπει να σχηματίσουμε άποψη για τις ποικίλες αντανακλάσεις της εικόνας της Ελληνοκυπριακής κοινότητας, οι οποίες σχηματίζονται και μεταλλάσσονται ανάλογα με τα γεγονότα που διαδραματίζονται στο εσωτερικό της κυπριακής κοινωνίας, αλλά και σε διεθνές επίπεδο. Καταλήξαμε στην επιλογή του παρακάτω χρονικού διαστήματος προς μελέτη και δεν επιλέξαμε μια πιο μεγάλη περίοδο, γιατί με αυτό τον τρόπο πιστεύουμε ότι έχουμε συλλέξει το ανάλογο υλικό για να υποστηρίξουμε τους ισχυρισμούς μας.

Από τις εκδόσεις των εφημερίδων εστίασαμε στις σελίδες πολιτικού περιεχομένου και σε αυτές της επικαιρότητας, γιατί εκεί εντοπίζουμε πληθώρα ειδήσεων, άρθρων και ρεπορτάζ. Επίσης, στην πολιτική στήλη κυριαρχούν ειδήσεις μέγιστου και επίκαιρου ενδιαφέροντος, που κεντρίζουν την προσοχή του αναγνώστη για αγορά της εφημερίδας. Η επιλογή του υλικού συνιστά ένα σημαντικό πρόβλημα, διότι από το πλήθος των εφημερίδων πρέπει να επιλεγούν, κατά το δυνατόν, περισσότεροι τίτλοι. Εάν δεν μπορεί να γίνει μια αντιπροσωπευτική δειγματοληψία στατιστικού χαρακτήρα, τότε θα πρέπει να καθοριστούν τα «αντιπροσωπευτικά» φύλλα με την τυπολογική έννοια.¹

1 Βλ. την εναργή θεώρηση του προβλήματος της επιλογής του Lerg, 1995: 11 κ.ε..

Πιο συγκεκριμένα, οι υποθέσεις εργασίας είναι:

Y1: Καθώς το Κυπριακό πρόβλημα έχει ταλανίσει τον κυπριακό (κυρίως ελληνοκυπριακό) λαό, οι εφημερίδες θα ακολουθήσουν μια πιο μετριοπαθή στάση και θα ταχθούν υπέρ της λύσης του Κυπριακού ζητήματος.

Y2: Επώνυμοι δημοσιογράφοι, στην πράξη, opinion leaders, θα φέρουν το βάρος της υπογραφής τους ανάλογα με τη θέση που θα ακολουθήσουν στην περίοδο των διαπραγματεύσεων.

Έτσι, τα ερωτήματα της εργασίας διαμορφώθηκαν ως εξής:

- E1: Σε ποιο βαθμό οι θέσεις των εφημερίδων ήταν υπέρ της λύσης του προβλήματος ή είχαν συγκρουσιακό, συμφιλιωτικό ύφος.
- E2: Σε ποιο βαθμό το ύφος και ο τονισμός των δημοσιευμάτων διέφερε ανάλογα με το έντυπο ως προς τις διαπραγματεύσεις.
- E3: Σε ποιο βαθμό τα δημοσιεύματα εστιάστηκαν σε πρόσωπα που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις και στα θέματα της διαπραγμάτευσης
- E4: Εάν τα άρθρα ήταν ενυπόγραφα κι αυτό, ενδεχομένως, σηματοδοτεί την αποφυγή ταύτισης δημοσιογράφων ως ατόμων με τις απευθείας διαπραγματεύσεις.

Η έρευνα που ακολουθεί διενεργήθηκε για την περίοδο Ιουνίου - Ιουλίου 2017. Συνολικά εξετάστηκαν 175 δημοσιεύματα ως μονάδες ανάλυσης και από τις τρεις εφημερίδες (*Αλήθεια* 67, *Πολίτης* 52, *Χαραυγή* 56). Για την διερεύνηση των πρωτοσέλιδων δημοσιευμάτων χρησιμοποιήθηκε το ακόλουθο σχήμα χαρακτηριστικών κατηγοριών/μεταβλητών:

1. Οι πολιτικές ειδήσεις ταξινομήθηκαν ανάλογα με τον τύπο τους ως: Κύριο άρθρο, Άρθρο γνώμης – ανάλυση - σχόλιο/opinion – commentary, Ρεπορτάζ-έρευνα, Συνέντευξη, Ανακοίνωση, Επιστολή, Απλή είδηση, Άλλο
2. Για την διερεύνηση του περιεχομένου των ειδήσεων έγινε καταγραφή του αριθμού αναφορών ενός εκάστου δημοσιεύματος έτσι ώστε να εστιασθούν οι πρωταγωνιστές: Πρόεδρος Αναστασιάδης, Μουσταφά Ακιντζί, Έσπεν Μπάρθ Άιντε, Τσίπρας, Κοτζιάς, Ερτογάν κλπ.
3. Έγινε καταγραφή των ειδήσεων με βάση την πηγή, προέλευση της πηγής και σύνταξης του άρθρου (αν είναι ενυπόγραφο, ανυπόγραφο, διεθνές πρακτορείο, ιδιαίτερη ανταπόκριση)

4. Εάν οι θέσεις των εφημερίδων ήταν υπέρ ή κατά των θετικών εξελίξεων των διαπραγματεύσεων και της επίτευξης λύσης

Αποτέλεσμα Έρευνας

Πίνακας 1: Αναφορές ειδήσεων των εφημερίδων Αλήθεια, Πολίτης και Χαραυγή Περίοδος: 28 Ιουνίου-07 Ιουλίου 2017

Αναφορές	28 ^η – Ιουνίου - 7 ^η Ιουλίου 2017	%	Αλήθεια	Πολίτης	Χαραυγή
1. Κυπριακή Δημοκρατία	75	16	20 (12%)	29 (17%)	23 (16%)
2. Ελληνοκυπριακή Κοινότητα	66	14	21 (13%)	26 (15%)	19 (14%)
3. Τουρκοκυπριακή Κοινότητα	64	13	19 (12%)	24 (14%)	21 (16%)
4. Εμπλεκόμενες Χώρες	111	24	41 (25%)	35 (21%)	35 (26%)
5. Ηνωμένα Έθνη	106	23	44 (27%)	34 (20%)	28 (21%)
6. Ευρωπαϊκή Ένωση	47	10	16 (11%)	22 (13%)	9 (7%)
Σύνολο	469	100	161	170	135

Σημείωση: Βασισμένα στις στήλες Πολιτική και Επικαιρότητα

Πίνακας 2: Οι θέσεις των εφημερίδων Αλήθεια, Πολίτης και Χαραυγή Περίοδος: 28 Ιουνίου - 07 Ιουλίου 2017

Σύνταξη άρθρου	Αλήθεια	%	Πολίτης	%	Χαραυγή	%
Ενυπόγραφο	26	39	42	81	40	71
Ανυπόγραφο	41	61	10	19	16	29
Διεθνές Πρακτορείο	-	-	-	-	-	-
Ιδιαίτερη	-	-	-	-	-	-

Ανταπόκριση						
Σύνολο	67	100	52	100	56	100
Τύπος δημοσιεύματος						
Κύριο άρθρο	16	24	-	-	-	-
Άρθρο γνώμης – ανάλυση	-	-	2	2	-	-
Ρεπορτάζ	24	36	32	62	25	45
Συνέντευξη	1	1	-	1	-	-
Ανάλυση	2	3	-	-	-	-
Επιστολή	-	-	-	-	-	-
Απλή είδηση	24	36	18	35	31	55
Άλλο	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	67	100	52	100	56	100
Προέλευση πηγών						
Ανόνυμες	25	37	2	2	19	35
Ελλάδα	-	-	-	-	-	-
Κύπρος	4		10	19	6	10
Βρετανία	-	-	-	-	-	-
Τουρκία	-	-	-	-	-	-
Γκραντ Μοντανά – Ελβετία	31	46	40	77	29	53
Διεθνή Πρακτορεία	7	7	-	2	2	2
Άλλα	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	67	100	52	100	56	100
Εστίαση σε πρωταγωνιστές						
Νίκος Αναστασιάδης Πρόεδρος Κυπριακής Δημοκρατίας	32	19	29	19	22	18
Νίκος Χριστοδουλίδης (Κυβερνητικός Εκπρόσωπος)	4	2	3	2	4	3
Αντόνιο Γκουντέρες (Γενικός Γραμματέας ΟΗΕ)	27	16	25	16	23	18
Έσπεν Μπάρθ Άιντε (Ειδικός Σύμβουλος ΟΗΕ)	19	11	16	10	12	10

Αντιπρόσωποι Ε/Κ Κομμμάτων	2	2	-	1	-	1
Μουσταφά Ακιντζί (Τ/Κ Ηγέτης)	15	9	13	8	16	13
Τερέζα Μέι (Πρωθυπουργός Αγγλίας)	6	4	3	1	3	2
Αλέξης Τσίπρας (Πρωθυπουργός Ελλάδας)	5	4	4	3	3	2
Νίκος Κοτζιάς (Υπουργός Εξωτερικών Ελλάδας)	20	12	24	15	20	16
Μπόρις Τζόνσον (ΥΠΕΞ Αγγλίας)	4	2	3	1	4	3
Ταγίπ Ερτογάν			6	4		
Μπιναλί Γιλντιρίμ (ΥΠΕΞ Τουρκίας)	4	2	4	3	2	2
Μεβλούτ Τσαβούσογλου (Υπουργός Εξωτερικών Τουρκίας)	25	15	25	16	13	10
Φεντερίκα Μογκερίνη (Εκπρόσωπος Ε.Ε.)	3	2	3	1	3	2
Σύνολο	166	100	158	100	125	100

Η θέση της εφημερίδας *Αλήθεια*

Η ύλη της εφημερίδας είναι πλούσια και περιλαμβάνει άρθρα, ρεπορτάζ ειδήσεων, σχόλια, εσωτερικές και εξωτερικές ειδήσεις, καλλιτεχνικές ειδήσεις, δικαστηριακά νέα, ανταποκρίσεις από τις επαρχίες και ποικιλία άλλων πληροφοριών» (Σοφοκλέους 2011). Ο χαρακτήρας της *Αλήθειας*, καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετήσαμε, είναι κυβερνητικός, αφού πρόκειται για εφημερίδα προσκείμενη στο Δημοκρατικό Συναγερμό, που στηρίζει τον Πρόεδρο Αναστασιάδη. Αναλλοίωτοι στόχοι της εφημερίδας *Αλήθειας* είναι η στήριξη στις προσπάθειες του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ενδεικτική τίτλοι, που δείχνουν την στήριξη στις προσπάθειες του Προέδρου Αναστασιάδη και τις διαπραγματευτικές του ομάδας, είναι:

- «Μετά την αντίδραση του προέδρου Αναστασιάδη και του Νίκου Κοτζιά, αποσύρθηκε το έγγραφο Άιντα. Ικανοποίηση σε Αθήνα και Λευκωσία» (*Αλήθεια*, 28 Ιουνίου 2017),
- «Με αποφασιστικότητα στην Ελβετία» (*Αλήθεια*, 28 Ιουνίου 2017),
- «Πολλά τετ-α-τετ με χειραβίες και φιλικές κουβέντες είχε ο Νίκος Αναστασιάδης με τον Μεβλούτ Τσαβούσογλου» (*Αλήθεια*, 29 Ιουνίου 2017),
- «Νίκος Αναστασιάδης: Λύση με εγγύηση από το Συμβούλιο Ασφαλείας» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017)

Τα άρθρα της έχουν πρωτίστως ως στόχο την ενημέρωση των αναγνωστών της, χαρακτηρίζονται από ηπιότητα και ένα ευφυή στοχαστικό τόνο, που της επιτρέπει να καυτηριάζει τα κακώς κείμενα και φυσικά με αυτό τον τρόπο να προασπίζει πάντα την ιδεολογία της «δεξιάς».

Τα θέματα που εμφανίζονται κατ' επανάληψη και με επιμονή, καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετούμε την εφημερίδα *Αλήθεια* είναι:

(1) Η θετική στήριξη των προσπαθειών για λύση του Κυπριακού:

Γράφει η εφημερίδα:

- «Καλό κλίμα και χαλαρή διάθεση» (*Αλήθεια*, 29 Ιουνίου 2017)
- «Πρόεδρος Αναστασιάδης: Εποικοδομητική συζήτηση που μπορεί να δώσει εξόδους» (*Αλήθεια*, 01 Ιουλίου 2017),
- «Νίκος Κοτζιάς: Χρήσιμη και ωφέλιμη η παρουσία του Γ.Γ του ΟΗΕ» (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017)
- «Η ώρα της ουσιαστικής διαπραγμάτευσης» (*Αλήθεια*, 02 Ιουλίου 2017)

(2) Η αναφορά στα σημαντικότερα θέματα όπως το εδαφικό, περιουσιακό, ασφάλεια, εγγυήσεις.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Με το Κεφάλαιο της Ασφάλειας και των Εγγυήσεων, το οποίο αποτελεί κλειδί για την έκβαση των συνομιλιών, ανοίγει η συζήτηση σήμερα το πρωί – Το απόγευμα συζήτηση, μεταξύ των δύο ηγετών, άλλων Κεφαλαίων με πρώτο αυτό του εδαφικού» (*Αλήθεια*, 28 Ιουνίου 2017)
- «Σήμερα θα δοθούν απαντήσεις επί εναλλακτικών προτάσεων των Ηνωμένων Εθνών για τις εγγυήσεις» (*Αλήθεια*, 29 Ιουνίου 2017),
- «Εκπρόσωπος Τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών: Δεν είπαμε για αποχώρηση στρατού κατά 80%» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017),

- «Ο Τούρκος ΥΠΕΞ Μεβλούτ Τσαβούσογλου, με σκληρές δηλώσεις του, κάλεσε τους Ελληνοκύπριους και την Ελλάδα να ξυπνήσουν από το όνειρο ότι δεν θα υπάρχει τουρκικός στρατός και εγγυήσεις» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017),
 - «Ουσιαστική ή τυπική ή κατάργηση των εγγυήσεων;» (*Αλήθεια*, 2 Ιουλίου 2017)
- (3)** Η στάση, κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων, των εγγυητριών δυνάμεων (με βάση το σύνταγμα του 1960) Ελλάδας, Τουρκίας και Αγγλίας στο κεφάλαιο του εδαφικού, περιουσιακού, ασφάλειας και εγγυήσεων.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Κοτζιάς: Παλεύομε να ανοίξει ο δρόμος» (*Αλήθεια*, 29 Ιουνίου 2017)
 - «Τσαβούσογλου: Ήταν μια καλή πρώτη μέρα. Θα συνεχίσουμε αύριο». *Αλήθεια*, 29 Ιουνίου 2017),
 - «Κοτζιάς: οι δύο συνθήκες των εγγυήσεων και των συμμαχιών ουδέποτε ουσιαστικά εφαρμόστηκαν, τις παραβίασε η Τουρκία από όλες τις πλευρές και, συνεπώς, δεν υπάρχει κανένας λόγος να ζητάει τη διατήρηση συνθηκών που παραβίασε και μείναμε εκτός οποιασδήποτε πρακτικής» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017),
 - «Τσαβούσογλου: Ξυπνάτε από το όνειρο μηδέν εγγυήσεις, μηδέν στρατός». (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017),
 - «Πιέζουν και οι Βρετανοί» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017)
 - «Ν. Κοτζιάς: Κάποιοι δεν θέλουν να γίνει η διαπραγματεύση» (*Αλήθεια*, 04 Ιουλίου 2017)
 - «Τερέζα Μέι: Να υπάρξει ευελιξία από όλες τις πλευρές» (*Αλήθεια*, 04 Ιουλίου 2017)
 - «Τσαβούσογλου: Δεν θα υπάρξει sunset clause” (ρήτρα λήξης παραμονής των στρατευμάτων)» (*Αλήθεια*, 05 Ιουλίου 2017)
 - «Κοτζιάς: Κάποια στιγμή θα σας διηγηθώ τι ακριβώς έγινε χθες και τι, μέσα από επίμονη συζήτηση, ομολόγησαν οι Τούρκοι για τις προθέσεις τους». (*Αλήθεια*, 05 Ιουλίου 2017)
- (4)** Οι δηλώσεις του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών Αντόνιο Γκουντέρες, που αφορούν την σύνοδο για το Κυπριακό στο Γκραντ Μοντανά.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Τάραξε τα νερά ο Γκουντέρες» (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017)
- «Η επιστροφή Γκουντέρες σήμερα στο Γκραντ Μοντανά δίνει ώθηση στις συνομιλίες» (*Αλήθεια*, 06 Ιουλίου 2017)
- «Το πλαίσιο Γκουντέρες για το Κυπριακό». (*Αλήθεια*, 06 Ιουλίου 2017)
- «Εσφίξε τα ζωνάρια με το καλημέρα» (*Αλήθεια*, 07 Ιουλίου 2017)
- Ως προς τον τύπο δημοσιεύματος έχουμε τα ρεπορτάζ με 36%, η απλή είδηση με 36% και το κύριο άρθρο με 24%.
- Τα άρθρα είναι ανυπόγραφα 61% και 39% ενυπόγραφα.
- Σημαντικός πρωταγωνιστής είναι ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ηγέτης της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας, Νίκος Αναστασιάδης, με 19%, ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών, Αντόνιο Γκουντέρες, με 16%, ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Μεβλούτ Τσαβούσογλου, με 15%, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Νίκος Κοτζιάς, με 12% και ο ηγέτης της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας, Μουσταφά Ακιντζί, με 9%.
- Την περίοδο τους δείγματός μας, στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών αναφέρεται το 27%, στις Εμπλεκόμενες χώρες 25%, στην Ευρωπαϊκή Ένωση 11%, Ελληνοκυπριακή κοινότητα 13%, Κυπριακή Δημοκρατία 12%, ενώ η Τουρκοκυπριακή 12%.

Η θέση της εφημερίδας Πολίτης

Τα θέματα που εμφανίζονται κατ' επανάληψιν και με επιμονή, καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετούμε, στην εφημερίδα Πολίτης, είναι:

- (1) Εκφράζει επιφύλαξη ως προς την λύση του προβλήματος.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Χωρίς το έγγραφο και με όλα ανοικτά» (*Πολίτης*, 28 Ιουνίου 2017)
- «Συμφωνούν σε αλλαγή, διαφωνούν στον τρόπο» (*Πολίτη*, 29 Ιουνίου 2017)
- «Από το αδιέξοδο στην έντονη κινητικότητα» (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017)
- «Πακέτο Γκουντέρες χωρίς ανταπόκριση» (*Πολίτης*, 04 Ιουλίου 2017)
- «Εντός πλαισίου όλοι αλλά... σε απόσταση» (*Πολίτης*, 05 Ιουλίου 2017)
- «Εληξε με ναυάγιο το Γκραντ Μοντανά» (*Πολίτης*, 07 Ιουλίου 2017)

- (2) Αναφορά στα σημαντικά θέματα όπως το εδαφικό, περιουσιακό, ασφάλεια, εγγυήσεις

Γράφει η εφημερίδα:

- «Όνειρο χαρακτηρίζει τα μηδέν στρατεύματα και τις μηδέν εγγυήσεις η Τουρκία» (*Πολίτης* 30 Ιουνίου 2017)
- «Πρώτο βήμα στο εδαφικό» (*Πολίτης* 01 Ιουλίου 2017)
- «Μηχανισμοί αντί εγγυήσεων» (*Πολίτης* 02 Ιουλίου 2017)
- «Ιδέες για χάρτη, εκ περιτροπής προεδρία και περιουσιακό» (*Πολίτης* 04 Ιουλίου 2017)
- «Η διαπραγμάτευση για την ασφάλεια και τις εγγυήσεις ξεκίνησε με καθυστέρηση και φαίνεται να ήταν μια προσπάθεια να βρουν οι πλευρές τον τρόπο να ξεπεράσουν τις δυσκολίες και να προχωρήσουν» (*Πολίτης*, 04 Ιουλίου 2017)
- «Τσαβούσογλου: Στρατός για πάντα» (*Πολίτης*, 05 Ιουλίου 2017)
- «Ήθελαν εγγυήσεις και επεμβατικά δικαιώματα για 15 χρόνια» (*Πολίτης*, 07 Ιουλίου 2017)

- (3) Η συμβολή του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών Αντόνιο Γκουντέρες στην σύνοδο για το Κυπριακό, στο Γκραντ Μοντανά.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Εστρωσε τραπέζι ο Αντόνιο» (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017)
 - «Ο Γκουντέρες ξεκόλλησε τη διαδικασία από το τέλμα» (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017)
 - «Έμφαση στο θέμα της ασφάλειας έδωσε ο Γκουντέρες» (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017)
 - «Ιδού το πλαίσιο Αντόνιο Γκουντέρες» (*Πολίτης*, 02 Ιουλίου 2017)
 - «Ξανά η σκυτάλη στον Γκουντέρες» (*Πολίτης*, 06 Ιουλίου 2017)
- (4) Η στάση κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων των εγγυητριών δυνάμεων (με βάση το σύνταγμα του 1960) Ελλάδας, Τουρκίας και Αγγλίας στο κεφάλαιο του εδαφικού, περιουσιακού, ασφάλειας και εγγυήσεων.
- Παρασκηνιακές κινήσεις Βρετανών υπέρ πολυμερούς εγγυητικής δύναμης βλέπει η Guardian» (*Πολίτης*, 30 Ιουνίου 2017),

- Ο κ. Τσαβούσογλου πρόσθεσε: εμείς θέσαμε τις θέσεις μας στην ασφάλεια και τις εγγυήσεις ξεκάθαρα. Μηδέν στρατεύματα και μηδέν εγγυήσεις δεν είναι καν προς συζήτηση για μας». (*Πολίτης*, 30 Ιουνίου 2017).
- Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών υπέβαλε πρόταση που υπονοούσε και διασύνδεση της ασφάλειας με τις τέσσερις ελευθερίες, κάτι με το οποίο διαφώνησαν η ελληνική και η ε/κ πλευρά». (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017).
- «Τσαβούσογλου: Στρατός για πάντα» (*Πολίτης*, 05 Ιουλίου 2017).
- «Ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Νίκος Κοτζιάς ανέφερε πως ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ δείχνει κατανόηση για την πρόταση της ελληνικής πλευράς για κατάργηση των Συνθηκών Συμμαχίας και Εγγυήσεων, αλλά και για την ανάγκη η Κύπρος να είναι ένα φυσιολογικό κράτος» (*Πολίτης*, 07 Ιουλίου 2017).

(5) Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Πρόεδρος Αναστασιάδης: Έμφαση στο ρόλο που μπορεί να παίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση». (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017),
- «Καμιά χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν χρειάζεται κηδεμόνα» (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017),
- «Έχει ρόλο να διαδραματίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση» (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017),
- Στήριξη στις ε/κ θέσεις από ΕΕ για εγγυήσεις (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017),
- Πρόεδρος Αναστασιάδης: Με ασπίδα την Ευρωπαϊκή Ένωση» (*Πολίτης*, 30 Ιουνίου 2017),
- Αναλαμβάνει ρόλο η ΕΕ για τις τέσσερις ελευθερίες (*Πολίτης*, 01 Ιουλίου 2017)
- Όπως αναμενόταν, δίνει έμφαση στους κύριους πρωταγωνιστές των συνομιλιών. Την περίοδο του δείγματός μας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση αναφέρεται το 13%, η Ελληνοκυπριακή κοινότητα στο 15% των δημοσιευμάτων, η Κυπριακή Δημοκρατία, που εκπροσωπείται από τον Πρόεδρο της, είναι στο 17%, ενώ η Τουρκοκυπριακή στο 14%, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών 20% και οι Εμπλεκόμενες χώρες στο 21%.

- Το Γκραντ Μοντανά αποτελεί κέντρο προέλευσης των πηγών, αφού είναι ο χώρος όπου πραγματοποιούνται οι συνομιλίες με ποσοστά 77%, λόγω της παρουσίας ανταποκριτή στην Ελβετία. Ακολουθεί ποσοστό 19% από πηγές στην Κύπρο.
- Σημαντικός πρωταγωνιστής είναι ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ηγέτης της Ελληνοκυπριακής Κοινότητας, Νίκος Αναστασιάδης, με 19%, ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών και ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκία Μεβλούτ Τσαβούσογλου με 16%, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας Νίκος Κοτζιάς με 15% και ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Μουσταφά Ακιντζί με 8%.
- Ως προς τον τύπο δημοσιεύματος 62% είναι ρεπορτάζ- έρευνα και 35% απλή είδηση, ενώ το ποσοστό των άρθρων είναι 81% ενυπόγραφα και 19% ανυπόγραφα.

Η θέση της εφημερίδας Χαραυγή

Τα θέματα, που εμφανίζονται καθ' επανάληψιν και με επιμονή καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετούμε, στην εφημερίδα Χαραυγή, είναι:

- (1) Κατά την διάρκεια των συνομιλιών για το Κυπριακό πρόβλημα, η εφημερίδα Χαραυγή έχει το βλέμμα της στραμμένο στην Ελβετία, στις συνομιλίες, όπου οι ηγέτες των δυο κοινοτήτων πρέπει να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία για επανένωση του νησιού.

Γράφει η εφημερίδα:

- «Ενώπιον όλων η ευκαιρία για επανένωση» (*Χαραυγή*, 28 Ιουνίου 2017)
 - «Να επιδείξουν όλοι πολιτική βούληση για συνολική διευθέτηση» (*Χαραυγή*, 28 Ιουνίου 2017)
 - «Εκκλήση ΓΓ του ΟΗΕ προς όλους να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία» (*Χαραυγή*, 28 Ιουνίου 2017)
 - Την ελπίδα της, για λύση του Κυπριακού, εξέφρασε η Τερέζα Μέι» (*Χαραυγή*, 28 Ιουνίου 2017).
- (2) Η αναφορά στα σημαντικά θέματα, όπως το εδαφικό, περιουσιακό, ασφάλεια, εγγυήσεις

Γράφει η εφημερίδα:

- «Ανοίγουν τα χαρτιά τους για τις εγγυήσεις» (*Χαραυγή*, 29 Ιουνίου 2017)

- «Η ε/κ πλευρά αναμένει ειλικρινείς προθέσεις και κινήσεις από την Τουρκία στο θέμα της ασφάλειας και των εγγυήσεων» (Χαραυγή, 30 Ιουνίου 2017)
 - «Έμφαση στην ευρωπαϊκή διάσταση ασφάλειας για όλους τους Κυπρίους» (Χαραυγή, 30 Ιουνίου 2017)
 - «Επίμονη η προσπάθεια για ασφάλεια και εγγυήσεις» (Χαραυγή, 1 Ιουλίου 2017)
- (3)** Η συμβολή του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών Αντόνιο Γκουντέρες στην σύνοδο για το Κυπριακό, στο Γκραντ Μοντανά.
- Γράφει η εφημερίδα:
- «Συζήτησαν το περιουσιακό στην παρουσία Γκουντέρες»» (Χαραυγή, 1 Ιουλίου 2017)
 - «Ωθηση έδωσε η παρουσία του ΓΓ του ΟΗΕ, Γκουντέρες στο Γκραντ Μοντανά» (Χαραυγή, 1 Ιουλίου 2017)
 - Γκουντέρες: Τολμηρές αποφάσεις για κοινό έδαφος» (Χαραυγή, 1 Ιουλίου 2017)
 - Γκουντέρες: Έμφαση στη διασταυρούμενη διαπραγμάτευση» (Χαραυγή, 2 Ιουλίου 2017)
 - «Ευθυγράμμιση με το πλαίσιο Γκουντέρες» (Χαραυγή, 5 Ιουλίου 2017)
 - «Συνολική διαπραγμάτευση με Γκουντέρες» (Χαραυγή, 6 Ιουλίου 2017)
- (4)** Η στάση κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων των εγγυητριών δυνάμεων (με βάση το σύνταγμα του 1960) Ελλάδας, Τουρκίας και Αγγλίας στο κεφάλαιο του εδαφικού, περιουσιακού, ασφάλειας και εγγυήσεων.
- «Σε εγγυήσεις και στρατό επιμένει ο Τσαβούσογλου» (Χαραυγή, 5 Ιουλίου 2017)
 - «Κοτζιάς: Γιατί θέλετε να κρατήσετε τη Συνθήκη Εγγύησης και τα παρεμβατικά δικαιώματα; Πώς το εννοείτε; Θα κάνετε χρήση τους;» (Χαραυγή, 5 Ιουλίου 2017)
 - «Τσαβούσογλου: Ναι, θέλουμε να κρατήσουμε τα παρεμβατικά δικαιώματα για να μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε. Δικαίωμα επέμβασης θα ισχύει μέχρι οι Τουρκοκύπριοι να αισθανθούν ασφαλείς». (Χαραυγή, 5 Ιουλίου 2017)

- «Τηλεφωνική επικοινωνία Τσίπρα με Μέρκελ και Γιλντιρίμ». (*Χαραυγή*, 5 Ιουλίου 2017)
- Σημαντικοί πρωταγωνιστές είναι ο Γενικός Γραμματέας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών Αντόνιο Γκουντέρες, με 18%, ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας και ηγέτης Ελληνοκυπριακής Κοινότητας Νίκος Αναστασιάδης με 18%, ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας Νίκος Κοτζιάς με 16%, ο ηγέτης της Τουρκοκυπριακής Κοινότητας Μουσταφά Ακιντζί με 13%, και ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Μεβλούτ Τσαβούσογλου με 10%,
- Ως προς τον τύπο δημοσιεύματος είναι η απλή είδηση με 55%, ρεπορτάζ - έρευνα 45%, ενώ είναι ενδιαφέρον το στοιχείο ότι οι προέλευση πηγών είναι από το Γκράντ Μοντανά 53%, λόγω της παρουσίας ανταποκριτή της εφημερίδας και ο αριθμός των ενυπόγραφων άρθρων αγγίζει το 71%.
- Και τέλος, ως προς τις αναφορές καθημερινών άρθρων της εφημερίδας *Χαραυγή* για τον Ιούνιο-Ιούλιο, οι εμπλεκόμενες χώρες που χειρίζονται την τύχη του νησιού είναι η Ελληνοκυπριακή κοινότητα στο 14% η Τουρκοκυπριακή κοινότητα, με 16%, όπως και η Κυπριακή Δημοκρατία που εκπροσωπείται από τον Πρόεδρο της είναι στο 16%, οι εμπλεκόμενες χώρες στο 26%, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών στο 21% και η Ευρωπαϊκή Ένωση στο 7%. (Πίνακας 1).

Ανάλυση και αποτελέσματα μεταβλητών

Πίνακας 3

Καταγραφή των πλαισιώσεων, κατά πόσο αυτές περιλαμβάνουν ύφος συμφωνιών και διαφωνιών των δυο πλευρών, των εφημερίδων Αλήθεια, Πολίτης και Χαραυγή από 28 Ιουνίου-7 Ιουλίου 2017.

Ύφος	<i>Αλήθεια</i>	%	<i>Πολίτης</i>	%	<i>Χαραυγή</i>	%
Συγκρουσιακό	4	40%	5	50%	2	20%
Συμφιλιωτικό	6	60%	5	50%	8	80%
Σύνολο	10	100	10	100	10	100

Αξιοσημείωτο εύρημα της έρευνας είναι ότι και οι τρεις εφημερίδες δημοσιεύουν, στην πλειοψηφία τους, ειδήσεις συμφιλιωτικού χαρακτήρα μεταξύ των δυο κοινοτήτων και την επιθυμία αυτών, του Γενικού Γραμματέα του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, των εγγυητριών χωρών και της εκπροσώπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Κυπριακό πρόβλημα λυθεί. Η εφημερίδα *Αλήθεια* γράφει:

- «Η ώρα του Γκουντέρες, ο Γ.Γ του ΟΗΕ υιοθετεί μια πιο σκληρή στάση από τον προκατοχό του» (*Αλήθεια*, 30 Ιουνίου 2017)
- «Νίκος Κοτζιάς: Χρήσιμη και ωφέλιμη η παρουσία του Γ.Γ του ΟΗΕ». (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017)
- «Πρόεδρος Αναστασιάδης: Εποικοδομητική συζήτηση που μπορεί να δώσει εξόδους» (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017).

Η εφημερίδα Πολίτης γράφει:

- «Αρχή σε καλό κλίμα» (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017)
- «Έφτασαν με καλή διάθεση οι συμμετέχοντες» (*Πολίτης*, 29 Ιουνίου 2017)
- «Γκουντέρες: Δεν είμαστε ανυπόμονοι» (*Πολίτης*, 5 Ιουλίου 2017)

Η εφημερίδα Χαραυγή γράφει:

- «Την ελπίδα της για λύση του Κυπριακού εξέφρασε η Τερέζα Μεί» (*Χαραυγή*, 28 Ιουνίου 2017).
- «Παρούσα στη συζήτηση για ασφάλεια και η Μογκερίνι» (*Χαραυγή*, 6 Ιουλίου 2017)
- «Γκουντέρες: «Σημαντική πρόοδος αν συμφωνείτε με σημεία του πλαισίου μου...»» (*Χαραυγή*, 7 Ιουλίου 2017)

Όμως, και κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων υπάρχουν και συγκρούσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών

Η εφημερίδα Αλήθεια γράφει:

- «Τουρκικές κινήσεις τακτικής απείλησαν την Διάσκεψη» (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017)
- «Πρόεδρος Αναστασιάδης: Πρόοδος, αν υπάρξει μετακίνηση» (*Αλήθεια*, 1 Ιουλίου 2017)
- «Σύγκρουση για δηλώσεις του Τσαβούσογλου ότι η Τουρκία είναι ένα βήμα μπροστά και η Κύπρος ένα βήμα πίσω» (*Αλήθεια*, 4 Ιουλίου 2017)

Η εφημερίδα Πολίτης γράφει:

- «Σε κλίμα έντασης φθάνει ο Γκουντέρες» (*Πολίτης*, 30 Ιουνίου 2017)
- «Όνειρο χαρακτηρίζει τα μηδέν στρατεύματα και τις μηδέν εγγυήσεις η Τουρκία» (*Πολίτης*, 30 Ιουνίου 2017)
- «ΩΡΑ 3.15 ΤΑ ΞΗΜΕΡΩΜΑΤΑ: Η Τουρκία δεν μετακινήθηκε στο θέμα στρατευμάτων. Έληξε με ναύαγιο το Γκραντ Μοντανά» (*Πολίτης*, 7 Ιουλίου 2017)
- «Διαφωνία στην επανεξέταση παρουσίας τουρκικού στρατού» (*Πολίτης*, 07 Ιουλίου 2017).

Η εφημερίδα Χαραυγή γράφει:

- «Δεν ικανοποιεί η τουρκική πρόταση, είπε ο Πρόεδρος Αναστασιάδης» (*Χαραυγή*, 29 Ιουνίου 2017)
- «Εμπλοκή» στις συνομιλίες του Γκραντ Μοντανά» (*Χαραυγή*, 30 Ιουνίου 2017)
- «Σε εγγυήσεις και στρατό επιμένει ο Τσαβούσογλου» (*Χαραυγή*, 5 Ιουλίου 2017).

Καταλήγοντας, μέσα από την καθημερινή ειδησεογραφία, φαίνεται ξεκάθαρα ότι το δημοσιογραφικό ύφος, που κυριαρχεί μέσα από τις πλαισιώσεις των ειδήσεων, είναι η επιθυμία για εξεύρεση λύσης στο κυπριακό πρόβλημα, για αυτό και η διαδικασία των απευθείας συνομιλιών, με μεσολαβητή τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, έχει στόχο την επίλυση των διαφορών των δυο κοινοτήτων, Ελληνοκυπριακής και Τουρκοκυπριακής και την εξεύρεση μια λύσης, γεγονός στο οποίο συμβάλλει και ο Τύπος, με την δημοσιοποίηση ειδήσεων που αφορούν αυτό τον μακροχρόνιο στόχο. Η συμφιλίωση μεταξύ των δυο κοινοτήτων προϋποθέτει την ύπαρξη διένεξης κάθε είδους μεταξύ των δυο πλευρών. Δυστυχώς, μετά από συνεχείς και ολονύχτιες διαβουλεύσεις, η λύση του Κυπριακού προβλήματος δεν ήταν εφικτή, αφού υπήρξαν διαφωνίες μεταξύ των δυο πλευρών και έτσι ο Γενικός Γραμματέας του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών εξέφρασε την εκτίμηση πως η συζήτηση δεν μπορούσε να συνεχιστεί και έθεσε τέλος στη διάσκεψη.

Συμπέρασμα-Συζήτηση

Από την έρευνα μας καταλήξαμε στα εξής συμπεράσματα:

α) Με βάση τις υποθέσεις εργασίας, τα αποτελέσματα της έρευνας μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στον ελληνοκυπριακό Τύπο περιλαμβάνονται

ειδήσεις που στηρίζονται στην επικαιρότητα, την αμεσότητα, την εγγύτητα, την σπουδαιότητα, το ανθρώπινο ενδιαφέρον της είδησης και, φυσικά, τον κοινωνικό της αντίκτυπο. Οι γραπτές ειδήσεις στον Τύπο εντάσσονται στη θεματολογία βάσει κριτηρίων, όπως η θεματική αναφορά, σύνταξη άρθρου δημοσιεύματος, τύπος δημοσιεύματος, προέλευση πηγών, πηγές δημοσιεύματος, κλπ, με στόχο να σχηματίσουν μια εικόνα της σκηνής των διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό πρόβλημα. Επιπλέον, οι σημαντικότερες ειδήσεις, οι οποίες υπήρχαν ως πρωτοσέλιδα όταν παρουσιάζονταν στον Τύπο, ιεραρχούνται στις κύριες θέσεις των πρώτων σελίδων. Αυτό δηλώνει την διάθεση και τη θέση της εφημερίδας σχετικά με την δραστηριότητα του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και καθοδηγεί, με αυτό τον τρόπο, την κοινή γνώμη.

β) Η πλαισίωση, δηλαδή η ερμηνεία, ο σχολιασμός και η ανάδειξη των θεμάτων, αποτελεί τον σημαντικό ρόλο των εφημερίδων και των μέσων ενημέρωσης γενικότερα. Ο Τύπος, που μελετήσαμε στην Κύπρο, δεν περιορίζεται μόνο στο να «πλαισιώνει» την πραγματικότητα και να επιλέγει ή να ορίζει την είδηση (Σεραφετινίδου, 1999), αλλά και διαδραματίζει ένα πιο ενεργό και ουσιαστικό ρόλο. Επομένως, οι θέσεις και πλαισιώσεις του Κυπριακού Τύπου συμβάλλουν στη συγκρότηση μιας κοινωνίας, που βασίζεται στις συμμαχίες, διαπραγματεύσεις, θέληση για λύση του προβλήματος, αλλά και διαφωνίες και συγκρούσεις και ξεσηκωμούς.

γ) Το κείμενο που δημοσιεύουν στις εφημερίδες τυγχάνει επεξεργασίας ανάλογα με την ιδεολογική πολιτική που εκφράζει η εφημερίδα που το δημοσιεύει στις στήλες της. Αυτή η μέθοδος αποδεικνύει την πρόθεση του έντυπου μέσου για συγκεκριμένη ερμηνεία, η οποία σχετίζεται με τη θέση και την πολιτική γραμμή του έντυπου μέσου, αλλά και την θέση της εφημερίδας απέναντι στις διαπραγματεύσεις.

Μια σύγκριση ανάμεσα στις τρεις εφημερίδες δείχνει ότι και οι τρεις εφημερίδες προσδοκούν ότι μπορούμε να λύσουμε το Κυπριακό πρόβλημα μέσα από τις συνομιλίες. Στο Γκραντ Μοντανά η ελληνοκυπριακή πλευρά πηγαίνει με στόχο να πετύχει στο εδαφικό και στο περιουσιακό. Και οι δυο κοινότητες ανοίγουν τα χαρτιά τους, ενώ φαίνεται και ο ρυθμιστικός ρόλος των εμπλεκόμενων χωρών και του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. Η ελληνική πλευρά κρατά στο χέρι το κύριο πολιτικό ζητούμενο για τους Τουρκοκύπριους, που είναι η πολιτική τους ισότητα, η οποία θα υλοποιηθεί δια της αποδοχής της εκ περιτροπής προεδρίας. Η τουρκική πλευρά θέλει να συζητήσει το θέμα των εγγυήσεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένας χαρακτηρισμός, καμιά

προκατάληψη, κανένα στοιχείο δεν υπάρχει στο περιεχόμενο των ειδήσεων σχετικά με το ποια πλευρά φταίει για το ναυάγιο των συνομιλιών στο Γκραντ Μοντανά. Η Αλήθεια γράφει «Άρχισε μεταξύ των δύο πλευρών η αλληλοεπίρριψη ευθυνών για το ναυάγιο του Γκραντ Μοντανά» (Αλήθεια, 8 Ιουλίου 2017), ενώ ο Πολίτης σημείωνε «Έληξε με ναυάγιο το Γκραντ Μοντανά» (Πολίτης, 7 Ιουλίου 2017). Στο ίδιο πνεύμα και η εφημερίδα *Χαραυγή* έγραφε «Γκουντέρες: Διαφορές σε αριθμό θεμάτων» (Χαραυγή, 8 Ιουλίου 2017). Σχεδόν όλες οι εφημερίδες παρείχαν την ίδια κάλυψη κι αυτό, ενδεχομένως, να σημαίνει ότι είχαν την ίδια αντιμετώπιση ως προς τα συμβάντα και δρώμενα των δυο συνόδων.

Ένα άλλο στοιχείο που εξετάστηκε είναι το ύφος των δημοσιευμάτων, ανάλογα με το έντυπο. Για παράδειγμα, στο Γκραντ Μοντανά δημιουργήθηκε η εντύπωση πως ωρίμασαν οι συνθήκες για μια λύση του προβλήματος. Αυτό που εντυπωσιάζει είναι το ύφος, στο οποίο γράφονται τα άρθρα αυτά. Δίνουν την εντύπωση πως πρόκειται για συνομιλίες με αισιόδοξο ύφος. «Καλό κλίμα και χαλαρή διάθεση» (Αλήθεια, 29 Ιουνίου 2017), «Ευκαιρία για την λύση» (Πολίτης, 28 Ιουνίου 2017) που η αισιοδοξία κατά την διάρκεια των συνομιλιών υπάρχει στα δημοσιογραφικά κείμενα. «Εκκλιση ΓΓ του ΟΗΕ προς όλους να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία». (Χαραυγή, 28 Ιουνίου 2017). Ταυτόχρονα, επιστρατεύεται σειρά λογικών επιχειρημάτων, που "πείθουν" τους αναγνώστες κάποιων εφημερίδων ότι ο συμβιβασμός μεταξύ των δυο κοινότητων αποτελεί τη μοναδική βιώσιμη και δυνατή λύση, που υποστηρίζουν οι δυο κοινότητες.

Ωστόσο, παράλληλα με το τέλος του Γκραντ Μοντανά, και οι τρεις εφημερίδες δημοσιεύουν το ναυάγιο των συνομιλιών και, παράλληλα, την απογοήτευσή τους. Χαρακτηριστική τίτλοι οι πιο κάτω: «Φταις εσύ! - Εσύ φταις!» (Αλήθεια, 8 Ιουλίου 2017), «Έληξε με ναυάγιο το Γκραντ Μοντανά» (Πολίτης, 7 Ιουλίου 2017), ενώ η *Χαραυγή* δημοσίευε «Πρωτοβουλίες εντός παραμέτρων ΟΗΕ» (Χαραυγή, 8 Ιουλίου 2017).

Ανάλογη επίδραση βλέπουμε και από την περιγραφή γεγονότων από τις ίδιες εφημερίδες, που ερευνήσαμε, ότι οι δυο από τις τρεις εγγυήτριες χώρες δηλ. Ελλάδα και Τουρκία, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στις συνομιλίες, όπως και ο Γενικός Γραμματέας του οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών. «Συνολική διαπραγματεύση με Γκουντέρες» (Χαραυγή, 6 Ιουλίου 2017), ενώ ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών, Μεβλούτ Τσαβούσογλου δήλωνε ότι «στρατός στην Κύπρο για πάντα». (Πολίτης, 5 Ιουλίου 2017), ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας Νίκος Κοτζιάς τόνισε ότι «ελληνική πλευρά έχει

υπερασπιστεί το διεθνές δίκαιο και το δικαίωμα της Κύπρου να είναι ένα κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος». (*Αλήθεια*, 7 Ιουλίου 2017).

Εν κατακλείδι, και οι τρεις εφημερίδες προωθούν μια συμφιλιωτική στάση απέναντι στις δύο πλευρές, προτάσσοντας, κατά διαστήματα, και το συγκρουσιακό κλίμα των απευθείας συνομιλιών ανάμεσα στους εμπλεκόμενους της συνόδου, στο Γκραντ Μοντανά.

Σημείωση

1. Papathanasopoulos, “Mediterranean/Polarized Pluralist Media Model Countries,” 219–28.
2. Stubbs and Taseli, “Newspapers, Nationalism and Empire,” 286.
3. *Ibid.*, 287–8.
4. *Ibid.*, 286.
5. Krippendorff, Content Analysis.
6. Iyengar and Kinder, *News That Matters*, 59–70.
7. Constantinidou, “Allocation of Labour According to Sex.”
8. *Ibid.*, 29.
9. Stubbs and Taseli, “Newspapers, Nationalism and Empire,” 284–301.
10. Sofokleous, *History of the Cypriot Press*, Vol. E, 355.
11. Sofokleous, *History of the Cypriot Press*, Vol. E, 394.
12. Sofokleous, *History of the Cypriot Press*, Vol. C, 131.

Βιβλιογραφία

Cohen, B. (1963). *The Press and Foreign Policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Constantinidou, Chr. “*Representing the Allocation of Labour According to Sex in the Daily Athens Mass Press*.” PhD diss., Panteion University, 1998.

Fiske J., *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, μετάφ. Μεσσηνή Β – Λούντζη Ε., Αιγόκερως, 2010

Γιαλλουρίδης, Χ. (2001) *Η Ελληνοτουρκική σύγκρουση από την Κύπρο έως τα Ίμια τους S300 και το Ελσίνκι*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης

Iyengar, S., and D. Kinder. *News That Matters: Television and American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.

Krippendorff, K. *Content Analysis; an Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills: Sage, 1980.

Lippmann, W. *The Public Opinion* (G. Karagiannis Translation) Athens: Kalvos, 1988.

McCombs, M. and Shaw, D. (1977). *The Emergence of American Political Issues: The Agenda Setting Function of the Press*, St. Paul: West.

ΜαΚουέλ Ν., *Η Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα, μετάφ. Κάτια Μεταξά, Καστανιώτης, Αθήνα 2003*

Papathanasopoulos, S. “The Mediterranean/Polarized Pluralist Media Model Countries, Introduction.” In *European Journalism Education*, edited by G. Terzis, 219–228. Bristol: Intellect, 2009.

Serafetenidou M. *Mass Communication Sociology*. Gutenberg, Athens, 1999

Sofokleous, A. *Contribution to the History of the Cypriot Press, Vol. A, 1878–1890, Part D*. Nicosia: Nikoklis, 2006.

Sofokleous, A. *Contribution to the History of the Cypriot Press, Vol. C, 1900–1914, Part A*. Nicosia: Intercollege Press, 2003.

Σοφοκλέους, Α. *Τα Κυπριακά μέσα μαζικής ενημέρωσης, Λευκωσία: Εκδόσεις Νικοκλής 2008*

Sofokleous, A. *Contribution to the History of the Cypriot Press, Vol. E, 1945–1960, Part A*. Nicosia: Intercollege Press, 2011.

Stubbs, J., and B. Taseli. “Newspapers, Nationalism and Empire.” *Media History* 20, no. 3 (2014): 284–301.

Ηλεκτρονικές πηγές

¹. http://www.cystat.gov.cy/mof/cystat/statistics.nsf/populationcondition_22main_gr/populationcondition_22main_gr?OpenForm&sub=2&sel=2
(τελευταία ενημέρωση: 06/11/2013).

². http://gnora.com/wp-content/uploads/2016/07/mediagnosis_mar_may_2016_gr.pdf
(τελευταία ενημέρωση, Μάρτιος 2016)

³. *Η Αλήθεια από το 1952 και η Χαραυγή από το 1956* (Σοφοκλέους, 2011).

⁴. *Αλήθεια: 35 χρόνια ως καθημερινή* (1 Μαΐου 2017).

⁵. *Η Χαραυγή ανήκει στον στρατευμένο Τύπο και αποτελεί το «επίσημο εκφραστικό όργανο» του ΑΚΕΛ* (Προδρόμου, 210, 343-344).

**ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ
ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ**

Ευρετήριο Συγγραφέων

Αλεξάνδρου, Ιωάννα,	229
Ανδρονίδης, Συμεών,	219
Αντωνιάδης, Ευριπίδης Χ.,	269
Αργυρίου, Σοφία,	115
Βοσκαρίδης, Σώτος,	109
Βούλγαρη, Θωμαή,	203
Γεωργής, Γιώργος,	23
Ιακωβίδης, Κυριάκος,	149
Καμηλάρης, Γιώργος,	51
Καούλλας, Λάμπρος Γ.,	249
Καρεκλά, Σοφία,	203
Κουλαφέτη, Ιλιάννα,	171
Κωσταρέλλα, Ιωάννα,	129
Μήτκα, Δήμητρα Δ.,	129
Νταμπεγλιώτης, Κωνσταντίνος,	77
Παπαζαχαρία, Κατερίνα,	63
Παρθύμου, Μαίρη,	183
Πασαλίδου, Στυλιανή,	77
Σκαμνάκης, Αντώνης,	39, 129, 203
Τσέλεπου, Μαρία,	159

